

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Buddhavaṃsa-aṭṭhakathā

Ganthārambhakathā

Anantañāṇaṃ (..0001) karuṇālayaṃ layaṃ, malassa **buddhaṃ** susamāhitaṃ hitaṃ.

namāmi **dhammaṃ** bhavaśaṃvaraṃ varaṃ, guṇākarañceva niraṅgaṇaṃ **gaṇaṃ**.

Paññāya seṭṭho jinasāvakaṇaṃ, yaṃ dhammasenāpati dhammarājaṃ;
apucchi sathāramapārapāraguṃ, niraṅgaṇaṃ ñātigaṇassa majjhe.

Subuddhavaṃsenidha **buddhavaṃso**, visuddhavaṃsena vināyakena;
hatāvakaṣena pakāsito yo, samādhivāsenā tathāgatena.

Yāvajjakālā avināsayantā, pāḷikkamañceva ca pāḷiyatthaṃ;
kathānusandhiṃ sugatassa puttā, yathāsutamaṃyeva samāharimṣu.

Tasseva (..0002) sambuddhavarānvaṃyassa, sadā janānaṃ savanāmatassa;
pasādapaññājananassa yasmā, saṃvaṇṇanānukkamato pavattā.

Sakkaccasaddhammaratena **buddhasīhena** silādiguṇoditena;
āyācitoḥaṃ sucirampi kālaṃ, tasmāssa saṃvaṇṇanamārabhissaṃ.

Sadā janānaṃ kalināsanassa, ciraṭṭhitatthaṃ jinasāsanassa;
mamāpi puññodayavuddhiyatthaṃ, pasādanatthañca mahājanassa.

Mahāvihārāgatapāḷimaggasannissitā saṅkaradosahinā;
samāsatoyaṃ pana buddhavaṃsasavaṇṇanā hessati sārabhūtā.

Sotabbarūpaṃ pana **buddhavaṃsakathāya** aññaṃ idha natthi yasmā.
pasādanaṃ buddhaguṇe ratānaṃ, pavāhanaṃ pāpamahāmalassa.

Tasmā hi sakkaccasamādhivyuttā, vihāya vikkhepamaññacittā;
saṃvaṇṇanaṃ vaṇṇayato suvaṇṇaṃ, nidhāya kaṇṇaṃ madhuraṃ suṇātha.

Sabbampi hitvā pana kiccamaññaṃ, sakkacca maccenidha niccakālaṃ;
sotum kathetumpi budhena yuttā, kathā panāyaṃ atidullabhāti.

Tattha (..0003) “buddhavaṃsasavaṇṇanā hessati sārabhūtā”ti vuttattā
buddhavaṃso tāva vavatthapetaḥbo. Tatridaṃ vavatthānaṃ- ito heṭṭhā kappasata-
sahassādhikesu catūsu asaṅkhyeyyesu uppannānaṃ pañcaviśatīyā buddhānaṃ
uppannakappādiparicchedavasena paveṇivithhārakathā “buddhavaṃso nāmā”ti

veditabbo.

Svāyaṃ kappaparicchedo nāmaparicchedo gottaparicchedo jātiparicchedo nagaraparicchedo pituparicchedo mātuparicchedo bodhirukkhaparicchedo dhammacakkappavattanaparicchedo abhisamayaparicchedo sāvakasannipātaparicchedo aggasāvakaaparicchedo upaṭṭhākaparicchedo aggasāvīkāparicchedo parivārabhikkhuparicchedo raṃsiparicchedo sarīrappamāṇaparicchedo bodhisattādhikāraparicchedo byākaraṇaparicchedo bodhisattapadhānaparicchedo āyuparicchedo parinibbānaparicchedoti imehi pāḷiyā āgatehi bāvīsatiyā paricchedehi paricchinnō vavatthito.

Pāḷi-anāruḷho pana **sambahulavāro**pettha ānetabbo. So agāravāsaparicchedo pāsādattayaparicchedo nāṭakitthiparicchedo aggamahesiparicchedo puttaparicchedo yānaparicchedo abhinikkhamanaparicchedo padhānaparicchedo upaṭṭhākaparicchedo vihāraparicchedoti dasadhā vavatthito hoti.

Taṃ sambahulavārampi, yathāṭṭhāne mayaṃ pana;
dassetvāva gamissāma, tattha tattha samāsato.

So evaṃ vavatthito pana-

Kenāyaṃ desito kattha, kassatthāya ca desito;
kimatthāya kadā kassa, vacanaṃ kena cābhato.

Sabbameṭaṃ vidhiṃ vatvā, pubbameva samāsato;
pacchāhaṃ buddhavaṃsassa, karissāmatthavaṇṇananti.

Tattha **kenāyaṃ desitoti** ayaṃ buddhavaṃso kena desito? Sabbadhammesu appaṭihatañāṇacārena dasabalena catuvesārajjavīsāradena dhammarājena (..0004) dhammassāminā tathāgatena sabbaññunā sammāsambuddhena desito.

Kattha desitoti? Kapilavatthumahānagare nigrodhārāmamahāvihāre paramarucirasandassane devamanussanayanānipātabhūte ratanacaṅkame caṅkamantena desito.

Kassatthāya ca desitoti? Dvāsītiyā ñātisahassānaṃ anekakoṭīnañca devamanussānaṃ atthāya desito.

Kimatthāya desitoti? Caturghanittharaṇatthāya desito.

Kadā desitoti bhagavā hi paṭhamabodhiyaṃ vīsativassāni anibaddhavāso hutvā yattha yattha phāsukaṃ hoti, tattha tattheva gantvā vasi. Kathaṃ? **Paṭhamaṃ** vassaṃ isipatane dhammacakkaṃ (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 13 ādayo; paṭi. ma. 2.30) pavattetvā aṭṭhārasa brahmakoṭiyo amatapānaṃ pāyetvā bārāṇasiṃ upanissāya isipatane migadāye vasi. **Dutiyam** vassaṃ rājagahaṃ upanissāya veḷuvane mahāvihāre. **Tatiyacatutthāni**pi tattheva. **Pañcamaṃ** vesāliṃ upanissāya mahāvane kūṭāgārasālāyaṃ. **Chaṭṭhaṃ** makulapabbate. **Sattamaṃ** tāvatīṃsabhavane. **Aṭṭhamaṃ** bhaggesu saṃsumāragiriṃ upanissāya bhesakaḷāvane. **Navamaṃ** kosambiyaṃ. **Dasamaṃ** pālīyeyakavanasaṇḍe. **Ekādasamaṃ** nālāyaṃ brāhmaṇagāme. **Dvādasamaṃ** verañjāyaṃ. **Terasamaṃ** cāliyapabbate. **Cuddasamaṃ** jetavanamahāvihāre. **Pañcadasamaṃ** kapilavatthumahānagare. **Soḷasamaṃ** ālavakaṃ dametvā caturāsītipāṇasahassāni amatapānaṃ pāyetvā āḷaviyaṃ. **Sattarasamaṃ** rājagaheyeva. **Aṭṭhārasamaṃ** cāliyapabbateyeva. Tathā **ekūnavīsatiṃ**

vīsatiṃ pana vassaṃ rājagaheyyeva vasi. Tena vuttaṃ- “bhagavā hi paṭhama-
bodhiyaṃ vīsativassāni anibaddhavāso hutvā yattha yattha phāsukaṃ hoti, tattha
tattheva gantvā vasi”ti. Tato paṭṭhāya pana sāvattiyaṃ upanissāya jetavana-
mahāvihāre ca pubbārāme ca dhuvaparibhogavasena vasi.

Yadā pana satthā buddho hutvā bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye paṭhamaṃ
vassaṃ vasitvā vuṭṭhavasso pavāretvā uruvelaṃ gantvā tattha tayo māse vasanto
tebhātikajaṭṭhe dametvā bhikkhusahasseehi kataparivāro (..0005) phussamāsapu-
ṇṇamāyaṃ rājagahaṃ gantvā dve māse tattheva vasi, tadā bārāṇasito nikkha-
ntassa panassa pañca māsā jātā. Sakalo hemanto atikkanto. Udāyittherassa āga-
tadivasato sattaṭṭhadivasā vītivattā. So pana phaggunīpuṇṇamāsiyaṃ cintesi- “ati-
kkanto hemanto, vasantakālo anuppatto, samayo tathāgatassa kapilapuraṃ gantu-
n”ti. So evaṃ cintetvā kulanagaragamanatthāya saṭṭhimattāhi gāthāhi gamana-
vaṇṇaṃ vaṇṇesi. Atha satthā cassa vacanaṃ sutvā ñātisaṅgahaṃ kātukāmo
hutvā aṅgamagadhavāsīnaṃ kulaputtānaṃ dasahi sahasseehi kapilavatthuvāsīnaṃ
dasahi sahasseehi sabbeheva vīsatiyā khīṇāsavasahasseehi parivuto rājagahato
nikkhamitvā divase divase yojanaṃ gacchanto rājagahato saṭṭhiyojanaṃ kapilava-
tthupuraṃ dvīhi māsehi sampāpuṇṇitvā tattha ñātīnaṃ vandāpanatthaṃ **yamakapā-
ṭihāriyaṃ** akāsi. Tadāyaṃ buddhavaṃso desito.

Kassa vacananti? Sāvaka paccekabuddhānaṃ asādhāraṇaṃ sammāsambu-
ddhasseva vacanaṃ.

Kenābhatoti? Ācariya paramparāya ābhato. Ayañhi sārīputtatthero bhaddajī-
tisso kosiyaputto siggavo moggaliputto sudatto dhammiko dāsako soṇako reva-
toti evamādīhi yāva tatiya saṅgītikālā ābhato, tato uddhampi tesameva sissānusi-
sseehi evaṃ tāva ācariya paramparāya yāvajjakālā ābhatoti veditabbo.

Ettāvata-

“Kenāyaṃ desito kattha, kassatthāya ca desito;
kimatthāya kadā kassa, vacanaṃ kena cābhato”ti.-

Ayaṃ gāthā vuttatthā hoti.

Nidānakathā

Bāhiraṇidānaṃ

Evaṃ (..0006) ābhatassa panassa idāni atthavaṇṇanā hoti, sā panāyaṃ atthava-
ṇṇanā yasmā dūreṇidānaṃ avidūreṇidānaṃ santikenidānanti, imāni tīṇi nidānāni
dassetvāva vaṇṇitā suvaṇṇitā nāma hoti. Ye ca naṃ suṇanti, tehi samudāgamato
paṭṭhāya viññātattā suviññātāva hoti, tasmā tāni nidānāni dassetvāva vaṇṇayi-
ssāma.

Tattha ādito paṭṭhāya tāva tesam nidānānaṃ paricchedo veditabbo. Tatrāyaṃ
saṅkhepato atthadīpanā- **dīpaṅkara** dasabalassa pādāmūle katābhinihārassa
mahāsattassa yāva **vessantar** atthabhāvā cavitvā tusitabhavane nibbatti, tāva

pavattā kathā **dūrenidānaṃ** nāma. Tusitabhavanato cavitvā yāva bodhimaṇḍe sabbaññutaññāṇappatti, tāva pavattā kathā **avidūrenidānaṃ** nāma. “Ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvattiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme”ti ca, “rājagahe viharati veḷuvane kalandakanivāpe”ti ca, “vesāliyaṃ viharati mahāvane kūṭāgārasālāyan”ti ca evaṃ mahābodhimaṇḍe sabbaññutaññāṇappattito yāva parinibbānamañcā etasmiṃ antare bhagavā yattha yattha vihāsi, taṃ taṃ **santike-nidānaṃ** nāmāti veditabbaṃ. Ettāvatā saṅkhepeneva tiṇṇaṃ dūrāvidūrasantikenidānaṃ vasena **bāhiraṇidānavaṇṇanā** samattā hotīti.

Abbhantarānidānaṃ

1. Ratanacaṅkamanakaṇḍavaṇṇanā

Idāni pana-

1. “Brahmā ca lokādhipatī sahampatī, katañjalī anadhivaraṃ ayācatha; santīdha sattāpparajakkhajātikā, desehi dhammaṃ anukampimaṃ pajaṇ”ti.- Ādinayappavattassa **abbhantarānidānassa** atthavaṇṇanā hoti.

Ettha (..0007) “ekaṃ samayaṃ bhagavā rājagahe viharati veḷuvane kalandakanivāpe”ti-ādisuttantesu viya- “ekaṃ samayaṃ bhagavā sakkesu viharati kapilavattusmiṃ nigrodhārāme. Atha kho āyasmā sārīputto yena bhagavā tenupasaṅkami; upasaṅkamitvā bhagavantaṃ buddhavaṃsaṃ apucchi”ti evamādinā nayena nidānaṃ avatvā kasmā “brahmā ca lokādhipatī sahampatī, katañjalī anadhivaraṃ ayācathā”ti-ādinā nayena nidānaṃ vuttanti? Vuccate- bhagavato sabba-dhammadesanākāraṇabhūtāya brahmuno dhammadesanāyācanāya sandassanattamaṃ vuttanti.

“Kadāyaṃ dhammadesanattamaṃ, ajjhīṭṭho brahmunā jino; kadā kattha ca kenāyaṃ, gāthā hi samudīritā”ti.

Vuccate- buddhabhūtassa pana bhagavato aṭṭhame sattāhe satthā dhammadesanattāya brahmunā ajjhīṭṭho āyācito. Tatrāyaṃ anupubbikathā- mahāpuriso kira katābhinihāro mahābhinikkhamaṇadivase vivaṭapākāṭabībhacchāsayanāsanaceṭṭikā nāṭakitthiyo disvā atīva saṃviggahadayo paṭekadesāvaccannaṃ **channaṃ** āmantetvā- “arinaravaramanthakaṃ kaṇḍakaṃ nāma turaṅgavaramāharā”ti kaṇḍakaṃ āharāpetvā channasahāyo varaturaṅgamāruyha nagaradvāre adhivattāya devatāya nagaradvāre vivaṭe nagarato nikkhamitvā tiṇi rajjāni tena rattāvasesena atikkamitvā anomasatto **anomāya** nāma nadiyā tīre ṭhatvā channameva-māha- “channa, tvaṃ mama imāni aññehi asādhāraṇāni ābharaṇāni kaṇḍakañca varaturaṅgamādāya kapilapuraṃ gacchāhi”ti channaṃ vissajjetvā asitoraganiluppalasadisenaṣiṇā sakesamakuṭaṃ chinditvā ākāse ukkhipitvā devadattiyaṃ pattacīvaraṃ gahetvā sayameva pabbajitvā anupubbena cārikaṃ caramāno anilabalasamuddhutatarāṅgabhaṅgaṃ asaṅgaṃ gaṅgaṃ nadiṃ uttaritvā maṇigaṇaraṃ-sijālaviṇṇatitārājagahaṃ rājagahaṃ nāma nagaraṃ pavisitvā tattha issariyamadamattaṃ jaṇaṃ parihāseto viya ca uddhatavesassa janassa lajjamuppādayamāno viya ca vayakantīhi nāgarajanahadayāni attani bandhanto viya ca dvatiṃsavaramahāpurisalakkhaṇavirājītāya rūpasiriyā sabbajananayanāni vilumpamāno viya ca rūpīpādasañcaro puñṇasañcayo viya ca pabbato viya ca gamanena nissaṅgo santindriyo santamānaso (..0008) yugamattaṃ pekkhamāno **rājagahaṃ** piṇḍāya caritvā yāpanamattaṃ bhattaṃ gahetvā nagarato nikkhamitvā **paṇḍavapabbata-** passe chāyūdakasampanne sucibhūmibhāge paramaramaṇīye pavivitte okāse nisīditvā paṭisaṅkhānabalena missakabhattaṃ paribhuñjitvā paṇḍavagirānusā-

rena bimbisārena magadhamahārājena mahāpurisassa santikaṃ gantvā nāma-gottaṃ pucchitvā tena pamuditahadayena “mama rajjabhāgaṃ gaṇhāhi”ti rajjena nimantiyamāno- “alaṃ, mahārāja, na mayhaṃ rajjenattho ahaṃ rajjaṃ pahāya lokahitathāya padhānamanuyuñjitvā loke vivaṭacchado buddho bhavissāmīti nikkhanto”ti vatvā tena ca “buddho hutvā sabbapaṭhamaṃ mama vijitaṃ osareyyā-thā”ti vutto ‘sādhū’ti tassa paṭiññaṃ datvā ālārañca udakañca upasaṅkamtivā tesam dhammadesanāya sāraṃ avindanto tato pakkamtivā uruvelāyaṃ chabba-ssāni dukkarakārikaṃ karontopi amataṃ adhigantuṃ asakkonto oḷārikāhārapaṭisevanena sarīraṃ santappesi.

Tadā pana uruvelāyaṃ **senānigame** senānigamakuṭumbikassa dhītā **sujātā** nāma dārikā vayappattā ekasmiṃ nigrodharukkhe patthanamakāsi- “sacāhaṃ samajātikaṃ kulagharaṃ gantvā paṭhamagabbhe puttaṃ labhissāmi, balikammaṃ karissāmī”ti. Tassā sā patthanā samijhi. Sā vesākhapuṇṇamadivase “ajja balikammaṃ karissāmī”ti pātova pāyāsaṃ anāyāsaṃ paramamadhuraṃ sampaṭipādesi. Bodhisattopi tadaheva katasarīrapaṭijaggano bhikkhācārakālaṃ āgamayamāno pātova gantvā tasmīṃ nigrodharukkhamūle nisīdi. Atha kho **punṇā** nāma dāsī tassā dhātī rukkhāmūlasodhanathāya gatā bodhisattaṃ pācīnalokadhātuṃ olokayamānaṃ nisinnaṃ sañjhāppabhānurañjitavarakanakagirisikharasadisasarīrasobhaṃ timiranikaranidhānakaraṃ kamalavanavikasanakaraṃ ghanavivaramu-pagataṃ divasakaramiva taruvaramupagataṃ munidivasakaramaddasa. Sarīrato cassa nikkhantāhi pabhāhi sakalañca taṃ rukkhāṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ disvā tassā etadahosi- “ajja amhākaṃ devatā rukkhato oruyha sahattheneva baliṃ paṭiggahe-tukāmā hutvā nisinnā”ti. Sā vegena gantvā sujātāya etamatthaṃ ārocesi.

Tato (..0009) sujātā sañjātasaddhā hutvā sabbālaṅkārena alaṅkaritvā satasaha-ssagghanikaṃ suvaṇṇapātiṃ paramamadhurassa madhupāyāsassa pūretvā aparāya suvaṇṇapātiyā pidahitvā sisenādāya nigrodharukkhabhimukhī agamāsi. Sā gacchantī dūratova taṃ bodhisattaṃ rukkhadevatamiva sakalaṃ taṃ rukkhāṃ sarīrappabhāya suvaṇṇavaṇṇaṃ katvā puññasañcayamiva rūpavantaṃ nisinnaṃ disvā pītisomanassajātā sujātā “rukkhadevatā”ti saññāya diṭṭhatṭhānato paṭṭhāya onatonatā gantvā sīsato taṃ suvaṇṇapātiṃ otāretvā mahāsattassa hatthe ṭhapetvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā- “yathā mama manoratho nipphanno, evaṃ tumhākampi nipphajjatū”ti vatvā pakkāmi.

Atha kho bodhisattopi suvaṇṇapātiṃ gahetvā **nerañjarāya** nadiyā tīraṃ gantvā **suppatiṭṭhitassa** nāma titthassa tīre suvaṇṇapātiṃ ṭhapetvā nhatvā paccuttarivā ekūnapaññāsapiṇḍe karonto taṃ pāyāsaṃ paribhuñjitvā- “sacāhaṃ ajja buddho bhavissāmi, ayaṃ suvaṇṇapāti paṭisotaṃ gacchatū”ti khipi. Sā pāti paṭisotaṃ gantvā **kālassa** nāma nāgarājassa bhavanaṃ pavisitvā tiṇṇaṃ buddhānaṃ thāla-kāni ukkhipitvā tesam heṭṭhā aṭṭhāsi.

Mahāsatto tattheva vanasaṇḍe divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye **sotthi-yena** nāma tiṇahārakena mahāpurisassa ākāraṃ ñatvā dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā bodhimaṇḍamāruyha dakkhiṇadisābhāge aṭṭhāsi. So pana padeso padu-minipatte udakabindu viya akampittha. Mahāpuriso- “ayaṃ padeso mama guṇaṃ

bhavanam pavitthamatte uppanno vāsāgāramassa laddhum vaṭṭati”ti. So sattara-tanamayaṃ devavimānasadisam dibbavimānaṃ nimminitum samatthopi evaṃ kate- “na mayhaṃ mahapphalaṃ bhavissati, dasabalassa kāyaveyyāvaccam kari-ssāmi”ti atimahantaṃ attabhāvaṃ katvā satthāraṃ sattakkhattum bhogehi pari-kkhipitvā upari mahantaṃ phaṇaṃ katvā aṭṭhāsi. Atha bhagavā parikkhepassa antova mahati okāse sabbaratanamaye paccagghapallaṅke upari viniggalantavi-vidhasurabhikusumadānavitāne vividhasurabhigandhavāsīte gandhakuṭiyam viha-ranto viya vihāsi. Evaṃ bhagavā taṃ sattāhaṃ tattha vītināmetvā tato aparaṃ sattāhaṃ rājāyatane nisīdi. Tatthāpi vimuttisukhapaṭisaṃvediyeva. Ettāvataṃ satta-sattāhāni paripuṇṇāni ahesum. Etthantare bhagavā jhānasukhena phalasukhena ca vītināmesi.

Athassa sattasattāhātikkame- “mukhaṃ dhovissāmi”ti cittaṃ uppajji. Sakko devānamindo **agadaharītakaṃ** āharitvā adāsi. Athassa sakko **nāgalatā**dantaka-ṭṭhañca mukhadhovana-udakañca adāsi. Tato bhagavā dantakaṭṭhaṃ khāditvā anotattadahodakena mukhaṃ dhovitvā **rājāyatanamūle** nisīdi. Tasmim samaye catūhi lokapālehi upanīte paccagghe selamaye patte **tapussabhallikānaṃ** vāṇi-jānaṃ manthañca madhupiṇḍikañca paṭiggahetvā paribhuñjitvā paccāgantvā aja-pālanigrodharukkhamūle nisīdi. Athassa tattha nisinnamattasseva attanā adhiga-tassa dhammassa gambhīrabhāvaṃ paccavekkhantassa sabbabuddhānaṃ āciṇṇo- “adhigato kho myāyaṃ dhammo gambhīro duddaso duranubodho santo paṇīto atakkāvacarō nipuṇo paṇḍitavedanīyo”ti (ma. ni. 2.281; saṃ. ni. 1.172; mahāva. 7) paresaṃ dhammaṃ adesetukāmatākārappatto parivitakko udapādi.

Atha (..0012) **brahmā sahampati** dasabalassa cetasā cetoparivitakkamaññāya- “nassati vata, bho, loko, vinassati vata, bho, loko”ti (saṃ. ni. 1.172; ma. ni. 1.282; mahāva. 8) vācaṃ nicchārento dasasahassacakkavāḷabrahmagāṇaparivuto sakkasuyāmasantusitaparanimmitavasavattīhi anugato āgantvā bhagavato purato pāturahosi. So attano patiṭṭhānatthāya pathaviṃ nimminitvā dakkhiṇaṃ jāṇuma-ṇḍalaṃ pathaviyaṃ nihantvā jalajāmalāvikalakamalamakulasadisam dasanakha-samodhānasamujjalamañjaliṃ

sirasmiṃ katvā- “desetu, bhante, bhagavā dhammaṃ, desetu sugato dhammaṃ, santi sattā apparajakkhajātikā, assavanatā dhammassa parihāyanti, bhavissanti dhammassa aññātāro” ti (saṃ. ni. 1.172; mahāva. 8)-

“Pāturahosi magadhesu pubbe, dhammo asuddho samalehi cintito; apāpuretaṃ amatassa dvāraṃ, suṇantu dhammaṃ vimalenānubuddhaṃ.

“Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito, yathāpi passe janataṃ samantato; tathūpamaṃ dhammamayaṃ sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhu; sokāvatiṇṇaṃ janatamapetasoko, avekkhassu jātijarābhībhūtaṃ.

“Uṭṭhehi vīra vijitasāṅgāma, satthavāha anaṇa vicara loke; desassu bhagavā dhammaṃ, aññātāro bhavissanti” ti. (ma. ni. 1.282; saṃ. ni. 1.172; mahāva. 8)-

“Nanu tumhehi ‘buddho bodheyyaṃ tiṇṇo tāreyyaṃ mutto moceyyan’” ti-

“Kiṃ (..0013) me aññātavesena, dhammaṃ sacchikatenidha; sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, tārayissaṃ sadevakan” ti. (bu. vaṃ. 2.55)-

Patthanaṃ katvā pāramiyo pūretvā sabbaññubhāvaṃ pattoti ca, “tumhehi dhamme adesiyamāne ko hi nāma añño dhammaṃ desessati, kimaññaṃ lokassa saraṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ parāyanan” ti ca evamādīhi anekehi nayehi bhagavantaṃ dhammadesanattaṃ ayāci. Tena vuttaṃ- “buddhabhūtaṃ pana bhagavato aṭṭhame sattāhe satthā dhammadesanattāya brahmunā āyācito” ti.

Idāni “kadā kattha ca kenāyaṃ, gāthā hi samudīritā” ti imesaṃ pañhānaṃ vissanāya okāso anuppatto. Tattha **kadā vuttāti?** Paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttā. Paṭhamamahāsaṅgīti nāmesā saṅgītikkhandahe (cūḷava. 437) vuttanayeneva vedītabbā. **Kattha kena vuttāti?** Bhagavati kira parinibbute rājagahanagare **vebhārapabbatapasse sattapaṇṇiguhādvāre** vijitasabbasattunā ajātasattunā magadhamahārājena dhammasaṅgāyanattaṃ kārite paripuṇṇacandamaṇḍalasaṅkāse daṭṭhabbasāramaṇḍe maṇḍape dhammāsanagatenāyasmata **ānandattherena** “brahmā ca lokādhipatī” ti ayaṃ gāthā vuttāti vedītabbā. Ayametta gāthāsambandho.

Ettāvata-

“Kadāyaṃ dhammadesanattaṃ, ajjhīṭṭho brahmunā jino; kadā kattha ca kenāyaṃ, gāthā hi samudīritā” ti.-

Ayampi gāthā vuttatthā hoti. Evaṃ iminā sambandhena vuttāya panassā anuttānapadavaṇṇanaṃ karissāma.

Tattha **brahmāti** brūhito tehi tehi guṇavisesehīti brahmā. Ayaṃ pana **brasaddo mahābrahmabrāhmaṇatathāgatamātāpituseṭṭhādīsū dissati. Tathā hi “dvisahasso brahmā” ti-ādīsū (ma. ni. 3.166) mahābrahmāti adhippeto.**

“Tamonudo (..0014) buddho samantacakkhu, lokantagū sabbabhavātivatto; anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me” ti. (su. ni. 1139)-

Ettha brāhmaṇo. “Brahmāti kho, bhikkhave, tathāgatassettaṃ adhivacanan” ti ettha tathāgato. “Brahmāti mātāpitāro pubbācariyāti vuccare” ti (a. ni. 3.31; 4.63; itivu. 106; jā. 2.20.181) ettha mātāpitāro. “Brahmacakkaṃ pavatteti” ti (ma. ni. 1.148; saṃ. ni. 2.21; a. ni. 4.8; 5.11; paṭi. ma. 2.44) ettha seṭṭho adhippeto. Idha pana

paṭhamajjhānaṃ paṇītaṃ bhāvetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṃ nibbatto kappāyuko mahābrahmā adhippeto (ma. ni. aṭṭha. 1.3). **Ca**-saddo sampiṇḍanatto, brahmā ca aññe ca dasasu cakkavālasahassesu brahmāno cāti attho, padapūraṇamatto vā. **Lokādhipatī**ti ettha **lokoti** saṅkhāraloko sattaloko okāsalokoti tayo lokā. Tesu idha sattaloko adhippeto. Tassa issaro adhipatīti **lokādhipati**, lokekadesassāpi adhipati lokādhipatīti vuccati devādhipati narādhipati viya.

Sahampatīti so kira kassapassa bhagavato sāsane sahako nāma thero paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā aparihīnajjhāno jīvitapariyosāne paṭhamajjhānabhūmiyaṃ kappāyukamahābrahmā hutvā nibbatto, tatra pana naṃ “sahampati brahmā”ti sañjānanti. “Sahakapati”ti vattabbe anussarāgamaṃ katvā ruḥhivasena “sahampatī”ti vadanti. **Katañjalī**ti katañjaliko, añjalipuṭaṃ sirasi katvāti attho. **Anadhivaranti** accantavaro adhivaro nāssa atthīti **anadhivaro**, na tato adhiko varo atthīti vā anadhivaro, anuttaroti attho, taṃ anadhivaraṃ. **Ayācathā**ti ayācittha ajjhesi.

Idāni yassatthāya so bhagavantaṃ ayāci, tamatthaṃ dassetuṃ “**santīdha sattā**”-ti-ādi vuttaṃ. Tattha **santī**ti saṃvijjanti upalabbhanti, buddhacakkhussa āpāthaṃ āgacchantā atthīti attho. **Idhāti** ayaṃ desāpadese nipāto (..0015). Svāyaṃ katthaci sāsanaṃ upādāya vuccati. Yathāha- “idheva, bhikkhave, samaṇo, idha dutiyo samaṇo, idha tatiyo samaṇo, idha catuttho samaṇo, suññā parappavādā samaṇebhi aññehī”ti (ma. ni. 1.139; dī. ni. 2.214; a. ni. 4.241). Katthaci okāsaṃ, yathāha-

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato;

punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārisā”ti. (dī. ni. 2.369)-

Katthaci padapūraṇamattameva hoti. Yathāha- “idhāhaṃ, bhikkhave, bhuttāvī assaṃ pavārito”ti (ma. ni. 1.30). Katthaci lokaṃ upādāya, yathāha- “idha tathāgato loka uppajjati bahujanahitāya bahujanasukhāyā”ti (a. ni. 1.170). Idhāpi lokameva upādāya vuttoti veditabbo. Tasmā imasmiṃ sattaloketi attho. **Sattā**ti rūpādīsu khandhesu chandarāgena sattā visattā āsattā laggā lagitāti sattā, sattāti pāṇino vuccanti. Ruḥhīsaddena pana vitarāgesupi ayaṃ vohāro vattatiyeva.

Apparajakkhajātikāti paññāmaye akkhimhi appaṃ parittaṃ rāgadosamoharajaṃ etesaṃ evaṃsabhāvā ca teti apparajakkhajātikā, appaṃ rāgādirajameva vā yesaṃ te apparajakkhā, te apparajakkhasabhāvā apparajakkhajātikāti evamettha attho daṭṭhabbo. Tesam apparajakkhajātikānaṃ. “Sattānan”ti vibhattivipariṇāmaṃ katvā- “desehi dhamman”ti iminā sambandhaṃ katvā attho daṭṭhabbo. **Desehī**ti āyācanavacanametam, desehi kathehi upadisāti attho. **Dhammanti** ettha ayaṃ **dhamma**-saddo pariyattisamādhipaññāpakatisabhāvasuññatāpuñña-āpattiñeyya-catusaccadhammādīsu dissati. Tathā hi- “idha bhikkhu dhammaṃ pariyāpuṇāti suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ ...pe... vedallan”ti-ādīsu (ma. ni. 1.239; a. ni. 4.102) pariyattiyaṃ dissati. “Evaṃdhammā te bhagavanto ahesun”ti-ādīsu samādhimhi.

“Yassete caturo dhammā, vānarinda yathā tava;

saccaṃ dhammo dhiti cāgo, diṭṭhaṃ so ativattatī”ti.-

Ādīsu (..0016) (jā. 1.2.147) paññāya. “Jātidhammā jarādhammā, atho maraṇadha-

mmino”ti-ādīsu (a. ni. 3.39) pakatiyaṃ. “Kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā”ti-ādīsu (dha. sa. tikamātikā) sabhāve. “Tasmiṃ kho pana samaye dhammā honti khandhā honti”ti-ādīsu (dha. sa. 121) suññatāyaṃ. “Dhammo suciṇṇo sukhamāvahāti”ti-ādīsu (su. ni. 184; theragā. 303; jā. 1.10.102; 1.15.385) puñṇe. “Dve aniyatā dhammā”ti-ādīsu āpattiyaṃ. “Sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchanti”ti-ādīsu (mahāni. 156; cūḷani. mogharājamāṇavapucchāniddeśa 85) ñeyye. “Diṭṭhadhammo patta-dhammo veditadhammo”ti-ādīsu (dī. ni. 1.299; mahāva. 27, 57) catusaccadhamme. Idhāpi catusaccadhamme daṭṭhabbo (ma. ni. aṭṭha. 1.suttanikkhepavaṇṇanā; dha. sa. aṭṭha. cittuppādakaṇḍa 1). **Anukampāti** anukampaṃ anuddayaṃ karohi. **Imanti** pajaṃ niddisanto āha. **Pajanti** pajātattā pajā, taṃ pajaṃ, sattanikāyaṃ saṃsāradukkhato mocehīti adhippāyo. Keci pana-

“Bhagavāti lokādhipatī naruttamo,
katañjalī brahmagaṇehi yācito”ti.-

Paṭhanti. Ettāvatā sabbaso ayaṃ gāthā vuttatthā hoti.

Atha bhagavato taṃ brahmuno sahampatissa āyācanavacanaṃ sutvā aparimitasamayasaṃmutakaruṇābalassa dasabalassa parahitakaraṇanipuṇamaticārassa sabbasattesu okāsakaraṇamattena mahākaruṇā udapādi. Taṃ pana bhagavato karuṇuppattiṃ dassentehi saṅgītikāle saṅgītikārahehi-

2. “Sampannavijjācaraṇassa tādino, jutindharassantimadehadhārino;
tathāgatassappaṭipuggalassa, uppajji kāruṇṇatā sabbasatte”ti.-

Ayaṃ gāthā ṭhapitā.

Tattha **sampannavijjācaraṇassāti** sampannaṃ nāma tividhaṃ paripuṇṇasamaṅgimadhuravasena. Tattha-

“Sampannaṃ (..0017) sālikedāraṃ, suvā bhuñjanti kosiya;
paṭivedemi te brahme, na naṃ vāretumussahe”ti. (jā. 1.14.1)-

Idaṃ **paripuṇṇasampannaṃ** nāma. “Iminā pātimokkhasaṃvarena upeto hoti samupeto upagato samupagato sampanno samannāgato”ti (vibha. 511) idaṃ **samaṅgisampannaṃ** nāma. “Imissā, bhante, mahāpathaviyā heṭṭhimatalaṃ sampannaṃ, seyyathāpi khuddamadhuṃ anīlakaṃ, evamassādan”ti (pārā. 18) idaṃ **madhurasampannaṃ** nāma. Idha paripuṇṇasampannampi samaṅgisampannampi yujjati (ma. ni. aṭṭha. 1.64). **Vijjāti** paṭipakkhadhamme vijjhanatṭhena veditakaraṇatṭhena vinditabbatṭhena ca vijjā. Tā pana tissopi vijjā aṭṭhapi vijjā. Tisso vijjā **bhayabheravasutte** (ma. ni. 1.50 ādayo) āgatanayeneva veditabbā, aṭṭha **ambatṭhasutte** (dī. ni. 1.278 ādayo). Tatra hi

vipassanāññāṇena manomayiddhiyā ca saha cha abhiññā pariggahetvā aṭṭha vijjā vuttā. **Caraṇanti** sīlasaṃvaro indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyā-nuyogo saddhā hirī ottappaṃ bāhusaccaṃ āraddhavīriyatā upaṭṭhitassatitā paññā-sampannatā cattāri rūpāvacarajjhānānīti ime pannarasa dhammā veditabbā. Ime-veva hi pannarasa dhammā yasmā etehi carati ariyasāvako gacchati amataṃ disaṃ, tasmā “caraṇan”ti vuttā. Yathāha- “idha, mahānāma, ariyasāvako sīlavā hoti”ti (ma. ni. 2.24) sabbaṃ **majjhimaṇṇāsake** vuttanayeneva veditabbaṃ. Vijjā ca caraṇāñca vijjācaraṇāni, sampannāni paripuṇṇāni vijjācaraṇāni yassa soyaṃ sampannavijjācaraṇo, vijjācaraṇehi sampanno samaṅgībhūto, samannāgatoti vā sampannavijjācaraṇo. Ubhayathāpi attho yujjateva, tassa sampannavijjācaraṇassa (pārā. aṭṭha. 1.1 verañjakaṇḍavaṇṇanā).

Tādinoti “iṭṭhepi tādī aniṭṭhepi tādī”ti-ādinā nayena **mahāniddese** (mahāni. 38, 192) āgatatādīlakkaṇena tādino, iṭṭhāniṭṭhādīsū avikārassa tādisassāti attho. **Juti-ndharassāti** jutimato, yugandhare saradasamaye samuditadivasakarātirekatarassa-sirikasārīrajutivisaradharassāti attho. “Paññāpajjotadharassā”ti vā vattuṃ vaṭṭati. Vuttañhetam-

“Cattāro (..0018) loke pajjotā, pañcamettha na vijjati;
divā tapati ādicco, rattimābhāti candimā.

“Atha aggi divārattim, tattha tattha pabhāsati;

sambuddho tapataṃ seṭṭho, esā ābhā anuttarā”ti. (saṃ. ni. 1.26, 85);

Tasmā ubhayathāpi sarīrapaññājutivisaradharassāti attho. **Antimadehadhāri-noti** sabbapacchimasarīradhārino, apunabbhavassāti attho.

Tathāgatassāti ettha aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā “tathāgato”ti vuccati. Katamehi aṭṭhahi? Tathā āgatoti tathāgato, tathā gatoti tathāgato, tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato, tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti tathāgato, tathadassitāya tathāgato, tathavāditāya tathāgato, tathākāritāya tathāgato, abhibhavanaṭṭhena tathāgatoti.

Kathaṃ bhagavā **tathā āgatoti tathāgato**? Yathā yena abhinīhārena dānapā-ramiṃ pūretvā sīlanekkhammaṃ paññāvīriyakhantisacca-adhiṭṭhānamettupekkhāpā-ramiṃ pūretvā imā dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapārami-yoti samattiṃsa pāramiyo pūretvā aṅgapariccāgaṃ jīvitapariccāgaṃ dhanarajjaput-tadārapariccāganti ime pañca mahāpariccāge pariccajitvā yathā vipassi-ādayo sammāsambuddhā āgatā, tathā amhākampi bhagavā āgatoti tathāgato. Yathāha-

“Yatheva lokamhi vipassi-ādayo, sabbaññubhāvaṃ munayo idhāgatā;
tathā ayaṃ sakyamunīpi āgato, tathāgato vuccati tena cakkhumā”ti.

Kathaṃ **tathā gatoti tathāgato**? Yathā sampatijātā vipassi-ādayo samehi pādehi pathaviyaṃ patitṭhāya uttarābhimukhā sattapadavītihārena gatā, tathā amhākampi bhagavā gatoti tathāgato. Yathāha-

“Muhuttajātova (..0019) gavampatī yathā, samehi pādehi phusī vasundharaṃ.
so vikkamī sattapadāni gotamo, setaṅca chattaṃ anudhārayuṃ marū.

“Gantvāna so sattapadāni gotamo, disā vilokesi samā samantato;

aṭṭhaṅgupetaṃ giramabbhudīrayī, sīho yathā pabbatamuddhaniṭṭhito”ti.

Kathaṃ **tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato?** Sabbesaṃ rūpārūpadhammānaṃ salakkhaṇaṃ sāmāññalakkhaṇaṃca tathaṃ avitathaṃ ñāṇagatiyā āgato avirajjhivā patto anubuddhoti tathāgato.

“Sabbesaṃ pana dhammānaṃ, sakasāmaññalakkhaṇaṃ;
tathamevāgato yasmā, tasmā satthā tathāgato”ti.

Kathaṃ **tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti tathāgato?** Tathadhammā nāma cattāri ariyasaccāni. Yathāha- “cattārimāni, bhikkhave, tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri? ‘Idaṃ dukkhaṃ’ti, bhikkhave, tathametaṃ avitathametaṃ anaññathametān”ti (saṃ. ni. 5.1090) vitthāro. Tāni ca bhagavā abhisambuddho, tasmā tathānaṃ abhisambuddhattā “tathāgato”ti vuccati. Abhisambuddhattho hi ettha gatasaddo.

“Tathanāmāni saccāni, abhisambujjhi nāyako;
tasmā tathānaṃ saccānaṃ, sambuddhattā tathāgato”.

Kathaṃ **tathadassitāya tathāgato?** Bhagavā hi aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṃ sattānaṃ cakkhusotaghāṇajivhākāyamanodvāresu āpāthaṃ āgacchantāṃ rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbadhammārammaṇaṃ tathāgato sabbākārato jānāti passatīti, evaṃ tathadassitāya tathāgato. Atha vā yaṃ loke tathaṃ, taṃ lokassa tatheva dasseti. Tatopi bhagavā tathāgato. Ettha tathadassi-atthe “tathāgato”ti padasambhavo veditabbo.

“Tathākārena (..0020) yo dhamme, jānāti anupassati;
tathadassīti sambuddho, tasmā vutto tathāgato”.

Kathaṃ **tathavāditāya tathāgato?** Yañca abhisambodhiyā parinibbānassa ca antare pañcacattālīsavassaparimāṇakāle suttādinavaṅgasaṅgahitaṃ bhāsitaṃ lapitaṃ tathāgatena, sabbaṃ taṃ ekatulāya tulitaṃ viya tathameva avitathameva hoti. Tenevāha-

“Yañca, cunda, rattiṃ tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhati, yañca rattiṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṃ etasmiṃ antare bhāsati lapati niddisati, sabbaṃ taṃ tatheva hoti, no aññathā. Tasmā ‘tathāgato’ti vuccatī”ti.

Ettha pana gada-attho hi gatasaddo. Evaṃ tathavāditāya tathāgato. Āgadanaṃ āgado, vacananti attho. Tatho aviparīto āgado assāti tathāgato. Da-kārassa kāraṃ katvā vutto.

“Tathāvādī jino yasmā, tathadhammappakāsako;
tathāmāgadanañcassa, tasmā buddho tathāgato”.

Kathaṃ **tathākāritāya tathāgato?** Bhagavā hi yaṃ yaṃ vācaṃ abhāsi, taṃ taṃ eva kāyena karoti, vācāya kāyo anulometi, kāyassapi vācā. Tenevāha-

“Yathā vādī, bhikkhave, tathāgato tathā kārī, yathā kārī tathā vādī ...pe... tasmā ‘tathāgato’ti vuccatī”ti (a. ni. 4.23; cūḷani. posālamāṇavapucchāniddeśa 83).

Yathā ca vācā gatā, kāyopi tathā gato, yathā kāyo gato, vācāpi tathā gatā. Evaṃ tathākāritāya tathāgato.

“Yathā vācā gatā tassa, tathā kāyo gato yato;

tathāvāditāya sambuddho, satthā tasmā tathāgato”.

Kathaṃ **abhibhavanatthēna tathāgato?** Upari bhavaggaṃ heṭṭhā avīciṃ pariyantaṃ katvā tiriyaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiyāpi vimuttiñāḍassanenapi, na (..0021) tassa tulā vā pamāṇaṃ vā atthi, atha kho atulo appameyyo anuttaro. Tenevāha-

“Sadevake, bhikkhave, loke ...pe... tathāgato abhibhū anabhibhūto añña-datthu daso vasavattī, tasmā ‘tathāgato’ti vuccatī”ti (a. ni. 1.23; posālamāṇava-pucchāniddeśa 83).

Tatrevaṃ padasiddhi veditabbā- agado viya agado. Ko panesa? Desanāvilāso ceva puññussayo ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko dibbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokaṃ abhibhavati, iti sabbalokābhibhavanato aviparīto desanāvilāso ceva puññussayo ca agado assāti da-kārassa ta-kāraṃ katvā “tathāgato”ti veditabbo. Evaṃ abhibhavanatthēna tathāgato.

“Tatho aviparīto ca, agado yassa satthuno; vasavattīti so tena, hoti satthā tathāgato”.

Appaṭipuggalassāti paṭipuggalavirahitassa, añño koci “ahaṃ buddho”ti evaṃ paṭiññaṃ dātuṃ samattho nāmassa puggalo, natthīti appaṭipuggalo, tassa appaṭipuggalassa. **Uppajjīti** uppanno udapādi. **Kāruññatāti** karuṇāya bhāvo kāruññatā. **Sabbasatteti** niravasesasattapariyādānavacanaṃ, sakale sattanikāyeti attho. Ettāvatā ayampi gāthā vuttatthā hoti.

Atha bhagavā brahmunā dhammadesanattāya āyācīto sattesu kāruññataṃ uppādetvā dhammaṃ desetukāmo mahābrahmānaṃ gāthāya ajjhabhāsi-

“Apārutā tesaṃ amatassa dvārā, ye sotavanto pamuñcantu saddham;

vihimsasaññī paguṇaṃ na bhāsiṃ, dhammaṃ paṇītaṃ manujesu brahme”ti.

(ma. ni. 1.283; dī. ni. 2.71; saṃ. ni. 1.172; mahāva. 9);

Atha (..0022) kho **brahmā sahampati** “katāvakāso khomhi bhagavatā dhammadesanāyā”ti ñatvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ sirasi katvā bhagavantaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā brahmagaṇaparivuto pakkāmi. Atha satthā tassa brahmuno paṭiññaṃ datvā- “kassa nu kho ahaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ deseyyan”ti (ma. ni. 1.283; mahāva. 10) cintento- “āḷāro paṇḍito so imaṃ dhammaṃ khippaṃ ājānissatī”ti cittaṃ uppādetvā puna olokento tassa sattāhaṃ kālaṅkatabhāvaṃ ñatvā udakassa ca abhidosakālaṅkatabhāvaṃ ñatvā puna- “kahaṃ nu kho etarahi pañcavaggiyā bhikkhū viharanti”ti pañcavaggiye āvajjento “bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye”ti ñatvā āsāḷhiyaṃ pabhātāya rattiyā kālasseva pattacivaramādāya aṭṭhārasayojanikaṃ maggaṃ paṭipanno antarāmagge **upakaṃ** nāma ājīvakaṃ disvā tassa attano buddhabhāvamāvikatvā taṃdivasameva sāyanhasamaye isipatanamagamāsi. Tattha pañcavaggiyānaṃ attano buddhabhāvaṃ pakāsetvā paññattavarabuddhāsanagato pañcavaggiye bhikkhū āmantetvā **dhammacakkappavattanasuttantaṃ** (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 13 ādayo; paṭi. ma. 2.30) desesi.

Tesu aññāsikoṇḍaññatthero desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā suttapariyosāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi

saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Satthā tattheva vassaṃ upagantvā punadivase vappattheraṃ sotāpattiphale patiṭṭhāpesi. Eteneva upāyena sabbe te sotāpattiphale patiṭṭhāpetvā puna pañcamiyaṃ pakkhassa pañcapi te there sannipātetvā **anattalakkhaṇasuttantaṃ** (saṃ. ni. 3.59; mahāva. 20 ādayo) desesi, desanāpariyosāne pañcapi therā arahatte patiṭṭhahiṃsu.

Atha satthā tattheva **yasassa** kulaputtassa upanissayaṃ disvā gehaṃ pahāya nikkhantaṃ disvā- “ehi yasā”ti (mahāva. 26) pakkositvā tasmiññeva rattibhāge sotāpattiphale patiṭṭhāpetvā punadivase arahatte ca patiṭṭhāpetvā aparepi tassa sahāyake **catupaṇṇāsajane** ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā arahatte patiṭṭhāpesi. Evaṃ loke ekasaṭṭhiyā arahantesu jātesu satthā vuṭṭhavasso pavāretvā bhikkhū āmantetvā etadavoca-

“Paratthaṃ (..0023) cattano atthaṃ, karontā pathaviṃ imaṃ;
byāharantā manussānaṃ, dhammaṃ caratha bhikkhavo.

“Viharatha vivittesu, pabbatesu vanesu ca;
pakāsayantā saddhammaṃ, lokassa satataṃ mama.

“Karontā dhammadūteyyaṃ, vikhyāpayatha bhikkhavo;
santi atthāya sattānaṃ, subbatā vacanaṃ mama.

“Sabbam pidahatha dvāraṃ, apāyānamanāsavā;
saggamokkhassa maggassa, dvāraṃ vivarathāsamā.

“Desanāpaṭipattihi, karuṇādiguṇālayā;
buddhiṃ saddhañca lokassa, abhivaḍḍhetha sabbaso.

“Gihīnamupakarontānaṃ, niccamāmisadānato;
karotha dhammadānena, tesam paccūpakāraṃ.

“Samussayatha saddhammaṃ, desayantā isiddhajaṃ;
katakattabbakammantā, paratthaṃ paṭipajjathā”ti.

Evañca pana vatvā bhagavā te bhikkhū disāsu vissajjetvā sayam uruvelaṃ gacchanto antarāmagge kappāsikavanasaṅḍe **tiṃsa bhaddavaggiyakumāre** vinesi. Tesu yo sabbapacchimako, so sotāpanno, sabbasetṭho anāgāmī, ekopi arahā vā puthujjano vā nāhosi. Tepi sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā disāsu pesetvā sayam uruvelaṃ gantvā aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni dassetvā uruvelakassapādayo sahassajaṭṭilaparivāre **tebhātikajaṭṭile** dametvā ehibhikkhubhāvena pabbājetvā gayāsīse nisīdāpetvā **ādittapariyāyadesanāya** (saṃ. ni. 4.28; mahāva. 54) arahatte patiṭṭhāpetvā tena arahantasahassena bhagavā parivuto “bimbisārassa rañño paṭiññaṃ mocessāmī”ti rājagahanagarūpacāre laṭṭhivanuyyānaṃ nāma agamāsi. Tato uyyānapālako rañño ārocesi. Rājā- “satthā āgato”ti sutvā dvādasanahutehi brāhmaṇagahapatikehi parivuto dasa- balaṃ ghanavivaragatamiva divasakaraṃ (..0024) vanavivaragataṃ munivaradivasakaraṃ upasaṅkamitvā cakkālaṅkatatalesu jalajāmalāvikalakamalakomalesu dasabalassa pādesu makuṭamaṇijutivisaravijjotinā sirasā nipatitvā ekamantaṃ nisīdi saddhiṃ parisāya.

Atha kho tesam brāhmaṇagahapatikānaṃ etadahosi- “kiṃ nu kho mahāsamaṇo uruvelakassape brahmacariyaṃ carati, udāhu uruvelakassapo mahāsama-

ne”ti? Atha kho bhagavā tesam cetoparivitakkamaññāya theram gāthāya ajjha-
bhāsi-

“Kimeva disvā uruvelavāsi, pahāsi aggiṃ kisakovadāno;

pucchāmi taṃ kassapa etamatthaṃ, kathaṃ pahīnaṃ tava aggihuttan”ti.

(mahāva. 55);

Thero bhagavato adhippāyaṃ veditvā-

“Rūpe ca sadde ca atho rase ca, kāmitthiyo cābhivadanti yaññā;

etaṃ malantī upadhīsu ñatvā, tasmā na yiṭṭhe na hute arañjin”ti. (mahāva.

55)-

Imaṃ gāthaṃ vatvā attano sāvakabhāvappakāsanatthaṃ tathāgatassa pādesu
sirasā nipatitvā- “satthā me, bhante, bhagavā, sāvakohamasmi”ti vatvā ekatāla-
dvitāla ...pe... sattatālappamaṇaṃ vehāsaṃ sattakkhattuṃ abbhuggantvā pāṭihā-
riyaṃ katvā ākāsaṭo oruyha bhagavantaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi.

Atha kho mahājano tassa taṃ pāṭihāriyaṃ disvā- “aho mahānubhāvā buddhā
nāma, evaṃ thāmagatadiṭṭhiko attānaṃ ‘arahā ahan’ti maññamāno uruvelakassa-
popi diṭṭhijālaṃ bhinditvā tathāgatena damito”ti dasabalassa guṇakathaṃ kathesi.
Taṃ sutvā satthā- “nāhamidāniyeva imaṃ uruvelakassapaṃ damemi, atītepi esa
mayā damitoyevā”ti āha. Atha kho so mahājano utṭhāyāsanaṃ bhagavantaṃ
vanditvā sirasi añjaliṃ paggahetvā evamāha- “bhante, idāni amhehi esa (..0025)
damito diṭṭho, kathaṃ panesa atīte bhagavatā damito”ti. Tato satthā tena mahāja-
nena yācīto bhavantarena paṭicchannaṃ **mahānāradakassapajātakaṃ** (jā. 2.
22.1153) kathetvā cattāri ariyasaccāni pakāsesi. Tato satthu dhammakathaṃ
suttvā rājā bimbisāro ekādasanahutehi saddhiṃ sotāpattiphale patitṭhāsi, eka-
nahaṭṭhaṃ upāsakattaṃ paṭivedesi. Rājā saraṇaṃ gantvā svātanāya bhagavantaṃ
saddhiṃ bhikkhusaṅghena nimantetvā bhagavantaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ
katvā vanditvā pakkāmi.

Punadivase bhagavā bhikkhusahassaparivuto marugaṇaparivuto viya dasasata-
nayano devarājā, brahmagaṇaparivuto viya mahābrahmā rājagahaṃ pāvīsi. Rājā
buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa dānaṃ datvā bhojanapariyosāne bhaga-
vantaṃ etadavoca- “ahaṃ, bhante, tīṇi ratanāni vinā vasitūṃ na sakkhissāmi,
velāya vā avelāya vā bhagavato santikaṃ āgamissāmi, laṭṭhivanaṃ nāma atidūre,
idaṃ pana amhākaṃ veḷuvanaṃ nāma uyyānaṃ pavivekakāmānaṃ nātidūraṃ
naccāsannaṃ gamaṇāgamanasampannaṃ nijjanasambādhaṃ pavivekasukhaṃ
chāyūdakasampannaṃ sītalasilātalasamalaṅkataṃ paramamaṇiyabhūmi-
bhāgaṃ surabhikusumataruvaranirantaraṃ ramaṇīyapāsādahammiyavimānavihā-
raḍḍhuyogamaṇḍapādipaṭimaṇḍitaṃ. Idaṃ me, bhante, bhagavā paṭiggaṇhātu
navatapanaṅgārasaṅkāsenā suvaṇṇabhiṅgārena surabhikusumavāsitaṃ maṇiva-
ṇṇa-udakaṃ gahetvā veḷuvanārāmaṃ pariccajanto dasabalassa hatthe udakaṃ
pātesī. Tasmīṃ āramapaṭiggaṇaṇe “buddhasāsanassa mūlāni otiṇṇāni”ti pīti-
vasaṃ gatā naccantī viya ayaṃ mahāpathavī kampi. Jambudīpe pana ṭhapetvā
veḷuvanamahāvihāraṃ aññaṃ pathaviṃ kompetvā gahitasenāsanaṃ nāma
natthi. Atha satthā veḷuvanārāmaṃ paṭiggahetvā rañño vihāradānānumodanama-

kāsi-

“Āvāsadānassa panānisaṃsaṃ, ko nāma vattuṃ, puriso samattho;
aññatra buddhā pana lokanāthā, yutto mukhānaṃ nahutena cāpi.

“Āyuñca (..0026) vaṇṇañca sukhaṃ balañca, vamaṃ pasatthamaṃ paṭibhāna-
meva;

dadāti nāmāti pavuccate so, yo deti saṅghassa nara vihāraṃ.

“Dātā nivāsassa nivāraṇassa, sītādino jīvitupaddavassa;

pāleti āyumaṃ pana tassa yasmā, āyuppado hoti tamāhu santo.

“Accuṇhasīte vasato nivāse, balañca vaṇṇo paṭibhā na hoti;

tasmā hi so deti viharadātā, balañca vaṇṇamaṃ paṭibhānameva.

“Dukkhassa situṇhasarīsapā ca, vātātapādippabhavassa loke;

nivāraṇā nekavidhassa niccaṃ, sukhappado hoti viharadātā.

“Sītuṇhavātātapadaṃsavuṭṭhi, sarīsapāvālamigādidukkhamaṃ;

yasmā nivāreti viharadātā, tasmā sukhaṃ vindati so parattha.

“Pasannacitto bhavabhogahetumaṃ, manobhirāmaṃ mudito viharamaṃ;

yo deti silādiguṇoditānaṃ, sabbaṃ dado nāma pavuccate so.

“Pahāya maccheramaṃ salobhaṃ, guṇālayānaṃ nilayamaṃ dadāti;

khittova so tattha parehi sagge, yathābhataṃ jāyati vītasoko.

“Vare (..0027) cārurūpe vihare uḷāre, nara kāraye vāsaya tattha bhikkhū;

dadeyyannaṃpānañca vatthañca nesamaṃ, pasanna citta sakkacca niccaṃ.

“Tasmā mahārāja bhavesu bhoge, manorame paccaṇubhuyya bhīyyo;

viharadānassa phalena santamaṃ, sukhaṃ asokaṃ adhigaccha pacchā”ti.

Icevaṃ munirājā nara rājassa bimbisārassa viharadānānumodanaṃ katvā
uṭṭhāyāsanā bhikkhusaṅghaparivuto paramadassanīyāya attano sarīrappabhāya
suvaṇṇarasasekapiñcharāni viya nara vanavimānādīni kurumāno anopamāya
buddhalīyāya anantāya buddhasiriyā veḷuvana mahāvihārameva pāvisīti.

“Akīlāne veḷuvane vihare, tathāgato tattha manobhirāme;

nānāvihārena vihasi dhīro, veneyyakānaṃ samudikkhamāno”.

Athevaṃ bhagavati tasmaṃ viharante **suddhodana** mahārājā “putto me chabba-
ssāni dukkarakārikaṃ katvā paramābhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhamma-
cakko rājagahaṃ patvā veḷuvana mahāvihāre viharati”ti sutvā aññataraṃ mahā-
maccaṃ āmantesi- “ehi, bhāṇe, purisasaṃsāraparivāro rājagahaṃ gantvā mama
vacanena ‘pitā vo suddhodana mahārājā taṃ daṭṭhukāmo’ti vatvā puttaṃ me
gaṇhitvā ehi”ti. So “sādhu, devā”ti rañño paṭissuṇitvā

purisasahassaparivāro saṭṭhiyojanamaggaṃ gantvā dhammadesanavelāya vihāraṃ pāvīsi. So “tiṭṭhatu tāva rañña pahitasāsanaṃ”ti parisapariyante ṭhito satthu dhammadesanaṃ sutvā yathāṭhitova saddhiṃ purisasahassena arahattaṃ patvā pabbajjaṃ yāci. Bhagavā- “etha, bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi. Te sabbe taṅkhaṇaṅṅeva iddhimayapattacīvaradharā vassasaṭṭhikattherā viya ākappasampannā hutvā bhagavantaṃ parivāresuṃ. Rājā “neva (..0028) gato āgacchati, na ca sāsanaṃ suyati”ti cintetvā teneva nīhārena navakkhattuṃ amacce pesesi. Tesu navasu purisasahassesu ekopi rañño nārocesi, na sāsanaṃ vā paṇiṇi. Sabbe arahattaṃ patvāva pabbajjīsu.

Atha rājā cintesi- “ko nu kho mama vacanaṃ karissati”ti sabbarājabalaṃ olakento **udāyim** addasa. So kira rañño sabbatthasādhako amacco abhantariko ativissāsiko bodhisattena saddhiṃ ekadivaseyeva jāto sahapaṃsukīḷito sahāyo. Atha naṃ rājā āmantesi- “tāta udāyi, ahaṃ mama puttaṃ daṭṭhukāmo navapurisa-sahassāni pesesiṃ, ekapurisopi āgantvā sāsanaṃ attampi ārocetā natthi, dujjāno kho pana me jīvitantarāyo, ahaṃ jīvamānova puttaṃ daṭṭhumicchāmi. Sakkhissasi me puttaṃ dassetun”ti? So “sakkhissāmi, deva, sace pabbajituṃ labhissāmi”ti āha. “Tāta, tvaṃ pabbajitvā vā apabbajitvā vā mayhaṃ puttaṃ dassēhi”ti. So “sādhu, devā”ti rañño sāsanaṃ ādāya rājagahaṃ gantvā satthu dhammadesanaṃ sutvā saddhiṃ purisasahassena arahattaṃ patvā ehibhikkhubhāve patiṭṭhāya phaggunīpuṇṇamāsiyaṃ cintesi- “atikkanto hemanto, vasantasamayo anuppatto, supupphitā vanasaṇḍā, paṭipajjanakkhāmo maggo, kālo dasabalassa ṇātisaṅgahaṃ kātun”ti cintetvā bhagavantaṃ upasaṅkamtvā saṭṭhimattāhi gāthāhi bhagavato kulanagaraṃ gamanattāya gamanavaṇṇaṃ vaṇṇesi-

“Aṅgārino dāni dumā bhadante, phalesino chadanaṃ vipphāya;
te accimantova pabhāsanti, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Dumā (..0029) vicittā suvirājamānā, rattaṅkureheva ca pallavehi;
ratanujjalamaṇḍapasannibhāsā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Supupphitagga kusumehi bhūsitā, manuṅṅabhūtā sucisādhugandhā;
rukkhā virocanti ubhosu passesu, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Phalehinekehi samiddhibhūtā, vicittarukkhā ubhatovakāse;
khuddaṃ pipāsampi vinodayanti, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Vicittamālā sucipallavehi, susajjitā morakalāpasannibhā;
rukkhā virocanti ubhosu passesu, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Virocamānā phalapallavehi, susajjitā vāsanivāsabhūtā;
tosenti addhānakilantasatte, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Suphullitagga vanagumbanissitā, latā anekā suvirājamānā;
tosenti satte maṇimaṇḍapāva, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Latā anekā dumanissitāva, piyehi saddhiṃ sahitā vadhūva;
palobhayanti hi sugandhagandhā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Vicittanīlādimanuṅṅavaṇṇā (..0030), dijā samantā abhikūjamānā;
tosenti maṅjussaratā ratīhi, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Migā ca nānā suvirājamānā, uttuṅgakaṇṇā ca manuṅṅanettā;

disā samantā mabhidhāvayanti, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Manuññabhūtā ca mahī samantā, virājamānā haritāva saddalā;
supupphirukkhā moḷinivalaṅkatā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Susajjitā muttamayāva vālukā, susaṅṅhitā cārusuphassadātā;
virocayanteva disā samantā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Samaṃ suphassaṃ sucibhūmibhāgaṃ, manuññapupphodayagandhavā-
sitam;

virājamānaṃ sucimañca sobham, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Susajjitaṃ nandanakānanaṃva, vicittanānādumasaṅḍamaṅḍitaṃ;
sugandhabhūtāṃ pavanaṃ surammaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Sarā vicittā vividhā manoramā, susajjitā paṅkajapuṇḍarikā;
pasannasītodakacārupuṇṇā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Suphullanānāvidhapaṅkajehi (..0031), virājamānā sucigandhagandhā;
pamodayanteva narāmarānaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Suphullapaṅkeruhasannisinā, dijā samantā mabhinādayantā;
modanti bhariyāhi samaṅgino te, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Suphullapupphehi rajaṃ gahetvā, alī vidhāvanti vikūjamānā;
madhumhi gandho vidisaṃ pavāyati, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Abhinnanādā madavāraṇā ca, girīhi dhāvanti ca vāridhārā;
savanti najjo suvirājitāva samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Girī samantāva padissamānā, mayūragīvā iva nīlavaṇṇā;
disā rajindāva virocayanti, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Mayūrasaṅghā girimuddhanasmim, naccanti nārīhi samaṅgibhūtā;
kūjanti nānāmadhurassarehi, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Suvādikā nekadijā manuññā, vicittapatthehi virājamānā;
girimhi ṭhatvā abhinādayanti, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Suphullapupphākaramābhikiṇṇā (..0032), sugandhanānādalaṅkatā ca;
girī virocanti disā samantā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Jalāsayā nekasugandhagandhā, surinda-uyyānajalāsayāva;
savanti najjo suvirājamānā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Vicittatitthehi alaṅkatā ca, manuññanānāmigapakkipāsā;
najjo virocanti susandamānā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Ubhosu passesu jalāsayesu, supupphitā cārusugandharukkhā;
vibhūsitaggā surasundarī ca, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Sugandhanānādumajālakiṇṇaṃ, vanaṃ vicittaṃ suranandanaṃva;
manobhirāmaṃ satataṃ gatīnaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Sampannanānāsuci-annapānā, sabyañjanā sādurasena yuttā;
pathesu gāme sulabhā manuññā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Virājitā āsi mahī samantā, vicittavaṇṇā kusumāsanassa;
rattindagopehi alaṅkatāva samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Visuddhasaddhādiguṇehi (..0033) yuttā, sambuddharājaṃ abhipatthayantā.

bahūhi tattheva janā samantā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Vicitra-ārāmasupokkharañño, vicitranānāpadumehi channā;
 bhisehi khīraṃva rasaṃ pavāyati, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Vicitranīlacchadanenaṅkatā, manuññarukkhā ubhatovakāse;
 samuggatā sattasamūhabhūtā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Vicitranīlabbhamivāyataṃ vanaṃ, surindaloke iva nandanaṃ vanaṃ;
 sabbotukaṃ sādhusugandhapupphaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Subhañjasaṃ yojanayojanesu, subhikkhagāmā sulabhā manuññā;
 janābhikiṇṇā sulabhannapānā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Pahūtachāyūdakaramabhūtā, nivāsinaṃ sabbasukhappadātā;
 visālasālā ca sabhā ca bahū, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Vicittanānādumasaṅḍamaṅḍitā, manuñña-uyyānasupokkharañño;
 sumāpitā sādhusugandhagandhā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Vāto (..0034) mudūsītalasādhurūpo, nabhā ca abbhā vigatā samantā;
 disā ca sabbāva virocayanti, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Pathe rajonuggamanatthameva, rattiṃ pavassanti ca mandavuṭṭhī;
 nabhe ca sūro mudukova tāpo, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Madappabāhā madahatthisaṅghā, kareṇusaṅghehi sukīlayanti;
 disā vidhāvanti ca gajjayantā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Vanaṃ sunīlaṃ abhidassanīyaṃ, nīlabbhakūṭaṃ iva rammabhūtaṃ;
 vilokitānaṃ ativimhanīyaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Visuddhamabbhaṃ gaganāṃ surammaṃ, maṇimayehi samalaṅkatāva;
 disā ca sabbā atirocayanti, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Gandhabbavijjādharakinnarā ca, sugītiyantā madhurassarena;
 caranti tasmīṃ pavane suramme, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Kilesasaṅghassa bhitāsakehi, tapassisaṅghehi nisevitaṃ vanaṃ;
 vihāra-ārāmasamiddhibhūtaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Samiddhinānāphalino (..0035) vanantā, anākulā nīccamanobhirammā;
 samādhīpītiṃ abhivaḍḍhayanti, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Nisevitaṃ nekadijehi nīccaṃ, gāmena gāmaṃ satataṃ vasantā;
 pure pure gāmavarā ca santi, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Vatthannapānaṃ sayanāsanañca, gandhañca mālañca vilepanañca;
 taḥiṃ samiddhā janatā bahū ca, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Puññiddhiyā sabbayasaggapattā, janā ca tasmīṃ sukhītā samiddhā;
 pahūtabhogā vividhā vasanti, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Nabhe ca abbhā suvisuddhavaṅṇā, disā ca cando suvirājitova;
 rattiñca vāto mudusītalo ca, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Canduggame sabbajanā pahaṭṭhā, sakaṅgaṇe citrakathā vadantā;
 piyehi saddhiṃ abhimodayanti, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Candassa raṃsīhi nabhaṃ virocī, mahī ca saṃsuddhamanuññavaṅṇā;
 disā ca sabbā parisuddharūpā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.
 “Dūre (..0036) ca disvā varacandaraṃsiṃ, pupphīṃsu pupphāni mahīta-

lasmiṃ;

samantato gandhaguṇatthikānaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Candassa raṃsīhi vilimpitāva, mahī samantā kusumenalaṅkatā;
viroci sabbaṅgasumālinīva, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Kucanti hatthīpi madena mattā, vicittapiñchā ca dijā samantā;
karonti nādaṃ pavane suramme, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Pathaṅca sabbaṃ paṭipajjanakkhamaṃ, iddhaṅca raṭṭhaṃ sadhanaṃ
sabhogaṃ;

sabbatthutaṃ sabbasukhappadānaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Vanaṅca sabbaṃ suvicittarūpaṃ, sumāpitaṃ nandanakānanaṃva;
yatīna pītiṃ satataṃ janeti, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Alaṅkataṃ devapuraṃva rammaṃ, kapīlavatthum itī nāmadheyyaṃ;
kulanagaraṃ idha sassirikaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Manuñña-aṭṭālavicittarūpaṃ, suphullapaṅkeruhasaṅḍamaṅḍitaṃ;
vicittaparikhāhi puraṃ surammaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Vicittapākāraṅca (..0037) toraṅaṅca, subhaṅgaṅaṃ devanivāsabhūtaṃ;
manuññavīthi suralokasannibhaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Alaṅkatā sākiyarājaputtā, virājamānā varabhūsanēhi;
surindaloke iva devaputtā, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Suddhodano munivaraṃ abhidassanāya, amaccaputte dasadhā apesayi;
balena saddhiṃ mahatā muninda, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Nevāgataṃ passati neva vācaṃ, sokābhibhūtaṃ naravīraseṭṭhaṃ;
tosemicchāmi narādhipattaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Taṃdassanenabbhutaṃpītirāsi, udikkhamānaṃ dvipadānamindaṃ;
tosehi taṃ muninda guṇasetṭhaṃ, samayo mahāvīra aṅgīrasānaṃ.

“Āsāya kassate khettaṃ, bījaṃ āsāya vappati;

Āsāya vāṇijā yanti, samuddaṃ dhanahārakā;

yāya āsāya tiṭṭhāmi, sā me āsā samijjhatu.

“Nātisītaṃ nāti-uṇhaṃ, nātidubbhikkhachātakaṃ;
saddalā haritā bhūmi, esa kālo mahāmuni” ti.

tumhākaṃ pitā suddhodanamahārājā daṭṭhukāmo, karotha ñātakānaṃ saṅgahaṇaṃ”-
ti āha. “Sādhu, udāyi, karissāmi ñātisaṅgahaṃ, tena hi bhikkhusaṅghassa āro-
cehi (..0038), **gamiyavattaṃ** pūressanti”ti āha. “Sādhu, bhante”ti thero bhikkhusa-
ṅghassa ārocesi.

Satthā aṅgamagadhavāsīnaṃ kulaputtānaṃ dasahi sahassehi, kapilavatthuvā-
sīnaṃ dasahi sahassehīti sabbeheva vīsatiyā khīṇāsavabhikkhusahassemi pari-
vuto rājagahā nikkhamitvā divase divase yojanaṃ yojanaṃ gacchanto dvīhi
māsehi kapilavatthupuraṃ sampāpuṇi. Sākiyāpi anuppatteyeva bhagavati-
“amhākaṃ ñātiseṭṭhaṃ passissāmā”ti bhagavato vasanaṭṭhānaṃ vīmaṃsamānā
“nigrodhasakkassārāmo ramaṇīyo”ti sallakkhetvā sabbaṃ paṭijagganavidhiṃ
kāretvā gandhapupphahatthā paccuggamaṇaṃ karontā sabbālaṅkārehi samala-
ṅkatagattā gandhapupphacuṇṇādīhi pūjayamānā bhagavantaṃ purakkhatvā nigro-
dhārāmameva agamaṃsu.

Tatra bhagavā vīsatiyā khīṇāsavasahassemi parivuto paññattavarabuddhāsane
nisīdi. Sākiyā pana mānajātikā mānatthaddhā, “siddhatthakumāro amhehi dahara-
taro, amhākaṃ kaniṭṭho bhātā, putto, bhāgineyyo, nattā”ti cintetvā daharadahare
rājakumāre āhaṃsu- “tumhe vandatha, mayaṃ tumhākaṃ piṭṭhito piṭṭhito nisīdi-
ssāmā”ti. Tesvevaṃ nisinnesu bhagavā tesam ajjhāsayaṃ oloketvā- “ime ñātakā
attano moghajiṇṇabhāvena na maṃ vandanti, na panete jānanti ‘buddho nāma
kīdiso, buddhabalaṃ nāma kīdisaṇ’ti vā, ‘buddho nāma ediso, buddhabalaṃ nāma
edisanaṇ’ti vā, handāhaṃ attano buddhabalaṃ iddhibalaṅca dassento pāṭihāriyaṅca
kareyyaṃ, ākāse dasasahassacakkavāḷavitthataṃ sabbaratanamayaṃ caṅkamaṃ
māpetvā tattha caṅkamanto mahājanassa ajjhāsayaṃ oloketvā dhammaṅca dese-
yyaṇ”ti cintesi. Tena vuttaṃ saṅgītikārahehi bhagavato parivittakkadassanattaṃ-

3. “Na hete jānanti sadevamānusā, buddho ayaṃ kīdisako naruttamo;
iddhibalaṃ paññābalaṅca kīdisaṃ, buddhabalaṃ lokahitassa kīdisaṃ.
4. “Na (..0039) hete jānanti sadevamānusā, buddho ayaṃ edisako naruttamo;
iddhibalaṃ paññābalaṅca edisaṃ, buddhabalaṃ lokahitassa edisaṃ.
5. “Handāhaṃ dassayissāmi, buddhabalamanuttaraṃ;
caṅkamaṃ māpayissāmi, nabhe ratanamaṇḍitaṇ”ti.

Tattha **na hete jānantīti** na hi ete jānanti. **Na**-kāro paṭisedhattho. **Hi**-kāro kāra-
ṇatthe nipāto. Yasmā panete mama ñāti-ādayo devamānusā mayā buddhabale
ca iddhibale ca anāvīkate na jānanti “edisako buddho, edisaṃ iddhibalaṇ”ti, tasmā
ahaṃ mama buddhabalaṅca iddhibalaṅca dasseyyanti attho. **Sadevamānusāti**
ettha devāti upapattidevā adhippetā. Saha devehīti sadevā. Ke te? Mānusā,
sadevā eva mānusā sadevamānusā. Atha vā **devoti** sammutidevo, suddhodano
rājā adhippeto. Saha devena raññā suddhodanenaṇti sadevā. **Mānusāti** ñātimā-
nusā, sadevā sasuddhodanā mānusā sadevamānusā sarājāno vā ete mama ñāti-
mānusā mama balaṃ na vijānantīti attho. Sesadevāpi saṅgahaṃ gacchantiyeva.
Sabbepi devā devanaṭṭhena “devā”ti vuccanti. Devanaṃ nāma dhātu-attho kīḷādi.
Atha vā devā ca mānusā ca devamānusā, saha devamānusehi sadevamānusā.

Ke te? Lokāti vacanaseso daṭṭhabbo. **Buddhoti** catusaccadhamme buddho anubuddhoti buddho. Yathāha-

“Abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ, bhāvetabbañca bhāviṃ; pahātabbaṃ pahīnaṃ me, tasmā buddhosmi brāhmaṇā” ti. (ma. ni. 2.399; su. ni. 563);

Idha pana kattukārake buddhasaddasiddhi daṭṭhabbā. Adhigatavisesehi devamanussehi “sammāsambuddho vata so bhagavā” ti evaṃ buddhattā ñātattā buddho. Idha kammakārake buddhasaddasiddhi daṭṭhabbā. Buddhamassa atthi vā buddho, buddhavantoti attho. Taṃ sabbaṃ saddasatthānusārena veditabbaṃ. **Kīdisakoti** kīdiso kiṃsarikkhako kiṃsadiso kiṃvaṇṇo kiṃsaṅṭhāno dīgho vā rasso vāti attho.

Naruttamoti (..0040) narānaṃ naresu vā uttamo pavaro seṭṭhoti naruttamo. **Iddhibalanti** ettha ijjhanaṃ iddhi nipphatti-atthena paṭilābhaṭṭhena ca iddhi. Atha vā ijjhanti tāya sattā iddhā vuddhā ukkaṃsagatā hontiti iddhi. Sā pana dasavidhā hoti. Yathāha-

“Iddhiyoti dasa iddhiyo. Katamā dasa? Adhiṭṭhānā iddhi, vikubbanā iddhi, manomayā iddhi, ñāṇavipphārā iddhi, samādhivipphārā iddhi, ariyā iddhi, kammavipākajā iddhi, puññavato iddhi, vijjāmayā iddhi, tattha tattha sammāpāyogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi” ti (paṭi. ma. 3.10).

Tāsaṃ idaṃ nānattaṃ- pakatiyā eko bahukaṃ āvajjeti, sataṃ vā sahasaṃ vā āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti “bahuko homī” ti (paṭi. ma. 3.10) evaṃ vibhajitvā dassitā iddhi adhiṭṭhānavasena nipphannattā **adhiṭṭhānā iddhi** nāma. Tassāya mattho- abhiññāpādakaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya sace sataṃ icchati “sataṃ homi, sataṃ homī” ti kāmāvacaraparikkammacittēhi parikkammaṃ katvā puna abhiññāpādakaṃ jhānaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya puna āvajjitvā adhiṭṭhāti, adhiṭṭhānacittena saheva sataṃ hoti. Sahassādīsupi eseva nayo.

Tattha pādakajjhānacittaṃ nimittārammaṇaṃ parikkammacittāni satārammaṇāni vā sahasādīsu aññatarārammaṇāni vā, tāni ca kho vaṇṇavasena, no paṇṇattivasena. Adhiṭṭhānacittampi satārammaṇameva, taṃ pana appanācittaṃ viya gotrabhu-anantaramēva uppajjati rūpāvacaracatutthajjhānikaṃ. So pana pakati-vaṇṇaṃ vijahitvā kumāravaṇṇaṃ vā dasseti nāgavaṇṇaṃ vā dasseti. Supaṇṇavaṇṇaṃ vā ...pe... vividhampi senābyūhaṃ vā dassetīti (paṭi. ma. 3.13) evaṃ āgatā iddhi pakatavaṇṇavijahanavikāravasena pavattattā **vikubbaniddhi** nāma.

“Idha bhikkhu imāhā kāyā aññaṃ kāyaṃ abhinimmināti rūpiṃ manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgiṃ ahīnindriyaṃ” ti (paṭi. ma. 3.14) iminā nayena āgatā iddhi sarīrasseva abhantare aññassa manomayassa sarīrassa nipphattivasena pavattattā **manomayiddhi** nāma.

Ñāṇuppattito pubbe vā pacchā vā taṅkhaṇe vā tena attabhāvena paṭilābhita-bba-arahattañāṇānubhāvena nibbatto viseso (..0041) **ñāṇavipphāro iddhi** nāma. Āyasmato bākulassa ca āyasmato saṃkiccassa ca ñāṇavipphārā iddhi, tesāṃ vatthu cettha kathetabbaṃ (a. ni. aṭṭha. 1.1.226).

Samādhito pubbe vā pacchā vā taṅkhaṇe vā samathānubhāvena nibbatto

viseso **samādhivipphārā iddhi** nāma. Āyasmato sārīputtassa samādhivipphārā iddhi (udā. 34), āyasmato sañjīvassa samādhivipphārā iddhi (ma. ni. 1.507), āyasmato khāṇukkoṇḍaññassa samādhivipphārā iddhi (dha. pa. aṭṭha. 1.khāṇukkoṇḍaññattheravatthu), uttarāya upāsikāya samādhivipphārā iddhi (dha. pa. aṭṭha. 2.uttarā-upāsikāvatthu; a. ni. aṭṭha. 1.1.262), sāmāvatīyā upāsikāya samādhivipphārā iddhīti (dha. pa. aṭṭha. 1.sāmāvatīvatthu; a. ni. aṭṭha. 1.1.260-261) tesam vatthū nettha kathetabbāni, ganthavitthāradosaparihārattham pana mayā na vitthāritāni.

Katamā ariyā iddhi? Idha bhikkhu sace ākaṅkhati “paṭikkūle appaṭikkūlasaññī vihareyyan”ti appaṭikkūlasaññī tattha viharati, sace ākaṅkhati “appaṭikkūle paṭikkūlasaññī vihareyyan”ti paṭikkūlasaññī tattha viharati ...pe... upekkhako tattha viharati sato sampajānoti (paṭi. ma. 3.17). Ayañhi cetovasippattānaṃ ariyānaṃyeva sambhavato **ariyā iddhi** nāma.

Katamā kammavipākajā iddhi? Sabbesaṃ pakkhīnaṃ sabbesaṃ devānaṃ paṭhamakappikānaṃ manussānaṃ ekaccānañca vinipātīkānaṃ vehāsagamanādikā **kammavipākajā iddhi** nāma. Katamā puññavato iddhi? Rājā cakkavattī vehāsaṃ gacchati saddhiṃ caturaṅginīyā senāya. Jaṭilakassa gahapatissa asīti-hattho suvaṇṇapabbato nibbatti. Ayaṃ **puññavato iddhi** nāma. Ghosakassa gahapatino (dha. pa. aṭṭha. 1.kumbhaghosakasetṭhivatthu) sattu su ṭhānesu māraṇatthāya upakkame katepi arogabhāvo **puññavato iddhi**. Meṇḍakasetṭhissa (dha. pa. aṭṭha. 2.meṇḍakasetṭhivatthu) aṭṭhakarīsamatte padese sattaratanamayānaṃ meṇḍakānaṃ pātubhāvo **puññavato iddhi**.

Katamā vijjāmayā iddhi? Vijjādharā vijjaṃ parijappitvā vehāsaṃ gacchanti, ākāse antalikkhe hatthimpi dassenti ...pe... vividhampi senābyūhaṃ dassenti (paṭi. ma. 3.18). Ādinayappavattā **vijjāmayā iddhi** nāma. Taṃ taṃ kammaṃ katvā nibbatto (..0042) viseso ‘sammāpayogapaccayā ijghanatṭhena iddhī’ti ayaṃ **tattha tattha sammāpayogapaccayā ijghanatṭhena iddhi** nāma. Imissā dasavidhāya iddhiyā balaṃ iddhibalaṃ nāma, idaṃ mayhaṃ iddhibalaṃ na jānantīti attho (visuddhi. 2.375 ādayo).

Paññābalanti sabbalokiyalokuttaraguṇavisesadāyakaṃ arahattamaggapaññābalaṃ adhippetam, tampi ete na jānantī. Keci “channaṃ asādhāraṇañāṇāmetam adhivacanaṃ paññābalan”ti vadanti. **Buddhabalanti** ettha buddhabalaṃ nāma buddhānubhāvo, dasabalañāṇāni vā. Tattha dasabalañāṇāni nāma ṭhānāṭṭhānañāṇaṃ, atītānāgatapaccuppannakammavipākajānanañāṇaṃ, sabbatthagāminipaṭipadāñāṇaṃ, anekadhātunādhātulokajānanañāṇaṃ, nānādhimuttikañāṇaṃ, āsayānusayañāṇaṃ, jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ saṃkilesavodānavuṭṭhānesu yathābhūtañāṇaṃ, pubbenivāsānussatiñāṇaṃ, cutūpapātañāṇaṃ, āsavakkhayañāṇanti imāni dasa. Imesaṃ dasannaṃ ñāṇaṃ adhivacanaṃ buddhabalanti. **Edisanti** īdisaṃ, ayameva vā pāṭho.

Handāti vavassaggatthe nipāto. **Ahanti** attānaṃ niddisati. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yasmā panete mama ñātakā buddhabalaṃ vā buddhaguṇe vā na jānantī, kevalaṃ attano moghajiṇṇabhāvaṃ nissāya mānavasena sabbalokajetṭhasetṭhaṃ maṃ na vandanti. Tasmā tesam mānaketu atthi, taṃ bhañjitvā vandanaṭṭhaṃ buddhabalaṃ

dasseyyanti vuttaṃ hoti. **Dassayissāmī**ti dasseyyaṃ. “Dassessāmī”ti ca pāṭho, soyevattho. **Buddhabalanti** buddhānubhāvaṃ, buddhañāṇavisesaṃ vā. **Anuttaranti** niruttaraṃ. **Caṅkamanti** caṅkamitabbaṭṭhānaṃ vuccati. **Māpayissāmī**ti māpeyyaṃ. “Caṅkamaṇaṃ māpessāmī”ti ca pāṭho, soyevattho. **Nabheti** ākāse. **Sabbaratanamaṇḍitanti** sabbehi ratijananaṭṭhena ratanehi muttā-maṇi-veḷuriya-saṅkha-silā-pavāḷa-rajata-suvaṇṇa-masāragalla-lohitaṅkehi dasahi dasahi maṇḍito alaṅkato sabbaratanamaṇḍito, taṃ sabbaratanamaṇḍitaṃ. “Nabhe ratanamaṇḍitaṃ”ti paṭhanti keci.

Athevaṃ bhagavatā cintitamatte dasasahassacakkavāḷavāsino bhummādayo devā pamuditahadayā sādhu-kāramadaṃsu. Tamatthaṃ pakāsentehi saṅgītikāra-kehi-

6. “Bhummā (..0043) mahārājikā tāvatimsā, yāmā ca devā tusitā ca nimmitā; paranimmitā yepi ca brahmakāyikā, ānanditā vipulamakaṃsu ghosan”ti.-

Ādigāthāyo ṭhapitāti veditabbā.

Tattha **bhummā**ti bhummaṭṭhā, pāsāṇapabbatavanarukkhādīsu ṭhitā. **Mahārājīkāti** mahārājapakkhikā. Bhummaṭṭhānaṃ devatānaṃ saddaṃ sutvā ākāsaṭṭhaka-devatā, tato abbhavalāhakā devatā, tato uṇhavalāhakā devatā, tato sīta-valāhakā devatā, tato vassavalāhakā devatā, tato vātavalāhakā devatā, tato cattāro mahārājāno, tato tāvatimsā, tato yāmā, tato tusitā, tato nimmānaratī, tato paranimmitavasa-vattī, tato brahmakāyikā, tato brahmapurohitā, tato mahābrahmāno, tato parittābhā, tato appamāṇābhā, tato ābhassarā, tato parittasubhā, tato appamāṇa-subhā, tato subhakiṇhā, tato vehapphalā, tato avihā, tato atappā, tato sudassā, tato sudassī, tato akaniṭṭhā devatā saddaṃ sutvā mahantaṃ saddaṃ akaṃsu. Asaññino ca arūpāvaca-rasatte ca ṭhapetvā sotāyatanapavattiṭṭhāne sabbe deva-manussanāgādayo pītivasamaṃ gatahadayā ukkuṭṭhisaddama-kāṃsūti attho. **Ānanditāti** pamudita-hadayā, sañjātapītisomanassā hutvāti attho. **Vipulanti** puthulaṃ.

Atha satthā cintitasamanantaramēva odātakasiṇasamāpattiṃ samāpajjitvā-“dasasu cakkavāḷasahas-sesu āloko hotū”ti adhiṭṭhāsi. Tena adhiṭṭhānacittena saheva āloko ahosi pathavito paṭṭhāya yāva akaniṭṭhabhavanā. Tena vuttaṃ-

7. “Obhāsītā ca pathavī sadevakā, puthū ca lokantarikā asaṃvutā;
tamo ca tibbo vihato tadā ahu, disvāna accherakaṃ pāṭihīraṃ”ti.

Tattha (..0044) **obhāsītāti** pakāsītā. **Pathavī**ti etthāyaṃ pathavī catubbidhā-kakkaḷapathavī, sasambhārapathavī, nimittapathavī, sammutipathavī. Tāsu “katamā cāvuso, ajjhattikā pathavīdhātu? Yaṃ ajjhattaṃ paccattaṃ kakkaḷaṃ kharigatan”ti-ādīsu (vibha. 173) vuttā ayaṃ **kakkaḷapathavī** nāma. “Yo pana bhikkhu pathaviṃ khaṇeyya vā khaṇāpeyya vā”ti-ādīsu (pāci. 85) vuttā sasambhārapathavī, ye ca kesādayo vīsati koṭṭhāsā, ayolohādayo ca bāhirā; sāpi vaṇṇādīhi sambhārehi saddhiṃ pathavīti **sasambhārapathavī** nāma. “Pathavīkasiṇameko sañjānāti”ti-ādīsu (dī. ni. 3.360) **nimittapathavī** “āramaṇapathavī”tipi vuccati. Pathavīkasiṇajhānalābhī devaloke nibbatto āgamanavasena “pathavīdevo”ti nāmaṃ labhati. Vuttañhetam- “āpo ca devā pathavī”ti-ādīsu (dī. ni. 2.340) ayaṃ **sammutipathavī**, paññattipathavī nāmāti veditabbā. Idha pana sasambhārapathavī adhippetā (ma. ni. aṭṭha. 1.2 pathavīvāra-vaṇṇanā).

Sadevakāti sadevalokā. “Sadevatā”tipi pāṭho atthi ce sundarataraṃ, sadevako manussaloko obhāsītoti attho. **Puthū**ti bahū. **Lokantarikāti** asurakāyanarakāna-metaṃ adhivacanaṃ, tā pana tiṇṇaṃ cakkavāḷānaṃ antarā ekā lokantarikā hoti, tiṇṇaṃ sakaṭacakkānaṃ aññamaññaṃ āhacca ṭhitānaṃ majjhe okāso viya ekeko lokantarikanirayo, parimāṇato aṭṭhaya-janasahasso hoti. **Asaṃvutāti** heṭṭhā appa-tiṭṭhā. **Tamo cāti** andhakāro. **Tibboti** bahalo ghano. Candimasūriyālokābhāvato niccandhakārova hoti. **Vihatoti** viddhasto. **Tadāti** yadā pana bhagavā sattesu kāru-ññataṃ paṭicca pāṭihāriyakaraṇatthaṃ ālokaṃ phari, tadā so tamo tibbo lokantari-kāsu ṭhito, vihato viddhasto ahosīti attho.

Accherakanti accharāpaharaṇayoggaṃ, vimhayavasena āṅgulīhi paharaṇayo-gganti attho. **Pāṭihīranti** paṭipakkhaharaṇato pāṭihīraṃ. Paṭiharati sattānaṃ diṭṭhi-mānopagatāni cittānīti vā pāṭihīraṃ, appasannānaṃ sattānaṃ pasādaṃ paṭi-āha-

ratīti vā pāṭihīraṃ. “Pāṭiheran”tipi pāṭho, soyevattho. Ettha ālokavidhānavisesa-
ssetaṃ adhivacanaṃ. **Disvāna accherakaṃ** (..0045) **pāṭihīranti** ettha devā ca
manussā ca lokantarikāsu nibbattasattāpi ca taṃ bhagavato pāṭihāriyaṃ disvā
paramappīṭisomanassaṃ agamaṃsūti idaṃ vacanaṃ āharitvā attho daṭṭhabbo, ita-
rathā na pubbena vā paraṃ, na parena vā pubbaṃ yujjati.

Idāni na kevalaṃ manussalokesuyeva āloko atthi, sabbattha tividhepi saṅkhāra-
sattokāsaṅkhāte loke ālokoyevāti dassanattaṃ-

8. “Sadevagandhabbamanussarakkhasē,
ābhā uḷārā vipulā ajāyatha;
imasmim loke parasmīṅcobhayasmim,
adho ca uddhaṃ tiriyañca vitthatan”ti.- ayaṃ gāthā vuttā;

Tattha **devāti** sammutidevā upapattidevā visuddhidevāti sabbepi devā idha
saṅgahitā. Devā ca gandhabbā ca manussā ca rakkhasā ca devagandhabbama-
nussarakkhasā. Saha devagandhabbamanussarakkhasēhīti **sadevagandhabbama-
nussarakkhaso**. Ko pana so? Loko, tasmim sadevagandhabbamanussarakkhasē
loke. **Ābhāti** āloko. **Uḷārāti** etthāyaṃ uḷāra-saddo madhuraṣeṭṭhavipulādīsu dissati.
Tathā hesa “uḷārāni khādaniyabhojanīyāni khādanti bhuñjanti”ti-ādīsu (ma. ni.
1.366) madhure dissati. “Uḷārāya kho pana bhavaṃ vacchāyano pasamsāya
samaṇaṃ gotamaṃ pasamsati”ti-ādīsu (ma. ni. 1.288) seṭṭhe. “Atikkamma
devānaṃ devānubhāvaṃ appamāṇo uḷāro obhāso”ti-ādīsu (dī. ni. 2.32; ma. ni.
3.201) vipule. Svāyaṃ idha seṭṭhe daṭṭhabbo (dī. ni. aṭṭha. 3.142; vi. va. aṭṭha. 1).
Vipulāti appamāṇā. **Ajāyathāti** uppajji udapādi pavattittha. **Imasmim loke parasmī-
ñcāti** imasmim manussaloke ca parasmim devaloke cāti attho. **Ubhayasminti** tadu-
bhayasmim, ajjhatabhiddhādīsu viya daṭṭhabbaṃ. **Adho cāti** avīci-ādīsu nirayesu.
Uddhanti bhavaggatopi uddhaṃ ajaṭākāsepi. **Tiriyañcāti** tiriyaṭopi dasasu cakkavā-
ḷasahassesu. **Vitthatanti** viṣaṭaṃ. Andhakāraṃ vidhamitvā vuttappakāraṃ lokañca
padesañca ajjhottharivā ābhā (..0046) pavattitthāti attho. Atha vā **tiriyañca vittha-
tanti** tiriyaṭo vitthataṃ mahantaṃ, appamāṇaṃ padesaṃ ābhā pharivā aṭṭhāsīti
attho.

Atha bhagavā dasasahassacakkavāḷesu ālokapharaṇaṃ katvā abhiññāpā-
dakaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya āvajjitvā adhiṭṭhānacittena ākā-
samabbhuggantvā tesam ñātinaṃ sīsesu pādapaṃsum okiramāno viya mahatiyā
devamanussaparisāya majjhe yamakapāṭihāriyaṃ dasseti. Taṃ pana pālito evaṃ
veditabbaṃ (paṭi. ma. 1.116)-

“Katamaṃ tathāgatassa yamakapāṭihīre ñāṇaṃ? Idha tathāgato yamakapāṭi-
hīraṃ karoti asādhāraṇaṃ sāvakehi uparimakāyato aggikkhandho pavattati,
heṭṭhimakāyato udakadhārā pavattati. Heṭṭhimakāyato aggikkhandho pavattati,
uparimakāyato udakadhārā pavattati ...pe... puratthimakāyato aggikkhandho
pavattati, pacchimakāyato udakadhārā pavattati. Pacchimakāyato aggi-
kkhandho pavattati, puratthimakāyato udakadhārā pavattati ...pe... dakkhiṇa-
akkhito aggikkhandho pavattati, vāma-akkhito udakadhārā pavattati. Vāma-
akkhito aggikkhandho pavattati, dakkhiṇa-akkhito udakadhārā pavattati ...pe...

dakkhiṇakaṇṇasotato aggikkhandho pavattati, vāmakaṇṇasotato udakadhārā pavattati. Vāmakaṇṇasotato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇakaṇṇasotato udakadhārā pavattati ...pe... dakkhiṇanāsikāsotato aggikkhandho pavattati, vāmanāsikāsotato udakadhārā pavattati. Vāmanāsikāsotato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇanāsikāsotato udakadhārā pavattati ...pe... dakkhiṇa-aṃsakūṭato aggikkhandho pavattati, vāma-aṃsakūṭato udakadhārā pavattati. Vāma-aṃsakūṭato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇa-aṃsakūṭato udakadhārā pavattati ...pe... dakkhiṇahatthato aggikkhandho pavattati, vāmahatthato udakadhārā pavattati. Vāmahatthato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇahatthato udakadhārā pavattati ...pe... dakkhiṇapassato aggikkhandho pavattati, vāmapassato udakadhārā pavattati. Vāmapassato (..0047) aggikkhandho pavattati, dakkhiṇapassato udakadhārā pavattati ...pe... dakkhiṇapādato aggikkhandho pavattati, vāmapādato udakadhārā pavattati. Vāmapādato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇapādato udakadhārā pavattati ...pe... aṅgulaṅgulehi aggikkhandho pavattati, aṅgulantarikāhi udakadhārā pavattati. Aṅgulantarikāhi aggikkhandho pavattati, aṅgulaṅgulehi udakadhārā pavattati ...pe... ekekalomato aggikkhandho pavattati, ekekalomato udakadhārā pavattati. Lomakūpato lomakūpato aggikkhandho pavattati, lomakūpato lomakūpato udakadhārā pavattati- channaṃ vaṇṇānaṃ nīlānaṃ pītakānaṃ lohitaṅkānaṃ odātānaṃ mañjīṭṭhānaṃ pabhassarānaṃ.

“Bhagavā caṅkamati, nimmito tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. Bhagavā tiṭṭhati, nimmito caṅkamati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. Bhagavā nisīdati, nimmito caṅkamati vā tiṭṭhati vā seyyaṃ vā kappeti. Bhagavā seyyaṃ kappeti, nimmito caṅkamati vā tiṭṭhati vā nisīdati vā. Nimmito caṅkamati, bhagavā tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. Nimmito tiṭṭhati, bhagavā caṅkamati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. Nimmito nisīdati, bhagavā caṅkamati vā tiṭṭhati vā seyyaṃ vā kappeti. Nimmito seyyaṃ kappeti, bhagavā caṅkamati vā tiṭṭhati vā nisīdati vā, idaṃ tathāgatassa yamakapāṭihīre ñāṇanti veditabbam”.

Tassa pana bhagavato tejokasiṇasamāpattivāsena uparimakāyato aggikkhandho pavattati. Āpokasiṇasamāpattivāsena heṭṭhimakāyato udakadhārā pavattatīti puna udakadhārāya pavattaṭṭhānato aggikkhandho pavattati, aggikkhandhassa pavattaṭṭhānato udakadhārā pavattatīti dassetum, “heṭṭhimakāyato aggikkhandho pavattati, uparimakāyato udakadhārā pavattati”ti vuttanti veditabbā. Eseva nayo sesapadesupi. Aggikkhandho panettha udakadhārāya asammissova ahoṣi. Tathā udakadhārā aggikkhandhena. Rasmīsu pana dutiyā dutiyā rasmi purimāya purimāya yamakā viya ekakkhaṇe pavattati. Dvinnañca cittānaṃ ekakkhaṇe pavatti nāma (..0048) natthi, buddhānaṃ pana bhavaṅgaparivāsassa lahukatāya pañcahākārehi ciṇṇavasitāya etā rasmiyo ekakkhaṇe viya pavattanti, tassā pana rasmiyā āvajjanaparikkammādhiṭṭhānāni visuṃyeva. Nīlarasmi-atthāya hi bhagavā nīlakasiṇaṃ samāpajjati. Pītarasmi-ādīnaṃ atthāya pītakasiṇādīni samāpajjati.

Evam bhagavato yamakapāṭihīre kayiramāne sakalassāpi dasasahassacakka-

vāḷassa alaṅkāra karaṇakālo viya ahosi. Tena vuttaṃ-

9. “Sattuttamo anadhivaro vināyako, satthā ahū devamanussapūjito;
mahānubhāvo satapuññalakkhaṇo, dassesi accherakaṃ pāṭihīraṇaṃ”ti.

Tattha **sattuttamoti** attano silādīhi guṇehi sabbesu sattesu uttamo pavaro seṭṭhoti sattuttamo, sattānaṃ vā uttamo sattuttamo. **Sattanti** hi ñāṇassa nāmaṃ, tena dasabalacatuvesārajja-asaḍhāraṇaṇāṇasaṅkhātena sattena seṭṭho uttamoti sattuttamo, samānādhikaraṇavasena satto uttamoti vā sattuttamo. Yadi evaṃ “uttamasatto”ti vattabbaṃ uttama-saddassa pubbanipātapāṭhato. Na panaesa bhedo aniyamato bahulavacanato ca naruttamapurisuttamanaravarādi-saddā viya daṭṭhabbo. Atha vā sattaṃ uttamaṃ yassa so sattuttamo, idhāpi ca uttama-saddassa pubbanipāto bhavati. Uttamasattoti visesanassa pubbanipātapāṭhato “cittagū paddhagū”ti ettha viyāti nāyaṃ doso. Ubhayavisesanato vā āhitaggi-ādi-pāṭho viya daṭṭhabbo. **Vināyakoti** bahūhi vinayanūpāyehi satte vineti dametīti vināyako. **Satthāti** diṭṭhadhammikasamparāyikatthehi yathārahaṃ satte anusāsītīti satthā. **Ahūti** ahosi. **Devamanussapūjitoti** dibbehi pañcakāmaguṇehi dibbanti kīḷantīti devā. Manassa ussannattā

manussā, devā ca manussā ca devamanussā, devamanussehi (..0049) pūjito devamanussapūjito. Pupphādipūjāya ca paccayapūjāya ca pūjito, apacitoti attho. Kasmā pana devamanussānameva gahaṇaṃ kataṃ, nanu bhagavā tiracchānagatēhipi āravāḷakāḷāpalāladhanapālapālileyyakanāgādīhi sātāgirāḷavakahemavatasū-cilomakharalomayakkhādīhi vinipātagatēhipi pūjitoyevāti? Saccamevetāṃ, ukkaṭṭhāparicchedavasena sabbapuggalāparicchedavasena cetāṃ vuttanti veditabbaṃ. **Mahānubhāvoti** mahatā buddhānubhāvena samannāgato. **Satapuññalakkhaṇoti** anantesu cakkavāḷesu sabbe sattā ekekaṃ puññakammaṃ satakkhattuṃ kareyyuṃ ettakehi janehi katakammaṃ bodhisatto sayameva ekako sataguṇaṃ katvā nibbato. Tasmā “satapuññalakkhaṇo”ti vuccati. Keci pana “satena satena puññakammena nibbatta-ekekalakkhaṇo”ti vadanti. “Evaṃ sante yo koci buddho bhavyeyā”ti taṃ aṭṭhakathāsu paṭikkhattaṃ. **Dassesīti** sabbesaṃ devamanussānaṃ ativimhayakaraṃ yamakapāṭihāriyaṃ dassesi.

Atha sathā ākāse pāṭihāriyaṃ katvā mahājanassa cittācāraṃ oloketvā tassa ajjhāsayānukūlaṃ dhammakathaṃ caṅkamanto kathetukāmo ākāse dasasahassa-cakkavāḷavitthataṃ sabbaratanamayaṃ ratanacaṅkamaṃ māpesi. Tena vuttaṃ-

10. “So yācito devavarena cakkhumā, atthaṃ samekkhitvā tadā naruttamo; caṅkamaṃ māpayi lokanāyako, suniṭṭhitaṃ sabbaratananimmitan”ti.

Tattha **soti** so sathā. **Yācitoti** paṭhamameva aṭṭhame sattāhe dhammadesa-nāya yācitoti attho. **Devavarenāti** sahaṃpatibrahmunā. **Cakkhumāti** ettha cakkhatīti cakkhu, samavisamaṃ vibhāvayatīti attho. Taṃ pana cakkhu duvidhaṃ- ṇāṇa-cakkhu, maṃsacakkhūti. Tattha ṇāṇacakkhu pañcavidhaṃ- buddhacakkhu, dhammacakkhu, samantacakkhu, dibbacakkhu, paññācakkhūti. Tesu **buddhacakkhu** nāma āsayānusayaṇāṇaṅceva indriyaparopariyattaṇāṇaṅca, yaṃ “buddhacakkhunā lokaṃ volokento”ti (dī. ni. 2.69; ma. ni. 1.283; 2.339; saṃ. ni. 1.172; mahāva. 9) āgataṃ. **Dhammacakkhu** nāma heṭṭhimā (..0050) tayo maggā tīṇi ca phalāni, yaṃ “virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādī”ti (dī. ni. 1.355; saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 16; paṭi. ma. 2.30) āgataṃ. **Samantacakkhu** nāma sabbaññutaññāṇaṃ, yaṃ “tathūpamaṃ dhammamayaṃ, sumedha, pāsādamā-ruyha samantacakkhū”ti (dī. ni. 2.70; ma. ni. 1.282; 2.338; saṃ. ni. 1.172; mahāva. 8) āgataṃ. **Dibbacakkhu** nāma ālokavaḍḍhanena uppannābhiññācittena sampayuttañāṇaṃ, yaṃ “dibbena cakkhunā visuddhenā”ti (ma. ni. 1.148, 284, 385, 432; 2.341; 3.82, 261; mahāva. 10) āgataṃ. **Paññācakkhu** nāma “cakkhuṃ udapādī, ṇāṇaṃ udapādī”ti (saṃ. ni. 5.1082; mahāva. 15; kathā. 405; paṭi. ma. 2.30) ettha pubbenivāsādiñāṇaṃ paññācakkhūti āgataṃ.

Maṃsacakkhu nāma “cakkhuṅca paṭicca rūpe cā”ti (ma. ni. 1.204, 400; 3.421, 425-426; saṃ. ni. 2.43; 4.60; kathā. 465, 467) ettha pasādamāṃsacakkhu vuttaṃ (dī. ni. aṭṭha. 1.213). Taṃ pana duvidhaṃ- sasambhāracakkhu pasādacakkhūti. Tesu yvāyaṃ akkhikūpake akkhipattakehi parivārito maṃsapiṇḍo yattha catasso dhātuyo vaṇṇagandharasoja sambhavo jīvitaṃ bhāvo cakkhupasādo kāyapasādoti saṅkhepato terasa sambhārā honti. Vitthārato pana sambhavamānāni catusamuṭṭhānāni chattimsa jīvitaṃ bhāvo cakkhupasādo kāyapasādoti ime kamma-

muṭṭhānā cattāro cāti sasambhārā honti, idaṃ **sasambhāracakkhu** nāma. Yaṃ pana setamaṇḍalaparicchinnena kaṇhamaṇḍalena parivārite diṭṭhamaṇḍale sanniviṭṭhaṃ rūpadassanasamatthaṃ pasādamattaṃ, idaṃ **pasādacakkhu** nāma. Sabbāni panetāni ekavidhāni aniccato saṅkhatato, duvidhāni sāsavānāsavato lokiyalokuttarato, tividhāni bhūmito upādiṇṇattikato, catubbidhāni ekantaparitta-appamāṇāniyatārammaṇato, pañcavidhāni rūpanibbānārūpasabbārammaṇānārammaṇavasena, chabbidhāni honti buddhacakkhādivasena. Iccevametāni vuttappakārāni cakkhūni assa bhagavato santīti bhagavā **cakkhumāti** vuccati. **Atthaṃ samekkhitvāti** caṅkamaṃ māpetvā, dhammadesanānimittaṃ devamanussānaṃ hitatthaṃ upaparikkhitvā upadhāretvāti adhippāyo. **Māpayīti** māpesi. **Lokanāya-koti** saggamokkhābhimukhaṃ lokaṃ nayatīti lokanāyako. **Suniṭṭhanti** suṭṭhu niṭṭhitaṃ, pariyoṣitanti attho. **Sabbaratananimmitanti** dasavidharatanamayaṃ.

Idāni (..0051) bhagavato tividhapāṭihāriyasampattidassanatthaṃ-

11. “Iddhī ca ādesanānusāsāni, tipāṭihīre bhagavā vasī ahu;

caṅkamaṃ māpayi lokanāyako, suniṭṭhitaṃ sabbaratananimmitan”ti.- vuttaṃ.

Tattha **iddhīti** iddhipidhaṃ iddhipāṭihāriyaṃ nāma. Taṃ pana ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hotīti-ādinayappavattaṃ (dī. ni. 1.239; ma. ni. 1.147; paṭi. ma. 3.10). **Ādesanāti** parassa cittācāraṃ ṅatvā kathanaṃ ādesanāpāṭihāriyaṃ, taṃ sāvakaṇāṅca buddhāṅca satatadhammadesanā. **Anusāsānīti** anusāsanipāṭihāriyaṃ, tassa tassa ajjhāsayaṇukūlamovādoti attho. Iti etāni tīṇi pāṭihāriyāni. Tattha iddhipāṭihāriyena anusāsanipāṭihāriyaṃ mahāmoggallānassa āciṇṇaṃ, ādesanāpāṭihāriyena anusāsanipāṭihāriyaṃ dhammasenāpatissa, anusāsanipāṭihāriyaṃ pana buddhānaṃ satatadhammadesanā. **Tipāṭihīreti** etesu tīsu pāṭihāriyesūti attho. **Bhagavāti** idaṃ guṇavisitṭhasattuttamagarugāravādhivacanaṃ. Vuttañhetam porāṇehi-

“Bhagavāti vacanaṃ seṭṭhaṃ, bhagavāti vacanamuttamaṃ;

garugāravayutto so, bhagavā tena vuccati”ti. (visuddhi. 1.142; ma. ni. aṭṭha.

1.mūlapariyāyasuttavaṇṇanā; pārā. aṭṭha. 1.1 verañjakaṇḍavaṇṇanā; itivu. aṭṭha. nidānavāṇṇanā; mahāni. aṭṭha. 50);

Vasīti etasmiṃ tividhepi pāṭihāriye vasippatto, ciṇṇavasīti attho. **Vasiyo** nāma pañca vasiyo- āvajjanasamāpajjana-adhiṭṭhānavuṭṭhānapaccavekkhaṇasaṅkhātā. Tatra yaṃ yaṃ jhānaṃ yathicchakaṃ yadicchakaṃ yāvaticchakaṃ āvajjati āvajjanāya dandhāyitattaṃ natthīti sīghaṃ āvajjetuṃ samatthatā **āvajjanavasī** nāma. Tathā yaṃ yaṃ jhānaṃ yathicchakaṃ ...pe... samāpajjati samāpajjanāya dandhāyitattaṃ natthīti sīghaṃ samāpajjanasamatthatā **samāpajjanavasī** nāma. Dīghaṃ kālaṃ ṭhapetuṃ samatthatā **adhiṭṭhānavasī** nāma. Tatheva lahuṃ vuṭṭhātuṃ samatthatā **vuṭṭhānavasī** nāma. **Paccavekkhaṇavasī** (..0052) pana paccavekkhaṇajavanāneva honti tāni āvajjanānantarāneva hutvā uppajantīti āvajjanavasīyā eva vuttāni. Iti imāsu pañcasu vasīsu ciṇṇavasitā vasī nāma hoti. Tena vuttaṃ-

Idāni tassa ratanacaṅkamassa nimmitavidhānassa dassanatthaṃ-

12. “Dasasahassīlokadhātuyā, sinerupabbatuttame;

thambheva dassesi paṭipāṭiyā, caṅkame ratanāmaye” ti.- ādigāthāyo vuttā;

Tattha **dasasahassilokadhātuyāti** dasasu cakkavāḷasahassesu. **Sinerupabbatuttameti** mahāmerusaṅkhāte seṭṭhapabbate. **Thambhevāti** thambhe viya dasacakkavāḷasahassesu ye sinerupabbatā, te paṭipāṭiyā ṭhite suvaṇṇathambhe viya katvā tesam upari caṅkamaṃ māpetvā dassesīti attho. **Ratanāmayeti** ratanamaye.

13. Dasasahassī atikkammāti ratanacaṅkamaṃ pana bhagavā māpento tassa ekaṃ koṭiṃ sabbapariyantam pācīnacakkavāḷamukhavaṭṭiṃ ekaṃ koṭiṃ pacchīmacakkavāḷamukhavaṭṭiṃ atikkamitvā ṭhitaṃ katvā māpesi. Tena vuttaṃ-

“Dasasahassī atikkamma, caṅkamaṃ māpayī jino;
sabbasoṇṇamayā passe, caṅkame ratanāmaye” ti.

Tattha **jinoti** kilesārijayanato jino. **Sabbasoṇṇamayā passeti** tassa pana evaṃ nimmitassa caṅkamassa ubhayapassesu suvaṇṇamayā paramaramaṇīyā mariyā-dabhūmi ahosi, majjhe maṇimayāti adhippāyo.

14. Tulāsaṅghātāti tulāyugaḷā, tā nānāratanamayāti veditabbā. **Anuvaggāti** anurūpā. **Sovaṇṇaphalakatthātāti** sovaṇṇamayehi phalakehi atthātā, tulāsaṅghātānaṃ upari suvaṇṇamayo padaracchadoti attho. **Vedikā sabbasoṇṇāti** vedikā pana sabbāpi suvaṇṇamayā, yā panesā caṅkamanaparikkhepavedikā, sā ekāva aññehi ratanehi asammissāti attho. **Dubhato passesu nimmitāti** ubhosu passesu nimmitā. **Da-kāro** padasandhikaro.

15. Maṇimuttāvālukākiṇṇāti (..0053) maṇimuttāmayavālukākiṇṇā. Atha vā maṇayo ca muttā ca vālukā ca maṇimuttāvālukā. Tāhi maṇimuttāvālukāhi ākiṇṇā santhatāti maṇimuttāvālukākiṇṇā. **Nimmitoti** iminākārena nimmito kato. **Ratanāmayoti** sabbaratanamayo, caṅkamoti attho. **Obhāseti disā sabbāti** sabbāpi dasa disā obhāseti pakāseti. **Sataraṃsīvāti** sahasaraṃsi-ādicco viya. **Uggatoti** udito. Yathā pana abbhuggato sahasaraṃsi sabbāpi dasa disā obhāseti, evameva esopi sabbaratanamayo caṅkamo obhāsetīti attho.

idāni pana niṭṭhite caṅkame tattha bhagavato pavattidassanattham-

16. “Tasmiṃ caṅkamane dhīro, dvattiṃsavaralakkhaṇo;
virocamāno sambuddho, caṅkame caṅkamī jino.

17. “Dibbaṃ mandāraṃ pupphaṃ, padumaṃ pārichattakaṃ;
caṅkamane okiranti, sabbe devā samāgatā.

18. “Passanti taṃ devasaṅghā, dasasahassī pamoditā;
namassamānā nipatanti, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā” ti.- gāthāyo vuttā;

Tattha **dhīro**ti dhitiyutto. **Dvattiṃsavaralakkhaṇoti** suppatiṭṭhitapādatalādīhi dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgatoti attho. **Dibbanti** devaloke bhavaṃ jātaṃ dibbaṃ. **Pārichattakanti** devānaṃ tāvattiṃsānaṃ koviḷārarukkassa nissandena samantā yojanasataparimāṇo paramadassanīyo pāricchattakarukkho nibbatti. Yasmiṃ pupphite sakalaṃ devanagaraṃ ekasurabhigandhavāsitaṃ hoti, tassa kusumareṇu-okiṇṇāni navakanakavimānāni piṅjarāni hutvā khāyanti. Imassa pana pāricchattakarukkassa pupphañca pāricchattakanti vuttaṃ. **Caṅkame okirantīti** tasmiṃ ratanacaṅkame avakiranti, tena vuttappakārena pupphena tasmiṃ caṅkame caṅkamamānaṃ bhagavantaṃ pūjentīti attho. **Sabbe**

devāti kāmāvacaradevādayo devā. Tenāha “passanti taṃ devasaṅghā”ti. Taṃ bhagavantaṃ ratanacaṅkamaṇe caṅkamantaṃ sakesu ālayesupi passantīti attho. **Dasasahassī**ti bhummatthe paccattavacanaṃ, dasasahassiyaṃ devasaṅghā taṃ passantīti attho. **Pamoditā**ti pamuditā. **Nipatantī**ti (..0054) sannipatanti. **Tuṭṭhaha-ṭṭhā**ti pītivasena tuṭṭhahaṭṭhā.

Pamoditāti idāni vattabbehi tāvatimsādidevehi saddhinti sambandho daṭṭhabbo, itarathā punaruttidosato na muccati. Atha vā pamoditā taṃ bhagavantam passanti, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā taṃ taṃ sannipatantīti attho.

Idāni ye passimsu ye sannipatimsu, te sarūpato dassetuṃ-

19. “Tāvatimsā ca yāmā ca, tusitā cāpi devatā;
nimmānaratino devā, ye devā vasavattino;
udaggacittā sumanā, passanti lokanāyakaṃ.

20. “Sadevagandhabbamanussarakkhasā, nāgā supaṇṇā atha vāpi kinnarā;
passanti taṃ lokahitānukampakaṃ, nabheva accuggatacandamaṇḍalaṃ.

21. “Ābassarā subhakiṇhā, vehapphalā akaniṭṭhā ca devatā;
susuddhasukkavatthavasana, tiṭṭhanti pañjalikatā.

22. “Muñcanti pupphaṃ pana pañcavaṇṇikaṃ, mandāraṃ candanacuṇṇami-
ssitaṃ;

bhamenti celāni ca ambare tadā, aho jino lokahitānukampako”ti.-

Imā gāthāyo vuttā.

Tattha **udaggacittā**ti pītisomanassavasena udaggacittā. **Sumanā**ti udaggacittā eva sumanā. **Lokahitānukampakanti** lokahitañca lokānukampakañca. Lokahitena vā anukampakaṃ lokahitānukampakaṃ. **Nabheva accuggatacandamaṇḍalanti** ettha ākāse abhinavoditaṃ paripuṇṇaṃ sabbopaddavavinimuttaṃ saradasa-maye candamaṇḍalaṃ viya buddhasiriyā virocamaṇaṃ nayanānandakaraṃ passantīti attho.

Ābassarāti ukkaṭṭhaparicchedavasena vuttaṃ. Parittābha-appamāṇābha-ābha-ssarāparittamajjhimaṇṇitabhedena dutiyajjhānenābhinibbattā sabbeva gahitāti (..00 veditabbā. **Subhakiṇhā**ti idaṃ ukkaṭṭhaparicchedavaseneva vuttaṃ, tasmā parittasubha-appamāṇasubhasubhakiṇhāparittādibhedena tatiyajjhānena nibbattā sabbeva gahitāti veditabbā. **Vehapphalā**ti vipulā phalāti vehapphalā. Te catutthajjhānanibbattā asaṅṅasattehi ekatalavāsino. Heṭṭhā pana paṭhamajjhānanibbattā brahmakāyikādayo dassitā. Tasmā idha na dassitā. Cakkhusotānamabhāvato asaṅṅasattā ca arūpino ca idha na uddiṭṭhā. **Akaniṭṭhā ca devatā**ti idhāpi ukkaṭṭhaparicchedavaseneva vuttaṃ. Tasmā avihātappasudassāsudassi-akaniṭṭhasaṅkhātā pañcapi suddhāvāsā gahitāti veditabbā. **Susuddhasukkavatthavasana**ti suṭṭhu suddhāni susuddhāni sukkāni odātāni. Susuddhāni sukkāni vatthāni nivatthāni ceva pārutāni ca yehi te susuddhasukkavatthavasana, paridahitaparissuddhapaṇḍaravatthāti attho. “Susuddhasukkavasana”tipi pāṭho. **Pañjalikatā**ti katapañjalikā kamalamakulasadisamaṃ añjaliṃ sirasi katvā tiṭṭhanti.

Muñcantīti okiranti. **Pupphaṃ panāti** kusumaṃ pana. “Pupphāni vā”tipi pāṭho, vacanavipariyāso daṭṭhabbo, attho panassa soyeva. **Pañcavaṇṇikanti** pañcavaṇṇaṃ- nīlapītalohitodātamañjiṭṭhakavaṇṇavasena pañcavaṇṇaṃ. **Candanacuṇṇa-**missitanti candanacuṇṇena missitaṃ. **Bhamenti celānīti** bhamayanti vatthāni. **Aho jino lokahitānukampakoti** “aho jino lokahito aho ca lokahitānukampako aho kāruṇiko”ti evamādīni thutivacanāni uggirantā. Muñcanti pupphaṃ bhamayanti celānīti sambandho.

Idāni tehi payuttāni thutivacanāni dassetuṃ imā gāthāyo vuttā-

23. “Tuvaṃ satthā ca ketū ca, dhajo yūpo ca pañinaṃ;
parāyano patiṭṭhā ca, dīpo ca dvipaduttamo.

24. “Dasasahassilokadhātuyā, devatāyo mahiddhikā;
parivāretvā namassanti, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā.

25. “Devatā devakaññā ca, pasannā tuṭṭhamānasā;
pañcavaṇṇikapupphehi, pūjayanti narāsabhaṃ.

26. “Passanti taṃ devasaṅghā, pasannā tuṭṭhamānasā;
pañcavaṇṇikapupphehi, pūjayanti narāsabhaṃ.

27. “Aho (..0056) acchariyaṃ loke, abbhutaṃ lomahaṃsanaṃ;
na medisamaṃ bhūtapubbaṃ, accheraṃ lomahaṃsanaṃ.

28. “Sakasakamhi bhavane, nisīditvāna devatā;
hasanti tā mahāhasitaṃ, disvānaccherakaṃ nabhe.

29. “Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā, tiṇapanthanivāsino;
katañjalī namassanti, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā.

30. “Yepi dīghāyukā nāgā, puññavanto mahiddhiko;
pamoditā namassanti, pūjayanti naruttamaṃ.

31. “Saṅgītiyo pavattenti, ambare anilañjase;
cammanaddhāni vādentī, disvānaccherakaṃ nabhe.

32. “Saṅkhā ca paṇavā ceva, athopi ḍiṇḍimā bahū;
antalikkhasmiṃ vajjanti, disvānaccherakaṃ nabhe.

33. “Abbhuto vata no ajja, uppajji lomahaṃsano;
dhuvamatthasiddhiṃ labhāma, khaṇo no paṭipādito.

34. “Buddhoti tesamaṃ sutvāna, pīti uppajji tāvade;
buddho buddhoti kathayantā, tiṭṭhanti pañjalikatā.

35. “Hiṅkārā sādhuḅkārā ca, ukkuṭṭhi sampahaṃsanaṃ;
pajā ca vividhā gagane, vattanti pañjalikatā.

36. “Gāyanti seḷenti ca vādayanti ca, bhujāni pothenti ca naccayanti ca;
muñcanti pupphaṃ pana pañcavaṇṇikaṃ, mandāraṃ candanacuṇṇami-
ssitaṃ.

37. “Yathā tuyhaṃ mahāvīra, pādesu cakkalakkhaṇaṃ;
dhajavajirapaṭākā, vaḍḍhamānaṅkusācitan”ti.

Tattha idhalokaparalokahitattaṃ sāsati **satthā**. **Ketū**ti ketuno apacitikātabba-
ṭṭhena ketu viyāti ketu. **Dhajoti** indadhajo samussayaṭṭhena dassaniyaṭṭhena ca
tuvaṃ dhajo viyāti dhajoti. Atha (..0057) vā yathā hi loke yassa kassaci dhajamaṃ
disvāva- “ayamaṃ dhajo itthannāmassā”ti dhajavā dhajīti paññāyati, evameva
bhagavā paññānibbānādhigamāya bhagavantaṃ disvāva nibbānādhigamo paññā-
yati. Tena vuttaṃ- “**dhajo yūpo cā**”ti. **Kūṭadantasutte** vuttānaṃ dānādi-āsavakkha-
yaññāpariyosānānaṃ sabbayāgānaṃ yajanatthāya samussito yūpo tuvanti attho.
Parāyanoti paṭisaraṇaṃ. **Patiṭṭhā**ti yathā mahāpathavī sabbapañinaṃ ādhārabhā-
vena patiṭṭhā nissayabhūtā, evamaṃ tuvampi patiṭṭhābhūtā. **Dīpo cā**ti padīpo. Yathā
caturaṅge tamasi vattamānānaṃ sattānaṃ āropito padīpo rūpasandassano hoti.

Evam avijjandhakāre vattamānānaṃ sattānaṃ paramatthasandassano padīpo tuvanti attho. Atha vā mahāsamudde bhinnanāvānaṃ sattānaṃ samuddadīpo yathā paṭiṭṭhā hoti, evaṃ tuvampi saṃsārasāgare alabbhaneyyapaṭiṭṭhe osīdanānaṃ pāṇīnaṃ dīpo viyāti dīpoti attho.

Dvipaduttamoti dvipadānaṃ uttamo dvipaduttamo, ettha pana niddhāraṇalakkhaṇassa abhāvato chaṭṭhīsamāsassa paṭisedho natthi, niddhāraṇalakkhaṇāya chaṭṭhiyā samāso paṭisiddho. Sammāsambuddho pana apadānaṃ dvipadānaṃ catuppadānaṃ bahuppadānaṃ rūpīnaṃ arūpīnaṃ saññīnaṃ asaññīnaṃ nevasaññīnāsaññīnaṃ uttamova. Kasmā panidha “dvipaduttamo”ti vuttoti ce? Seṭṭhataravasena. Imasmiñhi loke seṭṭho nāma uppajjamāno apadacatuppadabahuppadesupī nuppajjati. Ayaṃ dvipadesuyeva uppajjati. Kataradvipadesūti? Manussesu ceva devesu ca. Manussesu uppajjamāno tisahassimahāsahassilokadhātu vase kattum samattho buddho hutvā nibbattati. Devesu uppajjamāno dasasahassilokadhātu vasavattī mahābrahmā hutvā nibbattati. So tassa kappiyakārako vā ārāmiko vā sampajjati. Iti tatopi seṭṭhataravasena “dvipaduttamo”ti vutto.

Dasasahassilokadhātuyāti dasasahassisaṅkhātāya lokadhātuyā. **Mahiddhikāti** mahatīyā iddhiyā yuttā, mahānubhāvāti attho. **Parivāretvāti** bhagavantaṃ samantato parikkhipivā. **Pasannāti** sañjātasaddhā. **Narāsabhanti** narapuṅgavaṃ. **Aho acchariyanti** ettha andhassa pabbatārohanaṃ viya niccaṃ na hotīti acchariyaṃ, accharāyogganti vā acchariyaṃ, “aho, idaṃ vimhayan”ti accharaṃ paharituṃ yuttanti attho. **Abbhutanti** (..0058) abhūtapubbaṃ abbhūtanti abbhutaṃ. Ubhayaṃ vimhayāvahassādhivacanaṃ. **Lomahaṃsananti** lomānaṃ uddhaggabhāvakaṇaṃ. **Na medisam bhūtapubbanti** na mayā īdisaṃ bhūtapubbaṃ, abbhutaṃ diṭṭhanti attho. Diṭṭhanti vacanaṃ āharitvā gahetabbaṃ. **Accheranti** acchariyaṃ.

Sakasakamhi bhavaneti attano attano bhavane. **Nisīditvānāti** upavissa. **Devatāti** idaṃ pana vacanaṃ devānampi devadhītānampi sādharmaṇavacananti vedītabbaṃ. **Hasantitāti** tā devatā mahāhasitaṃ hasanti, pītivasaṃ gatahadayatāya mihitamattaṃ akatvā aṭṭahāsaṃ hasantīti attho. **Nabheti** ākāse.

Ākāsaṭṭhāti ākāse vimānādīsu ṭhitā, eseva nayo bhūmaṭṭhesupī. **Tiṇapanthanivāsīnoti** tiṇaggesu ceva panthesu ca nivāsīno. **Puññavantoti** mahāpuññā. **Mahiddhikāti** mahānubhāvā. **Saṅgītiyo pavattentīti** devanāṭakasaṅgītiyo pavattenti, tathāgataṃ pūjanatthāya payujjantīti attho. **Ambareti** ākāse. **Anilañjaseti** anilapathe, ambarassa anekatthattā “anilañjase”ti vuttaṃ, purimasseva vevacanaṃ. **Cammānaddhānīti** cammavinaddhāni. Ayameva vā pāṭho, devadundubhiyoti attho. **Vādentīti** vādayanti devatā.

Saṅkhāti dhamanasāṅkhā. **Paṇavāti** tanumajjhaturiyavisesā. **Ḍiṇḍimāti** tiṇavākhuddakabheriyo vuccanti. **Vajjantīti** vādayanti. **Abbhuto vata noti** acchariyo vata nu. **Uppajjīti** uppanno. **Lomahaṃsanoti** lomahaṃsanakaro. **Dhuvanti** yasmā pana abbhuto ayaṃ satthā loke

uppanno, tasmā dhuvaṃ avassaṃ atthasiddhiṃ labhāmāti adhippāyo. **Labhāmāti** labhissāma. **Khaṇoti** aṭṭhakkhaṇavirahito navamo khaṇoti attho. **Noti** amhākaṃ. **Paṭipāditoti** paṭiladdho.

Buddhoti tesam sutvānāti buddhoti idaṃ vacanaṃ sutvā tesam devānaṃ pañca-vaṇṇā pīti udapādīti attho. **Tāvadeti** tasmim kāle. **Hiṅkārāti** hiṅkārasaddā, hiṃhinti yakkhādayo pahaṭṭhakāle karonti. **Sādhukārāti** sādhukārasaddā ca pavattanti. **Ukkuṭṭhīti** ukkuṭṭhisaddo ca unnādasaddo cāti attho. **Pajāti** devādayo adhippetā. Keci “paṭākā vividhā gagane vattanti”ti paṭhanti. **Gāyantīti** buddhaguṇapaṭisaṃyuttaṃ gītaṃ gāyanti.

Seḷentīti (..0059) mukhena seḷitasaddaṃ karonti. **Vādayantīti** mahatī vipañcikā-makaramukhādayo vīṇā ca turīyāni ca tathāgatassa pūjanatthāya vādentī payo-jenti. **Bhujāni pothentīti** bhuje apphoṭenti. Liṅgavipariyāso daṭṭhabbo. **Naccanti cāti** añṇe ca naccāpentī sayañca naccanti.

Yathā tuyhaṃ mahāvīra, pādesu cakkalakkhaṇanti ettha yena pakārena **yathā**. Mahāvīriyena yogato **mahāvīro**. **Pādesu cakkalakkhaṇanti** tava ubhosu pādatalesu sahasāraṃ sanemikaṃ sanābhikaṃ sabbākāraparipūraṃ cakkalakkhaṇaṃ sobhatīti attho. **Cakka**-saddo panāyaṃ sampattirathaṅga-iriyāpathadānaratanadhammakhuracakkalakkhaṇādīsu dissati. “Cattārimāni, bhikkhave, cakkāni yehi samannāgatānaṃ devamanussānaṃ”ti-ādīsu (a. ni. 4.31) sampattiyaṃ dissati. “Cakkaṃva vahato padan”ti-ādīsu (dha. pa. 1) rathaṅge. “Catucakkaṃ navadvāraṇ”ti-ādīsu (saṃ. ni. 1.29) iriyāpathe. “Dadaṃ bhuñja ca mā ca pamādo, cakkaṃ vattaya sabbapāṇinan”ti (jā. 1.7.149) ettha dāne. “Dibbaṃ cakkaratanaṃ pātubhūtan”ti (dī. ni. 2.243; 3.85; ma. ni. 3.256) ettha ratanacakke. “Mayā pavattitaṃ cakkan”ti (su. ni. 562; bu. vaṃ. 28.17) ettha pana dhammacakke. “Icchāhatassa posassa, cakkaṃ bhamati matthake”ti (jā. 1.1.104; 1.5.103) ettha khuracakke, paharaṇacakketi attho. “Pādatalesu cakkāni jātāni”ti (dī. ni. 2.35; 3.200, 204; ma. ni. 2.386) ettha lakkhaṇe. Idhāpi lakkhaṇacakke daṭṭhabbo (ma. ni. aṭṭha. 1.148; a. ni. aṭṭha. 1.1.187; 2.4.8; paṭi. ma. aṭṭha. 2.2.44). **Dhajavajirapaṭākā, vaḍḍhamāna-ṅkusācitanti** dhajena ca vajirena ca paṭākāya ca vaḍḍhamānena ca aṅkusena ca ācītaṃ alaṅkataṃ parivāritaṃ pādesu cakkalakkhaṇanti attho. Cakkalakkhaṇe pana gahite sesalakkhaṇāni gahitāneva honti. Tathā asīti anubyañjanāni byāmapabhā ca. Tasmā tehi dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāsīti-anubyañjanabyāmapabhāhi samalaṅkato bhagavato kāyo sabbaphāliphullo viya pāricchattako vikasitapadumaṃ viya kamalavanaṃ vividharatanavicittaṃ viya navakanakatoraṇaṃ tārāmarīcivirājitamiva gaganatalaṃ ito cito ca vidhāvamānā vipphandamānā chabbaṇṇabuddharasmiyo muñcamāno ativiya sobhati.

Idāni (..0060) bhagavato rūpakāyadhammakāyasampattidassanattaṃ-

38. “Rūpe sīle samādhimhi, paññāya ca asādiso;

vimuttiyā asamasamo, dhammacakkappavattane”ti.- ayaṃ gāthā vuttā;

Tattha **rūpeti** ayaṃ **rūpa**-saddo khandhabhavanimittapaccayasārīraṇṇasaṅghānādīsu dissati. Yathāha- “yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ”ti (ma. ni. 1.361; 3.86, 89; vibha. 2; mahāva. 22) ettha rūpakhandhe dissati. “Rūpūpapa-

tīyā maggaṃ bhāvetī”ti (dha. sa. 160-161; vibha. 624) ettha rūpabhāve. “Ajjhattaṃ arūpasaññī bahiddhā rūpāni passaṭī”ti (dī. ni. 3.338; ma. ni. 2.249; a. ni. 1.435-442; dha. sa. 204-205) ettha kasiṇanimitte. “Sarūpā, bhikkhave, uppajjanti pāpakā akusalā dhammā no arūpā”ti (a. ni. 2.83) ettha paccaye. “Ākāso parivārito rūpantveva saṅkhaṃ gacchatī”ti (ma. ni. 1.306) ettha sarīre. “Cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ”ti (ma. ni. 1.204, 400; 3.421, 425-426; saṃ. ni. 4.60; kathā. 465) ettha vaṇṇe. “Rūpappamaṇo rūpappasanno”ti (a. ni. 4.65) ettha saṅghāne. Idhāpi saṅghāne daṭṭhabbo (a. ni. aṭṭha. 1.1.1 rūpādivaggavaṇṇanā). **Sīleti** catubbidhe sīle. **Samādhimhīti** tividhepi samādhimhi. **Paññāyāti** lokiyalokuttarāya paññāya. **Asādisoti** asadiso anupamo. **Vimuttīyāti** phalavimuttīyā. **Asamasamoti** asamā atitā buddhā tehi asamehi buddhehi sīlādīhi samoti asamasamo. Eṭṭāvatā bhagavato rūpakāyasampatti dassitā.

Idāni bhagavato kāyabalādiṃ dassetuṃ-

39. “Dasanāgabalaṃ kāye, tuyhaṃ pākatikaṃ balaṃ;

iddhibalena asamo, dhammacakkappavattane”ti.- vuttaṃ;

Tattha **dasanāgabalaṃ** dasachaddantaṇāgabalaṃ. Duvidhañhi tathāgatassa balaṃ- kāyabalaṃ, ñāṇabalañcāti. Tattha kāyabalaṃ hatthikulānusārena vedītabbaṃ. Kathaṃ?

“Kālāvakañca (..0061) gaṅgeyyaṃ, paṇḍaraṃ tambapiṅgalaṃ;

gandhamaṅgalaHEMAṆCA, uposathachaddantime dasā”ti.(ma. ni. aṭṭha.

1.148; saṃ. ni. aṭṭha. 2.2.22; a. ni. aṭṭha. 3.10.21; dī. ni. aṭṭha. 2.198; vibha. aṭṭha. 760; udā. aṭṭha. 75; cūḷani. aṭṭha. 81; paṭi. ma. aṭṭha. 2.2.44)-

Imāni dasa hatthikulāni veditabbāni. Kālāvakoti pakatihatthikulaṃ. Yaṃ dasannaṃ purisānaṃ kāyabalaṃ, taṃ ekassa kālāvakassa hatthino balaṃ. Yaṃ dasannaṃ kālāvakānaṃ balaṃ, taṃ ekassa gaṅgeyyassāti eteneva upāyena yāva chaddantabalaṃ netabbanti. Yaṃ dasannaṃ chaddantānaṃ balaṃ, taṃ ekassa **tathāgata** **tassa balaṃ**, nārāyanabalaṃ vajirabalaṃ idameva vuccati. Tadeva pakatihatthigaṇanāya hatthikoṭisahasānaṃ balaṃ, purisagaṇanāya dasannaṃ purisakoṭisahasānaṃ balaṃ hoti. Imaṃ tāva tathāgatassa pakatikāyabalaṃ, ñāṇabalaṃ pana appameyyaṃ dasabalañāṇaṃ catuvesārajañāṇaṃ aṭṭhasu parisāsu akampanāñāṇaṃ catuyoniparicchedakañāṇaṃ pañcagatiparicchedakañāṇaṃ cuddasa buddhañāṇānīti evamādikaṃ ñāṇabalaṃ. Idha pana kāyabalaṃ adhippettaṃ. **Kāye, tuyhaṃ pākatikaṃ balaṃ** tañca pana tava kāye pākatikabalaṃ attho. Tasmā “dasanāgabalaṃ”ti dasachaddantaṇāgabalaṃ attho.

Idāni ñāṇabalaṃ dassento “**iddhibalena asamo, dhammacakkappavattane**”ti āha. Tattha **iddhibalena asamo**ti vikubbanādhiṭṭhānādinā iddhibalena asamo asadiso anupamo. **Dhammacakkappavattaneti** desanāñāṇepi asamo attho.

Idāni “yo evamādiguṇasamannāgato satthā, so sabbalokekanāyako, taṃ satthāraṃ namassathā”ti tathāgatassa paṇāmane niyogadassanattaṃ-

40. “Evaṃ sabbaguṇūpettaṃ, sabbaṅgasamupāgataṃ;

mahāmuniṃ kāruṇikaṃ, lokanāthaṃ namassathā”ti.- vuttaṃ;

Tattha **evanti** vuttappakāranidassane nipāto. **Sabbaguṇūpetanti** ettha **sabboti**

ayaṃ niravasesavācī. **Guṇoti** ayaṃ **guṇa**-saddo anekesu atthesu (..0062) dissati. Tathā hesa- “anujānāmi, bhikkhave, ahatānaṃ vatthānaṃ diguṇaṃ saṅghāṭin”ti (dī. ni. aṭṭha. 1.546; mahāva. 348) ettha paṭalatthe dissati. “Accenti kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbaṃ jahanti”ti (saṃ. ni. 1.4) ettha rāsatthe. “Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā”ti (ma. ni. 3.379) ettha ānisaṃsatthe. “Antaṃ anta-guṇaṃ” (dī. ni. 2.377; ma. ni. 1.110, 302; 2.114; 3.154, 349; khu. pā. 3.dvattiṃsā-kāra) “kayirā mālāguṇe bahū”ti (dha. pa. 53) ettha bandhanatthe. “Aṭṭhaguṇasa-mupetaṃ, abhiññābalaṃ māharin”ti (bu. vaṃ. 2.29) ettha sampatti-atthe. Idhāpi sampatti-atthe daṭṭhabbo (dī. ni. aṭṭha. 1.546; ma. ni. aṭṭha. 1.166; cūḷani. aṭṭha. 136). Tasmā sabbehi lokiyalokuttarehi guṇehi sabbasampattīhi upetaṃ samannā-gatanti attho. **Sabbaṅgasamupāgatanti** sabbehi buddhaguṇehi guṇaṅgehi vā samupāgataṃ samannāgataṃ. **Mahāmuninti** aññehi paccekabuddhādīhi munīhi adhikabhāvato mahanto munīti vuccati mahāmuni. **Kāruṇikanti** karuṇāguṇayogato kāruṇikaṃ. **Lokaṇāthanti** sabbalokekaṇāthaṃ, sabbalokehi “ayaṃ no dukkhopatā-passa āhantā sametā”ti evamāsīsiyatīti attho.

Idāni dasabalassa sabbanipaccākārassa arahabhāvadassanattaṃ-

41. “Abhivādanaṃ thomaṇaṅca, vandanaṅca paṣaṃsanaṃ;
namassanaṅca pūjaṅca, sabbaṃ arahasī tuvaṃ.

42. “Ye keci loke vandaneyyā, vandanaṃ arahanti ye;
sabbaseṭṭho mahāvīra, sadiso te na vijjati”ti.- vuttaṃ;

Tattha **abhivādananti** aññehi attano abhivādanakārāpanaṃ. **Thomananti** para-mmukhato thuti. **Vandananti** paṇāmanaṃ. **Paṣaṃsananti** sammukhato paṣaṃ-sanaṃ. **Namassananti** añjalikaraṇaṃ, manasā namassanaṃ vā. **Pūjananti** mālā-gandhavilepanādīhi pūjanaṅca. **Sabbanti** sabbampi taṃ vuttappakāraṃ sakkāra-visesaṃ tuvaṃ arahasi yuttoti attho. **Ye keci loke vandaneyyāti** ye keci loke vandi-tabbā vandaniyā vandanaṃ arahanti. **Yeti** ye pana loke (..0063) vandanaṃ ara-hanti. Idaṃ pana purimapadasseva vevacanaṃ. **Sabbaseṭṭhoti** sabbesaṃ tesāṃ seṭṭho uttamo, tvaṃ mahāvīra sadiso te loke koci na vijjatīti attho.

Atha bhagavati yamakapāṭihāriyaṃ dassetvā ratanacaṅkamaṃ māpetvā tatra caṅkamamāne āyasmā sārīputto rājagahe viharati gijjhakūṭe pabbate pañcahi parivārabhikkhusatehi. Atha thero bhagavantaṃ olokento addasa kapilapure ākāse ratanacaṅkame caṅkamamānaṃ. Tena vuttaṃ-

43. “Sārīputto mahāpañño, samādhijjhānakovido;
gijjhakūṭe ṭhitoyeva, passati lokaṇāyakan”ti.- ādi;

Tattha **sārīputtoti** rūpasāriyā nāma brāhmaṇiyā puttoti sārīputto. **Mahāpaññoti** mahatīyā soḷasa vidhāya paññāya samannāgatoti mahāpañño. **Samādhijjhānakovi-doti** ettha **samādhīti** cittaṃ samaṃ ādahati ārammaṇe ṭhapetīti samādhī. So tividho hoti savitakkasavicāro avitakkavicāramatto avitakka-avicāro samādhīti. **Jhānanti** paṭhamajjhānaṃ dutiyajjhānaṃ tatiyajjhānaṃ catutthajjhānanti imehi paṭhamajjhānādīhi mettājjhānādīnīpi saṅgahitāneva honti, jhānampi duvidhaṃ hoti lakkhaṇūpanijjhānaṃ ārammaṇūpanijjhānanti. Tattha aniccādīlakkaṇaṃ upa-nijjhāyatīti vipassanāññaṃ “lakkhaṇūpanijjhānaṃ”ti vuccati. Paṭhamajjhānādīkaṃ

pana ārammaṇūpanijjhānato paccaṇīkajhāpanato vā jhānanti vuccati. Samādhīsu ca jhānesu ca kovidoti samādhijjhānakovidō, samādhijjhānakusaloti attho. **Gijjhakū-**
ṭeti evaṃnāmake pabbate ṭhitoyeva **passatīti** passi.

44. Suphullaṃ sālārājaṃ vāti samavaṭṭakkhandhaṃ

samuggatavipulakomalaphalapallavaṅkurasamalaṅkatasākhaṃ sabbaphāli-
phullaṃ sālārājaṃ viya silamūlaṃ samādhikkhandhaṃ paññāsākhaṃ abhiññā-
pupphaṃ vimutti-phalaṃ dasabalasālārājaṃ **olokesīti** evaṃ olokapadena
sambandho. **Candaṃva gagane yathāti** abbhāhimadhūmarajorāhupasaggavini-
muttaṃ tāragaṇaparivutaṃ saradasamaye paripuṇṇaṃ viya (..0064) rajanikaraṃ
sabbakilesatimiravidhamanakaraṃ veneyyajanakumudavanavikasanakaraṃ
munivararajanikaraṃ oloketīti attho. **Yathāti** nipātamattaṃ. **Majjhanhikeva sūri-**
yanti majjhanhikasamaye siriyaṃ paṭutarakiraṇamāliṇaṃ aṃsumālinamiva viroca-
mānaṃ. **Narāsabhanti** naravasabhaṃ.

45. Jalantanti daddaḷhamānaṃ, saradasamayaṃ paripuṇṇacandasassirikacāru-
vadanasobhaṃ lakkhaṇānubyañjanasamalaṅkatavarasarīraṃ paramāya buddha-
siriyaṃ virocāmānanti attho. **Dīparukkhaṃ vāti** āropitadīpaṃ dīparukkhamiva. **Taruṇa-**
sūriyaṃva uggatanti abhinavoditādiccamiva, sommahāvena jalantanti attho.
Sūriyassa taruṇabhāvo pana udayaṃ paṭicca vuccati. Na hi candassa viya hānivu-
ddhiyo atthi. **Byāmappabhānurañjanti** byāmappabhāya anurañjitaṃ. **Dhīraṃ**
passati lokanāyakanti sabbalokekadhīraṃ passati nāyakanti attho.

Athāyasmā dhammasenāpati atisītalasaliladharanikaraparicumbitakūṭe nānāvi-
dhasurabhitarukusumavāsitaṃ paramaruciracittakūṭe gijjhakūṭe pabbate
ṭhatvāva dasahi cakkavālasahashehi āgatehi devabrahmagāṇehi parivutaṃ
bhagavantaṃ anuttarāya buddhasiriyaṃ anopamāya buddhalīlāya sabbaratana-
maye caṅkame caṅkamamānaṃ disvā- “handāhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamtivā
buddhagaṇaparidīpanaṃ buddhavaṃsadesanaṃ yāceyyan”ti cintetvā attanā
saddhiṃ vasamānāni pañca bhikkhusatāni sannipātesī. Tena vuttaṃ-

46. “Pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ, katakiccāna tādinaṃ;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, khaṇena sannipātayī”ti.

Tattha **pañcannaṃ bhikkhusatānanti** pañca bhikkhusatāni, upayogatthe sāmiva-
canaṃ daṭṭhabbaṃ. **Katakiccānanti** catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahā-
nasacchikiriyabhāvanāvasena pariniṭṭhitasoḷasakiccānanti attho. **Khīṇāsavānanti**
parikkhīṇacaturāsavānaṃ. **Vimalānanti** vigatamalānaṃ, khīṇāsavattā vā vima-
lānaṃ paramaparisuddhacittasantānānanti attho. **Khaṇenāti** khaṇeyeva. **Sannipāta-**
yīti sannipātesī.

Idāni (..0065) tesam bhikkhūnaṃ sannipāte gamane ca kāraṇaṃ dassanatthaṃ-

47. “Lokappasādanaṃ nāma, pāṭihīraṃ nidassayī;
amhepi tattha gantvāna, vandissāma mayaṃ jinaṃ.

48. “Etha sabbe gamissāma, tucchissāma mayaṃ jinaṃ;
kaṅkhaṃ vinodayissāma, passitvā lokanāyakan”ti.- imā gāthāyo vuttā;

Tattha **lokappasādanaṃ nāmāti** lokassa pasādakaraṇato lokappasādanaṃ pāṭi-
hīraṃ vuccati. “Ullokappasādanaṃ nāmātipi pāṭho, tassa lokavivaraṇapāṭihāri-
yanti attho. Taṃ pana uddhaṃ akaniṭṭhabhavanato heṭṭhā yāva avīci etthantare
ekālokaṃ katvā etthantare sabbesampi sattānaṃ aññamaññaṃ dassanakaraṇā-
dhiṭṭhānanti vuccati. **Nidassayīti** dassesi. **Amhepīti** mayampi. **Tatthāti** yattha
bhagavā, tattha gantvānāti attho. **Vandissāmāti** mayaṃ bhagavato pāde sirasā

vandissāma. Ettha pana amhepi, mayanti imesaṃ dvinnaṃ saddānaṃ purimassa gamanakiriyāya sambandho daṭṭhabbo, pacchimassa vandanakiriyāya. Itarathā hi punaruttidosato na muccati.

Ethāti āgacchatha. Kaṅkhaṃ vinodayissāmāti etthāha- khīṇāsavānaṃ pana kaṅkhā nāma kācīpi natthi, kasmā thero evamāhāti? Saccamevetaṃ, paṭhamama-ggeneva samucchedaṃ gatā. Yathāha-

“Katame dhammā dassanena pahātabbāti? Cattāro diṭṭhigatasampayuttacittu-ppādā vicikicchāsahagato cittuppādo apāyagamaniyo lobho doso moho māno tadekaṭṭhā ca kilesā”ti (dha. sa. 1405 thokaṃ visadisam).

Na panesā vicikicchāsaṅkhātā kaṅkhāti, kintu paññatti-ajānanaṃ nāma. Thero pana bhagavantaṃ buddhavaṃsaṃ pucchitukāmo, so pana buddhānaṃyeva visayo, na paccekabuddhabuddhasāvakaṇaṃ, tasmā thero avisayattā evamāhāti veditabbaṃ. **Vinodayissāmāti** vinodessāma.

Atha (..0066) kho te bhikkhū therassa vacanaṃ sutvā attano attano pattacīvara-mādāya suvammitā viya mahānāgā pabhinnakilesā chinnabandhanā appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṃsaṭṭhā sīlasamādhīpaññāvimuttivimuttiñāṇadassanasa-mpannā taramānā sannipattiṃsu. Tena vuttaṃ-

49. “Sādhūti te paṭissutvā, nipakā saṃvutindriyā;
pattacīvaramādāya, taramānā upāgamun”ti.

Tattha **sādhūti** ayaṃ **sādhū**-saddo āyācanasampaṭicchanasampahaṃsanasun-darādīsu dissati. Tathā hesa- “sādhū me, bhante bhagavā, saṃkhittena dhammaṃ desetū”ti-ādīsu (saṃ. ni. 4.95; 5.382; a. ni. 4.257) āyācane dissati. “Sādhū, bhanteti kho so bhikkhu bhagavato bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā”-ti-ādīsu (ma. ni. 3.86) sampaṭicchane. “Sādhū sādhū, sārīputtā”ti-ādīsu (dī. ni. 3.349) sampahaṃsane.

“Sādhū dhammaruci rājā, sādhū paññāṇavā naro;
sādhū mittānamaddubbho, pāpassākaraṇaṃ sukhan”ti.-

Ādīsu (jā. 2.18.101) sundare. Idha sampaṭicchane. Tasmā sādhū suṭṭhūti therassa vacanaṃ sampaṭicchitvāti attho (dī. ni. aṭṭha. 1.189; ma. ni. aṭṭha. 1.1 suttanikkhe-pavaṇṇanā; saṃ. ni. aṭṭha. 1.115 aggikabhāradvājasuttavaṇṇanā). **Nipakāti** paṇḍitā paññavantā. **Saṃvutindriyāti** indriyesu guttadvārā, indriyasaṃvarasama-nnāgatāti attho. **Taramānāti** turitā. **Upāgamun**ti theram upasaṅkamīsu.

50-1. Idāni dhammasenāpatissa pavattiṃ dassentehi saṅgītikārahehi “**khīṇāsa-vehi vimalehi**”ti-ādigāthāyo vuttā tattha **dantehīti** kāyena ca cittaṃ ca dantehi. **Uttame dameti** arahatte, nimittatthe bhummaṃ daṭṭhabbaṃ. **Tehi bhikkhūhīti** pañcahi bhikkhusatehi. **Mahāgaṇīti** sīlādīhi ca saṅkhyāvasena ca mahanto gaṇo assa atthīti mahāgaṇī, nānāpadavasena vā sīlādīhi guṇehi mahanto gaṇoti mahā-gaṇo, mahāgaṇo assa atthīti mahāgaṇī. **Laṅanto devova gaganeti** iddhivilāsena vilāsento devo viya gaganatale bhagavantaṃ upasaṅkamīti attho.

52. Idāni (..0067) “te itthambhūtā upasaṅkamīsu”ti upasaṅkamavidhānadassanatham “**ukkāsitañca khipitan**”ti-ādi āradham. Tattha **ukkāsitañcāti** ukkāsitasad-dañca. **Khipitanti** khipitasaddañca. **Ajjupekkhiyāti** upekkhitvā, taṃ ubhayaṃ aka-

tvāti adhippāyo. **Subbatāti** suvimaladhutaguṇā. **Sappatissāti** sahapatissayā, nīcavuttinoti attho.

53. Sayambhūti sayameva aññāpadesaṃ vinā pāramiyo pūretvā adhigatabuddhabhāvanti attho. **Accuggatanti** abhinavoditaṃ. **Candaṃ vāti** candaṃ viya, nabhe jalantaṃ bhagavantaṃ gagane candaṃ viya passantīti evaṃ padasaṃbandho daṭṭhabbo. Idhāpi **yathā**-saddo nipātamattova.

54. Vijjūṃ vāti vijjughanaṃ viya. Yadi ciraṭṭhitikā acirappabhā assa tādisanti attho. **Gagane yathāti** ākāse yathā, idhāpi **yathā**-saddo nipātamattova. Ito parampi īdisesu ṭhānesu yathā-saddo nipātamattoti daṭṭhabbo.

55. Rahadamiva vippasannanti atigambhīravitthataṃ mahārahadaṃ viya anāvilāṃ vippasannaṃ salilaṃ. **Suphullaṃ padumaṃ yathāti** suvikasitapadumavanaṃ rahadamivāti attho daṭṭhabbo. “Suphullaṃ kamalaṃ yathā”tipi pāṭho, tassa kamaṇīyabhāvena suphullaṃ kamalavanamivāti attho.

56. Atha te bhikkhū dhammasenāpatippamukhā añjaliṃ sirasi katvā dasaballaṃ cakkālaṅkatatalesu pādesu nipatiṃsūti attho. Tena vuttaṃ- “**añjaliṃ paggahe-tvāna, tuṭṭhahatṭhā pamoditā**”ti-ādi. Tattha **nipatantīti** nipatiṃsu, vandīṃsūti attho. **Cakkalakkhaṇeti** cakkāṃ lakkhaṇaṃ yasmīṃ pāde so pādo cakkalakkhaṇo, tasmīṃ cakkalakkhaṇe. Jātivaseṇa “pāde”ti vuttaṃ, satthuno cakkālaṅkatatalesu pādesu nipatiṃsūti attho.

57. Idāni tesāṃ kesañci therānaṃ nāmaṃ dassentehi “**sāriputto mahāpañño, koraṇḍasamasādiso**”ti-ādi gāthāyo vuttā. Tattha **koraṇḍasamasādisoti** koraṇḍakusumasadisavaṇṇo, yadi evaṃ “koraṇḍasamo”ti vā, “koraṇḍasadiṣo”ti vā vattabbaṃ, kiṃ dvikkhattuṃ (..0068) “samasādiso”ti vuttanti ce? Nāyaṃ doso, tādiso koraṇḍasamattā koraṇḍasadiṣabhāveneva koraṇḍasamasādiso. Na panādhikavacanavasenaṅti adhippāyo. **Samādhijjhānakusaloti** ettha ayaṃ **kusa-saddo tāva arogyānavajjachekasukhavipākādisu** dissati. Ayañhi “kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayan”ti-ādīsu (jā. 1.15.146; 2.20.129) ārogye dissati. “Katamo pana, bhante, kāyasamācāro kusalo? Yo kho, mahārāja, kāyasamācāro anavajjo”ti (ma. ni. 2.361) evamādisu anavajje. “Kusalo tvaṃ rathassa aṅgapaccaṅgānan”ti-ādīsu (ma. ni. 2.87) cheke. “Kusalassa kammaṃsa katattā upacitattā”ti-ādīsu (dha. sa. 431 ādayo) sukhavipāke. Idha pana cheke daṭṭhabbo. Vandateti vandittha.

58. Gajjitāti gajjantīti gajjitā. **Kālamegho vāti** nīlasaliladharo viya gajjitā iddhivisa-yeṭi adhippāyo. **Niluppalāsamasādisoti** nīlakuvalayasadisavaṇṇo. Heṭṭhā vuttana-yenevetthāpi attho veditabbo. **Moggallānoti** evaṃ gottavasena laddhanāmo kolito.

59. Mahākassapopi cāti uruvelakassapanadīkassapagayākassapakumāraka-ssape khuddānukhuddake there upādāya ayaṃ mahā, tasmā “mahākassapo”ti vutto. **Pi cāti** sambhāvanasampiṇḍanatto. **Uttattakanakasannibhoti** santattasuvan-ṇasadisachavivaṇṇo. **Dhutaguṇeti** ettha kilesadhunanato dhammo dhuto nāma, dhutaguṇo nāma dhutadhammo. Katamo pana dhutadhammo nāma? Appicchatā, santuṭṭhitā, sallekhatā, pavivekatā, idamaṭṭhikatāti ime dhutaṅgacetanāya parivāra-bhūtā pañca dhammā “appicchamyeva nissāyā”ti-ādivacanato dhutadhammā

nāma. Atha vā kilese dhunanato ñāṇaṃ dhutaṃ nāma, tasmim̐ dhutaguṇe. **Aggani-kkhittoti** aggo seṭṭho koṭibhūtoti ṭhapito. “Etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvākānaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ yadidaṃ mahākassapo”ti (a. ni. 1.188, 191) ṭhānantare ṭhapitoti attho. Ayaṃ pana **agga**-saddo ādikoṭikoṭṭhāsaseṭṭhādīsu dissati. Tathā hesa- “ajjatagge, samma dovārika (..0069), āvarāmi dāraṃ nigaṇṭhānaṃ nigaṇṭhīnaṃ”ti-ādīsu (ma. ni. 2.70) ādimhi dissati. “Teneva aṅgulaggena taṃ aṅgulaggaṃ parāmaseyya” (kathā. 441), “ucchaggaṃ

veḷaggaṃ”ti-ādīsu koṭiyam. “Ambilaggaṃ vā madhuraggaṃ vā” (saṃ. ni. 5.374) “anujānāmi, bhikkhave, vihāraggena vā pariveṇaggena vā bhājetun”ti-ādīsu (cūḷava. 318) koṭṭhāse. “Yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā dvipadā vā ...pe... tathāgato tesam aggamakkhāyati”ti-ādīsu (a. ni. 4.34) seṭṭhe. Svāyamidha seṭṭhe daṭṭhabbo. Koṭiyampi vattati. Thero attano ṭhāne seṭṭho ceva koṭibhūto ca. Tena vuttaṃ- “agganikkhitto”ti, aggo seṭṭho koṭibhūtoti attho (dī. ni. aṭṭha. 1.250 saraṇa-gamanakathā; pārā. aṭṭha. 1.15). **Thomitoti** pasamsito devamanussādīhi. **Satthu vaṇṇitoti** sathārā vaṇṇito thuto, “kassapo, bhikkhave, candūpamo kulāni upasaṅkamati apakasseva kāyam apakassa cittaṃ niccanavako kulesu appagabbho”ti evamādīhi anekehi suttanayehi (saṃ. ni. 2.146) vaṇṇito pasattho, sopi bhagavantaṃ vandatīti attho.

60. Dibbacakkhūnanti dibbaṃ cakkhu yesaṃ atthi te dibbacakkhū, tesam dibbacakkhūnaṃ bhikkhūnaṃ **aggo** seṭṭhoti attho. Yathāha- “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dibbacakkhukānaṃ yadidaṃ anuruddho”ti (a. ni. 1.188, 192). Anuruddhatthero bhagavato cūḷapituno amitodanassa nāma sakkassa putto mahānāmassa kaniṭṭhabhātā mahāpuñño paramasukhumālo, so attasattamo nikkhamitvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajito, tassa pabbajjānukkamo **saṅghabhedakakkhandhake** (cūḷava. 330 ādayo) āgatova. **Avidūre vāti** bhagavato santikeyeva.

61. Āpatti-anāpattiyāti āpattiyañca anāpattiyañca kovido. **Satekicchāyāti** sappaṭikammāyapi appaṭikammāyapi cāti attho. Tattha sappaṭikammā sā chabbidhā hoti, appaṭikammā sā pārājikāpatti. “Āpatti-anāpattiyā, satekicchāya kovido”tipi pāṭho, soyeva attho. **Vinayeti** vinayapiṭake. **Agganikkhittoti** “etadaggaṃ, bhikkhave (..0070), mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ vinayadharānaṃ yadidaṃ, upālī”ti (a. ni. 1.219, 228) etadaggaṭṭhāne ṭhapitoti attho. **Upālīti** upālithero. **Satthu vaṇṇitoti** sathārā vaṇṇito pasattho. Thero kira tathāgatasseva santike vinayapiṭakaṃ uggaṇhitvā bhārukacchakavatthum (pārā. 78), ajjukavatthum (pārā. 158), kumārakassapavatthuntī (ma. ni. 1.249) imāni tīṇi vatthūni sabbaññutaññāṇena saddhiṃ saṃsanditvā kathesi. Tasmā thero vinayadharānaṃ aggoti evamādinā nayena sathārā vaṇṇitoti vutto.

62. Sukhumanipuṇatthapaṭividdhoti paṭividdhasukhumanipuṇattho, paṭividdhaduddasanipuṇatthoti attho. **Kathikānaṃ pavaroti** dhammakathikānaṃ seṭṭho. “Etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhammakathikānaṃ yadidaṃ puṇṇo mantāṇiputto”ti (a. ni. 1.188, 196) etadaggaṃ pāḷiyaṃ āropito. Tena vuttaṃ “kathikānaṃ pavaro”ti. **Gaṇīti** sasaṅgho. Therassa kira santike pabbajitā kulaputtā pañcasatā ahesum. Sabbepi te dasabalassa jātabhūmikā jātaratṭhavāsino sabbeva khīṇāsavā sabbeva dasakathāvatthulābhino. Tena vuttaṃ “gaṇī”ti. **Isīti** esati gavesati kusale dhammeti isi. **Mantāṇiyā puttoti** mantāṇiyā nāma brāhmaṇiyā putto. **Puṇṇoti** tassa nāmaṃ. **Vissutoti** attano appicchatādīhi guṇehi vissuto.

Aññāsikoṇḍaññatthero pana sathari abhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakke anupubbena āgantvā rājagahaṃ upanissāya viharante kapilavatthum āgantvā attano bhāgineyyaṃ puṇṇaṃ nāma māṇavaṃ pabbājetvā bhagavantaṃ

vanditvā āpucchitvā nivāsathāya sayam chaddantadahaṃ gato. Puṇṇo pana bhagavantam dassanāya therena saddhiṃ āgantvā- “mayham pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pāpetvāva dasabalassa santikaṃ gamissāmi”ti kapilapureyeva ohīno, so yonisomanasikāraṃ karonto nacirasseva arahattam patvā bhagavantam upasaṅkami. Ettha pana **anuruddhatthero** ca **upālitthero** ca ime dve therā bhagavato kapilavatthupuram pavisitvā ñātisamāgamadivase pabbajitā viya dassitā, tam pana khandhakapāḷiyā aṭṭhakathāya ca na sameti. Vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

Atha (..0071) sathā sārīputtattherādīnaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ cittācāra-
maññāya attano guṇe kathetumārabhi. Tena vuttaṃ-

63. “Etesaṃ cittamaññāya, opammakusalo muni;
kaṅkhacchedo mahāvīro, kathesi attano guṇan”ti.

Tattha **opammakusaloti** upamāya kusalo. **Kaṅkhacchedoti** sabbasattānaṃ saṃsayacchedako.

Idāni te attano guṇe kathesi, te dassetuṃ-

64. “Cattāro te asaṅkhyeyyā, koṭi yesaṃ na nāyati;
sattakāyo ca ākāso, cakkavāḷā canantakā;
buddhañāṇaṃ appameyyaṃ, na sakkā ete vijānitun”ti.- vuttaṃ;

Tattha **cattāroti** gaṇanaparicchedo. **Eteti** idāni vattabbe atthe nidasseti. **Asa-
ṅkhyeyyāti** saṅkhyātumasakkuṇeyyattā asaṅkhyeyyā, gaṇanapathaṃ vītivattāti
attho. **Koṭīti**-ādi vā anto vā mariyādā. **Yesanti** yesaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ.
Na nāyatīti na paññāyati. Idāni te vuttappakāre cattāro asaṅkhyeyye dassetuṃ
“**sattakāyo**”ti-ādi vuttaṃ. **Sattakāyoti** sattasamūho, sattakāyo ananto aparimāṇo
appameyyo. Tathā **ākāso** ākāsassāpi anto natthi. Tathā **cakkavāḷāni** anantāni eva.
Buddhañāṇaṃ sabbaññutaññāṇaṃ appameyyaṃ. **Na sakkā ete vijānitunti** yasmā
panete anantā, tasmā na sakkā vijānitun.

65. Idāni sathā attano iddhivikubbane sañjātacchariyabbhutānaṃ devamanu-
ssādīnaṃ kinnāmetaṃ acchariyaṃ, itopi viṣiṭṭhataraṃ acchariyaṃ abbhutaṃ
atthi, mama taṃ suṇāthāti dhammadesanaṃ vaḍḍhento-

“Kimetaṃ acchariyaṃ loke, yaṃ me iddhivikubbanam;
aññe bahū acchariyā, abbhutā lomahaṃsanā”ti.- ādimāha;

Tattha (..0072) **kinti** paṭikkhepavacanaṃ. **Etanti** idaṃ iddhivikubbanam sandhā-
yāha. **Yanti** ayaṃ **yaṃ**-saddo “yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ
pucchāma tadiṅgha brūhī”ti-ādīsu (su. ni. 1058; mahāni. 110; cūḷani. mettagūmā-
ṇavapucchā 77) upayogavacane dissati. “Aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso;
yaṃ ekissā lokadhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā”ti (a. ni. 1.277; vibha.
809; mi. pa. 5.1.1) ettha kāraṇavacane. “Yaṃ vipassī bhagavā kappe udapādī”ti
(dī. ni. 2.4) ettha bhumme. “Yaṃ kho me, bhante, devānaṃ tāvatimsānaṃ
sammukhā sutam sammukhā paṭiggahitaṃ, ārocemi taṃ bhagavato”ti-ādīsu (dī.
ni. 2.293) paccattavacane. Idhāpi paccattavacane daṭṭhabbo (dī. ni. aṭṭha. 2.4).
Aññe bahū mama acchariyā abbhutavisesā santīti dīpeti.

Idāni te acchariyē dassento-

66. “Yadāham tusite kāye, santusito nāmahaṃ tadā;

dasasahassī samāgama, yācanti pañjalī mamaṃ”ti.- ādimāha;

Tattha **yadāti** yasmim kāle. **Ahanti** attānaṃ niddisati. **Tusite kāyeti** tusitasa-
ñkhāte devanikāye. Yadā pañhaṃ samattiṃsapāramiyo pūretvā pañcamahāpa-
riccāge pariccajitvā ñātathacariyalokathacariyabuddhatthacariyānaṃ koṭiṃ
patvā sattasatakamahādānāni datvā sattakkhattuṃ pathaviṃ kampetvā vessanta-
rattabhāvato cavitvā dutiye cittavāre tusitabhavane nibbatto tadāpi santusito
nāma devarājā ahoṣiṃ. **Dasasahassī samāgammāti** dasasahassacakkavāḷesu
devatā sannipatitvāti attho. **Yācanti pañjalī mamanti** maṃ upasañkamitvā, “mārisa,
tayā dasa pāramiyo pūrentena na sakkasampattiṃ na māra na brahma na cakka-
vattisampattiṃ patthentena pūritā, lokanittaraṇatthāya pana buddhattaṃ pattha-
yamānena pūritā, so tava kālo, mārisa, buddhattāya samayo, mārisa, buddhattāyā”-
ti (jā. aṭṭha. 1.nidānakathā, avidūrenidānakathā) yācanti mamanti. Tena vuttaṃ-

67. “Kālo kho te mahāvīra, uppajja mātukucchiyaṃ;

sadevakaṃ tārayanto, bujjhassu amataṃ padan”ti.

Tattha (..0073) **kālo teti** kālo tava, ayameva vā pāṭho. **Uppajjāti** paṭisandhiṃ
gaṇha, “okkamā”tipi pāṭho. **Sadevakanti** sadevakaṃ lokanti attho. **Tārayantoti**
ettha pāramiyo pūrentopi tārayati nāma, pāramiyo matthakaṃ pāpentopi tārayati
nāma, vessantarattabhāvato cavitvā tusitapure paṭisandhiṃ gahetvā saṭṭhivassa-
satasahassādhikāni sattapaṇṇāsavassakoṭiyo tattha tiṭṭhantopi tārayati nāma,
devatāhi yācito pañcavidhaṃ mahāvilocitaṃ viloketvā mahāmāyādeviyā
kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhantopi dasamāse gabbhavāsaṃ vasantopi tārayati
nāma, ekūnatimśa vassāni agāramajjhe tiṭṭhantopi tārayati nāma. Rāhulabha-
ddassa jātadivase channasahāyo kaṇḍakaṃ āruyha nikkhamantopi tīṇi rajjāni ati-
kkamitvā anomāya nāma nadiyā tīre pabbajantopi tārayati nāma, chabbassāni
padhānaṃ karontopi visākhapuṇṇamāyaṃ mahābodhimaṇḍaṃ āruyha māra-
balaṃ vidhamitvā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussarivā majjhimayāme dibba-
cakkhuṃ visodhetvā pacchimayāme dvādasaṅgaṃ paṭiccasamuppādaṃ anuloma-
paṭilomato sammāsivā sotāpattimaggaṃ paṭivijjhantopi tārayati nāma, sotāpatti-
phalakkhaṇepi, sakadāgāmimaggakkhaṇepi, sakadāgāmiphalakkhaṇepi, anāgā-
mimaggakkhaṇepi, anāgāmiphalakkhaṇepi, arahattamaggakkhaṇepi, arahattapha-
lakkhaṇepi tārayati nāma, yadā aṭṭhārasadevatākoṭisahasseehi pañcavaggiyānaṃ
amatapānaṃ adāsi, tato paṭṭhāya tārayi nāmāti vuccati. Tena vuttaṃ-

“sadevakaṃ tārayanto, bujjhassu amataṃ padan”ti.

Atha mahāsatto devatāhi yāciyamānopi devatānaṃ paṭiññaṃ adatvāva kāladi-
padesakulajanetti-āyuparicchedavasena pañcavidhaṃ mahāvilocanaṃ nāma vilokesi.
Tattha “kālo nu kho, na kālo”ti paṭhamaṃ kālaṃ vilokesi. Tattha vassasatasa-
hassato uddhaṃ āyukālo kālo nāma na hoti. Kasmā? Jātijarāmarāṇādīnaṃ apāka-
ṭattā, buddhānañca dhammadesanā nāma tilakkhaṇamuttā nāma natthi, tesam
aniccaṃ dukkhamanattāti kathentānaṃ “kinnāmete kathenti”ti na saddahanti, tato
abhisamayo na hoti, tasmim asati aniyyānikaṃ sāsanaṃ hoti (..0074). Tasmā so
akālo. Vassasatato ūno āyukālopi kālo na hoti. Kasmā? Tadā sattā ussannakilesā
honti, ussannakilesānañca dinno ovādo ovādaṭṭhāne na tiṭṭhati, tasmā sopi akālo.

Vassasatasahassato paṭṭhāya heṭṭhā vassasatato paṭṭhāya uddhaṃ āyukālo **kālo** nāma. Idāni vassasatāyukā manussāti atha bodhisatto “nibbattitabbakālo”ti addasa.

Tato dīpaṃ olokento “jambudīpeyeveva buddhā nibbattanti”ti **dīpaṃ** passi. Tato jambudīpo nāma mahā dasayojanasahassaparimāṇo, katarasmiṃ nu kho padese buddhā nibbattanti”ti desaṃ vilokento majjhima**desaṃ** passi. Tato kulaṃ vilokento “buddhā nāma lokasammate kule nibbattanti, idāni khattiyakulaṃ lokasammataṃ, tattha nibbattissāmi, **suddhodano** nāma me rājā pitā bhavissati”ti **kulaṃ** addasa. Tato **mātaraṃ** vilokento “buddhamātā nāma lolā surādhuttā na hoti, akhaṇḍapañcasīlāti ayañca **mahāmāyā** nāma devī edisā, ayaṃ me mātā bhavissatīti kittakaṃ assā **āyū**”ti āvajjento dasannaṃ māsānaṃ upari sattadivasāni passi. Iti imaṃ pañcavidhavidhilojanaṃ viloketvā- “kālo me, mārisa,

buddhabhāvāyā”ti devatānaṃ paṭiññaṃ datvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā tato cavitvā sakyarājakule māyādeviyā kucchiyaṃ paṭisandhiṃ aggahesi (jā. aṭṭha. 1.nidānakathā, avidūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.nidānakathā, avidūrenidānakathā). Tena vuttaṃ-

68. “Tusitā kāyā cavitvāna, yadā okkami kucchiyaṃ;
dasasahassilokadhātu, kampittha dharaṇī tadā”ti.- ādi;

Tattha **okkamīti** okkamiṃ pāvisiṃ. **Kucchiyanti** mātukucchimhi. **Dasasahassilokadhātu, kampitthāti** sato sampajāno pana bodhisatto mātukucchiṃ okkamanto ekūnavāsatiyā paṭisandhicittesu mettāpubbabhāgassa somanassasahagatañāṇasampayutta-asaṅkhārikakusalacittassa sadisa mahāvīpākacittena āsāhipuṇṇamāyaṃ uttarāsāḷhanakkhatteneva paṭisandhiṃ aggahesi. Tadā dasasahassilokadhātu sakalāpi (..0075) kampi saṅkampi sampakampīti attho. **Dharaṇīti** dhāreti sabbe thāvarajaṅgameti dharaṇī, pathavī.

69. Sampajānova nikkhaminti ettha yadā panāhaṃ sato sampajānova mātukucchito dhammāsanato otaranto dhammakathiko viya nisseṇito otaranto puriso viya ca dve hatthe ca pāde ca pasāretvā ṭhitakova mātukucchisambhavena kenaci asucinā amakkhitova nikkhamiṃ. **Sādhukāraṃ pavattenti**ti sādhukāraṃ pavattayanti, sādhukāraṃ denti attho. **Pakampitthāti** kampittha, okkamanepi mātukucchito nikkhamanepi dasasahassī pakampitthāti attho.

70. Atha bhagavā gabbhokkanti-ādīsu attanā samasamaṃ adisvā gabbhokkanti-ādīsu attano acchariyadassanattamaṃ “**okkanti me samo natthi**”ti imaṃ gāthamāha. Tattha **okkantīti** gabbhokkantiyaṃ, bhummatthe paccattavacanaṃ, paṭisandhiggahaṇeti attho. **Meti** mayā. **Samoti** sadiso natthi. **Jātitoti** ettha jāyati etāya mātuyāti mātā “jāti”ti vuccati, tato jātito mātuyāti attho. **Abhinikkhameti** mātukucchito abhinikkhamane pasave satīti attho. **Sambodhiyanti** ettha pasatthā sundarā bodhi sambodhi. Ayaṃ pana **bodhi**-saddo rukkhamaḡganibbānasabbaññutaññāṇādīsu dissati- “bodhirukkhamaḡle paṭhamābhisambuddho”ti (mahāva. 1; udā. 1) ca, “antarā ca gayaṃ antarā ca bodhin”ti (ma. ni. 1.285; 2.341; mahāva. 11) ca āgataṭṭhāne hi rukkho bodhīti vuccati. “Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan”ti (cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddesa 121) āgataṭṭhāne maggo. “Patvāna bodhiṃ amataṃ asaṅkhatan”ti āgataṭṭhāne nibbānaṃ. “Pappoti bodhiṃ varabhūrimedhaso”ti (dī. ni. 3.217) āgataṭṭhāne sabbaññutaññāṇaṃ. Idha pana bhagavato arahattamaggañāṇaṃ adhippetamaṃ (ma. ni. aṭṭha. 1.13; pārā. aṭṭha. 1.11; udā. aṭṭha. 20; cariyā. aṭṭha. nidānakathā). Apare “sabbaññutaññāṇan”tipi vadanti, tassaṃ sambodhiyaṃ ahaṃ seṭṭhoti attho.

Kasmā pana bhagavā sambodhiṃ paṭicca attānaṃ pasamsatīti? Sabbaguṇadāyakattā. Bhagavato hi sambodhi sabbaguṇadāyikā sabbepi niravasese buddhaguṇe (..0076) dadāti, na pana aññesaṃ. Aññesaṃ pana kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakaḡpāramiñāṇaṃ, paccekabuddhānaṃ paccekabodhiññānameva deti. Buddhānaṃ pana sabbaguṇasampattiṃ deti. Tasmā bhagavā sabbaguṇadāyakattā “sambodhiyaṃ ahaṃ seṭṭho”ti attānaṃ pasamsati. Api ca

bhūmiṃ cāletvā sambodhiṃ pāpuṇi, tasmā “sambodhiyaṃ ahaṃ seṭṭho” ti vadati. **Dhammacakkapavattaneti** ettha dhammacakkaṃ pana duvidhaṃ hoti- paṭivedhaññāṇaṃca desanāññāṇācāti. Tattha paññāpabhāvitāṃ attano ariyaphalāvahaṃ paṭivedhaññāṇaṃ, karuṇāpabhāvitāṃ sāvakaṇaṃ ariyaphalāvahaṃ desanāññāṇaṃ. Paṭivedhaññāṇaṃ lokuttaraṃ kusalaṃ upekkhāsahagataṃ avitakka-avicāraṃ, desanāññāṇaṃ lokiyaṃ abyākataṃ, ubhayampi panetaṃ aññehi asādhāraṇaṃ. Idha pana desanāññāṇaṃ adhippetāṃ (paṭi. ma. aṭṭha. 2.2.44).

71. Idāni bhagavato gabbhokkamaṇeva pathavikampanādikaṃ pavattiṃ sutvā “**aho acchariyaṃ loke**” ti devatāhi ayaṃ gāthā vuttā. Tattha **buddhānaṃ guṇamahantatāti** aho buddhānaṃ guṇamahantabhāvo, aho buddhānaṃ mahānubhāvoti attho **dasasahassilokadhātu, chappakāraṃ pakampathāti** dasasu cakkavāḷasahas-sesu mahāpathavī chappakāraṃ pakampittha calittha. Kathaṃ? Puratthimato unnamati pacchimoto onamati, pacchimoto unnamati puratthimato onamati, uttarato unnamati dakkhiṇato onamati, dakkhiṇato unnamati uttarato onamati, majjhimato unnamati pariyantato onamati, pariyantato unnamati majjhimato onamatīti evaṃ chappakāraṃ anilabalacalitajalatarāṅgabhaṅgasaṅghaṭṭitā viya nāvā catunahutādhikadvijojanasatasahasabahalā pathavisandhārakajalariyanta acetanāpi samānā sacetanā viya ayaṃ mahāpathavī pītiyā naccanti viya akampitthāti attho. **Obhāso ca mahā āsīti** atikkammeva devānaṃ devānubhāvaṃ uḷāro obhāso ahoṣīti attho. **Accheraṃ lomahaṃsananti** accheraṇca lomahaṃsanaṇca ahoṣīti attho.

72. Idāni pathavikampanālokapātubhāvādīsu acchariyesu vattamānesu bhagavato pavattidassanattāṃ “**bhagavā tamhi samaye**” ti-ādigāthāyo vuttā. Tattha **loka-jetṭhoti** lokaseṭṭho. **Sadevakanti** (.0077) sadevakassa lokassa, sāmi-atthe upayogavacanāṃ daṭṭhabbaṃ. **Dassayantoti** pāṭihāriyaṃ dassento.

73. Caṅkamantovāti dasalokadhātusahasāni ajjhottharivā ṭhite tasmīṃ ratanamaye caṅkame caṅkamamānova kathesi. **Lokanāyakoti** atha satthā manosilātale sīhanādaṃ nadanto sīho viya gajjanto pāvussakamegho viya ca ākāsaṅgaṃ otārento viya ca aṭṭhaṅgasamannāgatena (dī. ni. 2.285, 301) savanīyena kamanīyena brahmāsarena nānāyavicittāṃ catusaccapaṭisaṃyuttaṃ tilakkhaṇāhataṃ madhuradhammakathaṃ kathesīti attho.

Antarā na nivatteti, catuhatthe caṅkame yathāti ettha satthārā pana nimmitassa tassa caṅkamassa ekā koṭi pācīnacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ ekā pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ evaṃ ṭhite tasmīṃ ratanacaṅkame caṅkamamāno satthā ubho koṭiyo patvāva nivattati, antarā ubho koṭiyo apatvā na nivattati. Yathā catuhatthappamāṇe caṅkame caṅkamamāno ubho koṭiyo sīghameva patvā nivattati, evaṃ antarā na nivattatīti attho. Kiṃ pana bhagavā dasasahassayojanappamāṇāyāmaṃ caṅkamaṃ rassamakāsi, tāvamahantaṃ vā attabhāvaṃ nimminīti? Na panevamakāsi. Acinteyyo buddhānaṃ buddhānubhāvo. Akaniṭṭhabhavanato paṭṭhāya yāva avīci, tāva ekaṅgaṇā ahoṣi. Tiriyato ca dasacakkavāḷasahasāni ekaṅgaṇāni ahesuṃ. Devā manusse passanti, manussāpi deve passanti. Yathā sabbe devamanussā pakatiyā caṅkamamānaṃ passanti, evaṃ bhagavantaṃ

caṅkamamānaṃ passiṃsūti. Bhagavā pana caṅkamantova dhammaṃ deseti antarāsamāpattiṅca samāpajjati.

Atha āyasmā sārīputto aparimitasamayasaṃmupacitakuṣalabalajanitadvattiṃsa-
varalakkhaṇopasobhitaṃ asītānubyañjanavirājitaṃ varasarīraṃ saradasamaye
paripuṇṇaṃ viya rajanikaraṃ sabbaphāli-phullaṃ viya ca yojanasatubbedhaṃ
pāricchattakaṃ aṭṭhārasaratanubbedhaṃ byāmapabhāparikkhepasassirikaṃ
varakanakagirimiva jaṅgamaṃ anopamāya buddhalīlāya anopamena buddhasiri-
vilāseṇa caṅkamantaṃ dasasahassidevagaṇaparivutaṃ bhagavantaṃ addasa.
Disvāna ayaṃ (..0078) pana sakalāpi dasasahassī lokadhātu sannipatitā, maha-
tiyā panettha dhammadeśanāya bhavitabbaṃ, buddhavaṃsadesanā pana bahū-
pakārā bhagavati pasādāvahā, yaṃnūnāhaṃ dasabalassa abhinīhārato paṭṭhāya
buddhavaṃsaṃ paripuccheyyaṃ”ti cintetvā ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā bhagavantaṃ
upasaṅkamitvā dasanakhasamujjalaṃ jalajāmalāvīkala-kamala-makulasadisaṃ
añjaliṃ sirasi katvā bhagavantaṃ “**kīdiso te mahāvīra**”ti-ādikaṃ paripucchi. Tena
vuttaṃ-

74. “Sārīputto mahāpañño, samādhijjhānakovido;
paññāya pāramippatto, pucchati lokanāyakaṃ.

75. “Kīdiso te mahāvīra, abhinīhāro naruttama;
kamhi kāle tayā dhīra, patthitā bodhimuttamā”ti.-

Ādi. Kā nāmāyaṃ anusandhīti? Pucchānusandhi nāma. Tisso hi anusandhiyo-
pucchānusandhi ajjhāsayānusandhi yathānusandhīti. Tattha “evaṃ vutte aññataro
bhikkhu bhagavantaṃ etadavoca- “kiṃ nu kho, bhante, orimaṃ tīraṃ kiṃ pārimaṃ
tīraṃ”ti (saṃ. ni. 4.241) evaṃ pucchantānaṃ bhagavatā vissajjitasuttavasena
pucchānusandhi veditabbā.

“Atha kho aññatarassa bhikkhuno evaṃ cetaso parivitakko udapādi ‘iti kira, bho,
rūpaṃ anattā, vedanā anattā, saññā anattā, saṅkhārā anattā, viññāṇaṃ anattā,
anattakatāni kammāni kamattānaṃ phusissantī’ti. Atha kho bhagavā tassa
bhikkhuno cetasā cetoparivitakkamaññāya bhikkhū āmantesi- ṭhānaṃ kho
panetaṃ, bhikkhave, vijjati, yaṃ idhekacco moghapuriso avidvā avijjāgato taṇhā-
dhipateyyena cetasā satthusāsaṇaṃ atidhāvitabbaṃ maññeyya ‘iti kira, bho,
rūpaṃ anattā, vedanā anattā, saññā anattā, saṅkhārā anattā, viññāṇaṃ anattā,
anattakatāni kammāni kamattānaṃ phusissantī’ti ...pe... taṃ kiṃ maññatha,
bhikkhave, rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā”ti (ma. ni. 3.90) evaṃ paresaṃ ajjhā-
sayāṃ viditvā bhagavatā vuttavasena **ajjhāsayānusandhi** veditabbā.

Yena (..0079) pana dhammena ādimhi desanā uṭṭhitā, tassa dhammassa anurū-
padhammavasena vā paṭikkhepavasena vā yesu suttesu uparidesanā āgacchati,
tesaṃ vasena **yathānusandhi** veditabbā. Tena vuttaṃ “pucchānusandhī”ti.

Tattha **paññāya pāramippatto**ti sāvaka-pāramiññāṇassa matthakaṃ patto. **Puccha-**
tīti apucchi. Tattha pucchā nāma aditṭhajotanāpucchā, ditṭhasaṃsandanāpucchā,
vimaticchedanāpucchā, anumati-pucchā, kathetukamyatāpucchāti pañcavidhā
hoti. Tatthāyaṃ therassa katamā pucchāti ce? Yasmā panāyaṃ buddhavaṃso
kappasatasahassādhika-asaṅkhyeyyopacitapuññasambhārānaṃ paccekabu-

ddhānaṃ kappasatasahassādhika-asaṅkhyeyyopacitapuññasambhārānaṃ
dvinnaṃ aggasāvakaṇaṅca kappasatasahassopacitapuññasambhārānaṃ sesa-
mahāsāvakaṇaṃ vā avisayo, sabbaññubuddhānaṃyeva visayo, tasmā therassa
adiṭṭhajotanā pucchāti veditabbā.

Kīdisoti pucchanākāro, kiṃpakāroti attho. **Teti** tava. **Abhinīhāroti** abhinīhāro
nāma buddhabhāvattaṃ mānaṃ bandhitvā “buddhabyākaraṇaṃ aladdhā na
uṭṭhahissāmī”ti vīriyamadhiṭṭhāya nipajjanaṃ. Tena vuttaṃ-
“kīdiso te mahāvīra, abhinīhāro naruttamā”ti.

Kamhi kāleti tasmim̐ kāle. **Patthitāti** icchitā abhikaṅkhitā, “buddho bodheyyaṃ
mutto moceyyan”ti-ādinā nayena buddhabhāvāya paṇidhānaṃ kadā katanti
apucchi. **Bodhīti** sammāsambodhi, arahattamaggañāṇassa ca sabbaññutaññā-
ṇassa cetaṃ adhivacanaṃ. **Uttamāti** sāvakabodhipaccekabodhīhi seṭṭhattā utta-
māti vuttā. Ubhinnamantarā **ma-kāro** padasandhikaro.

Idāni buddhabhāvakārake dhamme pucchanto-

76. “Dānaṃ silaṅca nekkhammaṃ, paññāvīriyaṅca kīdisaṃ;
khantisaccamadhiṭṭhānaṃ, mettupekkhā ca kīdisā.

77. “Dasa pāramī tayā dhīra, kīdisī lokanāyaka;
kathaṃ upapāramī puṇṇā, paramatthapāramī kathan”ti.-

āha;

Tattha (..0080) dānapāramiyaṃ tāva bāhirabhaṇḍapariccāgo **pāramī** nāma, aṅgapariccāgo **upapāramī** nāma, jīvitapariccāgo **paramatthapāramī** nāmāti. Esa nayo sesapāramīsupi. Evaṃ dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattiṃsa pāramiyo honti. Tattha bodhisattassa dānapāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **sasapaṇḍitajātake**-

“Bhikkhāya upagataṃ disvā, sakattānaṃ pariccajijṃ;

dānena me samo natthi, esā me dānapāramī” ti. (cariyā. 1.143 tassuddānaṃ)-

Evaṃ paraṃ jīvitapariccāgaṃ karontassa **dānapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā silapāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekanteneva panassa **saṅkhapālijātake**-

“Sūlehi vinivijjhante, koṭṭayantepi sattibhi;

bhojaputte na kuppāmi, esā me silapāramī” ti. (cariyā. 2.91)-

Evaṃ attapariccāgaṃ karontassa **silapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā mahārajjāṃ pahāya nekkhammapāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **cūlasutasomajātake**-

“Mahārajjāṃ hatthagataṃ, khelapiṇḍaṃva chaḍḍayijṃ;

cajato na hoti lagganaṃ, esā me nekkhammapāramī” ti. (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā)-

Evaṃ nissaṅgatāya rajjāṃ chaḍḍetvā nikkhamantassa **nekkhammapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā mahosadhapaṇḍitakālādīsu paññāpāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **sattubhattakapaṇḍitakāle**-

“Paññāya vicinantohaṃ, brāhmaṇaṃ mocayijṃ dukhā;

paññāya me samo natthi, esā me paññāpāramī” ti. (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā)-

Antobhastagataṃ (..0081) sappamaṃ dassentassa **paññāpāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā vīriyapāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **mahājanakajātake**-

“Atīradassī jalamajjhe, hatā sabbeva mānusa;

cittassa aññathā natthi, esā me vīriyapāramī” ti. (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā)-

Evaṃ mahāsamuddaṃ tarantassa **vīriyapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā **khantivādiājātake**-

“Acetanaṃva koṭṭente, tiṇhena pharasunā mamaṃ;

kāsirāje na kuppāmi, esā me khantipāramī” ti. (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā)-

Evaṃ acetanabhāvena viya mahādukkhaṃ adhivāsentassa **khantipāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā **mahāsutasomajātake**-

“Saccavācaṃnurakkhanto, cajitvā mama jīvitam;

mocesim ekasatam khattiye, esā me saccapārami”ti. (dha. sa. aṭṭha. nidāna-kathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā)-

Evaṃ jīvitam cajitvā saccam anurakkhantassa **saccapārami** paramatthapārami nāma jātā.

Tathā **mūgapakkhajātake**-

“Mātā pitā na me dessā, attā me na ca dessiyo;

sabbaññutam piyam mayham, tasmā vataṃ adhiṭṭhahin”ti. (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; cariyā 3. 65)-

Evaṃ jīvitampi pariccajitvā vataṃ adhiṭṭhahantassa **adhiṭṭhānapārami** paramatthapārami nāma jātā.

Tathā **suvaṇṇasāmajātake**-

“Na maṃ koci uttasati, napi bhāyāmi kassaci;

mettābalenupatthaddho, ramāmi pavane tadā”ti. (dha. sa. aṭṭha. nidāna-kathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; cariyā. 3.113)-

Evaṃ (..0082) jīvitampi anoloketvā mettāyantassa **mettāpārami** paramatthapārami nāma jātā.

Tato **lomahaṃsajātake**-

“Susāne seyyam kappemi, chavaṭṭhikam upanidhāyahaṃ;

gāmaṇḍalā upagantvā, rūpam dassentinappakan”ti. (dha. sa. aṭṭha. nidāna-kathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; cariyā. 3.119)-

Evaṃ gāmadārakesu niṭṭhubhanādīhi ceva mālāgandhūpahārādīhi ca sukha-dukkaṃ uppādentessu upekkhaṃ anativattantassa **upekkhāpārami** paramatthapārami nāma jātā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **cariyāpiṭakato** gahetabbo.

Idāni therena puṭṭhassa bhagavato byākaraṇam dassentehi saṅgītikārakehi-

78. “Tassa puṭṭho viyākāsi, karavīkamadhuragiroti;

nibbāpayanto hadayaṃ, hāsayaṃto sadevakaṃ.

79. “Atītabuddhānam jinānam desitam, nikīlitam buddhaparamparāgamam;

pubbenivāsānugatāya buddhiyā, pakāsayī lokahitam sadevake”ti.- vuttam;

Tattha **tassa puṭṭho viyākāsīti** tena dhammasenāpatinā puṭṭho hutvā tassa byākāsi, attano abhinīhārato paṭṭhāya abhisambodhipariyosānam sabbam buddhavaṃsam kathesīti attho. **Karavīkamadhuragiroti** karavīkasakuṇassa viya madhurā girā yassa so karavīkamadhuragiroti, karavīkamadhuramañjussaroti attho. Tatridam karavīkānam madhurassaratā- karavīkasakuṇā kira madhurarasam ambapakkam mukhatuṇḍakena paharivā paggharitam phalarasam pivitvā pakkhena tālam datvā vikūjamāne catuppadā madamattā viya laḷitum ārabhanti, gocarapasutāpi catuppadagaṇā mukhagatānīpi tiṇāni chaḍḍetvā tam nādam suṇanti, vālamigā khuddakamige anubandhamānā ukkhittam pādam anikkhipitvā (..0083) cittakatā viya tiṭṭhanti, anubandhamigāpi maraṇabhayaṃ hitvā tiṭṭhanti, ākāse pakkhandantā pakkhinopi pakkhe pasāretvā tiṭṭhanti, udake macchāpi kaṇṇapaṭalam acālentā tam saddam suṇamānā tiṭṭhanti. Evaṃ madhurassarā karavīkā (dī. ni. aṭṭha.

2.38; ma. ni. aṭṭha. 2.386). **Nibbāpayanto hadayanti** kilesaggisantattasabbajana-mānasam dhammakathāmatadhārāya sitibhāvaṃ janayantoti attho. **Hāsayantoti** tosayanto. **Sadevakanti** sadevakaṃ lokaṃ.

Atītabuddhānanti atītānaṃ buddhānaṃ. Amhākaṃ bhagavato abhinīhārassa purato pana taṇhaṅkaro medhaṅkaro saraṇaṅkaro dīpaṅkaroti cattāro buddhā ekasmiṃ kappe nibbattiṃsu. Tesam aparabhāge koṇḍaññādayo tevīsati buddhāti sabbe dīpaṅkarādayo catuvīsati buddhā idha “atītabuddhā”ti adhippetā, tesam atītabuddhānaṃ. **Jinānanti** tasseva vevacanaṃ. **Desitanti** kathitaṃ. Catuvīsatiyā buddhānaṃ catusaccapaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ. **Nikīlanti** tesam caritaṃ kappajātigottāyubodhisāvakaśannipāta-upaṭṭhākamātāpituputtabhariyāparicchedādikam nikīlitaṃ nāma. **Buddhaparamparāgatanti** dīpaṅkaradasabalato paṭṭhāya yāva kassapaparamparato āgataṃ desitaṃ nikīlitaṃ vāti attho. **Pubbenivāsānugatāya buddhiyāti** ekampi jātiṃ dvepi jātiyoti (ma. ni. 1.148, 384, 421; 2.233; 3.82; pārā. 12) evaṃ vibhattaṃ pubbe nivuṭṭhakkhandhasantānasaṅkhātāṃ pubbenivāsaṃ anugatā upagatā tāya pubbenivāsānugatāya buddhiyā, pubbenivāsānussatiññenāti attho. **Pakāsayīti** byākāsi. **Lokahitanti** sabbalokahitaṃ buddhavaṃsaṃ. **Sadevaketi** sadevake loketi attho.

80. Atha bhagavā karuṇāsitalena hadayena sadevakaṃ lokaṃ savane niyojento “**pītipāmojjajananan**”ti-ādimāha. Tattha **pītipāmojjajanananti** pītipāmojjakaraṃ pītiyā pubbabhāgaṃ pāmojjaṃ, pañcavaṇṇāya pītiyā janananti attho. **Sokasallavinodananti** sokasaṅkhātānaṃ sallānaṃ vinodanaṃ viddhaṃsanaṃ. **Sabbasampattiṇābhanti** sabbāpi devamanussasampatti-ādayo sampattiyo paṭilabhanti etenāti sabbasampattiṇābhā, taṃ sabbasampattiṇābhāṃ buddhavaṃsadesananti attho. **Cittikatvāti** (..0084) citte katvā, buddhānussatiṃ purakkhatvāti attho. **Suṇāthāti** nisāmetha nibodhatha. **Meti** mama.

81. **Madanimmadananti** jātimadādīnaṃ sabbamadānaṃ nimmadanakaraṃ. **Sokanudanti** soko nāma ñātibyasanādīhi phuṭṭhassa cittasantāpo. Kiñcāpi atthato domanassameva hoti, evaṃ santepi antonijjhānalakkhaṇo, cetaso parinijjhāyanaraso, anusocanapaccupaṭṭhāno, taṃ sokaṃ nudatīti sokanudo, taṃ sokanudaṃ. **Saṃsāraparimocananti** saṃsārabandhanato parimocanakaraṃ. “Saṃsārasamatikkaman”tipi pāṭho, tassa saṃsārasamatikkamakaraṃ attho.

Sabbadukkhakkhayanti ettha **dukkha**-saddo dukkhavedanā-dukkhavatthu-dukkhārammaṇa-dukkhapaccaya-dukkhaṭṭhānādīsu dissati. Ayañhi “dukkhassa ca pahānā”ti-ādīsu (dī. ni. 1.232; ma. ni. 1.383, 430; pārā. 11) dukkhavedanāyaṃ

dissati. “Jātipi dukkhā jarāpi dukkhā”ti-ādīsu (dī. ni. 2.387; saṃ. ni. 5.1081) dukkhavatthusmiṃ. “Yasmā ca kho, mahāli, rūpaṃ dukkhaṃ dukkhānupatitaṃ dukkhāvakkantaṃ”ti-ādīsu (saṃ. ni. 3.60) dukkhārammaṇe. “Dukkho pāpassa uccayo”ti-ādīsu (dha. pa. 117) dukkhapaccaye. “Yāvañcidaṃ, bhikkhave, na sukarā akkhānena pāpuṇitaṃ yāva dukkhā nirayā”ti-ādīsu (ma. ni. 3.250) dukkha-ṭṭhāne. Idha panāyaṃ dukkhavatthusmiṃ dukkhapaccayepi ca daṭṭhabbo. Tasmā jāti-ādīsabbadukkhakkhayakaranti attho (dha. sa. aṭṭha. 2 ādayo). **Magganti** ettha kusalatthikehi maggīyati, kilese vā mārento gacchatīti maggoti buddhavaṃsadesanā vuccati, taṃ nibbānassa maggabhūtaṃ buddhavaṃsadesanaṃ. **Sakka-****ccanti** sakkaccaṃ cittikatvā, ohitasotā hutvāti attho. **Paṭipajjathāti** adhiṭṭhatha, suṇāthāti attho. Atha vā pītipāmojjajanaṃ sokasallavinodanaṃ sabbasampatti-paṭilābhahetubhūtaṃ imaṃ buddhavaṃsadesanaṃ sutvā idāni madanimmadanā-diguṇavisesāvahaṃ sabbadukkhakkhayaṃ buddhabhāvamaggaṃ paṭipajjathāti sabbesaṃ devamanussānaṃ buddhattaṃ paṇidhāya ussāhaṃ janeti. Sesa-mettha uttānamevāti.

Iti madhuratthavilāsiniyā buddhavaṃsa-aṭṭhakathāya

Ratanacaṅkamanakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca sabbākārena abbhantaranidānassatthavaṇṇanā.

2. Sumedhapatthanākathāvaṇṇanā

Idāni (..0085)-

1-2. “Kappe ca satasahassee, caturo ca asaṅkhiye;

amaraṃ nāma nagaraṃ, dassaneyyaṃ manoramaṃ”ti.-

Ādinayappavattāya buddhavaṃsavaṇṇanāya okāso anuppatto. Sā panesā buddhavaṃsavaṇṇanā yasmā suttanikkhepaṃ vicāretvā vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttanikkhepavicāraṇā tāva veditabbā. Cattāro hi suttanikkhepā attajjhāsayo parajjhāsayo pucchāvasiko aṭṭhuppattikoti. Tattha yāni suttāni bhagavā parehi anajjhīṭṭho kevalaṃ attano ajjhāsayena kathesi. Seyyathidaṃ- **ākaṅkheyya-****suttaṃ** (ma. ni. 1.64 ādayo) **vatthasuttanti** (ma. ni. 1.70 ādayo) evamādīni, tesāṃ **attajjhāsayo** nikkhepo.

Yāni vā pana “paripakkā kho rāhulassa vimuttiparipācaniyā dhammā, yaṃnū-nāhaṃ rāhulaṃ uttarim āsavānaṃ khaye vineyyan”ti (saṃ. ni. 4.121) evaṃ paresāṃ ajjhāsayāṃ khantiṃ manaṃ bujjanakabhāvañca oloketvā parajjhāsayavasena kathitāni. Seyyathidaṃ- **rāhulovādasuttaṃ dhammacakkappavattanasu-****ttanti** (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 13 ādayo; paṭi. ma. 2.30) evamādīni, tesāṃ **para-**

jjhāsayo nikkhepo.

Bhagavantam upasaṅkamtivā te te devamanussā pañham pucchanti. Evaṃ puṭṭhena pana bhagavatā yāni kathitāni **devatāsaṃyutta** (saṃ. ni. 1.1 ādayo) **bojjhaṅgasamṃyuttā**dīni (saṃ. ni. 5.182 ādayo) tesam **pucchāvasiko** nikkhepo.

Yāni vā pana uppannam kāraṇam paṭicca desitāni dhammāyāda- (ma. ni. 1.29 ādayo) puttamaṃsūpamādīni (saṃ. ni. 2.63), tesam **aṭṭhuppattiko** nikkhepo. Evametesu catūsu suttanikkhepesu imassa buddhavaṃsassa pucchāvasiko nikkhepo. Pucchāvasena hi bhagavatā ayam nikkhitto. Kassa pucchāvasena? Āyasmato sāriputtattherassa. Vuttañhetam asmiṃ nidānasmim eva-

“Sāriputto (..0086) mahāpañño, samādhijjhānakovido;

paññāya pāramippatto, pucchati lokanāyakaṃ;

kīdiso te mahāvīra, abhinīhāro naruttamā”ti. (bu. vaṃ. 1.74-75)-

Ādi. Tenesā buddhavaṃsadesanā pucchāvasikāti veditabbā.

Tattha **kappe ca satahasseti** ettha **kappa**-saddo panāyam abhisaddahanavo-
hāra-kālapaññattichedanavikappanalesasamantabhāva-āyukappamahākappādīsu
dissati. Tathā hi “okappaniyametaṃ bho gotamassa. Yathā taṃ arahato sammā-
sambuddhassā”ti-ādīsu (ma. ni. 1.387) abhisaddahane dissati. “Anujānāmi,
bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitun”ti evamādīsu (cūḷava.
250) vohāre. “Yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmi”ti-ādīsu (ma. ni. 1.387) kāle.
“Iccāyasmā kappo”ti (su. ni. 1098; cūḷani. kappamāṇavapucchā 117; kappamāṇa-
vapucchāniddeśa 61) ca, “nigrodhakappo iti tassa nāmaṃ, tayā kataṃ bhagavā
brāhmaṇassā”ti ca evamādīsu (su. ni. 346) paññattiyam. “Alaṅkato kappitakesa-
massū”ti evamādīsu (jā. 2.22.1368) chedane. “Kappati dvaṅgulakappo”ti-ādīsu
(cūḷava. 446) vikappe. “Atthi kappo nipajjitun”ti-ādīsu (a. ni. 8.80) lese. “Kevala-
kappaṃ jetavanam obhāsetvā”ti-ādīsu samantabhāve. “Tiṭṭhatu, bhante, bhagavā
kappaṃ, tiṭṭhatu sugato kappan”ti (dī. ni. 2.178; udā. 51) ettha āyukappe. “Kīva
dīgho nu kho, bhante, kappo”ti (saṃ. ni. 2.128-129) ettha mahākappe. Ādisa-
ddena “satthukappena vata kira, bho, mayaṃ sāvakena saddhiṃ mantayamānā
na jānimhā”ti (ma. ni. 1.260) ettha paṭibhāge. “Kappo naṭṭho hoti. Kappakatōso
jiṇṇo hoti”ti (pāci. 371) ettha vinayakappe. Idha pana mahākappe daṭṭhabbo.
Tasmā kappe ca satahasseti mahākappānam satahasassānantī attho (dī. ni.
aṭṭha. 1.29; 3.275; saṃ. ni. aṭṭha. 1.1.1; a. ni. aṭṭha. 2.3.128; khu. pā. aṭṭha. 5.ma-
ṅgalasutta, evamiccā dipāṭṭhavaṇṇanā; su. ni. aṭṭha. 2.maṅgalasuttavaṇṇanā;
cariyā. aṭṭha. nidānakathā.1; cūḷani. aṭṭha. khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanā).
Caturo ca asaṅkhiyeti “catunnam asaṅkhyeyyānam matthake”ti vacanaseso
daṭṭhabbo. Kappasatasahassādhikānam catunnam asaṅkhyeyyānam matthaketi
attho. **Amaram nāma nagaranti** “amaran”ti ca “amaravati”ti (..0087) ca laddha-
nāmaṃ nagaram ahosi. Keci panettha aññenāpi pakārena vaṇṇayanti, kiṃ tehi,
nāmamattam panetaṃ tassa nagarassa. **Dassaneyyanti** suvibhattavicitra-caccara-
dvāra-catukkasiṅghāṭika-pākāra-parikkhepapāsāda- hammiya-bhavana-samala-
ṅkatattā dassaniyam. **Manoramanti** samasuciparamaramaṇiyabhūmibhāgattā
chāyūdakasampannattā sulabhāhārattā sabbopakaraṇayuttattā ca samiddhattā

devamanussādīnaṃ mano ramayatīti manoramamaṃ.

Dasahi saddehi avivittanti hatthisaddena assasaddena rathasaddena bherisaddena saṅkhasaddena mudiṅgasaddena viṅāsaddena gītasaddena sammatālasaddena “bhuñjatha pivatha khādathā”ti dasamena saddenāti; imehi dasahi saddehi avivittaṃ ahosi, sabbakālaṃ anupamussavasamajjanāṭakā kiḷantīti attho. **Annapānasamāyutanti** annena catubbidhenāhārena ca pānena ca suṭṭhu āyutaṃ annapānasamāyutaṃ, iminā subhikkhatā dassitā, bahu-annapānasamāyutanti attho.

Idāni te dasa sadde vatthuto dassanatthaṃ-

“Hatthisaddaṃ assasaddaṃ, bherisaṅkharathāni ca;

khādatha pivatha ceva, annapānena ghositaṃ”ti.- vuttaṃ;

Tattha **hatthisaddanti** hatthīnaṃ koñcanādasaddena, karaṇatthe upayogavacanamaṃ daṭṭhabbaṃ. Esa nayo sesapadesupi. **Bherisaṅkharathāni cāti** bherisaddena ca saṅkhasaddena ca rathasaddena cāti attho. Liṅgavipariyāsena vuttaṃ, ‘khādatha pivathā’ti evamādinayappavattena annapānapaṭisaṃyuttena ghositaṃ abhināditanti attho. Etthāha- tesaṃ pana saddānaṃ ekadesova dassito, na sakaloti? Na ekadeso sakalo dasavidho dassitova. Kathaṃ? Bherisaddena mudiṅgasaddo saṅgahito, saṅkhasaddena viṅāgītasammatālasaddā saṅgahitāti daseva dassitā.

Evamaṃ ekena pariyāyena nagarasampattiṃ vaṇṇetvā puna tameva dassetuṃ-

3. “Nagaraṃ (..0088) sabbaṅgasampannaṃ, sabbakammamupāgataṃ, sattaratanasampannaṃ, nānājanasamākulaṃ;

samidhamaṃ devanagaraṃva, āvāsaṃ puññakamminan”ti.- vuttaṃ;

Tattha **sabbaṅgasampannanti** pākāragopuraṭṭālakādisabbanagarāvayavasampannaṃ, paripuṇṇasabbavittūpakaraṇadhanadhaññatiṇakattāthodakanti vā attho. **Sabbakammamupāgatanti** sabbakammantena upagataṃ, samupagatasabbakammantanti attho. **Sattaratanasampannanti** paripuṇṇamuttādisattaratanamaṃ, cakka-vattinivāsabhūmito vā hatthiratanādīhi sattaratanehi sampannaṃ. **Nānājanasamākulanti** nānāvidhadesabhāsehi janehi samākulaṃ. **Samiddhanti** manusso-pabhoga-sabbopakaraṇehi samiddhamaṃ phītaṃ. **Devanagaraṃ vāti** devanagaraṃ viya ālakamandā viya amaravatī samiddhanti vuttaṃ hoti. **Āvāsaṃ puññakamminanti** āvasanti ettha puññakammino janāti āvāso. “Āvāso”ti vattabbe “āvāsan”ti liṅgabhedamaṃ katvā vuttanti veditabbaṃ. Paññāyati tenāti puññaṃ, kularūpamahābhogissariyavasena paññāyatīti attho. Punātīti vā puññaṃ. Sabbakusalamalarajāpavāhakattā puññaṃ kammaṃ yesamaṃ atthi te puññakammino, tesaṃ puññakamminamaṃ āvāsabhūtanti attho.

Tattha **sumedho** nāma brāhmaṇo paṭivasati ubhato sujāto mātito ca pitito ca, saṃsuddhagahaṇiko yāva sattamā kulaparivaṭṭā akkhitto anupakuṭṭho jātivādena, abhirūpo dassaniyo pāsādiko paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato, so tiṇṇamaṃ vedānaṃ pāragū ahosi sanighaṇḍukeṭubhānaṃ sakkharappabhedānaṃ itihāsapañcamānaṃ padako veyyākaraṇo anavayo lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu. Tassa pana daharakāleyeva mātāpitaro kālamakaṃsu. Athassa rāsiva-

ḍḍhako amacco āyapotthakaṃ āharitvā suvaṇṇarajatamaṇimuttādivividharatana-
bharite gabbhe vivaritvā- “etthakaṃ te, kumāra, mātu santakaṃ, etthakaṃ pitu
santakaṃ, etthakaṃ ayyakapayyakānan”ti yāva sattamā kulaparivaṭṭā dhanam
ācikkhitvā- “etaṃ paṭipajjāhi”ti niyyātesi. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā puññāni
karonto agāraṃ ajjhāvasi. Tena vuttaṃ-

4. “Nagare (..0089) amaravatiyā, sumedho nāma brāhmaṇo;
anekakoṭṭisannicayo, pahūtadhanadhaññavā.

5. “Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū;
lakkhaṇe itihāse ca, sadhamme pāramiṃ gato”ti.

Tattha **nagare amaravatiyā**ti amaravatisaṅkhāte nagare. **Sumedho nāmā**ti ettha
“medhā”ti paññā vuccati. Sā tassa sundarā pasatthāti sumedhoti paññāyittha.
Brāhmaṇoti brahmaṃ aṇati sikkhatīti brāhmaṇo, mante sajjhāyatīti attho. Akkhara-
cintakā pana “brahmuno apaccaṃ brāhmaṇo”ti vadanti. Ariyā pana bāhitapāpattā
brāhmaṇāti. **Anekakoṭṭisannicayoti** koṭṭinaṃ sannicayo koṭṭisannicayo, aneko koṭṭisa-
nnicayo yassa soyaṃ anekakoṭṭisannicayo, anekakoṭṭi dhanasannicayoti attho.
Pahūtadhanadhaññavāti bahuladhanadhaññavā. Purimaṃ bhūmigatagabbhagata-
dhanadhaññavasena vuttaṃ, idaṃ niccaparibhogūpagatadhanadhaññavasena
vuttanti veditabbaṃ.

Ajjhāyakoti na jhāyatīti ajjhāyako, jhānabhāvanārahitoti attho. Vuttañhetaṃ- “na
dānime jhāyantīti.

Na dānime jhāyantīti kho, vāseṭṭha, ‘ajjhāyakā ajjhāyakā’ tveva tatiyaṃ akkharaṃ upanibbattaṃ”ti (dī. ni. 3.132) evaṃ paṭhamakappikakāle jhānavirahitānaṃ brāhmaṇānaṃ garahavacanaṃ uppannaṃ. Idāni mantaṃ jhāyatīti ajjhāyako, mante parivattetīti iminā atthena pasamsavacanaṃ katvā voharanti. Mante dhāretīti **mantadharo**. **Tiṇṇaṃ vedānanti** iruvedayajurvedasāmavedānaṃ tiṇṇaṃ vedānaṃ. Ayaṃ pana **veda**-saddo ñāṇasomanassaganthesu dissati. Tathā hesa-“yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā, akiñcanaṃ kāmabhava asattaṃ”ti-ādīsu (su. ni. 1065) ñāṇe dissati. “Ye vedajātā vicaranti loka”ti-ādīsu (a. ni. 4.57) somanasse. “Tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū sanighaṇḍukeṭubhānaṃ”ti-ādīsu (dī. ni. 1.256) ganthe. Idhāpi ganthe (ma. ni. aṭṭha. 1.75). **Pāragūti** tiṇṇaṃ vedānaṃ oṭṭhapahatakaraṇa-mattena pāraṃ gatoti pāragū. **Lakkhaṇeti** itthilakkhaṇapurisalakkhaṇamahāpurisalakkhaṇādike lakkhaṇe. **Itihāseti** itiha āsa, itiha āsāti idisavacanapaṭisaṃyutte (..0090) purāṇasaṅkhāte ganthavisese. **Sadhammeti** brāhmaṇānaṃ sake dhamme, sake ācariyake vā. **Pāramiṃ gatoti** pāraṃ gato, disāpāmokkho ācariyo ahoṣīti attho.

Athekadivasāṃ so dasaṅgaṇārādhitapaṇḍito sumedhapaṇḍito uparipāsāda-varatale rahogato hutvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno cintesi- “punabbhave paṭisa-ndhiggahaṇaṃ nāma dukkhaṃ, tathā nibbattanibbattaṭṭhāne sarīrabhedanaṃ, ahañca jātidhammo, jarādhammo, byādhidhammo, maraṇadhammo, evaṃbhū-tena mayā ajātiṃ ajaraṃ abyādhiṃ amaraṇaṃ sukhaṃ sivaṃ nibbānaṃ pariye-situṃ vaṭṭati, avassaṃ bhavacārakato mucchitvā nibbānagāminā ekena maggena bhavitabbaṃ”ti. Tena vuttaṃ-

6. “Rahogato nisīditvā, evaṃ cintesahaṃ tadā;
dukkho punabbhavo nāma, sarīrassa ca bhedanaṃ.
7. “Jātidhammo jarādhammo, byādhidhammo sahaṃ tadā;
ajaraṃ amaraṃ khemaṃ, pariyesissāmi nibbutiṃ.
8. “Yaṃnūnimaṃ pūtikāyaṃ, nānākuṇapapūritaṃ;
chaḍḍayitvāna gaccheyyaṃ, anapekkho anattiko.
9. “Atthi hehiti so maggo, na so sakkā na hetuye;
pariyesissāmi taṃ maggaṃ, bhavato parimuttiyā”ti.

Ettha pana gāthāsambandhañca anuttānapadānamatthañca vatvāva gami-ssāma. Tattha **rahogatoti** rahasi gato, rahasi ṭhāne nisinno. **Evaṃ cintesahanti** evaṃ cintesiṃ ahaṃ. Evanti iminā cintanākāraṃ dasseti. **Tadāti** tasmīṃ sumedha-ṇḍitaṃ ekattaṃ karoti. Tasmā tadā so sumedho ahamevāti pakāsentō “evaṃ cintesahaṃ tadā”ti bhagavā uttamapurisavasenaṃ. **Jātidhammoti** jātisabhāvo. Esa nayo sesapadesupi. **Nibbutinti** nibbānaṃ.

Yaṃnūnāti (..0091) parivitakkanatthe nipāto, yadi panāhanti attho. **Pūtikāyanti** pūtibhūtaṃ kāyaṃ. **Nānākuṇapapūritanti** mutta-karīsa-pubbaloḥita-pitta-semha-kheḷasiṅghāṇikādi-anekakuṇapapūritaṃ. **Anapekkhoti** anālayo. **Atthīti** avassaṃ upalabbhati. **Hehitīti** bhavissati, parivitakkanavacanamidaṃ. **Na so sakkā na hetu-ye**ti tena maggena na sakkā na bhavituṃ. So pana maggo **hetu**yeti hetubhāvāya na na hoti, hetuevāti attho. **Bhavato parimuttiyāti** bhavabandhanavimuttiyāti attho.

Idāni attanā parivittakamattam sampādayitum **“yathāpi”** ti ādimāha. Yathā hi loke dukkhassa paṭipakkhabhūtam sukham nāma atthi, evaṃ bhava sati tappaṭipakkhena vibhavenāpi bhavitabbaṃ, yathā ca uṇhe sati tassa vūpasamabhūtam sītalampi atthi, evaṃ rāgādi-aggīnam vūpasamena nibbānena bhavitabbaṃ. Yathā ca pāpassa lāmakassa dhammassa paṭipakkhabhūto kalyāṇo anavajjadhammopi atthiyeva, evameva pāpikāya jātiyā sati sabbajātikhepanato ajātiśākhātena nibbānenāpi bhavitabbamevāti. Tena vuttaṃ-

10. “Yathāpi dukkhe vijjante, sukham nāmapi vijjati;
evaṃ bhava vijjamāne, vibhavopicchitabbako.

11. “Yathāpi uṇhe vijjante, aparaṃ vijjati sītaṃ;
evaṃ tividdhaggi vijjante, nibbānaṃ icchitabbakaṃ.

12. “Yathāpi pāpe vijjante, kalyāṇamapi vijjati;
evameva jāti vijjante, ajātipicchitabbakaṃ” ti.

Tattha **yathāpi**ti opammatthe nipāto. **Sukhanti** kāyikacetāsukhaṃ, suṭṭhu dukkhaṃ khaṇatīti sukhaṃ. **Bhaveti** janane. **Vibhavoti** ajananaṃ, janane vijjamāne ajananadhammopi icchitabbo. **Tividdhaggi vijjanteti** tividhe rāgādi-aggimhi vijjamāneti attho. **Nibbānanti** tassa tividdhassa rāgādi-aggissa nibbānaṃ upasamaṃ nibbānaṃ icchitabbam. **Pāpeti** akusale lāmake. **Kalyāṇamapi**ti kusalamapi. **Evamevāti** evamevaṃ. **Jāti vijjanteti** (..0092) jātiyā vijjamānāyāti attho. Liṅgabhedāna vibhattilopaṇa katvā vuttaṃ. **Ajātipi**ti jātikhepanaṃ ajātinibbānampi icchitabbam.

Athāhaṃ parampi cintesiṃ- “yathā nāma gūtharāsīmhi nimuggena purisena dūratova kamalakuvalayapuṇḍarīkasaṇḍamaṇḍitaṃ vimalasālilaṃ taḷākaṃ disvā-
katarena nu kho maggena tattha gantabban’ti taḷākaṃ gavesitum yuttaṃ. Yaṃ tassa agavesanaṃ, na so tassa taḷākassa doso, tassa purisasseva doso. Evameva kilesamaladhovane amatamahātaḷāke vijjamāne yaṃ tassa agavesanaṃ, na so amataśākhātassa nibbānamahātaḷākassa doso, purisasseva doso. Yathā pana corehi saṃparivārito puriso palāyanamagge vijjamānepi sace so na palāyati, na so tassa maggassa doso, tassa purisasseva doso. Evameva kilesacorehi parivāretvā gahitassa purisassa vijjamāneyeva nibbānamahānagaragāmimhi sive mahāmagge tassa maggassa agavesanaṃ nāma na maggassa doso, purisasseva doso. Yathā byādhipiḷito puriso vijjamāne byādhitikicchake vejje sace taṃ vejjaṃ gavesitvā taṃ byādhiṃ na tikicchāpeti, na so vejjassa doso, tassa purisasseva doso. Evameva pana yo kilesabyādhipariḷito kilesavūpasamamaggakovidam vijjamānameva ācariyaṃ na gavesati, tasseva doso, na kilesabyādhipināyakaṃ ācariyassa doso” ti. Tena vuttaṃ-

13. “Yathā gūthagato puriso, taḷākaṃ disvāna pūritaṃ;
na gavesati taṃ taḷākaṃ, na doso taḷākassa so.

14. “Evaṃ kilesamaladhovaṃ, vijjante amatantaḷe;
na gavesati taṃ taḷākaṃ, na doso amatantaḷe.

15. “Yathā arīhi pariruddho, vijjante gamanampathe;
na palāyati so puriso, na doso añjasassa so.

16. “Evaṃ kilesapariruddho, vijjamāne sive pathe;
na gavesati taṃ maggaṃ, na doso sivamañjase.
17. “Yathāpi (..0093) byādhito puriso, vijjamāne tikicchake;
na tikicchāpeti taṃ byādhiṃ, na doso so tikicchake.
18. “Evaṃ kilesabyādhīhi, dukkhito patipīlito;
na gavesati taṃ ācariyaṃ, na doso so vināyake”ti.

Tattha **gūthagatoti** gūthakūpagato, gūthena gato makkhito vā. **Kilesamaladhovanti** kilesamalasodhane, bhummatthe paccattavacanaṃ. **Amatantaleti** amatasañkhātassa taḷākassa, sāmi-atthe bhummavacanaṃ daṭṭhabbaṃ, anussaraṃ pakkhipitvā vuttaṃ. **Arīhīti** paccatthikehi. **Pariruddhoti** samantato niruddho. **Gamanapatheti** gamanapathe. Chandāvināsattaṃ anussarāgamaṃ katvā vuttaṃ. **Na palāyatīti** yadi na palāyeyya. **So purisoti** so corehi pariruddho puriso. **Añjassāti** maggassa. Maggassa hi-

“Maggo pantho patho pajjo, añjasaṃ vaṭumāyanaṃ;

nāvā uttarasetu ca, kullo ca bhisi saṅkamo”ti. (cūḷani. pārāyanatthutīgāthāniddesa 101)-

Bahūni nāmāni. Svāyamidha añjasaṃnāmena vutto. **Siveti** sabbupaddavābhāvato sive. **Sivamañjaseti** sivassa añjassāti attho. **Tikicchaketi** vejje. **Na tikicchāpetīti** na tikicchāpeyya. **Na doso so tikicchaketi** tikicchakassa doso natthi, byādhitassēva dosoti attho. **Dukkhitoti** sañjātakāyikacetasikadukkho. **Ācariyanti** mokkhamaggācariyaṃ. **Vināyaketi** ācariyassa.

Evaṃ panāhaṃ cintetvā uttarimpi evaṃ cintesiṃ- “yathāpi maṇḍanakajātiko puriso kaṇṭhe āsattaṃ kuṇapaṃ chaḍḍetvā sukhī gaccheyya, evaṃ mayāpi imaṃ pūtikāyaṃ chaḍḍetvā anapekkhena nibbānamahānagaraṃ pavisitabbaṃ. Yathā ca naranāriyo ukkārabhūmiyaṃ uccārapassāvaṃ katvā na taṃ ucchaṅgena vā ādāya dasante vā veṭhetvā ādāya gacchanti, atha kho jigucchamānā oloketumpi anicchantā anapekkhā chaḍḍetvā gacchanti, evaṃ mayāpi imaṃ pūtikāyaṃ anapekkhena chaḍḍetvā amataṃ nibbānanagaraṃ pavisitum vaṭṭati. Yathā ca nāvikā nāma jajjaraṃ nāvaṃ udakagāhiniṃ chaḍḍetvā anapekkhāva gacchanti, evamahampi imaṃ navahi vaṇamukhehi paggharantaṃ kāyaṃ chaḍḍetvā anapekkho nibbānamahānagaraṃ pavississāmi (..0094). Yathā ca koci puriso muttāmaṇiveḷuriyādīni nānāvidhāni ratanāni ādāya corehi saddhiṃ maggaṃ gacchanto attano ratanavināsabhayena te core chaḍḍetvā khemaṃ maggaṃ gaṇhāti, evamayampi pūtikāyo ratanavilopakacorasadiso. Sacāhaṃ ettha taṇhaṃ karissāmi, ariyamaṅgakkusaladhammaratanāni me nassissanti, tasmā mayā imaṃ mahācorasadiṣaṃ karajakāyaṃ chaḍḍetvā nibbānamahānagaraṃ pavisitum vaṭṭati”ti. Tena vuttaṃ-

19. “Yathāpi kuṇapaṃ puriso, kaṇṭhe baddhaṃ jigucchiya;
mocayitvāna gaccheyya, sukhī serī sayamvasī.
20. “Tathevimaṃ pūtikāyaṃ, nānākuṇapasañcayaṃ;
chaḍḍayitvāna gaccheyyaṃ, anapekkho anattiko.
21. “Yathā uccāraṭṭhānamhi, karīsaṃ naranāriyo;

chaḍḍayitvāna gacchanti, anapekkhā anattikā.

- 22.** “Evamevāhaṃ imaṃ kāyaṃ, nānākuṇapapūritaṃ;
chaḍḍayitvāna gacchissaṃ, vaccaṃ katvā yathā kuṭiṃ.

23. “Yathāpi jajjaraṃ nāvaṃ, paluggaṃ udagāhiniṃ;
sāmī chaḍḍetvā gacchanti, anapekkhā anattikā.
24. “Evamevāhaṃ imaṃ kāyaṃ, navacchiddaṃ dhuvassavaṃ;
chaḍḍayitvāna gacchissaṃ, jiṇṇanāvaṃva sāmikā.
25. “Yathāpi puriso corehi, gacchanto bhaṇḍamādiya;
bhaṇḍacchedabhayaṃ disvā, chaḍḍayitvāna gacchati.
26. “Evameva imaṃ kāyo, mahācorasamo viya;
pahāyimaṃ gamissāmi, kusalacchedanābhayā”ti.

Tattha **yathāpi kuṇapaṃ purisoti** yathāpi daharo yuvā maṇḍanakajātiko puriso ahikuṇapena vā kukkurakuṇapena vā manussakuṇapena vā kaṇṭhe āsattena aṭṭi-
yitvā harāyitvā jigucchitvā taṃ kuṇapaṃ mocetvā (..0095) gaccheyya. **Sukhīti**
sukhito. **Serīti** yathicchakavihārī. **Nānākuṇapasañcayanti** anekavidhakuṇaparāsi-
bhūtaṃ “nānākuṇapapūritan”tipi pāṭho.

Uccāraṭṭhānamhīti uccārenti vaccaṃ karonti etthāti uccāro, uccāro ca so ṭhānaṃ
ceti uccāraṭṭhānaṃ. Atha vā ussāsiyyatīti ussāso, vaccassettaṃ nāmaṃ, tassa
ṭhānaṃ ussāsaṭṭhānaṃ, tasmīṃ **ussāsaṭṭhānamhi**, ukkāraṭṭhāneti attho. **Vaccaṃ**
katvā yathā kuṭinti vaccaṃ katvā kuṭiṃ naranāriyo viyāti attho.

Jajjaranti jiṇṇaṃ. **Palugganti** palujjantiṃ, vikiranti attho. **Udagāhininti** udakagā-
hiniṃ. **Sāmīti** nāvāsāmikā. **Navacchiddanti** cakkhusotādīhi navahi vaṇamukhehi
chiddāvacciddehi yuttatā navacchiddaṃ. **Dhuvassavanti** dhuvanissandaṃ,
niccaṃ paggharaṇāsucinti attho.

Bhaṇḍamādiyāti yaṃkiñci ratanādikaṃ bhaṇḍaṃ ādiya. **Bhaṇḍacchedabhayaṃ**
disvāti bhaṇḍassa acchindanena bhayaṃ disvāti attho. **Evamevāti** so bhaṇḍamā-
dāya gacchanto puriso viya. **Ayaṃ kāyoti** ayaṃ pana kucchitānaṃ paramajegu-
cchānaṃ āyoti kāyo. **Āyoti** upattiṭṭhānaṃ. Āyanti tatoti āyo, kucchitā kesādayo. Iti
kucchitānaṃ kesādīnaṃ āyoti kāyo. **Mahācorasamo viyāti** cakkhu-ādīhi rūpādīsu
piyarūpesu sārājanādivasena pāṇātipātādinādādicoro hutvā sabbakusalaṃ
vilumpatīti mahācorasamo. Tasmā yathā so ratanabhaṇḍamādāya corehi saddhiṃ
gacchanto puriso te core pahāya gacchati, evamevāhampi imaṃ mahācorasamaṃ
kāyaṃ pahāya attano sotthibhāvakaṃ maggaṃ gavesituṃ gamissāmīti atthasa-
mbandho veditabbo. **Kusalacchedanābhayāti** kusaladhammavilopanabhayenāti
attho.

Athevaṃ sumedhapaṇḍito nānāvidhāhi upamāhi nekkhammakāraṇaṃ cintetvā
punapi cintesi- “imaṃ mahādhanarāsīṃ saṃharitvā mayhaṃ pitupitāmahādayo
paralokaṃ gacchantā ekakahāpaṇampi gahetvā na gatā, mayā pana gahetvā
gamanakāraṇaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti gantvā rañño ārocesi (..0096)- “ahaṃ, mahārāja,
jātijarādīhi upaddutahādayo agārasmā anagāriyaṃ pabbajissāmi, mayhaṃ ane-
ka-koṭisatasahassaṃ dhanam atthi, taṃ devo paṭipajjatū”ti. Rājā āha- “na mayhaṃ te
dhanena attho, tvamyeva yathicchakaṃ karohi”ti.

So ca “sādhu devā”ti nagare bheriṃ carāpetvā mahājanassa dānaṃ datvā
vatthukāme ca kilesakāme ca pahāya amaravaranagarasadisato amaranagarato
nikkhamitvā ekakova nānāmigagaṇavante himavante **dhammikaṃ** nāma

pabbataṃ nissāya assamaṃ katvā tattha paṇṇasālaṃ katvā pañcadosavivajjitaṃ caṅkamaṃ māpetvā aṭṭhaguṇasamupetaṃ abhiññābalaṃ samāharitaṃ navadosa-samannāgataṃ sāṭakaṃ pajahitvā dvādasaguṇamupāgataṃ vākacīraṃ nivāsetvā pabbaji. Evaṃ pana so pabbajito aṭṭhadosasamākiṇṇaṃ paṇṇasālaṃ pahāya dasaguṇasamannāgataṃ rukkhamaṃ upagantvā sabbadhaññavikatiṃ pahāya pavattaphalabhojano hutvā nisajjaṭṭhānacaṅkamanavasena padhānaṃ pada-hanto sattāhabbhantareyeva aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ pañcannañca abhiññānaṃ lābhī ahoṣi. Tena vuttaṃ-

27. “Evāhaṃ cintayitvāna, nekakoṭṭisataṃ dhaṇaṃ;
nāthānāthānaṃ datvāna, himavantamupāgamiṃ.
28. “Himavantassāvidūre, dhammiko nāma pabbato;
assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā.
29. “Caṅkamaṃ tattha māpesiṃ, pañcadosavivajjitaṃ.
aṭṭhaguṇasamupetaṃ, abhiññābalaṃ māhariṃ.
30. “Sāṭakaṃ pajahiṃ tattha, navadosamupāgataṃ;
vākacīraṃ nivāsesiṃ, dvādasaguṇamupāgataṃ.
31. “Aṭṭhadosasamākiṇṇaṃ, pajahiṃ paṇṇasālakaṃ;
upāgamiṃ rukkhamaṃ, guṇe dasahupāgataṃ.
32. “Vāpitaṃ ropitaṃ dhaññaṃ, pajahiṃ niravasesato;
anekaguṇasampannaṃ, pavattaphalamādiyaṃ.
33. “Tatthappadhānaṃ (..0097) padahiṃ, nissajjaṭṭhānacaṅkame;
abbhantaramhi sattāhe, abhiññābalapāpuṇin” ti.

Tattha **evāhanti** evaṃ ahaṃ, heṭṭhā vuttappakārena cintetvāti attho. **Nāthānāthā-**
nanti sanāthānāmanāthānañca aḍḍhānañceva daliddānañca “atthikā gaṇhantū” ti
saha koṭṭhāgārehi datvāti attho. **Himavantassāvidūreti** himavantapabbatarājassa
avidūre samīpe. **Dhammiko nāma pabbatoti** evaṃnāmako pabbato. Kasmā
panāyaṃ dhammikoti? Yebhuyyena pana bodhisattā isipabbajjaṃ pabbajitvā taṃ
pabbataṃ upanissāya abhiññāyo nibbattetvā samaṇadhammaṃ akaṃsu. Tasmā
samaṇadhammassa nissayabhūtattā “dhammiko” tveva pākaṭo ahoṣi. **Assamo**
sukato mayhanti-ādinā sumedhapaṇḍitena assamapaṇṇasālā caṅkamā sahatthā
māpitā viya vuttā, na ca pana sahatthā māpitā, kintu sakkena devena pesite vissa-
kammunā devaputtena nimmitā. Bhagavā pana tadā attano puññānubhāvena
nibbattaṃ taṃ sampadaṃ sandhāya- “sāriputta, tasmīṃ pabbate-

‘Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā;
caṅkamaṃ tattha māpesiṃ, pañcadosavivajjitaṃ” ti.- ādimāha;

Tattha **paṇṇasālā**ti paṇṇachadanasālā. **Tatthā**ti tasmīṃ assamapade. **Pañcodo-**
savivajjitaṃ pañcahi caṅkamadosēhi vivajjitaṃ. Katame pañca caṅkamadosā
nāma? Thaddhavisamatā, antorukkhatā, gahanacchannatā, atisambādhatā, ativi-
sālatāti imehi pañcahi dosehi vivajjitaṃ. Ukkaṭṭhaparicchedena dīghato saṭṭhira-
tano vitthārato diyaḍḍharatano caṅkamo vutto. Atha vā **pañcadosavivajjitaṃ**
pañcahi nīvaraṇadosēhi vivajjitaṃ parihīnaṃ **abhiññābalaṃ māharinti** iminā uttarapa-
dena sambandho daṭṭhabbo (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā, sumedhakathā). **Aṭṭhagu-**

ṇasamupetanti “evaṃ samāhite citte parisuddhe pariyodāte anaṅgaṇe vigatūpa-
kkilese mudubhūte kammaniye ṭhite āneñjappatte”ti evaṃ vuttehi aṭṭhaguṇehi (dī.
ni. 1.244-245; ma. ni. 1.384-386, 431-433; pārā. 12-14) samannāgataṃ abhiññā-
balaṃ āhariṃ ānesinti attho.

Keci (..0098) pana “aṭṭhahi samaṇasukhehi upetaṃ, aṭṭhimāni samaṇasukhāni
nāma dhanadhaññapariggahābhāvo, anavajjapiṇḍapātāpariyesanabhāvo, nibbuta-
piṇḍabhuñjanabhāvo, raṭṭhaṃ piḷetvā dhanadhaññādīsu gaṇhantesu rājapurisesu
raṭṭhapīḷanakilesābhāvo, upakaraṇesu nicchandarāgabhāvo, coravilopane nibbha-
yabhāvo, rājarājamahāmattehi asaṃsaṭṭhabhāvo, catūsu disūsu appaṭihatabhā-
voti imehi aṭṭhahi samaṇasukhehi (apa. aṭṭha. 1.dūrenidāna, sumedhakathā; dha.
sa. aṭṭha. nidānakathā) upetaṃ samupetaṃ assamaṃ māpesin”ti assamena
sambandhaṃ katvā vadanti, taṃ pāliyā na sameti.

Sāṭakanti vatthaṃ. **Tatthāti** tasmim̐ assame. **Navadosamupāgatanti**, sārīputta,
tatha vasanto attano nivatthapārutaṃ mahagghasāṭakaṃ **pajahim̐** pariccajim̐.
Sāṭakaṃ pajahanto ca tattha nava dose disvā pajahinti dīpeti. Tāpasapabbajjaṃ
pabbajitānañhi sāṭakasmim̐ nava dosā pakāsītā. Katame nava? Sāṭakassa maha-
gghabhāvo, parapaṭibaddhabhāvo, paribhogena lahukaṃ kilissanabhāvo, kiliṭṭho
ca dhovitabbo puna rajitabbo ca hoti paribhogena jīraṇabhāvo, jiṇṇassa puna
tunnakaraṇaṃ vā aggaḷadānaṃ vā kātabbaṃ hoti puna pariyesanāya durabhisa-
mbhavabhāvo, tāpasapabbajjāya ananucchavikabhāvo, paccatthikānaṃ sādharā-
ṇabhāvo, yathā naṃ na paccatthikā gaṇhanti, evaṃ gopetabbo hoti paridahato
vibhūsanatṭhānabhāvo, gahetvā carantassa mahicchabhāvoti etehi navahi
dosehi (apa. aṭṭha. 1.dūrenidāna, sumedhakathā) upagataṃ sāṭakaṃ pahāya
vākacīraṃ nivāsesinti dīpeti. **Vākacīranti** muñjatiṇaṃ hīrahīraṃ katvā ganthetvā
kataṃ vākamayacīraṃ nivāsanapārūpanatthāya ādiyinti attho. **Dvādasaguṇamupā-**
gatanti dvādasahi ānisaṃsehi upetaṃ. Ettha **guṇa**-saddo ānisaṃsaṭṭho “sataguṇā
dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā”ti-ādīsu (ma. ni. 3.379) viya. **Ma**-kāro padasandhikaro.
Vākacīrasmiṃ dvādasānisaṃsā appagghatā, aparāyattatā, sahatthā kātuṃ saku-
ṇeyyatā, paribhogena jiṇṇepi sibbitabbābhāvo, corabhayābhāvo pariyesantassa
sukhena karaṇabhāvo, tāpasapabbajjāya sārūppabhāvo, sevamānassa vibhūsa-
natṭhānābhāvo, cīvarappaccaye appicchabhāvo (..0099), paribhogasukhabhāvo,
vākuppattiyā sulabhabhāvo, vākacīre natṭhepi anapekkabhāvoti imehi dvāda-
sahi guṇehi sampannaṃ (apa. aṭṭha. 1.dūrenidāna, sumedhakathā; dha. sa. aṭṭha.
nidānakathā).

Atha sumedhapaṇḍito tattha paṇṇasālāyaṃ viharanto paccūsasamaye paccu-
ṭṭhāya attano nikkhamanakāraṇaṃ paccavekkhamāno evaṃ kira cintesi- “ahaṃ
pana navakanakakaṭakanūpurādīsaṅghaṭṭanasaddasammissita-madhurahasitaka-
thitagehajanaramaṇīyaṃ uḷāravibhavasobhitaṃ suravarabhavanākāramagāraṃ
kheḷapiṇḍaṃ viya pahāya vivekārāmatāya sabbajanapāpapavāhanaṃ tapovanaṃ
paviṭṭhosmi, idha pana me paṇṇasālāya vāso dutiyo gharāvāso viya hoti,
handāhaṃ rukkhamaḷe vaseyyan”ti. Tena vuttaṃ-

31. “Aṭṭhadosasamākiṇṇaṃ, pajahim̐ paṇṇasālakan”ti.

Tattha **aṭṭhadosa**samākiṇṇanti aṭṭhahi dosehi samākiṇṇaṃ saṃyuttaṃ. Katamehi aṭṭhahi? Mahāsambhārehi nipphādanīyatā, tiṇapaṇṇamattikādīhi niccaṃ paṭijaggaṇīyatā, senāsaṇaṃ nāma mahallakassa pāpuṇātīti avelāya vuṭṭhāpiyamānassa cittekaggatā na hotīti vuṭṭhāpanīyabhāvo, sītuṇhassa paṭighātena kāyassa sukhumālakaraṇabhāvo, gharaṃ pavitṭhena yaṃ kiñci pāpaṃ sakkā kātunti garahapaṭicchādanakaraṇabhāvo, “mayhamidan”ti sapariggahabhāvo, gehassa atthibhāvo sadutiyakavāso, ūkāmaṅgulagharagoḷikādīnaṃ sādharmaṇatāya bahusādhāraṇabhāvoti iti ime aṭṭha ādīnave (apa. aṭṭha. 1.dūrenidāna, sumedhakathā) disvā mahāsatto paṇṇasālaṃ pajahiṃ.

Guṇe dasahupāgatanti channaṃ paṭikkhipitvā dasahi guṇehi upetaṃ, rukkhamaḷaṃ upagatosmīti attho. Katamehi dasahi? Appasamārambhatā, upagamana-mattamevettha hotīti sulabhānavajjatā, abhiṇhaṃ tarupaṇṇavikāradassanena aniccasaññāsamuṭṭhāpanatā, senāsanamaccherābhāvo, tattha hi pāpaṃ karonto lajjatīti pāpakaraṇārahābhāvo, pariggahakaraṇābhāvo, devatāhi saha vāso,

channapaṭikkhepo, paribhogasukhatā, rukkhāmūlasenāsanassa gatagataṭṭhāne sulabhatāya anapekkhabhāvoti iti ime dasa guṇe (apa. aṭṭha. 1.dūrenidāna, sumedhakathā) disvā rukkhāmūlaṃ upagatosmīti vadati. Āha ca-

“Vaṇṇito (..0100) buddhaseṭṭhena, nissayoti ca bhāsito;

nivāso pavivittassa, rukkhāmūlasamo kuto.

“Āvāsamaccherahare, devatāparipālite;

pavivitte vasanto hi, rukkhāmūlamhi subbato.

“Abhirattāni nīlāni, paṇḍūni patitāni ca;

passanto tarupaṇṇāni, niccasaññaṃ panūdati.

“Tasmā hi buddhadāyajjaṃ, bhāvanābhīratālayaṃ;

Vivittaṃ nātimaññeyya, rukkhāmūlaṃ vicakkhaṇo”ti. (visuddhi. 1.32);

Atha sumedhapaṇḍito paṇṇasālāya diṭṭhadoso hutvā rukkhāmūlasenāsane laddhānisamaṃso viharanto uttaripe cintesi- “āhāratthāya me gāmagamaṃ āhārapariyesanadukkhaṃ, nāhaṃ kenaci pārijuññaṃ nikkhamitvā āhāratthāya pabbajito, āhārapariyesanamūlassa ca dukkhassa pamāṇaṃ natthi, yaṃnūnāhaṃ pavattaphalena yāpeyya”ti. Imaṃ pana atthavisesaṃ dīpento-

32-33. “Vāpitaṃ ropitaṃ dhaññaṃ, pajahiṃ niravasesato.

anekaguṇasampannaṃ, pavattaphalamādiyaṃ”ti.- ādimāha;

Tattha **vāpitaṃ** vapitvā nipphannaṃ. **Ropitaṃ** ropitvā nipphannaṃ, vapanaro-panavasena duvidhāva sassanipphatti, taṃ duvidhampi attano appicchatāya pahāya pavattaphalena yāpesiṃ. **Pavattaphalanti** sayameva patitaphalaṃ. **Ādiyinti** paribhuñjiṃ.

“Pavattaphalasantuṭṭho, aparāyattajīviko;

pahīnāhāraloluppo, hoti cātuddiso muni.

“Jahāti rasataṇhañca, ājīvo tassa sujjhati;

tasmā hi nātimaññeyya, pavattaphalabhōjanaṃ”ti. (visuddhi. 1.26 thokaṃ

visadisamaṃ)-

Evaṃ pavattamāno sumedhapaṇḍito nacirasseva antosattāhe aṭṭha samāpattiyo pañca abhiññāyo ca pāpuṇi. Imamatthaṃ pakāsentena “**tatthappadhānaṃ** (..0101) **padahin**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **tatthāti** tasmīṃ assame. **Padhānanti** vīriyaṃ, vīriyañhi padahitabbato padhānabhāvakaraṇato vā “padhānaṃ”ti vuccati. **Padahinti** vīriyamārabhiṃ. **Nissajjaṭṭhānacaṅkameti** nisajjāya ca ṭhānena ca caṅkameṃ ca.

Sumedhapaṇḍito pana seyyaṃ paṭikkhipitvā nisajjaṭṭhānacaṅkameheva ratti-ndivaṃ vītināmetvā sattāhabbhantareyeva abhiññābalaṃ pāpuṇi. Evaṃ pana abhiññābalaṃ patvā sumedhatāpase samāpattisukhena vītināmente tadā sabbajanaṅgahakaro mārabalabhayaṃkaro ñāṇadīpaṅkaro **dīpaṅkaro** nāma satthā loke udapādi.

Saṅkhepeveva tassāyamānupubbikathā- ayaṃ kira dīpaṅkaro nāma mahāsatto samattiṃsa pāramiyo pūretvā vessantarattabhāvasadise attabhāve ṭhito pathavikampanādīni mahādānāni datvā āyupariyosāne tusitapure nibbattitvā tattha yāvataṃyukaṃ ṭhatvā dasasahassacakkavāḷadevatāhi sannipatitvā-

“Kālo kho te mahāvīra, uppajja mātukucchiyaṃ;

sadevakaṃ tārāyanto, bujjhassu amataṃ padan”ti. (bu. vaṃ. 1.67)–

Vutte tato so devatānaṃ vacanaṃ sutvā ca pañca mahāvilokanāni viloketvā tato cuto rammavatīnagare attano yasavibhūtiyā vijitavāsudevassa naradevassa sudevassa nāma rañño kule sumedhāya deviyā kucchismiṃ āsāḥhipuṇṇamiyā uttarāsāḥhanakkhattena paṭisandhiṃ gahetvā mahatā parivārena parihariyamāno mahādeviyā kucchimhi maṇikūṭagato viya kenaci asucinā amakkhito dasa māse vasitvā saliladharavivaragato saradakālacando viya tassā udarato nikkhami.

Dvattiṃsa pubbanimittāni

Tassa pana dīpaṅkarakumārassa paṭisandhikkhaṇepi vijātakkhaṇepi **dvattiṃsa pubbanimittāni** pāṭihāriyāni pāturaheṣuṃ. Sabbasabbaññubodhisattesu mātukucchim okkamantesu nikkhamantesu sambujjhantesu dhammacakkaṃ pavattantesūti imesu (..0102) catūsu ṭhānesu dvattiṃsa pāṭihāriyāni pavattanteva. Tasmā mayā pākaṭattā dīpaṅkarakumārassa jātiyaṃ dassitāni–

“Dīpaṅkare cārukare kumāre, sivaṃkare santikareva jāte;
pakampi saṅkampi tadā samantā, sahasasaṅkhyā dasalokadhātu.

“Cakkavāḷasahassesu, dasasahasveva devatā;
ekasmiṃ cakkavāḷasmiṃ, tadā sannipatiṃsu tā.

“Bodhisattaṃ mahāsattaṃ, jātamattantu devatā;
paṭhamaṃ paṭiggaṇhiṃsu, pacchā taṃ manujā pana.

“Avādītā kenaci cammanaddhā, supokkharā dundubhiyo ca viṇā;
aghaṭṭitānābharaṇāni tasmim, khaṇe samantā madhuraṃ raviṃsu.

“Chijjiṃsu sabbattha ca bandhanāni, sayaṃ vigacchiṃsu ca sabbarogā;
rūpāni passiṃsu ca jāti-andhā, saddaṃ samantā badhirā suṇiṃsu.

“Anussatiṃ jātijaḷā manussā, labhiṃsu yānaṃ padasāva paṅgulā;
videsayātā sayameva nāvā, sapaṭṭanaṃ siḅhamupāgamimṃsu.

“Ākāsaṭṭhaṃ bhūmigatañca sabbaṃ, sayaṃ samantā ratanaṃ viroci;
nibbāyi ghore niraye hutāso, nadisu toyampi ca nappavatti.

“Lokantare (..0103) dukkhanirantarepi, pabhā uḷārā vipulā ahosi;
tathā tadā santataraṅgamālo, mahāsamuddo madhurodakoyaṃ.

“Na vāyi vāto pharuso kharo vā, samphullapupphā taravo aheṣuṃ;
viroci cando adhikaṃ satāro, na cāpi uṇho sūriyo ahosi.

“Khagā nabhamhāpi ca rukkhato ca, haṭṭhāva heṭṭhā pathaviṃ bhajimṃsu;
mahācatuddīpagato ca meggho, pavassi toyaṃ madhuraṃ samantā.

“Ṭhatvāva dibbe bhavane sakasmiṃ, pasannacittā pana devatāyo;
nacciṃsu gāyimṃsu ca vādayimṃsu, seḷimṃsu tā keḷimakamṃsu ceva.

“Sayaṃ kira dvāramahākavāṭā, khaṇeva tasmim vivaṭā aheṣuṃ;
mahājane neva khudā pipāsā, pīlesi lokaṃ kira kañci kañci.

“Ye niccaverā pana pāṇisaṅghā, te mettacittaṃ paramaṃ labhimṃsu;
kākā ulūkehi carimṃsu saddhim, koṇā varāhehi akamṃsu keḷim.

“Ghorāpi sappānamukhāpi sappā, kiḷimṃsu kāmaṃ nakulehi saddhim;

gaṇhiṃsu majjārasiresu yūkā, vissatthacittā gharamūsikāpi.

“Buddhantarenāpi (..0104) aladdhatoye, pisācaloke vigatā pipāsā;
khujjā ahesuṃ samacārukāyā, mūgā ca vācaṃ madhuraṃ lapiṃsu.

“Pasannacittā pana pāṇisaṅghā, tadaññaṃaṅṅaṃ piyamālapiṃsu;
assā ca hesiṃsu pahaṭṭhacittā, gajjiṃsu mattā varavāraṇāpi.

“Surabhicandanacuṅṅasamākulā, kusumakuṅkumadhūpasugandhinī;
vividhacārumahaddhajamālinī, dasasahassi ahosi samantato” ti.

Tatra hissa dasasahassilokadhātukampo sabbaññutaññāṇapaṭilābhassa pubbanimittam, devatānaṃ ekacakkavāle sannipāto dhammacakkappavattanakāle ekappahāreneva sannipatitvā dhammapaṭiggahaṇassa pubbanimittam, paṭhamaṃ devatānaṃ paṭiggahaṇaṃ catunnaṃ rūpāvacarajjhānānaṃ paṭilābhassa pubbanimittam, pacchā manussānaṃ paṭiggahaṇaṃ catunnaṃ arūpāvacarajjhānānaṃ paṭilābhassa pubbanimittam, cammanaddhadundubhīnaṃ sayameva vajjanaṃ mahantiyā dhammabheriyā anusāvanassa pubbanimittam, viṇābharaṇānaṃ sayameva vajjanaṃ anupubbavihārapaṭilābhassa pubbanimittam, bandhanānaṃ sayameva chedo asmimānasamucchedassa pubbanimittam, mahājanassa sabbarogavigamo catusaccaphalapaṭilābhassa pubbanimittam, jaccandhānaṃ rūpada-ssanaṃ dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittam, badhirānaṃ saddassavanaṃ

dibbasotadhātupaṭilābhassa pubbanimittam.

Jātijaḷānaṃ anussatuppādo catusatipaṭṭhānapaṭilābhassa pubbanimittam, paṅgulānaṃ padasā gamanaṃ caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittam, vide-sagatānaṃ nāvānaṃ sapaṭṭanāgamaṃ catupaṭisambhidādhigamassa, rata-nānaṃ sayameva virocanaṃ dhammobhāsapaṭilābhassa, niraye agginibbāyanaṃ ekādasagginibbāyanassa, nadīsu toyassa nappavattanaṃ catuvesārajjapaṭilābhassa, lokantare āloko avijjandhakāraṃ vidhametvā ñāṇalokadassanassa, mahā-samuddassa (..0105) madhurodakatā nibbānarasena ekarasabhāvassa, vātassa avāyanaṃ dvāsaṭṭhidiṭṭhigatabhedanassa, tarūnaṃ pupphitabhāvo vimuttipu-pphehi pupphitabhāvassa pubbanimittam.

Candassa ativrocanaṃ bahujanakantatāya pubbanimittam, sūriyassa nāti-uṇha-vimalabhāvo kāyikacetasikasukhuppattiyā, khagānaṃ nagādīhi pathavigamaṃ ovādaṃ sutvā mahājanassa pāṇehi saraṇagamanassa, mahato catuddīpagatame-ghassa pavassanaṃ mahato dhammavassassa, devatānaṃ sakasakabhavane-sveva ṭhatvā naccādīhi kiḷanaṃ buddhabhāvaṃ patvā udānudānassa, dvārakavā-ṭṭānaṃ sayameva vivaraṇaṃ aṭṭhaṅgikamaggadvāravivaraṇassa, khudāpīḷanaṃ abhāvo vimuttisukhena sukhitabhāvassa, verīnaṃ mettacittapaṭilābho catubra-hmavihārapaṭilābhassa, dasasahasilokadhātuyā ekadhajamālītā ariyadhajamāli-tāya pubbanimittam, sesavisesā pana sesabuddhaguṇapaṭilābhassa pubbanimi-ttānīti veditabbā.

Atha **dīpaṅkarakumāro** mahatiyā sampattiyā paricāriyamāno anukkamena bhaddaṃ yobbaṃ patvā tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikesu tīsu pāsādesu devaloka-siriṃ viya rajjasirimanubhavanto uyyānakīḷāya gamanasamaye anukkamena jiṇṇa-byādhimatasāṅkhāte tayo devadūte disvā sañjātasamaṃvego nivattitvā sudassana-nagarasadisavibhavasobhaṃ rammavatī nāma nagaraṃ pāvisi. Nagaraṃ pavisitvā puna catutthavāre hatthācariyaṃ pakkosāpetvā etadavoca- “ahaṃ, tāta, uyyānadassanattāya nikkhamissāmi hatthiyānāni kappāpehi”ti. So “sādhu, devā”-ti paṭisuṇitvā caturāsītihatthisahassāni kappāpesi. Atha vissakammo nāma deva-putto bodhisattaṃ nānāviraḅgavasananivāsanaṃ āmukkamuttāhārakeyūraṃ rucira-navakanakakaṭakamakuṭakuṇḍaladharaṃ paramasurabhikusumamālasamalaṅka-tasiroruhaṃ samalaṅkari kira. Atha dīpaṅkarakumāro devakumāro viya caturāsī-tiyā hatthisahassehi parivuto hatthikkhandhavaragato mahatā balakāyena pari-vuto ratijanaṃ uyyānaṃ pavisitvā hatthikkhandhato oruyha taṃ uyyānamanusa-ṅcaritvā paramaruciradassane sakahadayasītale silātale nisīditvā pabbajjāya cittaṃ uppādesi (..0106). Taṅkhaṇaṅṅeva suddhāvāsakhīṇāsavo mahābrahmā aṭṭha samaṇaparikkhāre ādāya mahāpurisassa cakkhupathe pāturahosi.

Mahāpuriso taṃ disvā- “kimidan”ti pucchitvā, “samaṇaparikkhāro”ti sutvā ala-ṅkārabhaṇḍaṃ omuñcitvā pasādhanabhaṇḍāgārikassa hatthe datvā maṅgalakha-ggamādāya saddhiṃ makuṭena kese chinditvā antalikkhe ākāse ukkhipi. Atha sakko devarājā suvaṇṇacaṅkoṭakena taṃ kesamakuṭaṃ ādāya sinerumuddhani tiyojanappamāṇaṃ indanīlamaṇimayaṃ **makuṭacetiyaṃ** nāma akāsi. Atha mahā-puriso devadattiyaṃ arahattadhajaṃ kāsāvaṃ paridahitvā sātākayugaṃ ākāse

khipi. Taṃ brahmā paṭiggahetvā brahmaloke dvādasayojanikaṃ sabbaratana-
mayam cetiyamakāsi. Dīpaṅkarakumāraṃ pana pabbajantaṃ ekā purisakoṭi anu-
pabbaji. Tāya pana parisāya parivuto bodhisatto dasa māse padhānacariyaṃ
acari. Atha visākhapuṇṇamāya aññataraṃ nagaraṃ piṇḍāya pāvisi.

Tasmiṃ kira nagare taṃdivasaṃ devatānaṃ balikaraṇatthāya nirudakapāyāsaṃ
pacimsu. Tassa pana mahāsattassa saporisassa piṇḍāya pavitṭhassa manussā
adaṃsu. Taṃ kira sabbesaṃ koṭisaṅkhyāyānaṃ bhikkhūnaṃ pariyattaṃ ahosi.
Mahāpurisassa pana patte devatā dibbojaṃ pakkhipimsu. Taṃ paribhuñjitvā
tattheva sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye paṭisallānā vuṭṭhāya
gaṇaṃ vissajjetvā **sunandena** nāmājivakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā
pipphalibodhirukkhamūlaṃ gantvā tiṇasantharaṃ santharivā navutihatthaṃ
bodhikkhandhaṃ piṭṭhito katvā pallaṅkaṃ ābhujitvā caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭha-
hitvā bodhirukkhamūle nisīdi.

Tato mārabalaṃ vidhamitvā rattiyā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussarivā
majjhimayāme dibbacakkhuṃ visodhetvā pacchimayāme anulomapaṭilomava-
sena paccayākāraṃ sammāsivā ānāpānacatutthajjhānaṃ samāpajjitvā tato
vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena samapaññāsa
lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuññaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā aruṇodaye ariya-
maggena sakalabuddhaguṇe paṭivijjhivā buddhasīhanādaṃ naditvā satta-
ttāhaṃ bodhisamīpeyeva vītināmetvā brahmuno dhammadesanaṃ paṭiññāya **sunā-
ndārāme** dhammacakkaṃ pavattetvā koṭisatānaṃ devamanussānaṃ dhammā-
mataṃ pāyetvā catuddīpikamahāmegho viya dhammavassaṃ (..0107) vassento
mahājanassa bandhanamokkhaṃ karonto janapadacārikaṃ vicari.

Tadā kira sumedhapaṇḍito samāpattisukhena vītināmento neva pathavikampa-
namaddasa na tāni nimittāni. Tena vuttaṃ-

34. “Evaṃ me siddhipattassa, vasībhūtassa sāsane;
dīpaṅkaro nāma jino, uppajji lokanāyako.

35. “Uppajjante ca jāyante, bujjhante dhammadesane;
caturo nimitte nāddasaṃ, jhānaratisamappito” ti.

Tattha **evanti** idāni vattabbaṃ nidasseti. **Meti** mama. **Siddhipattassāti** pañcā-
bhiññāsiddhipattassa. **Vasībhūtassāti** bhūtavasissa, ciṇṇavasībhāvamupagata-
ssāti attho. **Sāsaneti** vivekamānasānaṃ sāsane, anādaralakkhaṇe sāmivacanaṃ
daṭṭhabbaṃ. **Jinoti** kilesārijayanena jino.

Uppajjanteti paṭisandhiggahaṇe. **Jāyanteti** mātukucchito nikkhamane. **Bujjha-
nteti** anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhante. **Dhammadesaneti** dhamma-
cakkappavattane. **Caturo nimitteti** cattāri nimittāni. Dīpaṅkarassa dasabalassa
paṭisandhi-jāti-bodhi-dhammacakkappavattanesu catūsu ṭhānesu dasasahassilo-
kadhātukampanādīni nimittānīti attho. Etthāha- tāni pana bahūni nimittāni, kasmā
“caturo nimitte” ti vuttaṃ, ayuttaṃ nanūti? Nāyuttaṃ, yadipi etāni bahūni nimittāni,
catūsu ṭhānesu pana pavattattā “caturo nimitte” ti vuttaṃ. **Nāddasanti** nāddasiṃ.
Idāni tesam catunnaṃ nimittānaṃ adassane kāraṇaṃ niddisanto “**jhānaratisama-
ppito**” ti āha. **Jhānaratīti** samāpattisukhassetam adhivacanaṃ. Jhānaratiyā sama-

ppitattā samaṅgibhūtattā tāni nimittāni nāddasanti attho.

Atha tasmim̐ kāle dīpaṅkaradasabalo catūhi khīṇāsavasatasahasseehi parivuto anupubbena cārikaṃ caramāno paramammaṃ rammaṃ nāma nagaraṃ patvā **sudassana** mahāvihāre paṭivasati. Rammanagaravāsino “dīpaṅkaro kira dasabalo anuttaraṃ sammāsambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakko anupubbena (..010 cārikaṃ caramāno rammanagaraṃ patvā sudassanamahāvihāre paṭivasati”ti sutvā sappi-ādīni bhesajjāni gahetvā bhuttapātarāsā suddhuttarāsāṅgā puppha-dhūpagandhahatthā yena buddho tenupasaṅkamim̐su, upasaṅkamtivā satthāraṃ vanditvā pupphādīhi pūjetvā ekamantaṃ nisīditvā atimadhuraṃ dhammakathaṃ sutvā svātanāya bhagavantaṃ nimantetvā uṭṭhāyāsanaṃ dasabalaṃ padakkhiṇaṃ katvā pakkamim̐su.

Te punadivase asadisamahādānaṃ sajjetvā maṇḍapaṃ kāretvā vimalakoma-
lehi nīluppalehi chādetvā catujjātīgandhena paribhaṇḍaṃ kāretvā lājapaṅcamāni
surabhikusumāni vikiritvā maṇḍapassa catūsu koṇesu sīlamadhuravāripuṇṇā
cāṭiyo ṭhapetvā kadalipaṇṇehi pidahitvā maṇḍapopari jayasumanakusumasadiṣaṃ
paramaruciradassanaṃ celavitānaṃ bandhitvā suvaṇṇamaṇirajatatārakāhi raca-
yitvā tatha gandhadāmapupphadāmapattadāmaratanadāmāni olambetvā
dhūpehi duddinaṃ katvā sakalañca taṃ rammaṃ rammanagaraṃ sammatṭhaṃ
saphalakadaliyo ca pupphasamalaṅkate puṇṇaghaṭe ca ṭhapāpetvā nānāviraḅgā
dhajapaṭākāyo ca samussāpetvā mahāvīthiyā ubhosu passesu sāṇipākārehi pari-
kkhipitvā dīpaṅkaradasabalassa āgamanamaggaṃ alaṅkarontā udakaparibhinna-
ṭṭhānesu paṃsuṃ pakkhipitvā cikkhallakampi pathaviṃ asamaṃ samaṃ katvā
muttāsadisāhi vālukāhi ākiranti, lājapaṅcamehi ca pupphehi ākiranti, saphalaka-
likamuke ca patiṭṭhāpentī.

Atha tasmim̐ kāle sumedhatāpaso attano assamapadato uggantvā rammanaga-
ravāsīnaṃ tesam̐ manussānaṃ uparibhāgena ākāseṇa gacchanto te haṭṭhapa-
haṭṭhe maggaṃ sodhente ca alaṅkaronte ca disvā- “kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti
cintetvā sabbesaṃ passantānaññeva ākāsatō oruyha ekamante ṭhatvā te
manusse pucchi- “ambho! Kassatthāya tumhe imaṃ maggaṃ sodhethā”ti? Tena
vuttaṃ-

36. “Paccantadesavisaye, nimantetvā tathāgataṃ;
tassa āgamaṃ maggaṃ, sodhenti tuṭṭhamānasā.

37. “Ahaṃ tena samayena, nikkhamitvā sakassamā;
dhunanto vākacīrāni, gacchāmi ambare tadā.

38. “Vedajātaṃ (..0109) janaṃ disvā, tuṭṭhahaṭṭhaṃ pamoditaṃ;
orohitvāna gaganā, manusse pucchi tāvade.

39. “Tuṭṭhahaṭṭho pamudito, vedajāto mahājano;
kassa sodhiyati maggo, añjasaṃ vaṭumāyanaṃ”ti.

Tattha **paccantadesavisayeti** majjhimadesasseva ekapasse paccantadesasa-
ññite janapade. **Tassa āgamaṃ magganti** tena āgantabbaṃ magganti attho.
Ahaṃ tena samayenāti ahaṃ tasmim̐ samaye, bhummatthe cetam̐ karaṇava-
canaṃ daṭṭhabbaṃ. **Sakassamāti** attano assamapadato nikkhamitvā. **Dhunantoti**

odhunanto. **“Tena samayena” ca, “tadā” cā**ti imesaṃ dvinnaṃ padānaṃ eka-
tthattā purimassa nikkhamanakiriyāya pacchimassa ca gamanakiriyāya saddhiṃ
sambandho veditabbo, itarathā punaruttidosā na muccati. **Tadā**ti tasmīṃ samaye.

Vedajātanti sañjātasomanassaṃ. **Tuṭṭhahaṭṭhaṃ pamoditanti** imāni tīṇi padāni
aññamaññavevacanāni aññamaññassa atthadīpanāni. Atha vā sukkena **tuṭṭhaṃ**,
pītiyā **haṭṭhaṃ**, pāmojjena **pamuditam**. **Orohitvānā**ti otarivā. **Manusse pucchī**
mānuse pucchi. Ayameva vā pāṭho. **Tāvadeti** tadā, taṅkhaṇeyevāti attho. Idāni
pucchitamatthaṃ dassentena **“tuṭṭhahaṭṭho pamudito”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha ayaṃ
mahājano tuṭṭhahaṭṭho pamoditahadayo hutvā maggaṃ sodheti, kiṃ kāraṇā
sodheti, kassatthāya vā sodhetīti? Evaṃ “sodheti” saddaṃ āharitvā attho
daṭṭhabbo, itarathā na yujjati. **Sodhiyatīti** suddhabhāvo kariyati. **Maggo añjasam**
vaṭumāyananti maggassevetāni vevacanāni.

Evaṃ tena sumedhatāpasena puṭṭhā te manussā āhaṃsu- “bhante sumedha,
kiṃ na jānātha dīpaṅkaro nāma buddho anuttaraṃ sammāsambodhiṃ patvā pava-
ttitavaradhammacakko janapadacārikaṃ caramāno anukkamena amhākaṃ
nagaraṃ patvā sudassanamahāvihāre paṭivasati, mayaṃ taṃ bhagavantaṃ nima-
ntayitvā tasseva buddhassa bhagavato āgamanamaggaṃ sodhemā”ti. Tato taṃ
sutvā sumedhapaṇḍito cintesi- “buddhoti kho panesa ghosopi dullabho, pageva
buddhuppādo, tena hi mayāpi imehi manussehi saddhiṃ dasabalassa āgamana-
maggaṃ sodhetuṃ vaṭṭati”ti. So te manusse (..0110) āha- “sace, bho, tumhe imaṃ
maggaṃ buddhassa sodhetha, mayhampi ekaṃ okāsaṃ detha, ahampi tumhehi
saddhiṃ buddhassa maggaṃ sodhessāmī”ti. Tato te “sādhū”ti sampaṭicchitvā-
“ayaṃ sumedhapaṇḍito mahiddhiko mahānubhāvo”ti jānamānā dubbisodhanaṃ
udakasambhinnaṃ ativiya visamaṃ ekaṃ okāsaṃ sallakkhetvā- “imaṃ okāsaṃ
tumhe sodhetha alaṅkarotha cā”ti adāṃsu. Tato sumedhapaṇḍito buddhāra-
mmaṇaṃ pītiṃ uppādetvā cintesi- “ahaṃ pana imaṃ okāsaṃ iddhiyā paramada-
ssaniyaṃ kātuṃ pahomi, evaṃ kate pana maṃ

na paritosessati. Ajja pana mayā kāyaveyyāvaccam kātum vaṭṭati”ti paṃsum āharitvā taṃ padesaṃ pūreti.

Tassa pana tasmim padese asodhite vippakateyeva rammanagaravāsino manussā bhagavato kāmārocesum- “niṭṭhitam, bhante, bhattan”ti. Evaṃ tehi kāle ārocite dasabalo jayasumanakusumasadisavaṇṇam dupaṭṭacivaram timaṇḍalam paṭicchādetvā nivāsetvā tassupari suvaṇṇapāmaṅgena jayasumanakusumakalāpaṃ parikkhipanto viya vijjulātāsassirikaṃ kāyabandhanaṃ bandhitvā kanakagirisikharamatthake lākhārasaṃ parisiñcanto viya suvaṇṇacetiyaṃ pavāḷajālena parikkhipanto viya ca suvaṇṇagghikaṃ rattakambalena paṭimuñcanto viya ca saradasamayarajanikaraṃ rattavalāhakena paṭicchādentō viya ca lākhārasena tintakimsukakusumasadisavaṇṇam rattavarapaṃsukūlacivaram pārupitvā gandhakuṭidvārato kañcanaguhato sīho viya nikkhamitvā gandhakuṭipamukhe aṭṭhāsi. Atha sabbe bhikkhū attano attano pattacivaramādāya bhagavantaṃ parivārayimṣu. Te pana parivāretvā ṭhitā bhikkhū evarūpā ahesum-

“Appicchā pana santuṭṭhā, vattāro vacanakkhamā;

pavivittā asaṃsaṭṭhā, vinitā pāpagarahino.

“Sabbepi sīlasampannā, samādhijjhānakovidā;

paññāvimuttisampannā, tipañcacaraṇāyutā.

“Khīṇāsavā vasippattā, iddhimanto yasassino;

santindriyā damappattā, suddhā khīṇapunabbhavā”ti.

Iti (..0111) bhagavā sayam vītarāgo vītarāgehi vītadoso vītadosehi vītamoho vītamohēhi parivuto ativiya virocittha. Atha satthā mahānubhāvānaṃ khīṇāsavānaṃ chaḷabhiññānaṃ catūhi satahassehi parivuto marugaṇaparivuto dasasatana-yano viya brahmagaṇaparivuto hāritamahābrahmā viya ca aparimitasamayasaṃpacitakusalabalajanitāya anopamāya buddhalīlāya tārāgaṇaparivuto saradasamayarajanikaro viya ca gaganatalaṃ taṃ maggaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ paṭipajji.

“Suvaṇṇavaṇṇāya pabhāya dhīro, suvaṇṇavaṇṇe kira maggarukkhe;

suvaṇṇavaṇṇe kusume karonto, suvaṇṇavaṇṇo paṭipajji maggaṃ”.

Sumedhatāpasopi tena alaṅkatapaṭiyattena maggena āgacchantassa dīpaṅkara-ssa bhagavato dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ asītiyā anubyañjana-nehī anurañjitaṃ byāmapabhāya parikkhepaṃ sassirikaṃ indanīlamanīsadisaṃ ākāse nānappakārā vijjulātā viya chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjentaṃ rūpasobhaggappattaṃ attabhāvaṃ akkhīni ummīletvā oloketvā- “ajja mayā dasabalassa jīvitapariccāgaṃ kātum vaṭṭati”ti, “mā bhagavā kalale akkami, maṇimayaphalaka-setum akkamanto viya saddhim catūhi khīṇāsavasatasahashehi mama piṭṭhim akkamanto gacchatu, taṃ me bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti kese mocetvā ajinajaṭāvākacīrāni kāḷavaṇṇe kalale pattharivā tattheva kalalapiṭṭhe nipajji. Tena vuttaṃ-

40. “Te me puṭṭhā viyākaṃsu, buddho loke anuttaro;

dīpaṅkaro nāma jīno, uppajji lokanāyako;

tassa sodhīyati maggo, añjasaṃ vaṭumāyanaṃ.

41. “Buddhoti vacanaṃ sutvāna, pīti uppajji tāvade;

- buddho buddhoti kathayanto, somanassaṃ pavedayiṃ.
42. “Tattha (..0112) ṭhatvā vicintesiṃ, tuṭṭho saṃviggamānaso; idha bījāni ropissaṃ, khaṇo ve mā upaccagā.
43. “Yadi buddhassa sodhetha, ekokāsaṃ dadātha me; ahampi sodhayissāmi, añjasaṃ vaṭumāyanaṃ.
44. “Adaṃsu te mamokāsaṃ, sodhetuṃ añjasaṃ tadā; buddho buddhoti cintento, maggaṃ sodhemahaṃ tadā.
45. “Aniṭṭhite mamokāse, dīpaṅkaro mahāmuni; Catūhi satahassehi, chaḷabhiññehi tādihi; khīṇāsavehi vimalehi, paṭipajji añjasaṃ jino.
46. “Paccuggamanā vattanti, vajjanti bheriyo bahū; āmoditā naramarū, sādhuḷkāraṃ pavattayuṃ.
47. “Devā manusse passanti, manussāpi ca devatā; ubhopi te pañjalikā, anuyanti tathāgataṃ.
48. “Devā dibbehi turīyehi, manussā mānusehi ca; ubhopi te vajjayantā, anuyanti tathāgataṃ.
49. “Dibbaṃ mandāraṃ pupphaṃ, padumaṃ pārichattakaṃ; disodisaṃ okiranti, ākāsanabhagatā marū.
50. “Dibbaṃ candanacuṇṇaṅca, varagandhaṅca kevalaṃ; disodisaṃ okiranti, ākāsanabhagatā marū.
51. “Campakaṃ saralaṃ nīpaṃ, nāgapunnāgaketalaṃ; disodisaṃ ukkhipanti, bhūmitalagatā narā.
52. “Kese muñcivāhaṃ tattha, vākacīraṅca cammakāṃ; kalale pattharivāna, avakuḷḷo nipajjahaṃ.
53. “Akkamitvāna maṃ buddho, saha sissehi gacchatu; mā naṃ kalale akkamittha, hitāya me bhavissati” ti.

Tattha (..0113) **viyākamsūti** byākariṃsu. “Dīpaṅkaro nāma jino, tassa sodhīyati patho” tipi pāṭho. **Somanassaṃ pavedayinti** somanassamanubhavinti attho. **Tattha ṭhatvāti** yasmīṃ padese ākāsaṃ otari, tattheva ṭhatvā. **Saṃviggamānasoti** pīṭivimhitamānaso. **Idhāti** imasmīṃ dīpaṅkare puññakkhette. **Bījānīti** kusalabījāni. **Ropi-ssanti** ropissāmi. **Khaṇoti** aṭṭhakkhaṇavirahito navamo khaṇasannipāto. Atidullabho so mayā paṭiladdho. **Veti** nipātamattaṃ. **Mā upaccagāti** so mā accagamā, mā atikkamīti attho. **Dadāthāti** detha. **Teti** ye me puṭṭhā manussā, teti attho. **Sodhemahaṃ tadāti** sodhemi ahaṃ tadā. **Aniṭṭhite**ti apariyosite vippakate. **Khīṇāsavehīti** ettha cattāro āsavā- kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavoti (cūḷani. jatukaṇṇimāṇavapucchāniddeśa 69) ime cattāro āsavā yesaṃ khīṇā pahīnā samucchinnā paṭippassaddhā abhabbuppattikā nāṇagginā daḍḍhā, te khīṇāsavā, tehi khīṇāsavehi. Khīṇāsavattāyeva **vimalehi**.

Devā manusse passantīti ettha devānaṃ manussadassane vattabbaṃ natthi, pakatidassanavasena pana yathā manussā idha ṭhatvā passanti, evaṃ devāpi manusse passantīti attho. **Devatāti** deve. **Ubhopīti** ubho devamanussā. **Pañjali-**

kāti katapañjalikā, ubhopi hatthe sirasi patiṭṭhāpetvāti attho. **Anuyanti tathāgatanti** tathāgatassa pacchato yanti, anuyoge sati sāmi-atthe upayogavacanaṃ hotīti lakkhaṇaṃ. Tena vuttaṃ “anuyanti tathāgatan”ti. **Vajjayantāti** vādentā.

Mandāravanti mandāravapupphaṃ. **Disodisanti** disato disato. **Okirantīti** avakiranti. **Ākāsanabhagatāti** ākāsaśākhāte nabhasi gatā. Atha vā ākāsaṃ gatā saggagatāva. “Nabho”ti hi saggo vuccati. **Marūti** amarā. **Saralanti** saralatarukusumaṃ. **Nīpanti** kadambapupphaṃ. **Nāgapunnāgaketakanti** nāgapunnāgaketakapupphāni ca. **Bhūmitalagatāti** bhūmigatā.

Kese muñcitvāhanti ahaṃ kese baddhā kalāpakuṭilajaṭā muñcitvā, vippakiritvāti attho. **Tatthāti** mayhaṃ dinne okāse. **Cammakanti** cammakhaṇḍaṃ. **Kalaleti** cikkhallakaddame. **Avakujjoti** adhomukho hutvā. **Nipajjahanti** nipajjiṃ (..0114) ahaṃ. **Mā nanti** ettha **māti** paṭisedhatthe nipāto. **Nanti** padapūraṇatthe nipāto, buddho kalale mā akkamitthāti attho. **Hitāya me bhavissatīti** taṃ kalale anakkaṃ manāṃ dīgharattaṃ mama hitatthāya bhavissatīti. “Sukhāya me bhavissatī”tipi pāṭho.

Tato sumedhapaṇḍito kalalapiṭṭhe nipanno evaṃ cintesi- “sacāhaṃ iccheyyaṃ sabbakilese jhāpetvā saṅghanavako hutvā rammanagaraṃ paviseyyaṃ, aññāta-kavesena pana me kilese jhāpetvā nibbānappattiyā kiccaṃ natthi, yaṃnūnāhaṃ dīpaṅkaradasabalo viya paramābhisambodhiṃ patvā dhammanāvaṃ āropetvā mahājanaṃ saṃsārasāgarā uttāretvā pacchā parinibbāyeyyaṃ, idaṃ me patirūpan”ti. Tato aṭṭha dhamme samodhānetvā buddhabhāvāya abhinīhāraṃ katvā nipajji. Tena vuttaṃ-

54. “Pathaviyaṃ nipannassa, evaṃ me āsi cetaso;
icchamāno ahaṃ ajja, kilese jhāpaye mama.
55. “Kiṃ me aññātavesena, dhammaṃ sacchikatenidha;
sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, buddho hessaṃ sadevake.
56. “Kiṃ me ekena tiṇṇena, purisena thāmadassinā;
sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, santāressaṃ sadevakaṃ.
57. “Iminā me adhikārena, katena purisuttame;
sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, tāremi janataṃ bahuṃ.
58. “Saṃsārasotaṃ chinditvā, viddhaṃsetvā tayo bhava;
dhammanāvaṃ samāruya, santāressaṃ sadevakan”ti.

Tattha **pathaviyaṃ nipannassāti** puthaviyā nipannassa. Ayameva vā pāṭho. **Cetasoti** cetaso parivitakko ahoṣīti attho. “Evaṃ me āsi cetanā”tipi pāṭho. **icchamānoti** ākaṅkhamāno. **Kileseti** kilissanti upatāpentīti kilesā, rāgādayo dasa. **Jhāpayeti** jhāpeyyaṃ, mama kilese jhāpaye ahanti attho.

nnena. Idha pana bhikkhū viya āsavakkhayaṃ katvā kiṃ, buddhakare dhamme (..01

Kinti paṭikkhepavacanaṃ. **Aññātavessenā**ti apākaṭavesena, aviññātena paṭicchannena. Idha pana bhikkhū viya āsavakkhayaṃ katvā kiṃ, buddhakare dhamme (..01 pūretvā paṭisandhijātibodhidhammacakkappavattanesu mahāpathavikampanaṃ katvā buddho bodhetā, tiṇṇo tāretā, mutto mocetā bhaveyyanti adhippāyo. **Sadevake**ti sadevake loke.

Thāmadassināti attano thāmabalaṃ passamānena. **Santāressanti** santāressāmi. **Sadevakanti** sadevakaṃ sattanikāyaṃ, sadevakaṃ lokaṃ vā. **Adhikārenā**ti adhivisiṭṭhena kārena, buddhassa mama jīvitam pariccajivā kalalapiṭṭhe sayanenādhikārenāti attho.

Saṃsārasotanti kammakilesavasena yonigativīññāṇaṭṭhitinavasattāvāsesu ito cito ca saṃsaraṇaṃ saṃsāro. Yathāha-

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanānañca;

abbocchinnaṃ vattamānā, saṃsāroti pavuccati”ti. (visuddhi. 2.619; dī. ni. aṭṭha. 2.95 apasādanāvaṇṇanā; saṃ. ni. aṭṭha. 2.2.60; a. ni. aṭṭha. 2.4.199; dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; vibha. aṭṭha. 226 saṅkhāpadaniddesa; su. ni. aṭṭha. 2.523; udā. aṭṭha. 39; itivu. aṭṭha. 14, 58; theragā. aṭṭha. 1.67, 99; cūḷani. aṭṭha. 6; paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.117);

Saṃsāro ca so sotam ceti saṃsārasotaṃ, taṃ saṃsārasotaṃ. Atha vā saṃsāra-
rassa sotam **saṃsārasotaṃ**, saṃsārakāraṇaṃ taṇhāsotaṃ chinditvāti attho. **Tayo bhaveti** kāmarūpārūpabhava. Tibhavanibbattakakammakilesā tayo bhavāti adhippetā. **Dhammanāvanti** ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ. So hi caturoghuttaraṇa-
ṭṭhena “dhammanāvā”ti vuccati. **Samāruyhāti** āruyha. **Santāressanti** santāressāmi. Yasmā pana buddhattaṃ patthentassa-

59. “Manussattaṃ liṅgasampatti, hetu sathāradassanaṃ;

Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā;

aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhati”.

Tattha **manussattanti** manussattabhāveveva ṭhatvā buddhattaṃ patthentassa patthanā samijjhati, na nāgajāti-ādīsu ṭhitānaṃ. Kasmāti ce? Ahetukabhāvato.

Liṅgasampattīti manussattabhāve vattamānassāpi purisaliṅge ṭhitasseva patthanā samijjhati, na itthiyā vā paṇḍakanapuṃsaka-ubhatobyañjanakānaṃ vā samijjhati (..0116). Kasmāti ce? Lakkhaṇapāripūriyā abhāvato. Vuttañhetam-
“aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ itthī arahaṃ assa sammāsambuddho”-
ti (ma. ni. 3.130; a. ni. 1.279; vibha. 809) vitthāro. Tasmā itthiliṅge ṭhitassa manussajātikassāpi patthanā na samijjhati.

Hetūti purisassāpi tasmim attabhāve arahattappattiyā hetusampannasseva patthanā samijjhati, no itarassa.

Sathāradassananti sace jīvamānakabuddhasseva santike pattheti patthanā samijjhati. Parinibbute bhagavati cetiyassa santike vā bodhirukkhamūle vā paṭimāya vā paccekabuddhabuddhasāvakaṇaṃ vā santike patthanā na samijjhati. Kasmā? Bhabbābhabbake ñatvā kammavipākaparicchadakañāṇena paricchi-

nditvā byākātum asamatthattā. Tasmā buddhassa santikeyeva patthanā samijjhati.

Pabbajjāti buddhassa bhagavato santike patthentassāpi kammakiriyavādīsu tāpasesu vā bhikkhūsu vā pabbajitasseva patthanā samijjhati, no gihiliṅge t̥hitassa. Kasmā? Pabbajitāyeva hi bodhisattā sambodhiṃ adhigacchanti, na gahaṭṭhā. Tasmā ādimhi paṇidhānakālepi pabbajiteneva bhavitabbaṃ.

Guṇasampattīti pabbajitassāpi aṭṭhasamāpattilābhino pañcābhiññasseva samijjhati, na pana imāya guṇasampattiyā virahitassa. Kasmā? Nigguṇassa tadabhāvato.

Adhikāroti guṇasampannanāpi yena attano jīvitam buddhānam pariccattam hoti, tassa iminā adhikārena sampannasseva samijjhati, na itarassa.

Chandatāti abhinīhārasampannassāpi yassa buddhakāradhammānam atthāya mahanto chando vāyāmo ca ussāho ca pariyetṭhi ca, tasseva samijjhati, na itarassa. Tatridam chandamahantatāya opammaṃ- sace hi evamassa, “yo pana sakalacakkavāḷagabbham ekodakībhūtam attano bāhubalena uttaritvā pāram gantum samattho, so buddhattam pāpuṇāti. Yo panimaṃ attano dukkaram na maññati ‘ahaṃ imaṃ uttaritvā pāram gamissāmī”ti evam mahatā chandena ussāhena samannāgato hoti, tassa patthanā samijjhati, na itarassa (su. ni. aṭṭha. 1. khaggavisāṇasuttavaṇṇanā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidāna, sumedhakathā; cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathā).

Sumedhapaṇḍito (..0117) pana ime aṭṭha dhamme samodhānetvāva buddhabhāvāya abhinīhāram katvā nipajji. Dīpaṅkaropi bhagavā āgantvā sumedhapaṇḍitassa sīsabhāge t̥hatvā kalalapiṭṭhe nipannam sumedhatāpasam disvā- “ayaṃ tāpaso buddhattāya abhinīhāram katvā nipanno, ijjhissati nu kho etassa patthanā, udāhu no”ti anāgataṃsaññanam pesetvā upadhārento- “ito kappasatasahassādhi-kāni cattāri asaṅkhyeyyāni atikkamitvā gotamo nāma buddho bhavissati”ti ñatvā t̥hitakova parisamajjhe byākāsi- “passatha no, tumhe bhikkhave, imaṃ uggatapaṃ tāpasam kalalapiṭṭhe nipannan”ti. “Evam, bhante”ti. Ayaṃ buddhattāya abhinīhāram katvā nipanno, samijjhissati imassa tāpasassa patthanā, ayañhi ito kappasatasahassādhi-kānam catunnam asaṅkhyeyyānam matthake gotamo nāma buddho loke bhavissati. Tasmim panassa attabhāve kapilavatthu nāma nagaram nivāso bhavissati, mahāmāyā nāma devī mātā, suddhodano nāma rājā pitā, upatisso ca kolito ca dve aggasāvakā, ānando nāma upaṭṭhāko, khemā ca uppala-vaṇṇā ca dve aggasāvikā bhavissanti. Ayaṃ paripakkañāṇo hutvā mahābhinnikkhamaṃ nikkhamitvā mahāpadhānam padahitvā nigrodhamūle sujātāya nāma kumāriyā dinnaṃ pāyāsam paṭiggahetvā nerañjarāya tīre paribhuñjitvā bodhi-maṇḍam āruya assattharukkhamūle abhisambujjhissatīti. Tena vuttaṃ-

60. “Dīpaṅkaro lokavidū, āhutīnam paṭiggaho;
ussīsake maṃ t̥hatvāna, idaṃ vacanamabravi.

61. “Passatha imaṃ tāpasam, jaṭilaṃ uggatāpanam;
aparimeyyito kappe, buddho loke bhavissati.

62. “Ahū kapilavhayā rammā, nikkhamitvā tathāgato;

padhānaṃ padahitvāna, katvā dukkarakārikaṃ.

63. “Ajapālarukkhamūlasmiṃ, nisīditvā tathāgato;
tattha pāyāsaṃ paggayha, nerañjaramupehiti.

64. “Nerañjarāya tīramhi, pāyāsaṃ ada so jino;
paṭiyattavaramaggena, bodhimūlamupehiti.

65. “Tato (..0118) padakkhiṇaṃ katvā, bodhimaṇḍaṃ anuttaro;
assattharukkhamūlamhi, bujjhissati mahāyaso.

66. “Imassa janikā mātā, māyā nāma bhavissati;
pitā suddhodano nāma, ayaṃ hessati gotamo.

67. “Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā;
kolito upatisso ca, aggā hessanti sāvakā;
ānando nāmupaṭṭhāko, upaṭṭhissatimaṃ jinaṃ.

68. “Khemā uppalavaṇṇā ca, aggā hessanti sāvikā;
anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.

69. “Bodhi tassa bhagavato, assatthoti pavuccati;
citto ca hatthāḷavako, aggā hessantupaṭṭhakā;
uttarā nandamātā ca, aggā hessantupaṭṭhikā”ti.

Tattha **lokavidūti** sabbathā viditalokattā pana lokavidū. Bhagavā hi sabhāvato samudayato nirodhato nirodhūpāyatoti sabbathāpi lokaṃ avedi aññāsi paṭivijjhi. Tasmā lokavidūti vuccati. Yathāha-

“Tasmā have lokavidū sumedho, lokantagū vūsitabrahmacariyo;

lokassa antaṃ samitāvi ñatvā, nāsīsati lokamimaṃ parañcā”ti. (saṃ. ni. 1.107; a. ni. 4.46);

Api ca tayo lokā- saṅkhāraloko, sattaloko, okāsalokoti. Tattha saṅkhāraloko nāma paṭiccasamuppannā pathavi-ādayo dhammā. Sattaloko nāma saññino asaññino nevasaññināsaññino ca sattā. Okāsaloko nāma sattānaṃ nivāsaṭṭhānaṃ. Ime pana tayopi lokā bhagavatā yathāsabhāvato veditā, tasmā lokavidūti vuccati. **Āhutīnaṃ paṭiggahoti** dānānaṃ paṭiggahetuṃ arahattā dakkhiṇeyyattā āhutīnaṃ paṭiggaho. **Ussisake maṃ ṭhatvānāti** mama (..0119) sīsasamīpe ṭhatvā. **Idaṃ** idāni vattabbaṃ vacanaṃ abravīti attho. **Jaṭilanti** jaṭā assa santīti jaṭilo, taṃ jaṭilaṃ. **Uggatāpananti** uggatāpasam. **Ahūti** ahani, athāti attho. Ayameva vā pāṭho. **Kapila-vhayāti** kapila-avhayā abhidhānā. **Rammāti** ramaṇīyato. **Padhānanti** vīriyaṃ. **Ehī-tīti** essati gamissati. Sesagāthāsuuttānamevāti.

Tato sumedhapaṇḍito- “mayhaṃ kira patthanā samijjhissati”ti sañjātasoma- nasso ahosi. Mahājano dīpaṅkaradasabalassa vacanaṃ sutvā- “sumedhatāpaso kira buddhabijaṅkuro”ti haṭṭhatuṭṭho ahosi. Evañcassa ahosi- “yathā nāma puriso nadiṃ taranto ujukena titthena tarituṃ asakkonto heṭṭhātithena uttarati, evameva mayaṃ dīpaṅkaradasabalassa sāsane maggaphalaṃ alabhamānā anāgate yadā tvaṃ buddho bhavissasi, tadā tava sammukhā maggaphalaṃ sacchikātuṃ samatthā bhavēyyāmā”ti patthanam akaṃsu. Dīpaṅkaradasabalo bodhisattaṃ mahāsattaṃ pasamsitvā aṭṭhahi pupphamuṭṭhīhi pūjetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi. Tepi catusatasahassā khīṇāsavā bodhisattaṃ pupphehi ca gandhehi ca

pūjetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkamiṃsu. Devamanussā pana tatheva pūjetvā vanditvā pakkamiṃsu.

Atha sabbalokamatidīpaṅkaro dīpaṅkaro bhagavā catūhi khīṇāsavasatasahassehi parivuto rammanagaravāsīhi pūjyamāno devatāhi abhivandiyamāno sañjhāppabhānurañjitavarakanakagirisikharo viya jaṅgamamāno anekesu pāṭihāriyesu vattamānesu tena alaṅkatapaṭiyattena maggena gantvā nānāsurasurabhikusumagandhavāsitaṃ cuṇṇasammodagandhaṃ samussitadhajapaṭākaṃ gandhānubaddhahadayehi bhamaragaṇehi

gumbagumbāyamānaṃ dhūpandhakāraṃ amarapurasadisasobhaṃ abhirammaṃ rammanagaraṃ pavisitvā paññatte mahārahe buddhāsane yugandharamatthake saradasamayarucirakararajanikaro timiranikaranidhanakaro kamalavanavikasana-karo divasakaro viya dasabaladivasakaro nisīdi. Bhikkhusaṅghopi paṭipāṭiyā attano attano pattāsane nisīdi. Rammanagaravāsino pana upāsakā saddhādiguṇa-sampannā nānāvidhakhajjādīhi samalaṅkataṃ vaṇṇagandharasasampannaṃ asadisam sukhanidānaṃ dānaṃ buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa adamsu.

Atha (..0120) kho bodhisatto dasabalassa byākaraṇaṃ sutvā buddhabhāvaṃ karatalagatamiva maññamāno pamuditahadayo sabbesu paṭikkantesu sayanā vuṭṭhāya- “pāramiyo vicinissāmī”ti puppharāsimatthake pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Evaṃ nisinne mahāsatte sakaladasasahassacakkavāḷadevatā sādhu-kāraṃ datvā- “ayya sumedhatāpasa, porāṇakabodhisattānaṃ pallaṅkaṃ ābhujitvā- ‘pāramiyo vicinissāmī’ti nisinnakāle yāni pubbanimittāni nāma paññāyanti, tāni sabbā-nipi ajja pātubhūtāni nissaṃsayena tvaṃ buddho bhavissasi, mayametaṃ jānāma- ‘yassetāni nimittāni paññāyanti, so ekanteneva buddho bhavissati’ tasmā tvaṃ attano vīriyaṃ daḷhaṃ katvā paggaṇhā”ti bodhisattaṃ nānappakārāhi thutihi abhi-tthaviṃsu. Tena vuttaṃ-

70. “Idaṃ sutvāna vacanaṃ, asamassa mahesino;
āmoditā naramarū, buddhabijaṃ kira ayaṃ.
71. “Ukkuṭṭhisaddā vattanti, apphoṭenti hasanti ca;
katañjalī namassanti, dasasahassī sadevakā.
72. “Yadimassa lokanāthassa, virajjhissāma sāsanaṃ;
anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.
73. “Yathā manussā nadiṃ tarantā, paṭititthaṃ virajjhiya;
heṭṭhātithe gahetvāna, uttaranti mahānadiṃ.
74. “Evameva mayaṃ sabbe, yadi muñcāmimaṃ jinaṃ;
anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.
75. “Dīpaṅkaro lokavidū, āhutīnaṃ paṭiggaho;
mama kammaṃ pakittetvā, dakkhiṇaṃ pādamuddhari.
76. “Ye tatthāsuṃ jinaputtā, padakkhiṇamakamsu maṃ;
devā manussā asurā ca, abhivādetvāna pakkamuṃ.
77. “Dassanaṃ me atikkante, sasaṅghe lokanāyake;
sayanā vuṭṭhahitvāna, pallaṅkaṃ ābhujim tadā.
78. “Sukhena (..0121) sukhito homi, pāmojjena pamodito;
pītiyā ca abhissanno, pallaṅkaṃ ābhujim tadā.
79. “Pallaṅkena nisīditvā, evaṃ cintesahaṃ tadā;
vasībhūto ahaṃ jhāne, abhiññāsu pāramiṃ gato.
80. “Sahassiyamhi lokamhi, isayo natthi me samā;
asamo iddhidhammesu, alabhim idisaṃ sukhaṃ.
81. “Pallaṅkābhujane mayhaṃ, dasasahassādhivāsino;
mahānādaṃ pavattesuṃ, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
82. “Yā pubbe bodhisattānaṃ, pallaṅkavaramābhuje;

nimittāni padissanti, tāni ajja padissare.

83. “Sītaṃ byapagataṃ hoti, uṇhañca upasammati;
tāni ajja padissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
84. “Dasasahassī lokadhātu, nissaddā honti nirākulā;
tāni ajja padissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
85. “Mahāvātā na vāyanti, na sandanti savantiyo;
tāni ajja padissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
86. “Thalajā dakajā pupphā, sabbe pupphanti tāvade;
tepajja pupphitā sabbe, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
87. “Latā vā yadi vā rukkhā, phalabhārā honti tāvade;
tepajja phalitā sabbe, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
88. “Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā, ratanā jotanti tāvade;
tepajja ratanā jotanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
89. “Mānussakā ca dibbā ca, turiyā vajjanti tāvade;
tepajjubho abhiravanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
90. “Vicittapupphā gaganā, abhivassanti tāvade;
tepi ajja pavassanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
91. “Mahāsamuddo (..0122) ābhujati, dasasahassī pakampati;
tepajjubho abhiravanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
92. “Nirayepi dasasahassee, aggī nibbanti tāvade;
tepajja nibbutā aggī, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
93. “Vimalo hoti sūriyo, sabbā dissanti tārakā;
tepi ajja padissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
94. “Anovaṭṭhena udakaṃ, mahiyā ubbhijji tāvade;
tampajjubbhijjate mahiyā, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
95. “Tārāgaṇā virocanti, nakkhattā gaganamaṇḍale;
visākhā candimāyuttā, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
96. “Bilāsayā darīsayā, nikkhamanti sakāsayā;
tepajja āsayā chuddhā, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
97. “Na honti aratī sattānaṃ, santuṭṭhā honti tāvade;
tepajja sabbe santuṭṭhā, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
98. “Rogā tadupasammanti, jighacchā ca vinassasi;
tāni ajja padissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
99. “Rogā tadā tanu hoti, doso moho vinassasi;
tepajja vigatā sabbe, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
100. “Bhayaṃ tadā na bhavati, ajjapetaṃ padissati;
tena liṅgena jānāma, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
101. “Rajonuddhaṃsatī uddhaṃ, ajjapetaṃ padissati;
tena liṅgena jānāma, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
102. “Aniṭṭhagandho pakkamati, dibbagandho pavāyati;
sopajja vāyati gandho, dhuvaṃ buddho bhavissasi.
103. “Sabbe (..0123) devā padissanti, ṭhapayitvā arūpino;

tepajja sabbe dissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

104. “Yāvatā nirayā nāma, sabbe dissanti tāvade;

tepajja sabbe dissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

105. “Kuṭṭā kavāṭā selā ca, na hontāvaraṇā tadā;

ākāsabhūtā tepajja, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

106. “Cutī ca upapattī ca, khaṇe tasmim̐ na vijjati;

tānipajja padissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

107. “Daḷhaṃ paggaṇha vīriyaṃ, mā nivatta abhikkama;

mayampetaṃ vijānāma, dhuvaṃ buddho bhavissasi”ti.

Tattha **idaṃ sutvāna vacananti** idaṃ dīpaṅkarassa bhagavato bodhisattassa

byākaraṇavacanaṃ sutvā. **Asamassāti** samassa sadisassa abhāvato asamassa.

Yathāha-

“Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati;

sadevakasmim̐ lokasmim̐, natthi me paṭipuggalo”ti. (ma. ni. 1.285; 2.341;

mahāva. 11; kathā. 405; mi. pa. 4.5.11);

Mahesinoti mahante sīlasamādhipaññākkhandhe esi gavesīti mahesī, tassa

mahesino. **Naramarūti** narā ca amarā ca, ukkaṭṭhaniddeso panāyaṃ sabbepi dasa-

sahassilokadhātuyā nāgasupaṇṇayakkhādayopi āmoditāva. **Buddhabijaṃ kira**

ayanti ayaṃ kira buddhaṅkuro uppannoti āmoditāti attho.

Ukkuṭṭhisaddāti unnādasaddā vattanti. **Apphoṭentīti** hatthehi bāhā abhihananti.

Dasasahassīti dasasahassilokadhātuyo. **Sadevakāti** saha devehi sadevakā dasa-

sahassī namassantīti attho. **Yadimassāti** yadi imassa, ayameva vā pāṭho. **Virajjhi-**

ssāmāti yadi na sampāpuṇissāma. **Anāgatamhi addhāneti** anāgate kāle. **Hessā-**

māti bhavissāma. **Sammukhāti** sammukhībhūtā. **Imanti** imassa,

sāmi-atthe upayogavacanam.

Nadiṃ (..0124) **tarantāti** nadī taraṇakā, “naditarantā” tipi pāṭho. **Paṭitthanti** paṭi-mukhatittham. **Virajjhiyāti** virajjhitvā. **Yadi muñcāmāti** yadi imaṃ bhagavantam muñcivā akatakiccā gamissāmāti attho. **Mama kammaṃ pakittetvāti** mama bhāvitamattham byākaritvā. **Dakkhiṇam pādamuddharīti** dakkhiṇam pādam ukkhipi, “katapadakkhiṇo” tipi pāṭho.

Jinaputtāti dīpaṅkarassa satthuno sāvakā. **Devā manussā asurā ca, abhivādevtvāna pakkamunti** devādayo sabbepi ime maṃ tikkhattum padakkhiṇam katvā pupphādīhi pūjetvā suppatiṭṭhitapañcaṅgā vanditvā nivattitvā punappunam oloketvā madhuratthabyañjanāhi nānappakārāhi thutīhi vaṇṇentā pakkamiṃsu. “Narā nāgā ca gandhabbā, abhivādevtvāna pakkamun” tipi pāṭho.

Dassanam me atikkanteti mama dassanavisayam bhagavati atikkante. “Jahite dassanūpacāre” tipi pāṭho. **Sasaṅgheti** saddhiṃ saṅghena sasaṅgho, tasmim sasaṅghe. **Sayanā vuṭṭhahitvānāti** nipannaṭṭhānato kalalato uṭṭhahitvā. **Pallaṅkam ābhujinti** katapallaṅko hutvā puppharāsīmhi nisīdinti attho. “Haṭṭho haṭṭhena cittaena, āsanā vuṭṭhahim tadā” tipi pāṭho, so uttānatthova.

Pītiyā ca abhissannoti pītiparipphuṭo. **Vasībhūtoti** vasībhāvappatto. **Jhāneti** rūpāvacarārūpāvacarajhānesu. **Sahassiyamhīti** dasasahassiyam. **Lokamhīti** lokadhātuyā. **Me samāti** mayā sadisā. Avisesena “me samā natthi” ti vatvā idāni tameva niyamento “**asamo iddhidhammesū**” ti āha. Tattha **iddhidhammesūti** pañcasu iddhidhammesūti attho. **Alabhinti** paṭilabhiṃ. **Īdisam sukhanti** īdisam somanassam.

Atha sumedhatāpaso dasabalassa byākaraṇam sutvā buddhabhāvam karatalagatakālamiva maññamāno pamuditahadayo dasasu lokadhātusahassesu suddhāvāsamahābrahmāno atītabuddhadassāvino niyatabodhisattānam byākaraṇe uppajjamānapāṭihāriyadassanena tathāgatavacanassa avitathatam pakāsento maṃ paritosayantā imā gāthāyo āhaṃsūti dassento bhagavā “**pallaṅkābhujane mayhan**” - ti-ādimāha.

Tattha (..0125) **pallaṅkābhujane mayhanti** mama pallaṅkābhujane. Ayameva vā pāṭho. **Dasasahassādhivāsīnoti** dasasahassivāsīno mahābrahmāno. **Yā pubbeti** yāni pubbe, vibhattilopam katvā vuttanti veditabbam. **Pallaṅkavaramābhujeti** varapallaṅkābhujane. **Nimittāni padissantīti** nimittāni padissimṣūti attho. Atītavacane vattabbe vattamānavacanam vuttam. Kiñcāpi vuttam, atītavasena attho gahe-tabbo. **Tāni ajja padissareti** pubbepi niyatabodhisattānam pallaṅkābhujane yāni nimittāni uppajjimṣu, tāni nimittāni ajja padissare. Tasmā tvam dhuvameva buddho bhavissasīti attho. Na pana tāniyeva nimittāni uppajjimṣu, taṃsadisattā “tāni ajja padissare” ti vuttanti veditabbam.

Sītanti sītattam. **Byapagatanti** gataṃ vigataṃ. **Tānīti** sītavigamana-uṇhupasamanānīti attho. **Nissaddāti** asaddā anigghosā. **Nirākulāti** anākulā, ayameva vā pāṭho. **Na sandantīti** na vahanti nappavattanti. **Savantiyoti** nadiyo. **Tānīti** avāyana-asandanāni. **Thalajāti** pathavitalapabbatarukkhesu jātāni. **Dakajāti** odakāni pupphāni. **Pupphantīti** pubbe bodhisattānam pupphimṣu, atītatthe vattamānavacanam heṭṭhā vuttanayeneva veditabbam. **Tepajja pupphitānīti** tāni pupphāni ajja pupphitānīti

attho.

Phalabhārāti phaladharā. **Tepajjāti** tepi ajja, pulliṅgavasena “tepi”ti vuttaṃ, “latā vā rukkhā vā”ti vuttattā. **Phalitāti** sañjātaṃ phalā. **Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā cāti** ākāsa-gatā ca bhūmigatā ca **ratanānīti** muttādīni ratanāni. **Jotantīti** obhāsanti. **Mānussa-kāti** manussānaṃ santakā mānussakā. **Dibbāti** devānaṃ santakā dibbā. **Turiyāti** ātataṃ vitataṃ ātatavitataṃ susiraṃ ghananti pañca turiyāni. Tatha ātataṃ nāma cammapariyonaddhesu bheri-ādīsu ekatalaturiyaṃ. Vitataṃ nāma ubhayatalaṃ. Ātatavitataṃ nāma sabbato pariyonaddhaṃ mahativallaki-ādikaṃ. Susiraṃ nāma vaṃsādikaṃ. Ghanaṃ nāma sammatāḷādikaṃ. **Vajjantīti** heṭṭhā vuttanayena vajjiṃsu, atitathe vattamānavacanaṃ veditabbaṃ. Esa nayo upari idisesu vacanesupi. **Abhiravantīti** tatra tatra kusalehi sumuñcitā suppatāḷitā suvāditā viya abhiravanti, abhinadantīti attho.

Vicittapupphāti (..0126) vicitrāni nānāgandhavaṇṇāni pupphāni. **Abhivassantīti** abhivassīṃsu, nipatīṃsūti attho. **Tepīti** tānīpi vicitrapupphāni abhivassantāni padissanti, devabrahmagāṇehi okiriyamānānīti adhippāyo. **Ābhujatīti** osakkati. **Tepajjubhoti** tepi ajja ubho mahāsamuddadasasahassiyo. **Abhiravantīti** abhinadanti. **Nirayeti** nirayesu. **Dasasahassāti** anekadasasahassā. **Nibbantīti** sammanti, santiṃ upentīti attho. **Tārakāti** nakkhattāni. **Tepi ajja padissantīti** tepi sūriyassa vimalabhāvā tārakā ajja divā dissanti.

Anovaṭṭhenāti anovaṭṭhe, bhummatthe karaṇavacanaṃ. Atha vā **anovaṭṭheti** anabhivaṭṭhepi. **Nāti** nipātamattaṃ “sutvā na dūtavacanaṃ”ti-ādīsu viya. **Tampajjubhijjati** tampi udakaṃ ajja ubbhijjati, ubbhijjivā uṭṭhahatīti attho. **Mahiyāti** pathaviyā, nissakkavacanaṃ. **Tārāgaṇāti** gahanakkhattādayo sabbe tāragaṇā. **Nakkhattāti** nakkhattatārakā ca. **Gaganamaṇḍaleti** sakalagaganamaṇḍalaṃ virocantīti attho. **Bilāsayāti** bilāsayā ahinakulakumbhilagodhādayo. **Darīsayāti** jharāsayā. Ayameva vā pāṭho. **Nikkhamantīti** nikkhamīṃsu. **Sakāsayāti** attano attano āsayato. “Tadāsayā”tipi pāṭho. Tassa tadā tasmīṃ kāle, āsayato, bilatoti attho. **Chuddhāti** suchuddhā suvuddhāritā, nikkhantīti attho.

Aratīti ukkaṅṭhā. **Santuṭṭhāti** paramena santuṭṭhena santuṭṭhā. **Vinassatīti** viga-cchati. **Rāgoti** kāmarāgo. **Tadā tanu hotīti** oramattako hoti, iminā pariyaṭṭhānābhāvaṃ dīpeti. **Vihatāti** vinaṭṭhā. **Tadāti** pubbe, bodhisattānaṃ pallaṅkābhujaneti attho. **Na bhavatīti** na hoti. **Ajjapetanti** ajja tava pallaṅkābhujanepi etaṃ bhayaṃ na hotevāti attho. **Tena liṅgena jānāmāti** tena kāraṇena sabbeva mayaṃ jānāma, yaṃ tvaṃ buddho bhavissasīti attho.

Anuddhaṃsatīti na uggacchati. **Aniṭṭhagandhoti** duggandho. **Pakkamatīti** pakkami vigacchi. **Pavāyatīti** pavāyi. **Sopajjāti** sopi dibbagandho ajja. **Padissantīti** padissīṃsu. **Tepajjāti** tepi sabbe devā ajja. **Yāvatāti** paricchadanatthe (..0127) nipāto, yattakāti attho. **Kuṭṭāti** pākārā. **Na hontāvaraṇāti** āvaraṇakarā na ahesuṃ. **Tadāti** pubbe. **Ākāsabhūtāti** te kuṭṭakavāṭapabbatā āvaraṇaṃ tirokaraṇaṃ kātuṃ asakkontā, ajaṭākāsabhūtāti attho. **Cutīti** maraṇaṃ. **Upapattīti** paṭisandhiggahaṇaṃ. **Khaṇeti** pubbe bodhisattānaṃ pallaṅkābhujanakkhaṇe. **Na vijjatīti** nāhosi. **Tānipajjāti** tānīpi ajja cavanabhavanānīti attho. **Mā nivattīti** mā paṭikkami. **Abhikkamāti**

parakkama. Sesamettha uttānamevāti.

Tato sumedhapaṇḍito dīpaṅkarassa dasabalassa ca dasasahassacakkavāḷadevatānañca vacanaṃ sutvā bhīyosomattāya sañjātussāho hutvā cintesi- “buddhā nāma amoghavacanā, natthi buddhānaṃ kathāya aññathattaṃ. Yathā hi ākāse khittassa leḍḍussa patanaṃ dhuvamaṃ, jātassa maraṇaṃ, aruṇe uggate sūriyassa abbhuggamaṃ, āsayā nikkhantassa sīhassa sīhanādanadanaṃ, garugabbhāya itthiyā bhāramoropanaṃ dhuvamaṃ avassambhāvī, evameva buddhānaṃ vacanaṃ nāma dhuvamaṃ amogaṃ, addhā ahaṃ buddho bhavissāmīti. Tena vuttaṃ-

108. “Buddhassa vacanaṃ sutvā, dasasahassinacūbhayaṃ;
tuṭṭhahaṭṭho pamudito, evaṃ cintesaṃ tadā.

109. “Advejjhavacanā buddhā, amoghavacanā jinā;
vitathaṃ natthi buddhānaṃ, dhuvamaṃ buddho bhavāmahaṃ.

110. “Yathā khittaṃ nabhe leḍḍu, dhuvamaṃ patati bhūmiyaṃ;
tatheva buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ;
vitathaṃ natthi buddhānaṃ, dhuvamaṃ buddho bhavāmahaṃ.

111. “Yathāpi sabbasattānaṃ, maraṇaṃ dhuvasassataṃ;
tatheva buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ;
vitathaṃ natthi buddhānaṃ, dhuvamaṃ buddho bhavāmahaṃ.

112. “Yathā rattikkhaye patte, sūriyuggamaṃ dhuvamaṃ;
tatheva buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ;
vitathaṃ natthi buddhānaṃ, dhuvamaṃ buddho bhavāmahaṃ.

113. “Yathā (..0128) nikkhantasayanassa, sīhassa nadanaṃ dhuvamaṃ;
tatheva buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ;
vitathaṃ natthi buddhānaṃ, dhuvamaṃ buddho bhavāmahaṃ.

114. “Yathā āpannasattānaṃ, bhāramoropanaṃ dhuvamaṃ;
tatheva buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ;
vitathaṃ natthi buddhānaṃ, dhuvamaṃ buddho bhavāmahan”ti.

Tattha **buddhassa vacanaṃ sutvā, dasasahassī na cūbhayanti** dīpaṅkarasammāsambuddhassa ca dasasahassacakkavāḷadevatānañca vacanaṃ sutvā. **Ubhayanti** ubhayesaṃ, sāmi-atthe paccattavacanaṃ, ubhayavacanaṃ vā. **Evaṃ cintesahanti** evaṃ cintesiṃ ahaṃ.

Advejjhavacanāti dvedhā appavattavacanā, ekaṃsavacanāti attho. “Acchiddavacanā”tipi pāṭho, tassa niddosavacanāti attho. **Amoghavacanā**ti avitathavacanā. **Vitathanti** vitathavacanaṃ natthīti attho. **Dhuvamaṃ buddho bhavāmahanti** ahaṃ ekaṃseneva buddho bhavissāmīti niyatavasena avassambhāvivasena ca vattamānavacanaṃ katanti veditabbaṃ.

Sūriyuggamananti sūriyassa udayanaṃ, ayameva vā pāṭho. **Dhuvasassatanti** ekaṃsabhāvī ceva sassatañca. **Nikkhantasayanassā**ti sayanato nikkhantassa. **Āpannasattānantanti** garugabbhānaṃ, gabbhinīnantanti attho. **Bhāramoropananti** bhāra-oropanaṃ, gabbhassa oropananti attho. **Ma-kāro** padasandhikaro. Sesametthāpi uttānamevāti.

“Svāhaṃ addhā buddho bhavissāmī”ti evaṃ katasanniṭṭhāno buddhakārake

dhamme upadhāretuṃ- “kaḥaṃ nu kho buddhakāraḱā dhammā”ti, uddhaṃ adho disāsu vidisāsūti anukkamena sakalaṃ dhammadhātuṃ vicinanto pubbe porāṇa-kehi bodhisattehi āsevanisevitaṃ paṭhamaṃ dānapāramiṃ disvā evaṃ attānaṃ ovadi- “sumedhapaṇḁita, tvaṃ ito paṭṭhāya paṭhamaṃ dānapāramiṃ pūreyyāsi. Yathā hi nikujjito udakakumbho nissesamaṃ katvā udakaṃ vamatiyeva na paccāharati, evameva

dhanam vā yasaṃ vā puttadāraṃ vā aṅgapaccaṅgaṃ vā anoloketvā sabbattha yācakānaṃ sabbam icchiticchitaṃ nissesaṃ katvā dadamāno bodhimūle nisīditvā buddho bhavissasī”ti paṭhamaṃ dānapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ-

115. “Handa (..0129) buddhakare dhamme, vicināmi ito cito; uddhaṃ adho dasa disā, yāvatā dhammadhātuyā.

116. “Vicinanto tadā dakkhiṃ, paṭhamaṃ dānapāramiṃ; pubbakehi mahesīhi, anuciṇṇaṃ mahāpathaṃ.

117. “Imaṃ tvaṃ paṭhamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya; dānapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

118. “Yathāpi kumbho sampuṇṇo, yassa kassaci adho kato; vamatevudakaṃ nissesaṃ, na tattha parirakkhati.

119. “Tatheva yācake disvā, hīnamukkaṭṭhamajjhime; dadāhi dānaṃ nissesaṃ, kumbho viya adho kato”ti.

Tattha **handāti** vavassaggatthe nipāto. **Buddhakare dhammeti** buddhattakare dhamme. **Buddhattakarā nāma dhammā dānapāramitādayo dasa dhammā. Vicinā-mīti** vicinissāmi, vīmaṃsissāmi upaparikkhissāmīti attho. **Ito citoti** ito ito, ayameva vā pāṭho. Tattha tattha vicināmīti attho. Uddhanti devaloke. **Adhoti** manussaloke. **Dasa disāti** dasasu disāsu; kattha nu kho te buddhakāradhammā uddhaṃ adho tiriyaṃ disāsu vidisāsūti adhippāyo. **Yāvatā dhammadhātuyāti** ettha **yāvatāti** paricchavedavacanaṃ. **Dhammadhātuyāti** sabhāvadhammassa, pavattanīti vacanaseso daṭṭhabbo. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yāvatikā sabhāvadhammānaṃ kāmarūpārūpadhammānaṃ pavatti, tāvatikaṃ vicinissāmīti vuttaṃ hoti.

Vicinantoti vīmaṃsanto upaparikkhanto. **Pubbakehīti** porāṇehi bodhisattehi. **Anuciṇṇanti** ajjhāciṇṇaṃ āseviṃ. **Samādiyāti** samādiyaṃ karohi, ajja paṭṭhāya ayaṃ paṭhamaṃ dānapāramiṃ pūretabbā mayāti evaṃ samādiyāti attho. **Dānapāramitaṃ gacchāti** dānapāramiṃ gaccha, pūrayāti attho. **Yadi bodhiṃ pattumicchasi** bodhimūlamupagantvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ pattuṃ icchasi ce. **Yassa kassacīti** udakassa vā khīrassa vā yassa kassaci sampuṇṇo. Sampuṇṇasadda-yoge sati sāmivacanaṃ icchanti (..0130) saddavidū. Karaṇatthe vā sāmivacanaṃ, yena kenacīti attho. **Adho katoti** heṭṭhāmukhīkato. **Na tattha parirakkhatīti** tasmīṃ vamaṇe na parirakkhati, nissesaṃ udakaṃ vamatevāti attho. **Hīnamukkaṭṭhamajjhime**ti hīnamajjhimaṇṇite. **Ma-kāro** padasandhikaro. **Kumbho viya adho katoti** heṭṭhāmukhīkato viya kumbho. Yācake upagate disvā- “tvaṃ, sumedha, attano anavasesetvā sabbadhanapariccāgena dānapāramiṃ, aṅgapariccāgena upapāramiṃ, jīvitapariccāgena paramatthapāramiṃca pūrehi”ti evaṃ attanāva attānaṃ ovadi.

Athassa “na ettakeheva buddhakārakehi dhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato dutiyaṃ sīlapāramiṃ disvā etadahosi- “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya sīlapāramiṃ pūreyyāsi. Yathā camarī migo nāma jīvitampi anoloketvā attano vālameva rakkhati, evaṃ tvampi ito paṭṭhāya jīvitampi anoloketvā sīlameva rakkhanto buddho bhavissasī”ti dutiyaṃ sīlapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi.

Tena vuttaṃ-

120. “Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

121. “Vicinanto tadā dakkhiṃ, dutiyaṃ sīlapāramiṃ;
pubbakehi mahesīhi, āsevitānisevitaṃ.

122. “Imaṃ tvaṃ dutiyaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
sīlapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

123. “Yathāpi camarī vālaṃ, kismiñci paṭilaggitaṃ;
upeti maraṇaṃ tattha, na vikopeti vāladhiṃ.

124. “Tattheva tvaṃ catūsu bhūmīsu, sīlāni paripūraya;
parirakkha sabbadā sīlaṃ, camarī viya vāladhin”ti.

Tattha **na heteti** na hi ete ye va. **Bodhipācanā**ti maggaparipācanā sabbaññutaññāparipācanā vā. **Dutiyaṃ sīlapāraminti** sīlaṃ nāma sabbesaṃ kusaladhammānaṃ paṭiṭṭhā, sīle paṭiṭṭhito kusaladhammehi na parihāyati, sabbepi (..0131) lokiyalokuttaraguṇe paṭilabhati. Tasmā sīlapāramī pūretabbāti dutiyaṃ sīlapāramiṃ addakkhinti attho.

Āsevitānisevanti bhāvitañceva bahulīkatañca. **Camarī**ti camarī migo. **Kismiñcī**ti yattha katthaci rukkhalatākaṇṭakādīsu aññatarasmīṃ. **Paṭilaggitanti** paṭivilaggitaṃ. **Tatthāti** yattha vilaggitaṃ, tattheva ṭhatvā maraṇaṃ upagacchati. **Na vikopetī**ti na chindati. **Vāladhinti** vālaṃ chinditvā na gacchati, tattheva maraṇaṃ upeṭīti attho.

Catūsu bhūmīsu sīlānīti catūsu ṭhānesu vibhattasilāni, pātimokkhasaṃvara-īndriyasaṃvara-ājīvapārisuddhipaccayasannissitavasenāti attho. Bhūmivasena pana dvīsuyeva bhūmīsu pariyāpannaṃ tampi catusīlamevāti. **Paripūrayāti** khaṇḍachiddasabalādi-abhāvena paripūraya. **Sabbadāti** sabbakālaṃ. **Camarī viyāti** camarī migo viya. Sesametthāpi uttānatthamevāti.

Athassa “na ettakeheva buddhakārakehi dhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato tatiyaṃ nekkhammapāramiṃ disvā etadahosi- “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya nekkhammapāramimpi pūreyyāsi. Yathāpi suciraṃ bandhanāgāre vasamāno puriso na tattha sinehaṃ karoti, atha kho ukkaṇṭhito avasitukāmo hoti, evameva tvampi sabbabhava bandhanāgārasadise katvā passa, sabbabhavehi ukkaṇṭhito muccitukāmo hutvā nekkhammābhimukhova hoti, evaṃ buddho bhavissasī”ti tatiyaṃ nekkhammapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ-

125. “Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

126. “Vicinanto tadā dakkhiṃ, tatiyaṃ nekkhammapāramiṃ;
pubbakehi mahesīhi, āsevitānisevitaṃ.

127. “Imaṃ tvaṃ tatiyaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
nekkhammapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

128. “Yathā andughare puriso, ciravuṭṭho dukhaṭṭito;
na tattha rāgaṃ janeti, muttiṃyeva gavesati.

129. “Tattheva (..0132) tvaṃ sabbabhave, passa andughare viya;
nekkhammābhimukho hoti, bhavato parimuttiyā” ti.

Tattha **andughareti** bandhanāgāre. **Ciravuṭṭhoti** cirakālaṃ vuṭṭho. **Dukhaṭṭitoti** dukkhapīlito. **Na tattha rāgaṃ janetīti** tattha andughare rāgaṃ sinehaṃ na janeti na uppādeti. “Imaṃ andugharaṃ muñcitvā nāhaṃ aññattha gamissāmī” ti evaṃ tattha rāgaṃ na janeti, kintu muttiṃyeva mokkameva gavesatīti adhippāyo. **Nekkhammābhimukhoti** nikkhamanābhimukho hoti. **Bhavatoti** sabbabhavehi. **Parimuttiyāti** parimocanattāya. Nekkhammābhimukho hutvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi” tipi pāṭho. Sesamettha uttānatthamevāti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabban” ti uttarimpi upadhārayato catutthaṃ paññāpāramiṃ disvā etadahosi- “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya paññāpāramimpi pūreyyāsi. Hīnamajjhimukkaṭṭhesu kañci avajjetvā sabbepi paṇḍite upasaṅkamitvā pañhaṃ puccheyyāsi. Yathāpi piṇḍacāriko bhikkhu hīnādibhedeṣu kulesu kiñci kulaṃ avivajjetvā paṭipāṭiyā piṇḍāya caranto khippaṃ yāpanamattaṃ labhati, evameva tvampi sabbe paṇḍite upasaṅkamitvā pucchanto buddho bhavissasi” ti catutthaṃ paññāpāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ-

130. “Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

131. “Vicinanto tadā dakkhiṃ, catutthaṃ paññāpāramiṃ;
pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

132. “Imaṃ tvaṃ catutthaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
paññāpāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

133. “Yathā hi bhikkhu bhikkhanto, hīnamukkaṭṭhamajjhime;
kulāni na vivajjento, evaṃ labhati yāpanaṃ.

134. “Tattheva tvaṃ sabbakālaṃ, paripucchaṃ budhaṃ janaṃ;
paññāya pāramiṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi” ti.

Tattha (..0133) **bhikkhantoti** piṇḍāya caranto. **Hīnamukkaṭṭhamajjhime**ti hīnamukkaṭṭhamajjhimāni kulānīti attho. Liṅgavipariyāso kato. **Na vivajjentoti** na parihaaranto, gharapaṭipāṭiṃ muñcitvā caranto vivajjeti nāma, evamakativāti attho. **Yāpananti** yāpanamattaṃ pāṇadhāraṇaṃ āhāraṃ labhatīti attho. **Paripucchanti**- “kiṃ, bhante, kusalaṃ, kiṃ akusalaṃ; kiṃ sāvajjaṃ, kiṃ anavajjan” ti-ādinā (dī. ni. 3.84, 216) nayena tattha tattha abhiññāte paṇḍite jane upasaṅkamitvā paripucchantoti attho. **Budhaṃ jananti** paṇḍitaṃ janaṃ. “Budhe jane” tipi pāṭho. **Paññāya pāraminti** paññāya pāraṃ. “Paññāpāramitaṃ gantvā” tipi pāṭho. Sesametthāpi uttānamevāti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabban” ti uttarimpi upadhārayato pañcamaṃ vīriyapāramiṃ disvā etadahosi- “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya vīriyapāramimpi pūreyyāsi. Yathāpi siho migarājā sabba-iriyāpathesu daḷhavīriyo hoti, evaṃ tvampi sabbabhaveṣu sabba-iriyāpathesu daḷhavīriyo anolīnavīriyo samāno buddho bhavissasi” ti pañcamaṃ vīriyapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ-

135. “Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;

aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

136. “Vicinanto tadā dakkhiṃ, pañcamaṃ vīriyapāramiṃ;
pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

137. “Imaṃ tvaṃ pañcamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
vīriyapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

138. “Yathāpi sīho migarājā, nisajjaṭṭhānacaṅkame;
alīnavīriyo hoti, paggaḥitamano sadā.

139. “Tatheva tvaṃ sabbabhava, paggaṇha vīriyaṃ daḷhaṃ;
vīriyapāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi”ti.

Tattha **alīnavīriyoti** anolīnavīriyo. **Sabbabhaveti** jātajātabhave, sabbesu bhavesūti attho. Āraddhavīriyo hutvā, sambodhiṃ pāpuṇissasītipi pāṭho. Sesametthāpi uttānamevāti.

Athassa (..0134) “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato chaṭṭhamaṃ khantipāramiṃ disvā etadahosi- “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya khantipāramiṃ paripūreyyāsi, sammānanepi avamānanepi khamova bhaveyyāsi. Yathā hi pathaviyaṃ nāma sucimpi pakkipanti asucimpi, na ca tena pathavī sinehaṃ vā paṭighaṃ vā karoti, khamati sahati adhivāsetiyeva, evameva tvampi sabbesaṃ sammānanāvamānanesu khamo samāno buddho bhavissasi”ti chaṭṭhamaṃ khantipāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ-

140. “Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

141. “Vicinanto tadā dakkhiṃ, chaṭṭhamaṃ khantipāramiṃ;
pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

142. “Imaṃ tvaṃ chaṭṭhamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
tattha advejjhamānaso, sambodhiṃ pāpuṇissasi.

143. “Yathāpi pathavī nāma, sucimpi asucimpi ca;
sabbamaṃ sahati nikkhepaṃ, na karoti paṭighaṃ tayā.

144. “Tatheva tvampi sabbesaṃ, sammānāvamānakkhamo;
khantipāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi”ti.

Tattha **tatthāti** tassaṃ khantipāramiyaṃ. Advejjhamānasoti ekaṃsamānaso. **Sucimpīti** candanakuṅkumagandhamālādisucimpi. **Asucimpīti** ahikukkuramanussakuṇapagūthamuttakheḷasiṅghāṇikādi-asucimpi. **Sahatīti** khamati, adhivāseti. **Nikkhepanti** nikkhittaṃ. **Paṭighanti** kodhaṃ. **Tayāti** tāya vuttiyā, tāya nikkhittatāya vā. “Paṭighaṃ dayan”tipi pāṭho, tassa tena nikkhepena paṭighānurodhaṃ na karotīti attho. **Sammānāvamānakkhamoti** sabbesaṃ sammānanāvamānanasaho tvampi bhavāti attho. “Tatheva tvampi sabbabhava, sammānanavimānakkhamo”-tipi paṭhanti. “Khantiyā pāramiṃ gantvā”tipi pāṭho, tassā khantiyā pāramipūraṇavasena gantvāti attho. Sesametthāpi uttānamevāti. Ito paraṃ ettakampi avatvā yattha yattha viseso atthi, taṃ tameva vatvā pāṭhantaraṃ dassetvā gamissāmāti.

Athassa (..0135) “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato sattamaṃ saccapāramiṃ disvā etadahosi- “sumedhapaṇḍita,

tvam ito paṭṭhāya saccapāramimpi pūreyyāsi, asaniyā matthake patamānāyapi dhanādīnaṃ atthāya chandādīnaṃ vasena sampajānamusāvādaṃ nāma mā bhāsi. Yathāpi osadhītārakā nāma sabba-utūsu attano gamanavīthiṃ vijahitvā aññāya vīthiyā na gacchati, sakavīthiyāva gacchati, evameva tvampi saccaṃ pahāya musāvādaṃ nāma avadantoyeva buddho bhavissasi”ti sattamaṃ sacca-pāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ-

145. “Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

146. “Vicinanto tadā dakkhiṃ, sattamaṃ saccapāramiṃ;
pubbakehi mahesīhi, āsevitānisevitaṃ.

147. “Imaṃ tvam sattamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
tatha advejjhavacano, sambodhiṃ pāpuṇissasi.

148. “Yathāpi osadhī nāma, tulābhūtā sadevake;
samaye utuvasse vā, na vokkamati vīthito.

149. “Tattheva tvampi saccesu, mā vokkama hi vīthito;
saccapāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi”ti.

Tattha **tatthāti** saccapāramiyaṃ. **Advejjhavacano**ti avitathavacano. **Osadhī nāmāti** osadhītārakā, osadhagahaṇe osadhītārakaṃ uditam disvā osadham gaṇhanti. Tasmā “osadhītārakā”ti vuccati. **Tulābhūtāti** pamāṇabhūtā. **Sadevake**ti sadevakassa lokassa. **Samayeti** vassasamaye. **Utuvasseti** hemantagimhesu. “Samaye utuvaṭṭe”tipi pāṭho. Tassa **samayeti** gimhe. **Utuvaṭṭeti** hemante ca vassāne cāti attho. **Na vokkamati vīthitoti** taṃ taṃ utumhi attano gamanavīthito na vokkamati na vigacchati, cha māse pacchimaṃ disaṃ gacchati, cha māse pubbaṃ disaṃ gacchatīti. Atha vā **osadhī nāmāti** siṅgiverapipphalimaricādikaṃ osadham. **Na vokkamati**ti yaṃ yaṃ phaladānasamattham osadham, taṃ taṃ phaladānaṃ okkamma attano (..0136) phalaṃ adatvā na nivattati. **Vīthitoti** gamanavīthito, pitta-haro pittaṃ harateva, vāta-haro vātaṃ harateva, semhaharo semhaṃ haratevāti attho. Sesametthāpi uttānamevāti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upa-dhārayato aṭṭhamaṃ adhiṭṭhānapāramiṃ disvā etadahosi- “sumedhapaṇḍita, tvam ito paṭṭhāya adhiṭṭhānapāramimpi pūreyyāsi, yaṃ adhiṭṭhāsi, tasmim adhiṭṭhāne niccalo bhavyeyyāsi, yathā pabbato nāma sabbadisāsu vāte paharantepi na kampati na calati, attano ṭhāneyeva tiṭṭhati, evameva tvampi attano adhiṭṭhāne niccalo hontova buddho bhavissasi”ti aṭṭhamaṃ adhiṭṭhānapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsīti. Tena vuttaṃ-

150. “Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

151. “Vicinanto tadā dakkhiṃ, aṭṭhamaṃ adhiṭṭhānapāramiṃ;
pubbakehi mahesīhi, āsevitānisevitaṃ.

152. “Imaṃ tvam aṭṭhamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
tatha tvam acalo hutvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi.

153. “Yathāpi pabbato selo, acalo suppatiṭṭhito;

na kampati bhusavātehi, sakaṭṭhāneva tiṭṭhati.

154. “Tattheva tvampi adhiṭṭhāne, sabbadā acalo bhava;
adhiṭṭhānapāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī” ti.

Tattha **seloti** silāmayo. **Acaloti** niccalo **suppatiṭṭhito**ti acalattāva suṭṭhu patiṭṭhito. “Yathāpi pabbato acalo, nikhāto suppatiṭṭhito”tipi pāṭho. **Bhusavātehi**ti balavavātehi. **Sakaṭṭhānevā**ti attano ṭhāneyeva, yathāṭhitatṭhāneyevāti attho. Sesameṭṭhāpi uttānamevāti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato navamaṃ mettāpāramiṃ disvā etadahosi- “sumedhapaṇḍita, tvam ito paṭṭhāya mettāpāramiṃ pūreyyāsi, hitesupi ahitesupi ekacittova (..0137) bhavye-yyāsi. Yathāpi udakaṃ nāma pāpajanassapi kalyāṇajanassapi sītabhāvaṃ ekasadisamaṃ katvā pharati, evameva tvampi sabbasattesu mettacittena ekacittova hutvā buddho bhavissasī”ti navamaṃ mettāpāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsīti. Tena vuttaṃ-

155. “Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

156. “Vicinanto tadā dakkhiṃ, navamaṃ mettāpāramiṃ;
pubbakehi mahesīhi, āsevitānisevitaṃ.

157. “Imaṃ tvam navamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
mettāya asamo hoti, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

158. “Yathāpi udakaṃ nāma, kalyāṇe pāpake jane;
samaṃ pharati sītena, pavāheti rajomalaṃ.

159. “Tattheva tvam hitāhite, samaṃ mettāya bhāvaya;
mettāpāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī” ti.

Tattha **asamo hohī**ti mettābhāvanāya asadiso hohi. Tattha “tvam samasamo hohī”tipi pāṭho, so uttānatthova. **Samanti** tulyaṃ. **Pharatī**ti phusati. **Pavāhetī**ti visodheti. **Rajoti** āgantukarajaṃ. **Malanti** sarīre utṭhitaṃ sedamalādiṃ. “Rajamala-
tipi pāṭho, soyevattho. **Hitāhite**ti hite ca ahite ca, mitte ca amitte cāti attho. **Mettāya bhāvayā**ti mettaṃ bhāvaya vaḍḍhehi. Sesameṭṭhāpi uttānamevāti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato dasamaṃ upekkhāpāramiṃ disvā etadahosi- “sumedhapaṇḍita, tvam ito paṭṭhāya upekkhāpāramiṃ paripūreyyāsi, sukhepi dukkhepi majjhattova bhavye-yyāsi. Yathāpi pathavī nāma sucimpi asucimpi ca pakkhipamāne majjhattāva hoti, evameva tvampi sukhadukkhesu majjhattova honto buddho bhavissasī”ti dasamaṃ upekkhāpāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsīti. Tena vuttaṃ-

160. “Na (..0138) hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

161. “Vicinanto tadā dakkhiṃ, dasamaṃ upekkhāpāramiṃ;
pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

162. “Imaṃ tvaṃ dasamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
tulābhūto daḷho hutvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi.

163. “Yathāpi pathavī nāma, nikkhittaṃ asuciṃ suciṃ;
upekkhati ubhopete, kopānunayavajjitā.

164. “Tattheva tvaṃ sukhadukkhe, tulābhūto sadā bhava;
upekkhāpāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi” ti.

Tattha **tulābhūto**ti majjhatabhāve ṭhito yathā tulāya daṇḍo samaṃ tulito samaṃ tiṭṭhati, na namati na unnamati, evameva tvampi sukhadukkhesu tulāsadiṣo hutvā sambodhiṃ pāpuṇissasi. **Kopānunayavajjitā**ti paṭighānurodhavajjitā. “Dayākopa-vivajjitā”tipi pāṭho, soyevattho. Sesamaṃ khantipāramiyaṃ vuttanayeneva vedītabbaṃ.

Tato sumedhapaṇḍito ime dasa pāramidhamme vicinitvā tato paraṃ cintesi-
“imasmim loke bodhisattehi paripūretabbā bodhipācanā buddhattakarā dhammā
ettakāyeva, na ito bhiyyo, imā pana pāramiyo uddhaṃ ākāsepi natthi, na heṭṭhā
pathaviyampi, na puratthimādisu disāsipi atthi, mayhamyeva pana hadayamaṃsa-
ntareyeva paṭiṭṭhitā”ti. Evaṃ tāsamaṃ attano hadaye paṭiṭṭhitabhāvaṃ disvā
sabbāpi tā daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāya punappaṇaṃ sammasanto anulomapaṭilomaṃ
sammasi, pariyante gahetvā ādimhi pāpesi, ādimhi gahetvā pariyante ṭhapesi,
majjhe gahetvā ubhato osāpesi, ubhato koṭṭisu gahetvā majjhe osāpesi. Bāhirabha-
ṇḍapariccāgo **pāramiyo** nāma, aṅgapariccāgo **upapāramiyo** nāma, jīvitapariccāgo
paramatthapāramiyo nāmāti dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramattha-
pāramiyoti samattiṃsa pāramiyo yamakatelaṃ vinivaṭṭento viya sammasi. Tassa
dasa pāramiyo sammasantassa dhammatejena (..0139) catunahutādhikadvijōja-
nasatasahassabahalā vipulā ayaṃ mahāpathavī hatthinā akkantanaḷakalāpo viya
uppīḷiyamānaṃ ucchuyantaṃ viya ca mahāviraṃsaṃ viravamānā saṅkampi sampa-
kampi sampavedhi. Kulālacakkaṃ viya telayantacakkaṃ viya ca paribbhami.
Tena vuttaṃ-

165. “Ettakāyeva te loke, ye dhammā bodhipācanā;
tatuddhaṃ natthi aññatra, daḷhaṃ tattha paṭiṭṭhaha.

166. “Ime dhamme sammasato, sabhāvasarasalakkhaṇe;
dhammatejena vasudhā, dasasahassī pakampatha.

167. “Calatī ravatī pathavī, ucchuyantaṃva pīḷitaṃ;
telayante yathā cakkaṃ, evaṃ kampaṭi medanī” ti.

Tattha **ettakāyevā**ti niddiṭṭhānaṃ dasannaṃ pāramitānaṃ anūnādhikabhāvassa
dassanattaṃ vuttaṃ. **Tatuddhanti** tato dasapāramīhi uddhaṃ **natthi**. **Aññatrā**ti
aññaṃ, lakkhaṇaṃ saddasatthato gahetabbaṃ. Tato dasapāramito añño buddha-
kāradhammo natthīti attho. **Tatthā**ti tāsū dasasu pāramīsū. **Paṭiṭṭhahā**ti paṭiṭṭha,
paripūrento tiṭṭhāti attho.

Ime dhammeti pāramidhamme. **Sammasatoti** upaparikkhantassa, anādaratthe
sāmivacanaṃ daṭṭhabbaṃ. **Sabhāvasarasalakkhaṇeti** sabhāvasaṅkhātena sara-

salakkhaṇena sammasantassāti attho. **Dhammatejenā**ti pāramipavicayañāṇatejēna. **Vasudhā**ti vasūti ratanaṃ vuccati, taṃ dhāreti dhīyati vā etthāti vasudhā. Kā sā? Medanī. **Pakampathā**ti pakampittha. Sumedhapaṇḍite pana pāramiyo vicinante tassa ñāṇatejēna dasasahassī pakampitthāti attho.

Calatīti chappakārā kampi. **Ravatī**ti nadati vikūjati. **Ucchuyantaṃva pīlanti** nippīlitaṃ ucchuyantaṃ viya. “Guḷayantaṃva pīlitaṃ”tipi pāṭho, soyevattho. **Telayannteti** telapīlanayante. **Yathā cakkanti** cakkikānaṃ mahācakkayantaṃ viya. **Evanti** yathā telapīlanacakkayantaṃ paribbhamati kampati, evaṃ ayaṃ medanī kampa-
tīti attho. Sesamettha uttānamevāti.

Evaṃ (..0140) mahāpathaviyā kampamānāya rammanagaravāsino manussā bhagavantaṃ parivisayamānā saṅghātuṃ asakkontā yugandharavātabbhāhatā mahāsālā viya mucchitā papatiṃsu. Ghaṭādīni kulālabhaṇḍāni pavaṭṭentāni añña-
maññaṃ paharantāni cuṇṇavicuṇṇāni ahesuṃ. Mahājano bhītatasito satthāraṃ upasaṅkamitvā- “kiṃ nu kho bhagavā ‘nāgāvaṭṭo ayaṃ, bhūtayakkhadevatāsu aññatarāvaṭṭo vā’ti na hi mayaṃ etaṃ jānāma. Api ca kho sabbopi ayaṃ mahā-
jano bhayena upadduto, kiṃ nu kho imassa lokassa pāpakaṃ bhavissati, udāhu kalyāṇaṃ, kathetha no etaṃ kāraṇaṃ”ti pucchiṃsu.

Atha satthā tesam kathaṃ sutvā- “tumhe mā bhāyittha, mā kho cintayittha, natthi vo itonidānaṃ bhayaṃ, yo so mayā ajja sumedhapaṇḍito ‘anāgate gotamo nāma buddho bhavissati’ti byākato, so idāni pāramiyo sammāsati, tassa sammāsantassa dhammatejēna sakaladasasahassī lokadhātu ekappahārena kampati ceva viravati cā”ti āha. Tena vuttaṃ-

168. “Yāvatā parisā āsi, buddhassa parivesane;
pavedhamānā sā tattha, mucchitā seti bhūmiyaṃ.

169. “Ghaṭānekasahassāni, kumbhīnañca satā bahū;
sañcuṇṇamathitā tattha, aññamaññaṃ paghaṭṭitā.

170. “Ubbiggā tasitā bhītā, bhantā byathitamānasā;
mahājanā samāgamma, dīpaṅkaramupāgamuṃ.

171. “Kiṃ bhavissati lokassa, kalyāṇamatha pāpakaṃ;
sabbo upadduto loko, taṃ vinodehi cakkhuma.

172. “Tesaṃ tadā saññāpesi, dīpaṅkaro mahāmuni;
vissatthā hotha mā bhātha, imasmim pathavikampane.

173. “Yamahaṃ ajja byākāsim, buddho loke bhavissati;
eso sammāsati dhammaṃ, pubbakaṃ jinasevitaṃ.

174. “Tassa (..0141) sammāsato dhammaṃ, buddhabhūmim asesato;
tenāyaṃ kampitā pathavī, dasasahassī sadevake”ti.

Tattha **yāvatā**ti yāvatikā. **Āsī**ti ahosi. “Yā tadā parisā āsī”tipi pāṭho, tassa yā tattha parisā ṭhitā āsīti attho. **Pavedhamānā**ti kampamānā. **Sā**ti sā parisā. **Tatthā**ti tasmim parivesanaṭṭhāne. **Setī**ti sayittha.

Ghaṭāti ghaṭānaṃ, sāmi-atthe paccattavacanaṃ, ghaṭānaṃ nekasahassānīti attho. **Sañcuṇṇamathitā**ti cuṇṇā ceva mathitā ca, mathitasañcuṇṇāti attho. **Añña-
maññaṃ paghaṭṭitā**ti aññamaññaṃ pahaṭṭā. **Ubbiggā**ti utrāsahadayā. **Tasitā**ti

sañjātatāsā. **Bhītāti** bhayabhītā. **Bhantāti** phandanamānasā, vibbhantacittāti attho. Sabbāni panetāni aññamaññavevacanāni. **Samāgammāti** samāgantvā. Ayameva vā pāṭho.

Upaddutoti upahato. **Taṃ vinodehīti** taṃ upaddutabhayaṃ vinodehi, vināsayāti attho. **Cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhuma. **Tesaṃ tadāti** te jane tadā, upayogathe sāmivacanaṃ. **Saññāpesīti** ñāpesi bodhesi. **Visatthāti** vissatthacittā. **Mā bhāthāti** mā bhāyatha. **Yamahanti** yaṃ ahaṃ sumedhapaṇḍitaṃ. **Dhammanti** pāramidhammaṃ. **Pubbakanti** porāṇaṃ. **Jinasevanti** jinehi bodhisattakāle sevanti attho. **Buddhabhūminti** pāramidhammaṃ. **Tenāti** tena sammasanakāraṇena. **Kampitāti** calitā. **Sadevake**ti sadevake loke.

Tato mahājano tathāgatassa vacanaṃ sutvā haṭṭhatuṭṭho mālāgandhavilepanādīni ādāya rammanagarato nikkhamitvā bodhisattaṃ upasaṅkamtivā mālāgandhādīhi pūjetvā vanditvā padakkhiṇaṃ katvā rammanagarameva pāvīsi. Atha kho bodhisatto dasa pāramiyo sammāsivā vīriyaṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāya nisinnāsanā vuṭṭhāsi. Tena vuttaṃ-

175. “Buddhassa vacanaṃ sutvā, mano nibbāyi tāvade;
sabbe maṃ upasaṅkamma, punāpi maṃ abhivandisuṃ.

176. “Samādiyivā (..0142) buddhaguṇaṃ, daḷhaṃ katvāna mānasam;
dīpaṅkamaṃ namassitvā, āsanā vuṭṭhahiṃ tadā”ti.

Tattha **mano nibbāyīti** mahājanassa pathavikampane ubbiggahadayassa tattha kāraṇaṃ sutvā mano nibbāyi, santiṃ agamāsīti attho. “Jano nibbāyī”tipi pāṭho, so uttānoyeva. **Samādiyivāti** sammā ādiyivā, samādāyāti attho. **Buddhaguṇanti** pāramiyo. Sesam uttānameva.

Atha kho bodhisattaṃ dayitasabbasattaṃ āsanā vuṭṭhantaṃ sakaladasasahasacakkavāḷadevatā sannipatitvā dibbehi mālāgandhādīhi pūjetvā- “ayya sumedhatāpasa, tayā ajja dīpaṅkaradasabalassa pādāmūle mahati patthanā patthitā, sā te anantarāyena samijjhatu, mā te tattha bhayaṃ vā chambhitattaṃ vā ahosi. Sarīre te appamattakopi rogo mā uppajjatu, khippaṃ pāramiyo pūretvā sammāsaṃbodhiṃ paṭivijjha. Yathā pupphūpagaphalūpagā rukkhā samaye pupphanti ceva phalanti ca, tatheva tvampi taṃ samayaṃ anatikkamitvā khippaṃ saṃbodhiṃ phusassū”ti-ādīni thutimaṅgalāni payirudāhaṃsu, evaṃ payirudāhitvā bodhisattaṃ abhivādetvā attano attano devaṭṭhānameva agamaṃsu. Bodhisattopi devatāhi abhitthuto- “ahaṃ dasa pāramiyo pūretvā kappasatasahasādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake buddho bhavissāmī”ti vīriyaṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāya ākāsamabbhuggantvā isigaṇavantaṃ himavantaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ-

177. “Dibbaṃ mānusaṃ pupphaṃ, devā mānusakā ubho;
samokiranti pupphehi, vuṭṭhahantassa āsanā.

178. “Vedayanti ca te sotthiṃ, devā mānusakā ubho;
mahantaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, taṃ labhassu yathicchitaṃ.

179. “Sabbītiyo vivajjantu, soko rogo vinassatu;
mā te bhavantvantarāyā, phusa khippaṃ bodhimuttamaṃ.

180. “Yathāpi samaye patte, pupphanti pupphino dumā;

- tattheva tvaṃ mahāvīra, buddhañāṇehi pupphasu.
- 181.** “Yathā (..0143) ye keci sambuddhā, pūrayuṃ dasapāramī;
tattheva tvaṃ mahāvīra, pūraya dasapāramī.
- 182.** “Yathā ye keci sambuddhā, bodhimaṇḍamhi bujjhare;
tattheva tvaṃ mahāvīra, bujjhassu jinabodhiyaṃ.
- 183.** “Yathā ye keci sambuddhā, dhammacakkaṃ pavattayuṃ;
tattheva tvaṃ mahāvīra, dhammacakkaṃ pavattaya.
- 184.** “Puṇṇamāye yathā cando, parisuddho virocāti;
tattheva tvaṃ puṇṇamano, viroca dasasahassiyaṃ.
- 185.** “Rāhumutto yathā sūriyo, tāpena atirocāti;
tattheva lokā muccitvā, viroca siriyā tuvaṃ.
- 186.** “Yathā yā kāci nadiyo, osaranti mahodadhiṃ;
evaṃ sadevakā lokā, osarantu tavantike.
- 187.** “Tehi thutappasattho so, dasa dhamme samādiya;
te dhamme paripūrento, pavanaṃ pāvisī tadā”ti.

Tattha **dibbanti** mandāravapāricchattakasantānakusesayādikaṃ dibbakusumaṃ devā mānusakā ca mānuspupphaṃ gahetvāti attho. **Samokirantīti** mamopari samokiriṃsūti attho. **Vuṭṭhahantassāti** vuṭṭhahato. **Vedayantīti** nivedayiṃsu saññāpesuṃ. **Sotthinti** sotthibhāvaṃ. Idāni vedayitākāradassanattamaṃ “**mahantaṃ patthitaṃ tuyhan**”ti-ādi vuttaṃ. Tayā pana, sumedhapaṇḍita, mahantaṃ ṭhānaṃ patthitaṃ, taṃ yathāpatthitaṃ labhassūti attho.

Sabbītiyoti entīti itiyō, sabbā itiyō sabbītiyō, upaddavā. **Vivajjantūti** mā hontu. **Soko rogo vinassatūti** socanasañkhāto soko rujanasañkhāto rogo ca vinassatu. **Teti tava.** **Mā bhavantvantarāyāti** mā bhavantu antarāyā. **Phusāti** adhigaccha pāpuṇāhi. **Bodhinti** arahattamaggañāṇaṃ sabbaññutaññāṇampi vaṭṭati. **Uttamanti** seṭṭhaṃ sabbabuddhaguṇadāyakattā arahattamaggañāṇaṃ “uttaman”ti vuttaṃ.

Samayeti (..0144) tassa tassa rukkhassa pupphanasamaye sampatteti attho. **Pupphinoti** pupphanakā. **Buddhañāṇehīti** aṭṭhārasahi buddhañāṇehi. **Pupphasūti** pupphassu. **Pūrayunti** pūrayiṃsu. **Pūrayāti** paripūraya. **Bujjhareti** bujjhiṃsu. **Jinabodhiyanti** jinānaṃ buddhānaṃ bodhiyā, sabbaññubodhimūleti attho. **Puṇṇamāyēti** puṇṇamāsiyaṃ. **Puṇṇamanoti** paripuṇṇamanoratho.

Rāhumuttoti rāhunā sobbhānunā mutto. **Tāpenāti** patāpena, ālokena. **Lokā muccitvāti** lokadhammehi alitto hutvāti attho. **Virocāti** virāja. **Siriyāti** buddhasiriyā. **Osarantīti** mahāsamuddaṃ pavisanti. **Osarantūti** upagacchantu. **Tavantiketi** tava santikaṃ. **Tehīti** devehi. **Thutappasatthoti** thuto ceva pasattho ca, thutehi vā dīpañkarādīhi pasatthoti thutappasattho. **Dasa dhammeti** dasa pāramidhamme. **Pavananti** mahāvanaṃ, dhammikapabbate mahāvanaṃ pāvisīti attho. Sesagāthā su-uttānā evāti.

Iti madhuratthavilāsiniyā buddhavaṃsa-aṭṭhakathāya

Sumedhapatthanākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dīpaṅkarabuddhavaṃsavaṇṇanā

Rammanagaravāsīnopi te upāsakā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā puna bhagavantaṃ bhuttāviṃ onītapattapāṇiṃ mālāgandhā-dīhi pūjetvā vanditvā dānānumodanaṃ sotukāmā upanisīdiṃsu. Atha satthā tesāṃ paramamadhuraṃ hadayaṅgamaṃ dānānumodanamakāsi-

“Dānaṃ nāma sukhādīnaṃ, nidānaṃ paramaṃ mataṃ;
nibbānaṃ pana sopānaṃ, patiṭṭhāti pavuccati.

“Dānaṃ tāṇaṃ manussānaṃ, dānaṃ bandhu parāyanaṃ;
dānaṃ dukkhādhīpanānaṃ, sattānaṃ paramā gati.

“Dukkhanittharaṇaṭṭhena, dānaṃ nāvāti dīpitaṃ;
bhayarakkhaṇato dānaṃ, nagaranti ca vaṇṇitaṃ.

“Dānaṃ (..0145) durāsadaṭṭhena, vuttamāsivisoti ca;
dānaṃ lobhamalādīhi, padumaṃ anupalittato.

“Natthi dānasamo loke, purisassa avassayo;
paṭipajjatha tasmā taṃ, kiriyājjhāsayena ca.

“Saggalokanidānāni, dānāni matimā idha;
ko hi nāma naro loke, na dadeyya hite rato.

“Sutvā devesu sampattiṃ, ko naro dānasambhavaṃ;
na dajjā sukhappadaṃ dānaṃ, dānaṃ cittappamodanaṃ.

“Dānena paṭipannaena, accharāparivārito;
ramate suciraṃ kālaṃ, nandane suranandane.

“Pītimuḷāraṃ vindati dātā, gāravamasmimṃ gacchati loke;
kittimanantaṃ yāti ca dātā, vissasaniyo hoti ca dātā.

“Datvā dānaṃ yāti naro so, bhogasamiddhiṃ dīghañcāyu;
sussaratampi ca vindati rūpaṃ, sagge saddhiṃ kiḷati devehi;
vimānesu ṭhatvā nānā, mattamayūrābhirutesu.

“Corārīrājodakapāvākānaṃ, dhanaṃ asādhāraṇameva dānaṃ;
dadāti taṃ sāvakañāṇabhūmiṃ, paccekabhūmiṃ pana buddhabhūmin”ti.-

Evamādinā nayena dānānumodanaṃ katvā dānāni saṃsaṃ pakāsetvā tadana-
ntaraṃ silakathaṃ kathesi. Silaṃ nāmetaṃ idhalokaparalokasampattīnaṃ mūlaṃ.

“Silaṃ sukhānaṃ paramaṃ nidānaṃ, silena silī tivaṃ payāti;
silañhi saṃsāramupāgatassa, tāṇaṃca leṇaṃca parāyanañca.

“Avassayo (..0146) silasamo janānaṃ, kuto panañño idha vā parattha;
silaṃ guṇānaṃ paramā patiṭṭhā, yathā dharā thāvarajaṅgamānaṃ.

“Silaṃ kireva kalyāṇaṃ, silaṃ loke anuttaraṃ;
ariyavuttisamācāro, yena vuccati silavā”. (jā. 1.3.118);

Silālaṅkārasamo alaṅkāro natthi, silagandhasamo gandho natthi, silasamaṃ

kilesamalavisodhanaṃ natthi, sīlasamaṃ pariḷāhūpasamaṃ natthi, sīlasamaṃ kittijanaṃ natthi, sīlasamaṃ saggārohaṇasopānaṃ natthi, nibbānanagarappavesane ca sīlasamaṃ dvāraṃ natthi. Yathāha-

“Sobhantevaṃ na rājāno, muttāmaṇivibhūsitā;

yathā sobhanti yatino, sīlabhūsanabhūsitā.

“Sīlagandhasamo gandho, kuto nāma bhavissati;

yo samaṃ anuvāte ca, paṭivāte ca vāyati. (visuddhi. 1.9);

“Na pupphagandho paṭivātameti, na candanaṃ taggaramallikā vā;

satañca gandho paṭivātameti, sabbā disā sappuriso pavāyati.

“Candanaṃ tagaraṃ vāpi, uppalaṃ atha vassikī;

etesam gandhajātānaṃ, sīlagandho anuttaro. (dha. pa. 54-55; mi. pa. 5.4.1).

“Na gaṅgā yamunā cāpi, sarabhū vā sarasvatī;

ninnagā vāciravatī, mahī vāpi mahānadī.

“Sakkuṇanti visodhetuṃ, taṃ malaṃ idha pāṇinaṃ;

visodhayati sattānaṃ, yaṃ ve sīlajalaṃ malaṃ.

“Na taṃ sajaladā vātā, na cāpi haricandanaṃ;

neva hārā na maṇayo, na candakiraṇaṅkurā.

“Samayantīdha (..0147) sattānaṃ, pariḷāhaṃ surakkhitaṃ;

yaṃ sameti idaṃ ariyaṃ, sīlaṃ accantasītaṃ.

“Attānuvādādibhayaṃ, viddhaṃsayati sabbadā;

janeti kittihāsañca, sīlaṃ sīlavato sadā.

“Saggārohaṇasopānaṃ, aññaṃ sīlasamaṃ kuto;

dvāraṃ vā pana nibbāna, nagarassa pavesane.

“Guṇānaṃ mūlabhūtaṃ, dosānaṃ balaghātino;

iti sīlassa jānātha, ānisaṃsamanuttaraṃ”ti. (visuddhi. 1.9);

Evam bhagavā sīlānisaṃsaṃ dassetvā- “idaṃ pana sīlaṃ nissāya ayaṃ saggo labhati”ti dassanattamaṃ tadanantaraṃ saggakathaṃ kathesi. Ayaṃ saggo nāma iṭṭho kanto manāpo ekantasukho nīcamettha kīlā nīcaṃ sampattiyo labhanti. Cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukhaṃ dibbasampattiṃ paṭilabhanti. Tāvatiṃsā tisso vassakoṭṭhiyo saṭṭhi ca vassasatasahassānīti evamādisaggaguṇapaṭisaṃyuttakathaṃ kathesi. Evam saggakathāya palobhetvā puna- “ayampi saggo anicco adhuvo na tattha chandarāgo kātabbo”ti kāmānaṃ ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ nekkhame ānisaṃsaṃca pakāsetvā amatapariyo- sānaṃ dhammakathaṃ kathesi. Evam tassa mahājanassa dhammaṃ desetvā ekacce saraṇesu ca ekacce pañcasīlesu ca ekacce sotāpattiphale ca ekacce saka- dāgāmiṃphale ekacce anāgāmiṃphale ekacce catūsupi phalesu ekacce tīsu vijjāsu ekacce chasu abhiññāsu ekacce aṭṭhasu samāpattisu paṭiṭṭhāpetvā uṭṭhāyāsānā rammanagaraṃ nikkhamitvā sudassanamaṃ mahāvihāraṃ eva pāvisi. Tena vuttaṃ-

1. “Tadā te bhojayitvāna, sasaṅghaṃ lokanāyakaṃ;
upagacchumaṃ saraṇaṃ tassa, dīpaṅkarassa satthuno.
2. “Saraṇāgamane kañci, niveseti tathāgato;
kañci pañcasu sīlesu, sīle dasavidhe paraṃ.
3. “Kassaci (..0148) deti sāmāññaṃ, caturo phalamuttame;
kassaci asame dhamme, deti so paṭisambhidā.
4. “Kassaci varasamāpattiyo, aṭṭha deti narāsabho;
tisso kassaci vijjāyo, chaḷabhiññā paveccati.
5. “Tena yogena janakāyaṃ, ovadati mahāmuni;
tena vitthārikaṃ āsi, lokanāthassa sāsanaṃ.
6. “Mahāhanusabhakkhandho, dīpaṅkarasānāmaṃ;
bahū jane tārayati, parimoceti duggatiṃ.
7. “Bodhaneyyaṃ janaṃ disvā, satahassepī yojane;
khaṇena upagantvāna, bodheti taṃ mahāmuni”ti.

Tattha **te**ti rammanagaraṃ vāsino upāsakā. **Saraṇanti** ettha saraṇaṃ saraṇa- gamaṃ saraṇassa gantā ca veditabbā. Sarati hiṃsati vināsetīti **saraṇaṃ**, kiṃ taṃ? Ratanattayaṃ. Taṃ pana saraṇagatānaṃ teneva saraṇagamaṇena bhayaṃ santāsaṃ dukkhaṃ duggatiṃ parikkilesaṃ hanati hiṃsati vināsetīti saraṇanti vuccatīti. Vuttañhetam-

“Ye keci buddhaṃ saraṇaṃ gatāse, na te gamissanti apāyabhūmiṃ;
pahāya mānusaṃ dehaṃ, devakāyaṃ paripūressanti. (dī. ni. 2.332; saṃ. ni. 1.37);

“Ye keci dhammaṃ saraṇaṃ gatāse, na te gamissanti apāyabhūmiṃ;
pahāya mānusaṃ dehaṃ, devakāyaṃ paripūressanti. (dī. ni. 2.332; saṃ. ni. 1.37);

“Ye keci saṅghaṃ saraṇaṃ gatāse, na te gamissanti apāyabhūmiṃ;

pahāya mānusaṃ dehaṃ, devakāyaṃ paripūressanti”ti. (dī. ni. 2.332; saṃ. ni. 1.37);

Saraṇagamanam (..0149) nāma ratanattayaparāyanākārappavatto cittuppādo. **Saraṇassa gantā** nāma taṃsamaṅgipuggalo. Evaṃ tāva saraṇam saraṇagamanam saraṇassa gantā cāti idaṃ tayaṃ veditabbaṃ.

Tassāti taṃ dīpaṅkaram, upayogatthe sāmivacanaṃ daṭṭhabbaṃ. “Upagacchum saraṇam tatthā”tipi pāṭho. **Satthunoti** satthāraṃ. **Saraṇāgamane kañcīti** kañci puggalaṃ saraṇagamane nivesetīti attho. Kiñcāpi paccuppannavasena vuttaṃ, atītakālavasena pana attho gahetabbo. Esa nayo sesesupi. “Kassaci saraṇāgamane”tipi pāṭho, tassapi soyevattho. Kañci pañcasu sīlesūti kañci puggalaṃ pañcasu viratisīlesu nivesesīti attho. “Kassaci pañcasu sīlesū”tipi pāṭho, soyevattho. **Sīle dasavidhe paranti** aparaṃ puggalaṃ dasavidhe sīle nivesesīti attho. “Kassaci kusale dasā”tipi pāṭho, tassa kañci puggalaṃ dasa kusaladhamme samādapesīti attho. **Kassaci deti sāmaññanti** ettha paramatthato sāmaññanti maggo vuccati. Yathāha-

“Katamañca, bhikkhave, sāmaññaṃ? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ- sammādiṭṭhi ...pe... sammāsamādhi. Idaṃ vuccati, bhikkhave, sāmaññaṃ”ti (saṃ. ni. 5.36).

Caturo phalamuttameti cattāri uttamāni phalānīti attho. **Ma-kāro** padasandhikaro. Liṅgavipariyāsenā vuttaṃ. Yathopanissayaṃ cattāro magge cattāri ca sāmaññaphalāni kassaci adāsīti attho. **Kassaci asame dhammeti** kassaci asadise cattāro paṭisambhidādhamme adāsi.

Kassaci varasamāpattiyoti kassaci pana nīvaraṇavigamena padhānabhūtā aṭṭha samāpattiyō adāsi. **Tisso kassaci vijjāyoti** kassaci puggalassa upanissayavasena dibbacakkhuñāṇapubbenivāsānussatiñāṇa-āsavakkhayañāṇaṃ vasena tisso vijjāyo. **Chaḷabhiññā pavecchatīti** cha abhiññāyo kassaci adāsi.

Tena yogenāti tena nayena tenānukkamena ca. **Janakāyanti** janasaṃmūhaṃ. **Ovadatīti** ovadi. Kālavipariyāsenā vuttanti veditabbaṃ. Ito uparipi īdisesu vacanesu atītakālavaseneva attho gahetabbo (..0150). **Tena vitthārikaṃ āsīti** tena dīpaṅkarassa bhagavato ovādena anusāsaniyā vitthārikaṃ vitthataṃ visālībhūtaṃ sāsanaṃ ahoṣi.

Mahāhanūti mahāpurisānaṃ kira dvepi hanūni paripuṇṇāni dvādasiyā pakkhassa candasadisākārāni hontīti mahantāni hanūni yassa so mahāhanu, sīhanūti vuttaṃ hoti. **Usabhakkhandhoti** usabhasseva khandho yassa bhavati, so usabhakkhandho. **Suvaṭṭitasuvaṇṇāliṅgasadisarucirakkhandho** samavaṭṭacārukhandhoti attho. **Dīpaṅkarasanāmakoti** dīpaṅkarasanāmo. **Bahū jane tārayatīti** bahū buddhaveneyye jane tāresi. **Parimocetīti** parimocesi. **Duggatinti** duggatito. Nissakkatthe upayogavacanaṃ.

Idāni tāraṇaparimocanakaṇṇāradassanattamaṃ “**bodhaneyyaṃ jananti**”ti gāthā vuttā. Tattha **bodhaneyyaṃ jananti** bodhaneyyaṃ pajaṃ, ayameva vā pāṭho. **Disvāti** buddhacakkhunā vā samantacakkhunā vā disvā. **Satasahassepī yojaneti** anekasahassepī yojane ṭhitam. Idaṃ pana dasasahasasiyāmyeva sandhāya

vuttanti datṭhabbam.

Dīpaṅkaro kira satthā buddhattam patvā bodhimūle sattasattāham vītināmetvā aṭṭhame sattāhe mahābrahmuno dhammajjesanam paṭiññāya sunandārāme dhammacakkaṃ pavattetvā koṭisatam devamanussānam dhammāmatam pāyesi. Ayaṃ paṭhamo abhisamayo ahoṣi.

Atha satthā attano puttassa samavaṭṭakkhandhassa usabhakkhandhassa nāma ñāṇaparipākaṃ ñatvā taṃ atrajaṃ pamukhaṃ katvā **rāhulovādasadisam** dhammaṃ desetvā devamanussānam navutikoṭiyo dhammāmatam pāyesi. Ayaṃ dutiyo abhisamayo ahoṣi.

Puna bhagavā amaravatīnagaradvāre mahāsirīsarukkhamūle yamakapāṭihāriyam katvā mahājanassa bandhanāmokkhaṃ katvā devagaṇaparivuto divasakarātirekajutivisarabhavane tāvatimsabhavane pāricchattakamūle paramasītale paṇḍukambalasilātale nisīditvā sabbadevagaṇapītisañjananiṃ attano (..0151) jananiṃ sumedhādeviṃ pamukhaṃ katvā sabbalokaviditavisuddhidevo devadevo dīpaṅkaro bhagavā sabbasattahitakaram paramātirekagambhīrasukhumaṃ buddhivisadakaram sattappakaraṇam abhidhammapītakam desetvā navutidevakoṭisahassānam dhammāmatam pāyesi. Ayaṃ tatiyo abhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ-

8. “Paṭhamābhisamaye buddho, koṭisatamabodhayi;
dutiyaḥbhisamaye nātho, navutikoṭimabodhayi.

9. “Yadā ca devabhavanamhi, buddho dhammamadesayi;
navutikoṭisahassānam, tatiyaḥbhisamayo ahū”ti.

Dīpaṅkarassa pana bhagavato tayo sāvakasannipātā ahesuṃ. Tattha sunandārāme koṭisatasahassānam paṭhamo sannipāto ahoṣi. Tena vuttaṃ-

10. “Sannipātā tayo āsuṃ, dīpaṅkarassa satthuno;
koṭisatasahassānam, paṭhamo āsi samāgamo”ti.

Athāparena samayena dasabalo catūhi bhikkhusatasahashehi parivuto gāmaniganagarapaṭipāṭiyā mahājanānuggahaṃ karonto cārikaṃ caramāno anukkamena ekasmiṃ padese mahājanakatasakkāram sabbalokavissutaṃ amanussapariggahitaṃ atibhayānakaṃ olambāmbudharaparicumbitakūṭaṃ vividhasurabhitarukusumavāsitaṃ nānāmigagaṇavicaritaṃ **nāradakūṭaṃ** nāma paramamaṇīyam pabbataṃ sampāpuṇi. So kira pabbato nāradena nāma yakkhena pariggahito ahoṣi. Tattha pana tassa yakkhassa anusaṃvaccharam mahājano manussabaliṃ upasaṃharati.

Atha dīpaṅkaro kira bhagavā tassa mahājanassa upanissayasampattiṃ disvā tato bhikkhusaṅghaṃ cātuddisaṃ pesetvā adutiyo asahāyo mahākaruṇābalavasaṅgatahadayo tañca yakkhaṃ vinetuṃ taṃ nāradapabbataṃ abhiruhi. Atha so manussabhakkho sakahitanirapekkho paravadhadakkho yakkho makkhaṃ asahamāno kodhaparetamānaso dasabalaṃ bhiṃsāpetvā palāpetukāmo taṃ pabbataṃ cālesi. So kira pabbato tena (..0152) cāliyamāno bhagavato ānubhāvena tasseva matthake patamāno viya ahoṣi.

Tato so bhīto- “handa naṃ agginā jhāpessāmī”ti mahantaṃ atibhīmadassanaṃ

aggikkhandhaṃ nibbattesi. So aggikkhandho paṭivāte khitto viya attanova dukkhaṃ janesi, na pana bhagavato cīvare aṃsumattampi daḍḍhuṃ samattho ahosi. Yakkho pana “samaṇo daḍḍho, na daḍḍho”ti olokento dasabalaṃ sarada-samayavimalakaranikaṃ sabbajanaratikaṃ rajanikaramiva sītalajalatalagata-kamalakaṇṇikāya nisinnaṃ viya bhagavantaṃ disvā cintesi- “aho ayaṃ samaṇo mahānubhāvo, yaṃ yaṃ imassāhaṃ anattaṃ karomi, so so mamūpariyeva patati, imaṃ pana samaṇaṃ muñcitvā aññaṃ me paṭisaraṇaṃ parāyanaṃ natthi, pathaviyaṃ upakkhalitā pathaviṃyeva nissāya uṭṭhahanti, handāhaṃ imaṃyeva

ti catusaccadhammappaṭivedho. Ekadvinnanti ekassa ceva dvinnañca (..0154), tiṇṇaṃ catunnaṃ ...pe... dasannanti-ādinā nayena asaṅkhyeyyāti attho. Evaṃ asaṅkhyeyyābhisamayattā ca **vitthārikam** mahantappattaṃ bahūhi paṇḍi-tehi devamanussehi niyyānikanti **jaññaṃ** jānitabbaṃ adhisīlasikkhādīhi **iddhañca** samādhi-ādīhi **phītañca** ahosi. Tena vuttaṃ-

14. “Vitthārikam bāhujaññaṃ, iddham phītam ahū tadā;
dīpaṅkaraṃ bhagavato, sāsanaṃ suvisodhitaṃ”ti.

Tattha **suvisodhanti** suṭṭhu bhagavatā sodhitaṃ visuddham kataṃ. Dīpaṅkaraṃ kira satthāraṃ sabbakālaṃ chaḷabhiññānaṃ mahiddhikānaṃ bhikkhūnaṃ cattāri satasahassāni parivārenti. Tena ca samayena ye sekkhā kālakiriyaṃ karonti, te garahitā bhavanti, sabbe khīṇāsavā hutvāva parinibbāyantīti adhippāyo. Tasmā hi tassa bhagavato sāsanaṃ supupphitaṃ susamiddham khīṇāsavehi bhikkhūhi ativiya sobhittha. Tena vuttaṃ-

15. “Cattāri satasahassāni, chaḷabhiññā mahiddhikā;
dīpaṅkaraṃ lokaviduṃ, parivārenti sabbadā.

16. “Ye keci tena samayena, jahanti mānusaṃ bhavaṃ;
appattamānasā sekhā, garahitā bhavanti te.

17. “Supupphitaṃ pāvacaṇaṃ, arahantehi tādihi;
khīṇāsavehi vimalehi, upasobhati sabbadā”ti.

Tattha **cattāri satasahassāni**ti gaṇanāya dassitā evaṃ dassitagaṇanā ime bhikkhūti dassanattaṃ “**chaḷabhiññā mahiddhikā**”ti vuttanti evamattho gahe-tabbo. Atha vā **chaḷabhiññā mahiddhikā**ti chaḷabhiññānaṃ mahiddhikānanti sāmī-atthe paccattavacaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. **Parivārenti sabbadā**ti niccakālaṃ dasa-balaṃ parivārenti, bhagavantaṃ muñcitvā katthaci na gacchantīti adhippāyo. **Tena samayenā**ti tasmīṃ samaye. Ayaṃ pana **samaya**-saddo samavāyādīsu navasu atthesu dissati. Yathāha-

“Samavāye (..0155) khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu;

paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissatī”ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.1; ma. ni. aṭṭha.

1.mūlapariyāyasuttavaṇṇanā; saṃ. ni. aṭṭha. 1.1.1; a. ni. aṭṭha. 1.1.1; dha. sa. aṭṭha. 1 kāmāvacarakusalapadabhājanīya; khu. pā. aṭṭha. maṃgalasuttavaṇṇanā, evamiccādipāṭhavaṇṇanā; paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.184);

Idha so kāle daṭṭhabbo; tasmīṃ kāleti attho. **Mānusaṃ bhavanti** manussa-bhāvaṃ. **Appattamānasā**ti appattaṃ anadhigataṃ mānasaṃ yehi te appattamānasā. Mānasanti rāgassa ca cittassa ca arahattassa ca adhivacaṇaṃ. “Antalikkhacarō pāso, yvāyaṃ caratī mānaso”ti (saṃ. ni. 1.151; mahāva. 33) hi ettha pana rāgo “mānaso”ti vutto. “Cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaran”ti (dha. sa. 6; vibha. 184; mahāni. 1; cūḷani. pārāyanānugītigāthāniddeśa 114) ettha cittaṃ. “Appattamānaso sekho, kālaṃ kayirā janesutā”ti (saṃ. ni. 1.159) ettha arahattaṃ. Idhāpi arahattameva adhippettaṃ (dha. sa. aṭṭha. 5 kāmāvacarakusalāniddeśavā-rakathā; mahāni. aṭṭha. 1). Tasmā appatta-arhattaphalāti attho. **Sekhā**ti kena-ṭṭhena sekhā? Sekhadhammapaṭilābhaṭṭhena sekhā. Vuttañhettaṃ- “kittāvatā nu kho, bhante, sekho hotīti? Idha, bhikkhave, bhikkhu sekhāya sammādiṭṭhiyā sama-

nnāgato hoti ...pe... sekkena sammāsamādhinā samannāgato hoti. Ettāvatā kho, bhikkhave, bhikkhu sekho hotī”ti (saṃ. ni. 5.13). Api ca sikkhantīti sekhā. Vutta-ñhetam- “sikkhati, sikkhatīti kho, bhikkhu, tasmā sekhoti vuccati. Kiñca sikkhati? Adhisīlampi sikkhati adhiccittampi adhipaññampi sikkhatīti kho, bhikkhu, tasmā sekhoti vuccatī”ti (a. ni. 3.86).

Supupphitanti suṭṭhu vikaṣitaṃ. **Pāvacaṇanti** pasatthaṃ vacanaṃ, vuddhippattaṃ vā vacanaṃ pavacanaṃ, pavacanameva pāvacaṇaṃ, sāsanaṃ attho. **Upasobhatīti** abhirājati ativirocati. **Sabbadāti** sabbakālaṃ. “Upasobhati sadevake”-tipi pāṭho.

Tassa dīpaṅkarassa bhagavato rammavatī nāma nagaraṃ ahosi, sudevo nāma khattiyo pitā, sumedhā nāma devī mātā, sumaṅgalo ca tisso cāti dve aggasāvakā, sāgato nāma upaṭṭhāko, nandā ca sunandā cāti dve aggasāvikā, bodhi tassa bhagavato pipphalirukkho ahosi, asītihatthubbedho, satahassavassāni āyūti. Kiṃ panimesaṃ jātanagarādīnaṃ dassane payoṇanti ce? Vuccate- yassa yadi neva jātanagaraṃ na pitā na mātā paññāyeyya, imassa pana neva jātanagaraṃ (..01 na pitā na mātā paññāyati, devo vā sakko vā yakkho vā māro vā brahmā vā esa maññe, devānampi īdisaṃ pāṭihāriyaṃ anacchariyanti maññamānā na sotabbaṃ na saddahitabbaṃ maññeyyūṃ, tato abhisamayo na bhavēyya, asati abhisamaye niratthako buddhuppādo bhavēyya, aniyyānikaṃ sāsanaṃ. Tasmā sabbabuddhānaṃ jātanagarādīko paricchedo dassetaṃ. Tena vuttaṃ-

18. “Nagaraṃ rammavatī nāma, sudevo nāma khattiyo; sumedhā nāma janikā, dīpaṅkarassa satthuno.
24. “Sumaṅgalo ca tisso ca, ahesuṃ aggasāvakā; sāgato nāmapaṭṭhāko, dīpaṅkarassa satthuno.
25. “Nandā ceva sunandā ca, ahesuṃ aggasāvikā; bodhi tassa bhagavato, pipphalīti pavuccati.
27. “Asītihatthamubbedho, dīpaṅkaro mahāmuni; sobhati dīparukkho, sālārājāva phullito.
28. “Satahassavassāni, āyu tassa mahesino; tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahūṃ.
29. “Jotayitvāna saddhammaṃ, santāretvā mahājanaṃ; jalitvā aggikkhandhova, nibbuto so sasāvako.
30. “Sā ca iddhi so ca yaso, tāni ca pādesu cakkaratanāni; sabbaṃ tamantarāhitāṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **sudevo nāma khattiyoti** sudevo nāmassa khattiyo pitā ahoṣīti attho. **Janikāti** janetti. **Pipphalīti** pilakkhakapītanarukkho bodhi. **Asītihatthamubbedhoti** asītihatthaṃ uccaggato. **Dīparukkho vāti** sampajjalitadīpamālākulo dīparukkho viya ārohapariṇāhasaṅṭhānapāripūrisampanno dvattiṃsavaraṃlakkaṅṇānubyañjanasamalaṅkatasarīro vipphuritaraṃsijālāvisaratārāgaṅṇasamujjalamaṃ gaganatalaṃ bhagavā (..0157) dharamānakāle **sobhatīti** sobhittha. **Sālārājāva phullitoti** pupphito sabbaphāliphullo sālārājārukkho viya ca sabbaphāliphullo yojanasatubbedho pāricchatto viya ca asītihatthubbedho bhagavā ativiya sobhati.

Satasahassavassānīti vassasatasahassāni tassa āyūti attho. **Tāvatā tiṭṭhamā-**
noti tāvatakaṃ kālaṃ tiṭṭhamāno.

Janatanti janasamūhaṃ. **Santāretvā mahājananti** tārayitvā mahājanaṃ. “Santāretvā sadevakan”tipi pāṭho, tassa sadevakaṃ lokanti attho. **Sā ca iddhīti** sā ca sampatti ānubhāvo. **So ca yasoti** so ca parivāro. **Sabbaṃ tamantarahitanti** taṃ sabbaṃ vuttappakāraṃ sampattijātaṃ antarahitaṃ apagatanti attho. **Nanu rittā sabbasaṅkhārāti** sabbe pana saṅkhatadhammā nanu rittā tucchā, niccasārādirahitāti attho.

Ettha pana nagarādiparicchedo pāḷiyamāgatova. Sambahulavāro pana nāgato, so ānetvā dīpetabbo. Seyyathidaṃ- puttaparicchedo, bhariyāparicchedo, pāsādaparicchedo, agāravāsaparicchedo, nāṭakitthiparicchedo, abhinikkhamanaparicchedo, padhānaparicchedo, vihāraparicchedo, upaṭṭhākaparicchedoti. Etesampi dīpane kāraṇaṃ heṭṭhā vuttameva. Tassa pana dīpaṅkarassa bhariyānaṃ tisatasahassaṃ ahosi. Tassa aggamaheṣī padumā nāma, tassa pana putto usabhakkhandho nāma. Tena vuttaṃ-

“Bhariyā padumā nāma, vibuddhapadumānanā;
atrajo usabhakkhandho, dīpaṅkarassa satthuno.

“Haṃsā koṅcā mayūrākhyā, pāsādāpi tayo matā;
dasavassasahassāni, agāraṃ avasī kira.

“Hatthiyānena nikkhanto, nandārāme jino vasī;
nando nāmassupaṭṭhāko, lokānandakaro kirā”ti.

Sabbabuddhānaṃ pana pañca vemattāni honti āyuvemattaṃ pamāṇavemattaṃ kulavemattaṃ padhānavemattaṃ rasmivemattanti. Tattha **āyuvemattaṃ** nāma keci dīghāyukā (..0158) honti keci appāyukā. Tathā hi dīpaṅkarassa pana bhagavato vassasatasahassaṃ āyuppamāṇaṃ ahosi, amhākaṃ bhagavato vassasataṃ.

Pamāṇavemattaṃ nāma keci dīghā honti keci rassā. Tathā hi dīpaṅkaro asītihattappamāṇo ahosi, amhākaṃ pana bhagavā aṭṭhārasahattappamāṇo.

Kulavemattaṃ nāma keci khattiyakule nibbattanti keci brāhmaṇakule. Tathā hi dīpaṅkarādayo khattiyakule nibbattiṃsu, kakusandhakoṇāgamanādayo brāhmaṇakule.

Padhānavemattaṃ nāma kesañci padhānaṃ ittameva hoti yathā kassapassa bhagavato, kesañci addhaniyaṃ amhākaṃ bhagavato viya.

Rasmivemattaṃ nāma maṅgalassa bhagavato sarīrasmi dasasahassilokadhātuṃ pharitvā aṭṭhāsi, amhākaṃ bhagavato byāmamattaṃ. Tatra rasmivemattaṃ ajjhāsayapaṭibaddhaṃ hoti. Yo yattakaṃ icchasi, tassa tattakaṃ sarīrapabhā pharati. Maṅgalassa pana “dasasahassilokadhātuṃ pharatū”ti ajjhāsayo ahosi. Paṭividdhaguṇesu pana kassaci vemattaṃ nāma natthi (dī. ni. aṭṭha. 2.12 ādayo).

Tathā sabbabuddhānaṃ cattāri avijahitaṭṭhānāni nāma honti. **Bodhipallaṅko** avijahito ekasmiṃyeva ṭhāne hoti. **Dhammacakkappavattanaṭṭhānaṃ** isipatane migadāye avijahitameva hoti. Devorohaṇakāle saṅkassanagaradvāre **paṭhamapā-dakkamo** avijahitova hoti. Jetavane gandhakuṭiyā cattāri **mañcapādaṭṭhānāni** avijahitāneva honti. Vihāropi avijahitova. So pana khuddako vā mahanto vā hoti.

Aparaṃ pana amhākaṃyeva bhagavato sahaṃjātaparicchedaṅca nakkhattapari-

cchedañca visesaṃ. Amhākaṃ sabbaññubodhisattena kira saddhiṃ rāhulamātā ānandatthero channo kaṇḍako assarājā nidhikumbhā mahābodhirukkho kāḷudāyīti imāni **sata saḥajātāni**. Mahāpuriso kira uttarāsāḷhanakkhatteneva mātukucchiṃ okkami, mahābhinnikkhamaṃ nikkhami (..0159), dhammacakkaṃ pavattesi, yamakapāṭihāriyaṃ akāsi. Visākhanaḥhattena jāto ca abhisambuddho ca parinibbuto ca, māghanaḥhattena tassa sāvakaṣannipāto ceva āyusaṅkhāravosajjanañca ahoṣi, assayujanaḥhattena devorohaṇanti ettakaṃ āharitvā dīpetabbaṃ. Ayaṃ sambahulavāraparicchedo. Sesagāthā sa-uttānā evāti.

Iti bhagavā dīpaṅkaro yāvatāyukaṃ ṭhatvā sabbabuddhakkiccaṃ katvā anukkamaṇa anupādisesāya nibbānaḥhātuyā parinibbāyi.

Yasmiṃ kira kappe dīpaṅkaradasabalo udapādi, tasmīṃ aññepi taṇhaṅkaro, medhaṅkaro, saraṇaṅkaroti tayo buddhā ahesuṃ. Tesāṃ santike bodhisattassa byākaraṇaṃ natthi. Tasmā te idha na dassitā. **Aṭṭhakathāyaṃ** pana tamhā kappā ādito paṭṭhāyuppannapanne sabbabuddhe dassetuṃ idaṃ vuttaṃ-

“Taṇhaṅkaro medhaṅkaro, athopi saraṇaṅkaro;
dīpaṅkaro ca sambuddho, koṇḍañño dvipaduttamo.

“Maṅgalo ca sumano ca, revato sobhito muni;
anomadassī padumo, nārado padumuttaro.

“Sumedho ca sujāto ca, piyadassī mahāyaso;
atthadassī dhammadassī, siddhattho lokanāyako.

“Tisso phusso ca sambuddho, vipassī sikhi vessabhū;
kakusandho koṇāgamaṇo, kassapo cāpi nāyako.

“Ete ahesuṃ sambuddhā, vītarāgā samāhitā;
sataraṃsīva uppannā, mahātamavinodanā;

jalitvā aggikkhandhāva, nibbutā te sasāvakā”ti. (apa. aṭṭha. 1.dūrenidāna-kathā; cariyā. aṭṭha. nidānakathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā);

Ettāvatā nātisaṅkhepavithhārasena katāya

Madhuratthavilāsiniyā buddhavaṃsa-aṭṭhakathāya

Dīpaṅkarabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito paṭṭhamo buddhavaṃso.

4. Koṇḍaññabuddhavaṃsavaṇṇanā

Dīpaṅkare (..0160) kira bhagavati parinibbute tassa sāsanaṃ vassasatasa-

hassam pavattittha. Atha buddhānubuddhānaṃ sāvakānaṃ antaradhānena sāsanaṃpissa antaradhāyi. Athassa aparabhāge ekamasāṅkhyeyyamatikkamitvā ekasmiṃ kappe **koṇḍañño** nāma satthā udapādi. So pana bhagavā soḷasa-asāṅkhyeyyaṃ kappānañca satasahassam pāramiyo pūretvā bodhiññaṃ paripācetvā vessantarattabhāvasadise attabhāve ṭhatvā tato cavitvā tusitapure nibbatitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā devatānaṃ paṭiññaṃ datvā tusitapurato cavitvā rammavatīnagare sunandassa nāma rañño kule sujātāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. Tassapi paṭisandhikkhaṇe dīpaṅkarabuddhavaṃse vuttappakārāni dvattiṃsa pāṭihāriyāni nibbattiṃsu. So devatāhi katārakkhasaṃvidhāno dasannaṃ māsānaṃ accayena mātukucchito nikkhamitvā sabbasattuttaro uttarābhimukho sattapadavītiḥārena gantvā sabbā ca disā viloketvā āsabiṃ vācaṃ nicchāresi- “aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassa, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo”ti (dī. ni. 2.31; ma. ni. 3.207).

Tato kumārassa nāmakaraṇadivase nāmaṃ karontā “koṇḍañño”ti nāmamaṃsu. So hi bhagavā koṇḍaññagotto ahosi. Tassa kira tayo pāsādā ahesuṃrāma, surāma, subhanāmakā paramaramaṇiyā. Tesu tīni satasahassāni nāṭakittihānaṃ naccagītavāditakusalānaṃ sabbakālaṃ paccupaṭṭhitāni ahesuṃ. Tassa rucidevī nāma aggamaheṣī ahosi. Vijitaseno nāmassa putto ahosi. So dasavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi.

So pana jīṇṇabyādhimatapabbajite disvā ājaññarathena nikkhamitvā pabbajitvā dasa māse padhānacariyaṃ cari. Koṇḍaññakumāraṃ pana pabbajantaṃ dasa janakoṭiyo anupabbajiṃsu. So tehi parivuto dasa māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya sunandagāme samasahitaghanapayodharāya yasodharāya nāma seṭṭhidhītāya dinnam paramamadhuraṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā phalapallavaṅkurasamalaṅkate sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā (..0161) sāyanhasamaye gaṇam pahāya sunandakājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā sālakalyāṇirukkham tikkhattuṃ padakkhiṇam katvā pubbadisābhāgaṃ oloketvā bodhirukkham piṭṭhito katvā aṭṭhapaṇṇāsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhāya mārabalaṃ vidhamitvā rattiyā paṭhamayāme pubbenivāsānussatiññaṃ visodhetvā majjhimayāme dibbacakkhuṃ visodhetvā pacchimayāme paccayākāraṃ sammāsivā ānāpānacatutthajjhānato vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena samapaññāsa lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuññaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā cattāri maggaññaṇāni cattāri ca phalaññaṇāni catasso paṭisambhidā catuyoniparicchedakaññaṃ pañcagatiparicchedakaññaṃ cha asādhāraṇaṇāni sakale ca buddhaguṇe paṭivijjhivā paripuṇṇasaṅkappo bodhimūle nisinnova-

“Anekajātisaṃsāraṃ, sandhāvissaṃ anibbisaṃ;
gahakāraṃ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṃ.

“Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṃ na kāhasi;
sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṃ visaṅkhataṃ;
visaṅkhāragataṃ cittaṃ, taṇhānaṃ khayamajjhagā. (dha. pa. 153-154);

“Ayoghanahatasseva, jalato jātavedaso;
anupubbūpasantassa, yathā na ñāyate gati.

“Evaṃ sammā vimuttānaṃ, kāma-bandhohatāriṇaṃ;
paññāpetuṃ gatī natthi, pattānaṃ acalaṃ sukhaṃ”ti. (udā. 80)–

Evaṃ udānaṃ udānetvā satta-sattāhaṃ bodhimūleyeva phalasa-māpattisukhena vītināmetvā aṭṭhame sattāhe brahmuno ajjhesanaṃ paṭicca– “kassa nu kho ahaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ deseyyan”ti (ma. ni. 1.284; 2.341; mahāva. 10) upadhārento attanā saddhiṃ pabbajitā dasa bhikkhukoṭiyo addasa. “Ime pana kulaputtā samupacitakusalamūlā maṃ pabbajantaṃ anupabbajitā mayā saddhiṃ padhānaṃ caritvā maṃ upaṭṭhahiṃsu, handāhaṃ imesaṃ sabbapaṭhamaṃ dhammaṃ deseyyan”ti evaṃ upadhāretvā– “idāni pana te kattha vasanti”ti olokento– “ito aṭṭhārasa-yojanike (..0162) arundhavatīnagare devavane viharanti”ti disvā– “tesaṃ dhammaṃ desetūṃ gamissāmi”ti pattacīvaramādāya seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya, evameva bodhimūle antarahito devavane pāturahosi.

Tasmiñca samaye tā dasa bhikkhukoṭiyo arundhavatīnagaram upanissāya devavane viharanti. Te pana bhikkhū dasabalaṃ dūratova āgacchantam disvā pasannamānasā paccuggantvā, bhagavato pattacīvaram paṭiggahetvā, buddhāsanaṃ paññāpetvā, satthu gāravam katvā, bhagavantam vanditvā, parivāretvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Tatra koṇḍañño dasabalo munigaṇaparivuto buddhāsane nisinno tidasagaṇaparivuto dasasatanayano viya vimalagaganatalagato saradasa-mayarajanikaro viya tārāgaṇaparivuto puṇṇacando viya virocittha. Atha satthā tesam sabbabuddhanisevitaṃ anuttaram tiparivaṭṭam dvādasākāram **dhammacakkappavattanasuttantaṃ** kathetvā dasabhikkhukoṭippamukhā satahassadeva-manussakoṭiyo dhammāmataṃ pāyesi. Tena vuttaṃ-

1. “Dīpaṅkarassa aparena, koṇḍañño nāma nāyako; anantatejo amitayaso, appameyyo durāsado.
2. “Dharaṇūpamo khamanena, silena sāgarūpamo; samādhinā merūpamo, ñāṇena gaganūpamo.
3. “Indriyabalabojjhaṅga-maggasaccappakāsaṇaṃ; pakāsesi sadā buddho hitāya sabbapāṇinaṃ.
4. “Dhammacakkaṃ pavattente, koṇḍaññe lokanāyake; koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisaṃmayo ahū”ti.

Tattha **dīpaṅkarassa aparenā**ti dīpaṅkarassa satthuno aparabhāgeti attho. **Koṇḍañño nāmā**ti attano gottavasena samadhigatanāmadheyo. **Nāyakoti** vināyako. **Anantatejoti** attano silaguṇañāṇapuññatejena anantatejo. Heṭṭhato avīci upari bhavaggaṃ tiriyaṃ anantā lokadhātuyo etthantare ekapuggalopi tassa (..0163) mukhaṃ oloketvā ṭhātuṃ samattho nāma natthi. Tena vuttaṃ “anantatejo”ti. **Amitayasoti** anantaparivāro. Tassa hi bhagavato vassasatasahassāni yāva parinibbāna-samayaṃ etthantare bhikkhuparisāya gaṇanaparicchedo nāma nāhosi. Tasmā “amitayaso”ti vuccati. Amitaguṇakittipi “amitayaso”ti vuccati. **Appameyyoti** guṇagaṇaparimāṇavasena nappameyyoti appameyyo. Yathāha-

“Buddhopi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ, kappampi ce aññamabhāsamaṇo. khīyetha kappo ciradīghamantare, vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā”ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.304; 3.141; ma. ni. aṭṭha. 2.425; udā. aṭṭha. 53; cariyā. aṭṭha. nidānakathā).

Tasmā appameyyaguṇagaṇattā “appameyyo”ti vuccati. **Durāsadoti** durupasaṅkamaṇiyo, āsajja ghaṭṭetvā upasaṅkamtumasakkuṇeyyabhāvato durāsado, durabhavanīyoti attho.

Dharaṇūpamoti dharaṇisamo. **Khamanenā**ti khantiyā, catunahutādhikadvijojanasatasahassabahalā mahāpathavī viya pakativātena lābhālābha-iṭṭhāniṭṭhādīhi akampanabhāvato “dharaṇūpamo”ti vuccati. **Silena sāgarūpamoti** silasaṃvarena velānātikkaṃmanabhāvena sāgarasamo. “Mahāsamuddo, bhikkhave, ṭhitadhammo velaṃ nātivattati”ti (a. ni. 8.19; cūḷava. 384; mi. pa. 6.2.10) hi vuttaṃ.

Samādhinā merūpamoti samādhipaṭipakkhabhūtaḍḍhammajanitakampābhāvato merunā girivarena samo, sadisoti attho. Merugirivaro viya thiratarasarīroti vā. **Ñāṇena gaganūpamoti** ettha bhagavato ñāṇassa anantabhāvena anantākāsaṇa upamā katā. Cattāri anantāni vuttāni bhagavatā. Yathāha-

“Sattakāyo ca ākāso, cakkavāḷā canantakā;

buddhaññaṃ appameyyaṃ, na sakkā ete vijānitun”ti. (bu. vaṃ. 1.64);

Tasmā anantassa ñāṇassa anantena ākāsenā upamā katāti.

Indriyabalabojjhaṅgamaggasaccappakāsananti (..0164) etesaṃ indriyabalabojjhaṅgamaggasaccānaṃ gahaṇena satipaṭṭhānasammappadhāniddhipādāpi gahitāva honti. Tasmā indriyādīnaṃ catusaṅkhepānaṃ vasena sattattiṃsabodhipakkhiyadhammānaṃ pakāsanadhammaṃ pakāsesi, desesīti attho. **Hitāyāti** hitatthaṃ. **Dhammacakkaṃ pavattenteti** desanāññaṃ pavattiyamāne.

Tato aparabhāge mahāmaṅgalasamāgame dasasu cakkavāḷasahassesu devatāyo sukhume attabhāve māpetvā imasmiññeva cakkavāḷe sannipatiṃsu. Tattha kira aññataro devaputto koṇḍaññadasabalaṃ maṅgalapañhaṃ pucchi. Tassa bhagavā maṅgalāni kathesi. Tattha navutikoṭisahassāni arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Sotāpannādīnaṃ gaṇanaparicchedo nāma nāhosi. Tena vuttaṃ-

5. “Tato parampi desente, naramarūnaṃ samāgame;
navutikoṭisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tato parampīti** tato aparabhāgepi. **Desenteti** bhagavati dhammaṃ desente. **Naramarūnanti** narānañceva amarānañca, yadā pana bhagavā gagana-tale titthiyamānamaddanaṃ yamakapāṭihāriyaṃ karonto dhammaṃ desesi tadā asītikotiṃsahassāni arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tisu phalesu patiṭṭhitā gaṇanapathaṃ vītivattā. Tena vuttaṃ-

6. “Titthiye abhimaddanto, yadā dhammadesayi;
asītikotiṃsahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha tadā-saddaṃ ānetvā attho daṭṭhabbo. Yadā bhagavā dhammaṃ desesi, tadā asītikotiṃsahassānaṃ dhammābhisamayo ahūti.

Koṇḍañño kira satthā abhisambodhiṃ patvā paṭhamavassaṃ candavatīna-garaṃ upanissāya candārāme vihāsi. Tattha sucindharassa nāma brāhmaṇama-hāsālassa putto bhaddamāṇavo nāma yasodharabrāhmaṇassa putto subhadda-māṇavo ca koṇḍaññassa buddhassa sammukhā dhammadesanaṃ sutvā pasanna-mānasā dasahi māṇavakasahasseehi saddhiṃ tassa santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu.

Atha (..0165) koṇḍañño satthā jeṭṭhamāsapuṇṇamāya subhaddattherappamu-khena koṭisatasahassena parivuto pātimokkhamuddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Tato aparabhāge koṇḍaññasatthuno putte vijitasene nāma arahattaṃ patte taṃpamukhassa koṭisahasassa majjhe bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Athāparena samayena dasabalo janapadacārikaṃ caranto ude-narājānaṃ nāma navutikoṭijanaparivāraṃ pabbājesi saddhiṃ tāya parisāya. Tasmīṃ pana arahattaṃ patte taṃpamukhehi navutiyā arahantakoṭihi bhagavā parivuto pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

7. “Sannipātā tayo āsuṃ, koṇḍaññassa mahesino;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.

8. “Koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo;
dutiyo koṭisahasassa, tatiyo navutikoṭinan”ti.

Tadā kira amhākaṃ bodhisatto vijitāvī nāma cakkavattī hutvā candavatīnagare paṭivasati. So kira anekānaravaraparivuto salilanidhinivasanaṃ sameruyugāndharaṃ aparimitavasudharaṃ vasundharaṃ adaṇḍena asatthena dhammena paripāleti. Atha koṇḍañño buddhopi koṭisatasahassakhiṇṇāsavaparivuto janapada-cārikaṃ caramāno anupubbena candavatīnagaraṃ sampāpuṇi.

So vijitāvī kira rājā- “sammāsambuddho kira amhākaṃ nagaraṃ anuppatto”ti sutvā paccuggantvā bhagavato vasanaṭṭhānaṃ saṃvidahitvā svātanāya saddhiṃ bhikkhusaṅghena nimantetvā punadivase bhattavidhiṃ suṭṭhu paṭiyādetvā koṭisatasahassasaṅkhassa buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ adāsi. Bodhisatto bhagavantaṃ bhojetvā anumodanāvasāne- “bhante, temāsaṃ mahājanasaṅgahaṃ karonto idheva vasathā”ti yācitvā tayo māse nirantaraṃ buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa asadisamahādānaṃ adāsi.

Atha satthā bodhisattaṃ- “anāgate gotamo nāma buddho bhavissati”ti byākāritvā dhammamassa desesi. So satthu dhammakathaṃ sutvā (..0166) rajjaṃ niyyādetvā pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo uppādetvā aparihīnajjhāno brahmaloke nibbatti. Tena vuttaṃ-

9. “Ahaṃ tena samayena, vijitāvī nāma khattiyo;
samuddaṃ antamantena, issariyaṃ vattayāmahaṃ.
10. “Koṭisatasahassānaṃ, vimalānaṃ mahesinaṃ;
saha lokagganāthena, paramannena tappayim.
11. “Sopi maṃ buddho byākāsi, koṇḍañño lokanāyako;
aparimeyyito kappe, buddho loke bhavissati.
12. “Padhānaṃ padahitvāna, katvā dukkarakārikaṃ;
assatthamūle sambuddho, bujjhissati mahāyaso.
13. “Imassa janikā mātā, māyā nāma bhavissati;
pitā suddhodano nāma, ayaṃ hessati gotamo.
14. “Kolito upatisso ca, aggā hessanti sāvakā;
ānando nāmupaṭṭhāko, upaṭṭhissati taṃ jinaṃ.
15. “Khemā uppalavaṇṇā ca, aggā hessanti sāvikā;
bodhi tassa bhagavato, assatthoti pavuccati.
16. “Citto ca hatthālavako, aggā hessantupaṭṭhakā;
nandamātā ca uttarā, aggā hessantupaṭṭhikā;
āyu vassasataṃ tassa, gotamassa yasassino.
17. “Idaṃ sutvāna vacanaṃ, asamassa mahesino;
āmoditā naramarū, buddhabijaṃ kira ayaṃ.
18. “Ukkuṭṭhisaddā vattanti, apphoṭenti hasanti ca;
katañjalī namassanti, dasasahassidevatā.
19. “Yadimassa (..0167) lokanāthassa, virajjhissāma sāsanaṃ;

anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.

20. “Yathā manussā nadiṃ tarantā, paṭitthiṃ virajjhiya;
heṭṭhātitthe gahetvāna, uttaranti mahānadiṃ.

21. “Evameva mayaṃ sabbe, yadi muñcāmimaṃ jinaṃ;
anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.

22. “Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, bhiiyo cittaṃ pasādayiṃ;
tameva atthaṃ sādheṇa, mahārajjāṃ jine adāṃ;
mahārajjāṃ daditvāna, pabbajiṃ tassa santike.

23. “Suttantaṃ vinayaṃ cāpi, navaṅgaṃ satthusāsaṇaṃ;
sabbāṃ pariyaṇitvāna, sobhayiṃ jinasāsaṇaṃ.

24. “Tatthappamatto viharanto, nisajjaṭṭhānacaṅkame;
abhiññāpāraṃ gantvā, brahmalokamagañchahan” ti.

Tattha **ahaṃ tena samayenā**ti ahaṃ tasmīṃ samaye. **Vijitāvī nāmā**ti evaṃnā-
mako cakkavattirājā ahoṣiṃ. **Samuddaṃ antamantenā**ti ettha cakkavāḷapabbataṃ
sīmaṃ mariyādaṃ katvā ṭhitaṃ samuddaṃ antaṃ katvā issariyaṃ vattayāmi
attho. Ettāvatā na pākaṭaṃ hoti.

Rājā kira cakkavattī cakkaratanānubhāvena vāmapassena sineruṃ katvā samu-
ddassa uparibhāgena aṭṭhajojanasahassappamāṇaṃ pubbavidehaṃ gacchati.
Tattha rājā cakkavattī- “pāṇo na hantabbo, adinnaṃ nādātappaṃ, kāmesumicchā
na caritabbā, musā na bhāsitabbā, majjaṃ na pātappaṃ, yathābhuttañca bhuñja-
thā” ti (dī. ni. 2.244; 3.85; ma. ni. 3.257) ovādaṃ deti. Evaṃ ovāde dinne taṃ
cakkarataṃ vehāsaṃ abhuggantvā puratthimaṃ samuddaṃ ajjhogāhati.
Yathā yathā ca taṃ ajjhogāhati, tathā tathā saṃkhitta-ūmivipphāraṃ hutvā oga-
cchamānaṃ mahāsamuddasālaṃ yojanamattaṃ oggantvā antosamuddaṃ
ubhosu passesu veḷuriyamaṇibhitti viya paramadassanīyaṃ hutvā tiṭṭhati, evaṃ
puratthimasāgarapariyaṇantaṃ gantvā taṃ cakkarataṃ paṭinivattati. Paṭinivatta-
māne ca tasmīṃ sā (..0168) parisā aggato hoti, majjhe rājā cakkavattī ante cacka-
rataṃ hoti. Tampi jalaṃ jalantena viyogaṃ asahamānaṃ nemiṃḍalaparī-
yaṇtaṃ abhihanantameva tīraṃ upagacchati.

Evaṃ rājā cakkavattī puratthimasamuddapariyaṇantaṃ pubbavidehaṃ abhiviji-
nitvā dakkhiṇasamuddapariyaṇantaṃ jambudīpaṃ vijetukāmo cakkaratanadesitena
maggena dakkhiṇasamuddābhimukho gacchati. Taṃ dasasahassayojanappa-
māṇaṃ jambudīpaṃ abhivijinitvā dakkhiṇasamuddato paccuttarivā sattayojana-
sahassappamāṇaṃ aparagoyānaṃ vijetum heṭṭhā vuttanayeneva gantvā tampi sāga-
rapariyaṇantaṃ abhivijinitvā pacchimasamuddatopi uttarivā aṭṭhajojanasahassa-
ppamāṇaṃ uttarakuruṃ vijetum tatheva gantvā taṃ samuddapariyaṇantaṃ katvā
tatheva abhivijiya uttarasamuddatopi paccuttarati. Ettāvatā raññā cakkavattinā
sāgarapariyaṇantāya pathaviyā issariyaṃ adhigataṃ hoti. Tena vuttaṃ **samuddaṃ
antamantena, issariyaṃ vattayāmahan**” ti.

Koṭisatasahassānanti koṭisatasahassāni. Ayameva vā pāṭho. **Vimalānanti** khīṇā-
savānaṃ. **Saha lokagganāthenā**ti saddhiṃ dasabalena koṭisatasahassānanti
attho. **Paramannenā**ti paṇitena annena. **Tappayinti** tappesiṃ. **Aparimeyyito**

kappeti ito paṭṭhāya satasahassakappādhikāni tīṇi asaṅkhyeyyāni atikkamitvā ekasmiṃ bhaddakappeti attho.

Padhānanti vīriyaṃ. **Tameva atthaṃ sādhentoti** tameva buddhakārakamatthaṃ dānapāramiṃ pūrento sādhentō nipphādentoti attho. **Mahārajjanti** cakkavattirajjaṃ. **Jineti** bhagavati, sampadānatthe vā bhummaṃ daṭṭhabbaṃ. **Adanti** adāsiṃ. Evamatthaṃ sādhentoti iminā sambandho daṭṭhabbo. “Mahārajjam jine dadin”ti paṭhanti keci. **Dadivānāti** cajitvā. **Suttantanti** suttantapaṭikāṃ. **Vinayanti** vinayapaṭikāṃ. **Navāṅganti** suttageyyādinavaṅgaṃ. **Sobhayiṃ jinasāsananti** āgamādhigamehi lokiyehi samalaṅkarim. **Tatthāti** tassa bhagavato sāsane. **Appamattoti** satsampanno. **Brahmalokamagañchahanti** brahmalokaṃ agañchim ahaṃ.

Imassa pana **koṇḍaññabuddhassa** rammavatī nāma nagaraṃ ahosi, sunando nāma rājā pitā, sujātā nāma devī mātā, bhaddo ca subhaddo ca dve (..0169) aggasāvakā, anuruddho nāmupaṭṭhāko, tissā ca upatissā ca dve aggasāvikā, sālakalyāṇirukkho bodhi, aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ sarīraṃ, vassasatasahassāni āyuppa-māṇaṃ ahosi, tassa rucidevī nāma aggamahesī ahosi, vijitaseno nāmassa putto, cando nāmupaṭṭhāko rājā. Candārāme kira vasīti. Tena vuttaṃ-

25. “Nagaraṃ rammavatī nāma, sunando nāma khattiyo;
sujātā nāma janikā, koṇḍaññassa mahesino.
30. “Bhaddo ceva subhaddo ca, ahesuṃ aggasāvakā;
anuruddho nāmupaṭṭhāko, koṇḍaññassa mahesino.
31. “Tissā ca upatissā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
sālakalyāṇiko bodhi, koṇḍaññassa mahesino.
33. “So aṭṭhāsīti hatthāni, accuggato mahāmuni;
sobhate uḷurājāva, sūriyo majjhanhike yathā.
34. “Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade;
tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
35. “Khīṇāsavehi vimalehi, vicittā āsi medanī;
yathā hi gaganamuḷūbhi, evaṃ so upasobhatha.
36. “Tepi nāgā appameyyā, asaṅkhobhā durāsadā;
vijjupātaṃva dassetvā, nibbutā te mahāyasā.
37. “Sā ca atuliyā jinassa iddhi, ñāṇaparibhāvito ca samādhi;
sabbam tamantarahitam, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **sālakalyāṇikoti** sālakalyāṇirukkho, so buddhakāle ceva cakkavattikāle ca nibbattati, nāññadā. So ekāheneva uṭṭhāti kira. **Khīṇāsavehi vimalehi, vicittā āsi medanī**ti ayaṃ medanī khīṇāsavehi ekakāsāvapajjotā vicittā paramadassaniyā ahosi. **Yathā hīti** opammatthe nipāto. **Uḷūbhīti** nakkhattehi, tārāgaṇehi (..0170) gaganatalaṃ viya khīṇāsavehi vicittā ayaṃ medanī sobhitthāti attho.

Asaṅkhobhāti aṭṭhahi lokadhammehi akkhobhā avikārā. **Vijjupātaṃva dassetvāti** vijjupātaṃ viya dassayitvā, “vijjupātaṃvā”tipi pāṭho. Koṇḍaññabuddhassa kira kāle parinibbāyamānā bhikkhū sattatālappamāṇamākāsamabbhuggantvā asitajaladharavivaragatā vijjulātā viya samantato vijjotamānā tejodhātuṃ samāpajjitvā nirupādānā dahanā viya parinibbāyimsu. Tena vuttaṃ “vijjupātaṃva dass-

tvā”ti. **Atuliyā**ti atulyā asadisā. **Ñānaparibhāvitoti** ñāṇena vaḍḍhito. Sesagāthā heṭṭhā vuttanayattā uttānā evāti.

“Koṇḍañño nāma sambuddho, candārāme manorame;
nibbāyi cetiyo tassa, sattayojaniko kato.

“Na heva dhātuyo tassa, satthuno, vikiriṃsu tā;
ṭhitā ekaghanā hutvā, suvaṇṇapaṭimā viya”.

Sakalajambudīpavāsino manussā samāgantvā sattayojanikaṃ sattaratana-
mayam haritālamanosilāya mattikākiccaṃ telasappīhi udakakiccaṃ katvā niṭṭhāpe-
sunti.

Koṇḍaññabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito dutiyo buddhavaṃso.

5. Maṅgalabuddhavaṃsavaṇṇanā

Koṇḍaññe kira satthari parinibbute tassa sāsanaṃ vassasatasahassaṃ pava-
ttittha. Buddhānubuddhānaṃ sāvakānaṃ antaradhānena sāsanaṃ massa antara-
dhāyi. Koṇḍaññassa pana aparabhāge ekamaśāṅkhyeyyamattikkamitvā ekasmiṃ-
yeva kappe cattāro buddhā nibbattiṃsu **maṅgalo, sumano, revato, sobhitoti**.
Tattha **maṅgalo** pana lokanāyako kappasatasahassādhikāni soḷasa aśāṅkhye-
yyāni pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā pañcasu
pubbanimittesu uppannesu buddhakolāhalaṃ nāma (..0171) udapādi, tadā dasa-
sahassacakkavāḷe devatāyo ekasmiṃ cakkavāḷe sannipatitvā āyācanti-

“Kālo kho te mahāvīra, uppajja mātukucchiyaṃ;

sadevakaṃ tārayanto, bujjhassu amataṃ padan”ti. (bu. vaṃ. 1.67);

Evaṃ devehi āyācito katapañcavilokano tusitā kāyā cavitvā sabbanagaruttame
uttaranagare anuttarassa uttarassa nāma rañño kule uttarāya nāma deviyā
kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Tadā anekāni pāṭihāriyāni pāturahuṃ. Tāni dīpa-
ñkarabuddhavaṃse vuttanayeneva veditabbāni. Tassā uttarāya kira mahādeviyā
kucchismiṃ sabbalokamaṅgalassa maṅgalassa mahāsattassa paṭisandhiggaha-
ṇato paṭṭhāya sarīrappabhā rattindivaṃ asītihatthappamāṇaṃ padesaṃ pharivā
candālokaśūriyālokehi anabhivhavanīyā hutvā aṭṭhāsi. Sā ca aññenālokena vinā
attano sarīrappabhāsamudayeneva andhakāraṃ vidhamitvā aṭṭhasaṭṭhiyā dhātīhi
paricāriyamānā vicarati.

Sā kira devatāhi katārakkhā dasannaṃ māsānaṃ accayena paramasurabhiku-
sumaphaladharasākhāviṭape kamalakuvalayasamalaṅkate ruru-sīha-byagga-ga-
ja-gavaya-mahiṃsapasadavividhamigagaṇavicarite paramaramaṇīye uttarama-
dhuruyyāne nāma maṅgaluyyāne maṅgalamahāpurisaṃ vijāyi. So jātamattova
mahāsatto sabbā disā viloketvā uttarābhimukho sattapadavītiḥārena gantvā

āsabhiṃ vācaṃ nicchāresi. Tasmiñca khaṇe sakaladasasahassilokadhātūsu devatā dissamānasarīrā dibbamālādīhi samalaṅkatagattā tattha tattha ṭhatvā jaya- maṅgalathutivacanāni sampavattesuṃ. Pāṭihāriyāni vuttanayāneva. Nāmagga- ṇadivase panassa lakkhaṇapāṭhakā sabbamaṅgalasampattiyā jātoti “maṅgalaku- māro” tveva nāmaṃ kariṃsu.

Tassa kira yasavā rucimā sirimāti tayo pāsādā ahesuṃ. Yasavatīdevippamu- khāni tiṃsanāṭakitthisahassāni ahesuṃ. Tattha mahāsatto navavassasahassāni dibbasukhasadisamaṃ sukhaṃ anubhavitvā yasavatiyā aggamaheṣiyā kucchismiṃ sīlavaṃ nāma puttaṃ labhitvā cattāri nimittāni disvā alaṅkataṃ paṇḍaraṃ nāma sundaraturaṅgavaramāruyha mahābhinikkhamaṃ nikkhamitvā (..0172) pabbaji. Taṃ

pana pabbajantaṃ tisso manussakoṭṭiyo anupabbajiṃsu. Tehi parivuto mahāpuriṣo aṭṭha māse padhānacariyamacari.

Tato visākhapuṇṇamāya uttaragāme uttaraseṭṭhino dhītāya uttarāya nāma dinnam pakkhattadibbojam madhupāyāsam paribhuñjitvā surabhikusumālaṅkate nīlobhāse manorame sālavane divāvihāram vītināmetvā uttarena nāma ājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā asitañjanagirisaṅkāsam akkantavarakanakajālākūṭamva sītacchāyam vividhamigagaṇasampātavirahitam mandamāluteritāya ghanasākhāya samalaṅkatham naccantamiva pītiyā virocamaṇam nāgabodhiṃ upasaṅkamitvā mattavaranaṅgagāmī nāgabodhiṃ padakkhiṇam katvā pubbuttarapasse ṭhatvā aṭṭhapaṇṇāsahatthavitthatham tiṇasantharam santharivā tattha pallaṅkam ābhujitvā caturaṅgasamannāgatham vīriyam adhiṭṭhahitvā sabalam mārabalam viddhamsetvā pubbenivāsadibbacakkhuñāṇāni paṭilabhivā paccayā-kārasammasanam katvā khandhesu aniccādivasena abhinivisitvā anukkamena anuttaram sammāsambodhiṃ patvā-

“Anekajātisaṃsāram, sandhāvissam anibbisam;
gahakāram gavesanto, dukkhā jāti punappunam.

“Gahakāraka diṭṭhosi, puna geham na kāhasi;
sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭam visaṅkhatam;

visaṅkhāragatham cittam, taṇhānam khayamajjhagā”ti. (dha. pa. 153-154)-

Udānam udānesi.

Maṅgalassa pana sammāsambuddhassa aññehi buddhehi adhikatarā sarīrapabhā ahosi. Yathā pana aññesam sammāsambuddhānam samantā asītihatthapamāṇā vā byāmapamāṇā vā sarīrapabhā ahosi, na evam tassa. Tassa pana bhagavato sarīrapabhā niccakālam dasasahasilokadhātum pharivā aṭṭhāsi. Tarugirigharapākāraghaṭakavāṭādayo suvaṇṇapaṭṭapariyonaddhā viya ahesum. Navutivassasatasahassāni āyu tassa ahosi. Ettakam kālam candasūriyatārakādīnam pabhā natthi. Rattindivaparicchedo na paññāyittha. Divā sūriyālokena viya sattā niccam buddhālokeneva sabbakammāni (..0173) karontā vicariṃsu. Sāyam pupphanakakusumānam pāto ca ravanakasakuṇādīnañca vasena loko rattindivaparicchedam sallakkhesi.

Kiṃ pana aññesam buddhānam ayamānubhāvo natthīti? No natthi. Tepi hi ākaṅkhamānā dasasahasilokadhātum tato vā bhiyyo ābhāya phareyyum. Maṅgalassa pana bhagavato pubbapatthanāvasena aññesam byāmapabhā viya sarīrapabhā niccameva dasasahasilokadhātum pharivā aṭṭhāsi. So kira bodhisattakāle vessantarattabhāvasadise attabhāve saputtadāro vaṅkapabbatasadise pabbate vasi. Atheko sabbajanaviheṭṭhako **kharadāṭhiko** nāma manussabhakkho mahesakkho yakkho mahāpurisassa dānājjhāsayatam sutvā brāhmaṇavaṇṇena upasaṅkamitvā mahāsattam dve dārake yāci. Mahāsatto “dadāmi brāhmaṇassa puttake”ti haṭṭhapahaṭṭho udakapariyantam pathaviṃ kamento dve dārake adāsi. Atha kho yakkho tassa passantasseva mahāpurisassa tam brāhmaṇavaṇṇam pahāya analajālapiṅgalavirūpanayano visamavirūpakuṭilabhīmadāṭho cipiṭakavirūpanāso kapilapharusadīghakeso navadaḍḍhatālakkhandhasadisakāyo hutvā te

dārake muḷālakalāpaṃ viya gahetvā khādi. Mahāpurisassa yakkhaṃ oloketvā mukhe vivaṭamatte aggijālaṃ viya lohitadhāraṃ uggirantaṃ tassa mukhaṃ disvāpi kesaggamattampi domanassaṃ na uppajji. “Sudinnaṃ vata me dānaṃ”ti cintayato panassa sarīre mahantaṃ pītisomanassaṃ udapādi. So “imassa me nissandena anāgate iminā nīhārena rasmiyo nikkhamantū”ti patthanamakāsi. Tassa taṃ patthanaṃ nissāya buddhabhūtassa sarīrato rasmiyo nikkhamitvā ettakaṃ ṭhānaṃ phariṃsu.

Aparampi pubbacariyaṃ tassa atthi. Ayaṃ kira bodhisattakāle ekassa buddhassa cetiyaṃ disvā- “imassa buddhassa mama jīvitaṃ pariccajitaṃ vaṭṭa-
tī”ti daṇḍadīpikāveṭhananiyāmena sakalasarīraṃ veṭhāpetvā ratanamattamaḷaṃ satahassagghanikaṃ suvaṇṇapātiṃ sugandhasappissa pūrāpetvā tattha sahas-
savatṭiyo jāletvā taṃ sīsenādāya sakalasarīraṃ jālāpetvā jinacetiyaṃ pada-
kkhiṇaṃ karonto sakalarattiṃ vītināmesi. Evaṃ yāva aruṇuggamaṇā vāyama-
ntassa lomakūpamattampi usumaṃ na gaṇhi. Padumagabbhaṃ pavitṭhakālo (..0174
viya ahosi. Dhammo hi nāmesa attānaṃ rakkhantaṃ rakkhati. Tenāha bhagavā-

“Dhammo have rakkhati dhammacāriṃ, dhammo suciṇṇo sukhamāvahāti;
esānisaṃso dhamme suciṇṇe, na duggatiṃ gacchati dhammacāri”ti.
(theragā. 303; jā. 1.10.102; 1.15.385);

Imassāpi kammaṃ nissandena tassa sarīrobhāso dasahassilokadhātuṃ pharivā aṭṭhāsi (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā). Tena vuttaṃ-

1. “Koṇḍaññaṃ aparena, maṅgalo nāma nāyako;
tamaṃ loke nihantvāna, dhammokkaṃ abhidhārayi.
2. “Atulāsi pabhā tassa, jinehaññehi uttariṃ;
candasūriyappabhaṃ hantvā, dasahassī virocātī”ti.

Tattha **tamanti** lokandhakāraṇa hadayatamaṇca. **Nihantvānāti** abhibhavitvā. **Dhammokkanti** ettha ayaṃ pana **ukkā**-saddo suvaṇṇakāramūsādīsu anekesu atthesu dissati. Tathāhi “saṇḍāsena jātarūpaṃ gahetvā ukkā mukhe pakkhipeyyā”-
ti (ma. ni. 3.360) āgataṭṭhāne suvaṇṇakārānaṃ mūsā “ukkā”ti veditabbā. “Ukkaṃ
bandheyya, ukkaṃ bandhitvā ukkā mukhaṃ ālimpeyyā”ti āgataṭṭhāne kammā-
rānaṃ aṅgārakapallaṃ. “Kammārānaṃ yathā ukkā, anto jhāyati no bahī”ti (jā.
2.22.649) āgataṭṭhāne kammāruddhanaṃ. “Evaṃvipāko ukkāpāto bhavissati”ti
(dī. ni. 1.24, 208) āgataṭṭhāne vāyuvego “ukkā”ti vuccati. “Ukkāsu dhāriyamānāsū”-
ti (dī. ni. 1.159) āgataṭṭhāne dīpikā “ukkā”ti vuccati. Idhāpi dīpikā ukkāti adhippetā
(ma. ni. aṭṭha. 1.76 ādayo). Tasmā idha dhammamayaṃ ukkaṃ abhidhārayi, avijja-
ndhakārapaṭicchannassa avijjandhakārābhibhūtassa lokassa dhammamayaṃ
ukkaṃ dhāresīti attho.

Atulāsīti atulyā āsi. Ayameva vā pāṭho, aññehi buddhehi asadisā ahosīti attho. **Jinehaññehīti** jinehi aññehi (..0175). **Candasūriyappabhaṃ hantvāti** candasūri-
yānaṃ pabhaṃ abhibhavitvā. **Dasahassī virocātīti** candasūriyālokaṃ vinā
buddhālokeneva dasahassī virocātīti attho.

Maṅgalasammāsambuddho pana adhigatabodhiññaṃ bodhimūleyeva sattaṣaṭṭhā-
hāni vītināmetvā brahmuno dhammāyācanaṃ sampaṭicchitvā- “kassa nu kho

ahaṃ imaṃ dhammaṃ deseyyan”ti (ma. ni. 1.284; 2.341; mahāva. 10) upadhārento attanā saha pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ tisso koṭiyo upanissayasampannaṃ addasa. Athassa etadahosi- “ime kulaputtā maṃ pabbajantaṃ anupabbajitā upanissayasampannā ca, te mayā visākhapuṇṇamāya vivekatthikena vissajjitā sirivaḍḍhananagaraṃ upanissāya sirivanagahanaṃ gantvā viharanti, handāhaṃ tattha gantvā dhammaṃ tesam desessāmī”ti attano pattacivaraṃ gahetvā haṃsarājā viya gaganatalamabbhuggantvā sirivanagahane paccuṭṭhāsi. Te ca bhikkhū bhagavantaṃ vanditvā antevāsikavattaṃ dassetvā bhagavantaṃ parivāretvā nisīdimṣu. Tesam bhagavā sabbabuddhanisevitaṃ **dhammacakkappavattanasuttantaṃ** kathesi. Tato tisso bhikkhukoṭiyo arahattaṃ pāpuṇimṣu. Devamanussānaṃ koṭisatasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

3. “Sopi buddho pakāsesi, caturo saccavaruttame; te te saccarasam pītvā, vinodenti mahātamaṃ.

4. “Patvāna bodhimatulaṃ, paṭhame dhammadesane; koṭisatasahassānaṃ, dhammābhisamayo ahū”ti.

Tattha **caturoti** cattāri. **Saccavaruttameti** saccāni ca varāni ca saccavarāni, saccāni uttamānīti attho. “Cattāro saccavaruttame”tipi pāṭho, tassa cattāri saccavarāni uttamānīti attho. **Te teti** te te devamanussā buddhena bhagavatā vinītā. **Saccarasanti** catusaccapaṭivedhāmatarasaṃ pītvā. **Vinodenti mahātamaṃ** tena maggena pahātabbaṃ mohatamaṃ vinodenti, viddhaṃsentīti attho. **Patvānāti** paṭivijjhivā. **Bodhinti** ettha panāyaṃ **bodhi-saddo-**

“Magge (..0176) phale ca nibbāne, rukkhe paññattiyaṃ tathā; sabbaññute ca ñāṇasmim, bodhisaddo panāgato”.

Tathā hi panesa- “bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan”ti-ādīsu (cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddesa 121) magge āgato. “Upasamāya abhiññāya sambodhāya saṃvattati”ti (ma. ni. 1.33; 3.323; mahāva. 13; saṃ. ni. 5.1081; paṭi. ma. 2. 30) ettha phale. “Patvāna bodhiṃ amataṃ asaṅkhatan”ti ettha nibbāne. “Antarā ca gayaṃ antarā ca bodhin”ti (ma. ni. 1.285; 2.341; mahāva. 11) ettha assattharukkhe. “Bodhi kho rājakumāro bhoto gotamassa pāde sirasā vandati”ti ettha (ma. ni. 2.324; cūḷava. 268) paññattiyaṃ. “Pappoti bodhiṃ varabhūrimedhaso”ti (dī. ni. 217) ettha sabbaññutaññāṇe. Idhāpi sabbaññutaññāṇe daṭṭhabbo. Arahattama-ggañāṇepi vaṭṭati (ma. ni. aṭṭha. 1.13; udā. aṭṭha. 1; pārā. aṭṭha. 1.11; cariyā. aṭṭha. nidānakathā). **Atulanti** tularahitaṃ pamāṇātitaṃ, appamāṇanti attho. Sambodhiṃ patvā dhammaṃ desentassa tassa bhagavato paṭhame dhammadesaneti attho gahetabbo.

Yadā pana cittaṃ nāma nagaraṃ upanissāya viharanto campakarukkhamūle kaṇḍambarukkhamūle amhākaṃ bhagavā viya titthiyānaṃ mānamaddanaṃ yama-kapāṭihāriyaṃ katvā surāsura-yuvatiratisambhavane ruciranavakanakarajatamaya-varabhavane tāvatimsabhavane pārīcchattakarukkhamūle paṇḍukambalasilātale nisīditvā abhidhammaṃ kathesi, tadā koṭisatasahassānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahosi, ayaṃ dutiyo abhisamayo. Yadā pana sunando nāma cakkavattirājā surabhinagare pūritacakkavattivatto hutvā cakkaratanaṃ paṭilabhi. Taṃ kira

maṅgaladasabale loke uppanne cakkaratanaṃ ṭhānā osakkitaṃ disvā sunando rājā vigatānando brāhmaṇe paripucchi- “imaṃ cakkaratanaṃ mama kusalena nibbattaṃ, kasmā ṭhānā osakkitaṃ”ti? Tato te tassa rañño osakkanakāraṇaṃ byākariṃsu. “Cakkavattirañño āyukkhayena vā pabbajjūpagamanena vā buddhapātubhāvena vā cakkaratanaṃ ṭhānā osakkatīti vatvā tuyhaṃ pana, mahārāja, āyukkhayo natthi, atidīghāyuko tvam, maṅgalo pana sammāsambuddho loke uppanno, tena te cakkaratanaṃ osakkitaṃ”ti. Taṃ sutvā sunando cakkavattirājā saparijano (..0177) taṃ cakkaratanaṃ sirasā vanditvā āyāci- “yāvāhaṃ tavānubhāvena maṅgaladasabalaṃ sakkarissāmi, tāva tvam mā antaradhāyassū”ti. Atha naṃ cakkaratanaṃ yathāṭhāneyeva aṭṭhāsi.

Tato samupāgatānando sunando cakkavattirājā chattiṃsayojanaparimaṅḍalāya parisāya parivuto sabbalokamaṅgalaṃ maṅgaladasabalaṃ upasaṅkamtivā sasāvakaṅghaṃ satthāraṃ mahādānena santappetvā arahantānaṃ koṭisatasahasānaṃ kāsikavatthāni datvā tathāgatassa sabbaparikkhāre datvā sakalalokavimhayakaraṃ bhagavato pūjaṃ katvā maṅgalaṃ sabbalokanāthaṃ upasaṅkamtivā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ vimalakamalamakuḷasamamañjaliṃ sirasi katvā vanditvā dhammassavanatthāya ekamantaṃ nisīdi. Puttopi tassa anurājakumāro nāma tatheva nisīdi.

kathesi. Sunando cakkavattī saddhiṃ parisāya saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Atha satthā tesam pubbacariyaṃ olokeno iddhimayapattacīvarassa upanissayaṃ disvā cakkajālasamalaṅkataṃ dakkhiṇahatthaṃ pasāretvā- “etha, bhikkhavo”ti āha. Sabbe taṅkhaṇaṃyeva duvaṅgulakesā iddhimayapattacīvaradhārā vassasaṭṭhikattherā viya ākappasampannā hutvā bhagavantaṃ parivārayiṃsu. Ayaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

5. “Surindadevabhavane, buddho dhammadesayi; koṭisatasahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.
6. “Yadā sunando cakkavattī, sambuddhaṃ upasaṅkami; tadā āhani sambuddho, dhammabheriṃ varuttamaṃ.
7. “Sunandassānucarā janatā, tadāsuṃ navutikoṭiyo; sabbepi te niravasesā, ahesuṃ ehibhikkhukā”ti.

Tattha **surindadevabhavaneti** puna devindabhavaneti attho. **Dhammanti** abhidhammaṃ. **Āhanīti** abhihani. **Varuttamanti** varo bhagavā uttamaṃ dhammabherinti attho. **Anucarāti** nibaddhacarā sevakā. **Āsunti** ahesuṃ. “Tadāsi navutikoṭiyo”-tipi (..0178) pāṭho. Tassa janatā āsi, sā janatā kittakāti ce, navutikoṭiyoti attho.

Atha maṅgale kira lokanāthe mekhale pure viharante tasmimyeva pure sudevo ca dhammaseno ca māṇavakā māṇavakasahassaparivārā tassa bhagavato santike ehibhikkhupabbajjāya pabbajiyiṃsu. Māghapuṇṇamāya dvīsu aggasāvakesu saparivāresu arahattaṃ pattesu satthā koṭisatasahassabhikkhugaṇamajjhe pātimokkhaṃ uddisi, ayaṃ paṭhamo sannipāto ahosi. Puna uttarārāme nāma anuttare ñāṭisamāgame pabbajitānaṃ koṭisatasahassānaṃ samāgame pātimokkhaṃ uddisi, ayaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Sunandacakkavattibhikkhugaṇasamāgame navutikoṭisahasānaṃ bhikkhūnaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi, ayaṃ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

8. “Sannipātā tayo āsuṃ, maṅgalassa mahesino; koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.
9. “Dutiyo koṭisatasahassānaṃ, tatiyo navutikoṭinaṃ; khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, tadā āsi samāgamo”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto surucibrāhmaṇagāme suruci nāma brāhmaṇo hutvā tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū sanighaṇḍukeṭubhānaṃ sākkharappabhedānaṃ itihāsa-paṅcamānaṃ padako veyyākaraṇo lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayo ahosi. So satthāraṃ upasaṅkamtivā dasabalassa madhuradhammakathaṃ sutvā bhagavati pasīditvā saraṇaṃ gantvā- “sve mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā”ti sasāvaka-saṅghaṃ bhagavantaṃ nimantesi. So bhagavatā “brāhmaṇa, kittakehi bhikkhūhi te attho”ti vutto- “kittakā pana vo, bhante, parivārā bhikkhū”ti āha. Tadā paṭhamasannipātova hoti, tasmā “koṭisatasahassan”ti vutte- “yadi evaṃ, bhante, sabbehipi saddhiṃ mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā”ti nimantesi. Satthā adhivāsesi.

Brāhmaṇo bhagavantaṃ svātanāya nimantetvā attano gharaṃ gacchanto cintesi- “ahaṃ ettakānaṃ bhikkhūnaṃ yāgubhattavattādīni dātuṃ sakkomi, nisīdanaṭṭhānaṃ (..0179) pana kathaṃ bhavissati”ti. Tassa kira sā cintanā caturāsīti-

yojanasahassappamāṇe merumatthake ṭhitassa devarājassa dasasatanayanassa paṇḍukambalasilāsanassa uṇhākāraṃ janesi. Atha sakko devarājā āsanassa uṇhabhāvaṃ disvā- “ko nu kho maṃ imamhā ṭhānā cāvetukāmo”ti samuppannaparivitaṃ dibbena cakkhunā manussalokaṃ olokeno mahāpurisaṃ disvā- “ayaṃ mahāsatto buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ nimantevā tassa nisīdanatthāya cintesi, mayāpi tattha gantvā puññakoṭṭhāsaṃ gahetuṃ vaṭṭatī”ti vaḍḍhakīvaṇṇaṃ nimminivā vāsipharasuhatto mahāpurisassa purato pāturahosi. So “atthi nu kho kassaci bhatiyā kattabbakammaṃ”ti āha.

Mahāsatto disvā “kiṃ kammaṃ kātuṃ sakkhissasī”ti āha. “Mama ajānana-sippaṃ nāma natthi, yo yo yaṃ yaṃ icchatī maṇḍapaṃ vā pāsādaṃ vā aññaṃ vā kiñci nivesanādikaṃ, tassa tassa taṃ taṃ kātuṃ samatthomhī”ti. “Tena hi mayhaṃ kammaṃ atthī”ti. “Kiṃ, ayyā”ti? “Svātanāya mayā koṭisatasahassa-bhikkhū nimantitā, tesāṃ nisīdanaṃ maṇḍapaṃ karissasī”ti? “Ahaṃ nāma kareyyaṃ, sace me bhatīṃ dātuṃ sakkhissathā”ti. “Sakkhissāmi, tātā”ti. “Yadi evaṃ, sādhu, karissāmi”ti vatvā ekaṃ padesaṃ olokesi. So dvādasayojanappamāṇo padeso kasiṇamaṇḍalaṃ viya samatalo paramamaṇīyo ahosi. Puna so “ettake ṭhāne sattaratanamayo daṭṭhabbasāramaṇḍo maṇḍapo uṭṭhahatū”ti cintetvā olokesi. Tato tāvadeva maṇḍapasadiso pathavitalaṃ bhinditvā maṇḍapo uṭṭhahi. Tassa sovaṇṇamayesu thambhesu rajatamayā ghaṭakā ahesuṃ, rajatamayesu thambhesu sovaṇṇamayā ghaṭakā, maṇitthambhesu pavālamayā ghaṭakā, pavālamayesu thambhesu maṇimayā ghaṭakā, sattaratanamayesu thambhesu sattaratanamayā ghaṭakā ahesuṃ.

Tato maṇḍapassa antarantarāpi kiṅkiṇikajālā olambatū”ti olokesi, saha olokānena kiṅkiṇikajālā olambi, yassa mandavāteritassa pañcaṅgikasappa turiyassa paramamanoramo madhuro saddo niccharati, dibbasaṅgītivattanakālo viya ahosi. “Antarantarā dibbagandhadāmapupphadāmapattadāmasattaratanadāmāni olambantū”ti cintesi, saha cintāya dāmāni olambīsu. “Koṭisatasahassasaṅkhānaṃ bhikkhūnaṃ āsanāni ca (..0180) kappiyamahagghapaccattharaṇāni ādhārakāni ca pathaviṃ bhinditvā uṭṭhahantū”ti cintesi, tāvadeva uṭṭhahīsu. “Koṇe koṇe ekekā udakacāṭi uṭṭhahatū”ti cintesi, taṅkhaṇaṃ yeve udakacāṭiyo paramasītalena madhurena suvisuddhasugandhakappiyavārinā puṇṇā kadalipaṇṇapihitamukhā uṭṭhahīsu. So dasasatanayano ettakaṃ māpetvā brāhmaṇassa santikaṃ gantvā- “ehi, ayya, tava maṇḍapaṃ disvā mayhaṃ bhatīṃ dehi”ti āha. Mahāpuriso gantvā taṃ maṇḍapaṃ olokesi. Tassa oloketasappa sakalasarīraṃ pañcavaṇṇāya pītiyā nirantaraṃ phuṭaṃ ahosi.

Athassa maṇḍapaṃ olokayato etadahosi- “nāyaṃ maṇḍapo manussabhūtena kato, mayhaṃ ajjhāsayaṃ mayhaṃ guṇaṃ āgamma addhā sakkassa devaraṅṅo bhavanaṃ uṇhaṃ ahosi, tato sakkena devānamindena ayaṃ maṇḍapo nimmito”ti. “Na kho pana me yuttaṃ evarūpe maṇḍape ekadivasāṃ yeve dānaṃ dātuṃ, sattāhaṃ dassāmi”ti cintesi. Bāhirakadānaṃ nāma tattakampī samānaṃ bodhisattānaṃ hadayaṃ tuṭṭhiṃ kātuṃ na sakkoti, alaṅkatasīsaṃ vā chinditvā añjitāni vā akkhīni uppāṭetvā hadayamaṃsaṃ vā ubbaṭṭetvā dinnakāle bodhisattānaṃ cāgaṃ

nissāya tuṭṭhi nāma hoti. Amhākaṃ bodhisattassa hi **sivijātake** (jā. 1.15.52 ādayo) devasikaṃ pañcakahāpaṇasatasahassāni vissajjetvā catūsu nagaradvāresu nagramajjheti pañcasu ṭhānesu dānaṃ dentassa taṃ dānaṃ cāgatutuṭṭhiṃ uppādetuṃ nāsakkihi. Yadā panassa brāhmaṇavaṇṇena āgantvā sakko devarājā akkhīni yāci, tadā so tāni cakkhūni uppāṭetvā adāsi, dadamānasseva hāso uppajji, kesaggama-ttampi cittassa aññathattaṃ nāhosi. Evaṃ sabbaññubodhisattānaṃ bāhiradānaṃ nissāya titti nāma natthi. Tasmā sopi mahāpuriso- “mayā koṭisatasahassasa-ñkhānaṃ bhikkhūnaṃ dānaṃ dātuṃ vaṭṭati”ti cintetvā tasmim̐ maṇḍape nisīdā-petvā sattāhaṃ gavapānaṃ nāma dānaṃ adāsi.

Ettha **gavapānanti** mahante mahante kolambe khīrassa pūretvā uddhanesu āropetvā ghanapākapakke khīre thokathoke taṇḍule pakkhipitvā pakkamadhusakkharacuṇṇasappīhi abhisāṅkhatābhojanaṃ vuccati. Idameva **catumadhurabhojan-**ntipi vuccati. Manussāyeva pana parivisitūṃ nāsakkiṃsu. Devāpi (..0181) ekantarikā hutvā parivisiṃsu. Dvādasayojanappamāṇampi taṃ ṭhānaṃ te bhikkhū gaṇhituṃ nappahosiyeva, te pana bhikkhū attano attano anubhāvena nisīdiṃsu. Pariyosānadivase sabbesaṃ bhikkhūnaṃ patte dhovāpetvā bhesajjathāya sappi-
navanītamadhuphāṇitādīnaṃ pūretvā ticīvarehi saddhiṃ adāsi. Tattha saṅghana-
vakabhikkhunā laddhacīvarasāṭakā satasahassagghanikā ahesuṃ.

Atha satthā anumodanaṃ karonto- “ayaṃ mahāpuriso evarūpaṃ mahādānaṃ adāsi, ko nu kho bhavissati”ti upadhārento- “anāgate kappasatasahassādhiṅkānaṃ dvinnāṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake gotamo nāma buddho bhavissati”ti disvā tato mahāsattaṃ āmantetvā- “tvaṃ ettakaṃ nāma kālaṃ atikkamitvā gotamo nāma buddho bhavissasi”ti byākāsi. Atha mahāpuriso bhagavato byākaraṇaṃ sutvā pamuditahadayo- “ahaṃ kira buddho bhavissāmi, na me gharāvāsena attho, pabbajissāmi”ti cintetvā tathārūpaṃ sampattiṃ khelapiṇḍaṃ viya pahāya satthu santike pabbajitvā buddhavacanaṃ uggaṇhitvā abhiññā ca aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā aparihīnajjhāno yāvatāyukaṃ ṭhatvā āyupariyosāne brahmaloke nibbatti. Tena vuttaṃ-

10. “Ahaṃ tena samayena, surucī nāma brāhmaṇo;
ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pārāgū.
11. “Tamahaṃ upasaṅkamma, saraṇaṃ gantvāna satthuno;
sambuddhappamukhaṃ saṅghaṃ, gandhamālena pūjayiṃ;
pūjetvā gandhamālena, gavapānena tappayiṃ.
12. “Sopi maṃ buddho byākāsi, maṅgalo dvipaduttamo;
aparimeyyito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
13. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā iman”ti.-
Aṭṭha gāthā vitthāretabbā.
14. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ;
uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā.
15. “Tadā (..0182) pītimanubrūhanto, sambodhivarapattiyā;
buddhe datvāna maṃ gehaṃ, pabbajiṃ tassa santike.
16. “Suttantaṃ vinayaṃ cāpi, navaṅgaṃ satthusāsaṇaṃ;

sabbaṃ pariyāpuṇitvā, sobhayiṃ jinasāsanam.

17. “Tatthappamatto viharanto, brahmagāṃ bhāvetva bhāvanam;
abhiññāpāramiṃ gantvā, brahmalokamagañchahan”ti.

Tattha **gandhamālenā**ti gandhehi ceva mālehi ca. **Gavapānenā**ti idaṃ vutta-
meva. “Ghatapānenā”tipi keci paṭhanti. **Tappayinti** tappesiṃ. **Uttariṃ vatamadhi-**
ṭṭhāsinti bhiyyopi vatamadhiṭṭhāsiṃ. **Dasapāramipūriyā**ti dasannaṃ pāramīnaṃ
pūraṇatthāya. **Pītinti** hadayatuttihiṃ. **Anubrūhantoti** vaḍḍhento. **Sambodhivarapatti-**
yāti buddhattappattiyā. **Buddhe datvānā**ti buddhassa pariccajitvā. **Maṃ gehanti**
mama geham, sabbaṃ sāpateyyam catupaccayatthāya buddhassa bhagavato
pariccajitvāti attho. **Tatthāti** tasmim buddhasāsane. **Brahmanti** brahmavihārabhā-
vanam bhāvetvā.

Maṅgalassa pana bhagavato nagaram uttaram nāma ahosi,

pitāpissa uttaro nāma rājā khattiyo, mātāpi uttarā nāma, sudevo ca dhammaseno ca dve aggasāvaka, pālito nāma upaṭṭhāko, sivalā ca asokā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ sarīraṃ ahosi, navutivassasahassaṃ āyuparimāṇaṃ, bhariyā panassa yasavatī nāma, sivalo nāma putto, assayānena nikkhami. Uttarārāme vasi. Uttaro nāma upaṭṭhāko, tasmim̐ pana navutivassasahassāni ṭhatvā parinibbute bhagavati ekappahāreneva dasacakkavāḷasahassāni ekaṇḍhakārāni ahesuṃ. Sabbacakkavāḷesu manussānaṃ mahantaṃ ārodanaparidevanaṃ ahosi. Tena vuttaṃ-

18. “Uttaraṃ nāma nagaraṃ, uttaro nāma khattiyo; uttarā nāma janikā, maṅgalassa mahesino.
23. “Sudevo dhammaseno ca, ahesuṃ aggasāvaka; pālito nāmupaṭṭhāko, maṅgalassa mahesino.
24. “Sivalā (..0183) ca asokā ca, ahesuṃ aggasāvikā; bodhi tassa bhagavato, nāgarukkhoti vuccati.
26. “Aṭṭhāsīti ratanāni, accuggato mahāmuni; tato niddhāvati raṃsī, anekasatasahassiyo.
27. “Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade; tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
28. “Yathāpi sāgare ūmī, na sakkā tā gaṇetuye; tatheva sāvaka tassa, na sakkā te gaṇetuye.
29. “Yāva aṭṭhāsi sambuddho, maṅgalo lokanāyako; na tassa sāsane atthi, sakilesamaraṇaṃ tadā.
30. “Dhammokkaṃ dhārayitvāna, santāretvā mahājanaṃ; jalitvā dhumaketūva, nibbuto so mahāyaso.
31. “Saṅkhārānaṃ sabhāvattaṃ, dassayitvā sadevake; jalitvā aggikkhandhova, sūriyo atthaṅgato yathā” ti.

Tattha **tatoti** tassa maṅgalassa sarīrato. **Niddhāvātīti** niddhāvanti, vacanavipariyāyo daṭṭhabbo. **Raṃsīti** rasmiyo. **Anekasatasahassiyoti** anekasatasahassā. **Ūmīti** vīciyo taraṅgā. **Gaṇetuyeti** gaṇetuṃ saṅkhātuṃ. Ettakā sāgare ūmiyoti yathā na sakkā gaṇetuṃ, evaṃ tassa bhagavato sāvakaṃpi na sakkā gaṇetuṃ, atha kho gaṇanapathaṃ vītivattāti attho. **Yāvāti** yāvatakaṃ kālaṃ. **Sakilesamaraṇaṃ tadāti** saha kilesehi sakilesa, sakilesassa maraṇaṃ sakilesamaraṇaṃ, taṃ natthi. Tadā kira tassa bhagavato sāsane sāvakaṃ sabbe arahattaṃ patvāyeva parinibbāyimsu. Puthujjanā vā sotāpannādayo vā hutvā na kālamakaṃsūti attho. Keci “sammohamāraṇaṃ tadā” ti paṭhanti.

Dhammakkanti dhammadīpaṃ. **Dhūmaketūti** aggi vuccati, idha pana padīpo daṭṭhabbo tasmā padīpo viya jalitvā nibbutoti attho. **Mahāyasoti** mahāparivāro (..018). Keci “nibbuto so sasāvako” ti paṭhanti. **Saṅkhārānanti** saṅkhātadhammānaṃ sappaccayadhammānaṃ. **Sabhāvattanti** aniccādisāmaññalakkhaṇaṃ. **Sūriyo atthaṅgato yathāti** yathā sahasakiraṇo divasakaro sabbaṃ taṃagaṇaṃ vidhamitvā sabbaṅca lokaṃ obhāsetvā atthamupagacchati, evaṃ maṅgaladivasakaropi vene-

yyakamalavanavikasanakaro sabbaṃ ajjhattikabāhiralokatamaṃ vidhamitvā attano sarīrappabhāya jalitvā atthaṅgatoti attho. Sesagāthā sabbattha uttānā evāti.

Maṅgalabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito tatiyo buddhavaṃso.

6. Sumanabuddhavaṃsavaṇṇanā

Evamaṃ ekappahāreneva dasasahassilokadhātuṃ ekandhakāraṃ katvā tasmimṃ bhagavati parinibbute tassa aparabhāge navutivassasahassāyukesu manussesu anukkamena parihāyitvā dasavassesu jātesu puna vaḍḍhitvā anukkamena asaṅkhyeyyāyukā hutvā puna parihāyitvā navutivassasahassāyukesu jātesu **sumano** nāma bodhisatto pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattitvā tato cavitvā mekhalanagare sudattassa nāma rañño kule sirimāya nāma deviyā kucchimimṃ paṭisandhimṃ aggahesi. Pāṭihāriyāni pubbe vuttanayāneva.

So anukkamena vuddhippatto sirivaḍḍhanasomavaḍḍhana-iddhivaḍḍhananāmadheyyesu tisu pāsādesu tesatṭhiyā nāṭakitthisatasahashehi paricāriyamāno surayuvatīhi paricāriyamāno devakumāro viya navavassasahassāni dibbasukhasadisamaṃ visayasukhamanubhavamāno vaṭṭamaṃsīkāya nāma deviyā anupamaṃ nāma nirupamaṃ puttaṃ janetvā cattāri nimittāni disvā hatthiyānena nikkhamitvā pabbaji. Taṃ pana pabbajantaṃ tiṃsakoṭiyo anupabbajimsu.

So tehi parivuto dasamāse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya anomanigame anomasetṭhino dhītāya anupamāya nāma dinnamaṃ pakkhittadibbojaṃ (..0185 pāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā anupamājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā nāgabodhimṃ upagantvā taṃ padakkhiṇaṃ katvā aṭṭhahi tiṇamuṭṭhihi tiṃsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ katvā tattha pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Tato mārabalaṃ vidhamitvā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhitvā-“anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti (dha. pa. 153-154) udānaṃ udānesi. Tena vuttaṃ-

1. “Maṅgalassa aparena, sumano nāma nāyako;
sabbadhammehi asamo, sabbasattānamuttamo”ti.

Tattha **maṅgalassa aparenā**ti maṅgalassa bhagavato aparabhāge. **Sabbadhammehi asamoti** sabbehipi sīlasamādhīpaññādhammehi asamo asadiso.

Sumano kira bhagavā bodhisamīpeyeva sattasattāhāni vītināmetvā dhammadeśanattaṃ brahmāyācanaṃ sampaṭicchitvā- “kassa nu kho ahaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ deseyyan”ti (dī. ni. 2.72; ma. ni. 1.284; 2.341; mahāva. 10) upadhārento attanā saha pabbajitānaṃ tiṃsakoṭiyo ca attano kaniṭṭhabhātikaṃ vemātikaṃ saraṇakumārañca purohitaputtaṃ bhāvitattamaṇavakañca upanissayasa-

mpanne disvā- “etesam paṭhamam dhammam deseyyan”ti cintetvā haṃsarājā viya gaganapathena mekhaluyyāne otarivā uyyānapālam pesetvā attano kaniṭṭhabhātikam saraṇakumārañca purohitaputtam bhāvitattakumārañca pakkosāpetvā tesam parivārabhūtā sattatiṃsakoṭiyo attanā saha pabbajitā tiṃsakoṭiyo ca aññe ca bahū devamanussakoṭiyo cāti evam koṭisatasahassam **dhammacakkappavattanena** dhammāmatam pāyesi. Tena vuttam-

2. “Tadā amatabheriṃ so, āhanī mekhale pure;
dhammasaṅkhasamāyuttam, navaṅgam jinasāsanam”ti.

Tattha **amatabherinti** amatādhigamāya nibbānādhigamāya bheriṃ. **Āhanīti** vādayi, dhammam desesīti attho. Sāyam amatabherī nāma amatapariyosānam navaṅgam buddhavacanam. Tenevāha- “**dhammasaṅkhasamāyuttam, navaṅgam jinasāsanam**”ti. Tattha **dhammasaṅkhasamāyuttanti** catusaccadhammakathāsāṅkhavarasamāyuttam.

Sumano (..0186) pana lokanāyako abhisambodhiṃ pāpuṇitvā paṭiññānurūpaṃ paṭipadam paṭipajjamāno mahājanassa bhavabandhanamokkhatthāya kusalaratanassa kilesacorehi viluppamānassa parittānattham silavipulapākāram samādhiparikhāparivāritam vipassanāññāadvāram satisampajaññadaḷhakavāṭam samāpattimaṇḍapādipaṭimaṇḍitam bodhipakkhiyajanasamākulam amatavarānagaram māpesi. Tena vuttam-

3. “Nijjinitvā kilese so, patvā sambodhimuttamam;
māpesi nagaram satthā, saddhammapuravaruttaman”ti.

Tattha **nijjinitvāti** vijinitvā abhibhuyya, kilesābhisaṅkhāradevaputtamāre viddhamsetvāti attho. **Soti** so sumano bhagavā. “Vijinitvā kilese hī”tipi pāṭho. Tattha **kāro padapūraṇamate nipāto. Patvāti** adhigantvā. “Patto”tipi pāṭho. **Nagaranti** nibbānanagaram. **Saddhammapuravaruttamanti** saddhammasaṅkhātam puravaresu uttamam seṭṭham padhānabhūtam. Atha vā saddhammamayesu puresu pavaresu uttamam saddhammapuravaruttamam. Purimasmiṃ atthavikappe “nagaran”ti tasseva vevacananti daṭṭhabbam. Paṭividdhadhammasabhāvānam sekkhāsekkhānam ariyapuggalānam paṭiṭṭhānam gocaranivāsaṭṭhena nibbānam “nagaran”ti vuccati. Tasmim pana saddhammavarānagare so satthā avicchinnam akuṭilam ujum puthulañca vitthatañca satipaṭṭhānamayaṃ mahāvīthim māpesi. Tena vuttam-

4. “Nirantaram akuṭilam, ujum vipulavitthataṃ;
māpesi so mahāvīthim, satipaṭṭhānavaruttaman”ti.

Tattha **nirantaranti** kusalajavanasañcaraṇānantarabhāvato nirantaram. **Akuṭilanti** kuṭilabhāvakaradosavirahitato akuṭilam. **Ujunti** akuṭilattāva ujum. Purimapadasseva atthadīpakamidaṃ vacanam. **Vipulavitthatanti** āyāmato ca vitthārato ca puthulavitthataṃ, puthulavitthatabhāvo lokiyalokuttarasatipaṭṭhānavasena daṭṭhabbo. **Mahāvīthinti** mahāmaggaṃ. **Satipaṭṭhānavaruttamanti** satipaṭṭhānañca tam varesu uttamañcāti satipaṭṭhānavaruttamam. Atha vā varam satipaṭṭhānamayaṃ uttamavīthinti attho.

Idāni tassa nibbānamahānagarassa tassaṃ satipaṭṭhānavīthiyam cattāri sāmā-

ññaphalāni catasso paṭisambhidā cha abhiññā aṭṭha samāpattiyoti imāni (..0187)
mahaggharatanāni ubhosu passesu dhammāpaṇe pasāresi. Tena vuttaṃ-

5. “Phale cattāri sāmāññe, catasso paṭisambhidā;
chaḷabhiññāṭṭhasamāpattī, pasāresi tattha vīthiyan” ti.

Idāni bhagavā imāni ratanabhaṇḍāni ye pana appamattā satimanto paṇḍitā
hiri-ottappavīriyādīhi samannāgatā, te ādiyantīti tesam ratanānaṃ haraṇūpāyaṃ
dassento-

6. “Ye appamattā akhilā, hirivīriyehupāgatā;
te te ime guṇavare, ādiyanti yathāsukhan” ti.- āha;

Tattha **yeti** aniyamuddeso. **Appamattā**ti pamādassa paṭipakkhabhūtena satiyā
avippavāsakkhaṇena appamādena samannāgatā. **Akhilā**ti pañcacetokhilarahitā.
Hirivīriyehupāgatāti kāyaduccaritādīhi hiriyatīti hirī,

lajjāyetaṃ adhivacanaṃ. Vīrassa bhāvo vīriyaṃ, taṃ ussāhalakkhaṇaṃ. Tehi hiri-vīriyehi upāgatā samannāgatā bhābapuggalā. **Teti** idaṃ pubbe aniyamuddesassa niyamuddeso. Puna **teti** vuttappakāre guṇaratanavisese te kulaputtā ādiyanti paṭilabhanti adhigacchantīti attho. Sabbamaṃ pana sumano bhagavā kataviditamano dhammabheriṃ āhanitvā dhammanagaraṃ māpetvā iminā nayena paṭhamameva satasahassakoṭiyo bodhesi. Tena vuttaṃ-

7. “Evametena yogena, uddharanto mahājanaṃ;
bodhesi paṭhamaṃ satthā, koṭisatasahassiyoti”ti.

Tattha **uddharantoti** saṃsārasāgarato ariyamaggaṇāvāya samuddharanto. **Koṭisatasahassiyoti** satasahassakoṭiyoti attho. Vipariyāyena niddiṭṭhaṃ.

Yadā pana sumano lokanāyako sunandavatīnagare ambarukkhamūle titthiyamadamaṇamaddanaṃ yamakapāṭihāriyaṃ katvā sattānaṃ koṭisahasamaṃ dhammāmataṃ (..0188) pāyesi. Ayaṃ dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

8. “Yamhi kāle mahāvīro, ovadī titthiye gaṇe;
koṭisahasasā bhisamiṃsu, dutiye dhammadesane”ti.

Tattha **titthiye gaṇeti** titthiyabhūte gaṇe, titthiyānaṃ gaṇe vā “titthiye abhima-ddanto, buddho dhammadesayī”ti paṭhanti keci.

Yadā pana dasasu cakkavāḷasahasasesu devatā imasmiṃ cakkavāḷe sannipattitvā manussā ca nirodhakathaṃ samuṭṭhāpesuṃ- “kathaṃ nirodhaṃ samāpajjanti, kathaṃ nirodhasamāpannā honti, kathaṃ nirodhā vuṭṭhahanti”ti? Evaṃ samāpajjana-adhiṭṭhānavuṭṭhānādīsu vinicchayaṃ kātuṃ asakkontā saha manussahi chasu kāmāvacaradevalokesu devā ca navasu brahmalokesu brahmāno ca dvelhakajātā dvidhā ahesuṃ. Tato narasundarena arindamena nāma raññā saddhiṃ sāyanhasamaye sumanadasabalaṃ sabbalokanāthaṃ upasaṅkamīsu; upasaṅkamtivā arindamo rājā bhagavantaṃ nirodhapañhaṃ pucchi. Tato bhagavatā nirodhapañhe vissajjite navutipāṇakoṭisahasasānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

9. “Yadā devā manussā ca, samaggā ekamaṇasā;
nirodhapañhaṃ pucchiṃsu, saṃsayaṃ cāpi mānasaṃ.

10. “Tadāpi dhammadesane, nirodhaparidīpane;
navutikoṭisahasasānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tassa pana sumanassa bhagavato tayo sāvakasannipātā ahesuṃ. Tattha paṭhamasannipāte mekhalanagaraṃ upanissāya vassaṃ vasiṭvā paṭhamapavāraṇāya arahantānaṃ koṭisahasasena ehibhikkhupabbajjāya pabbajitena saddhiṃ bhagavā pavāresi, ayaṃ paṭhamo sannipāto ahosi. Athāparena samayena saṅkassanagarassāvidūre arindamarājakusalabalanibbatte yojanappamaṇe kanakapabbate nisino saradasamayarucirakaranikaro divasakaro viya yugandharapabbate munivaradivasakaro arindamarājānaṃ parivāretvā (..0189) āgatānaṃ purisānaṃ navutikoṭisahasasāni dametvā sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā tasmīyeva divase arahattaṃ pattehi bhikkhūhi parivuto caturaṅgasamannāgate sannipāte pātimokkhaṃ uddisi. Ayaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Yadā pana sakko devarājā sugatadassanattāya upasaṅkami, tadā sumano bhagavā asītiyā araha-

ntakoṭisahasseehi parivuto pātimokkhaṃ uddisi, ayaṃ tatiyo sannipāto ahoṣi. Tena vuttaṃ-

11. “Sannipātā tayo āsuṃ, sumanassa mahesino;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
12. “Vassaṃvuṭṭhassa bhagavato, abhighuṭṭhe pavāraṇe;
koṭisatasahasseehi, pavāresi tathāgato.
13. “Tato paraṃ sannipāte, vimale kañcanapabbate;
navutikoṭisahasseehi, dutiyo āsi samāgamo.
14. “Yadā sakko devarājā, buddhadassanupāgami;
asītkoṭisahasseehi, tatiyo āsi samāgamo” ti.

Tattha **abhighuṭṭhe pavāraṇeti** līṅgavipallāso daṭṭhabbo, abhighuṭṭhāya pavāraṇāyāti attho. **Tatoparanti** tato aparabhāge. **Kañcanapabbateti** kanakamaye pabbate. **Buddhadassanupāgamīti** buddhadassanattamupāgami. Tadā kira amhākaṃ bodhisatto atulo nāma nāgarājā ahoṣi mahiddhiko mahānubhāvo. So “loke buddho uppanno” ti sutvā ñātigaṇaparivuto sakabhavanā nikkhamitvā koṭisatasahasabhikkhuparivārassa sumanassa bhagavato dibbehi turiyehi upahāraṃ kāretvā mahādānaṃ pavattetvā paccekadussayugāni datvā saraṇesu patitṭhāsi. Sopi naṃ satthā “anāgate buddho bhavissati” ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

15. “Ahaṃ tena samayena, nāgarājā mahiddhiko;
atulo nāma nāmena, ussannakusalasañcayo.
16. “Tadāhaṃ nāgabhavanā, nikkhamitvā sañātibhi;
nāgānaṃ dibbaturiyehi, sasaṅghaṃ jinamupaṭṭhahiṃ.
17. “Koṭisatasahasseehi (..0190), annapānena tappayim;
Paccekadussayugaṃ datvā, saraṇaṃ tamupāgamiṃ.
18. “Sopi maṃ buddho byākāsi, sumano lokanāyako;
aparimeyyito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
19. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ”.

Yathā koṇḍaññabuddhavaṃse, evaṃ aṭṭha gāthā vitthāretabbāti.

20. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiiyo cittaṃ pasādayim;
uttariṃ vatamadhiṭṭhāsim, dasapāramipūriyā” ti.

Tassa pana **sumanassa** bhagavato mekhalaṃ nāma nagaraṃ ahoṣi, sudatto nāma rājā pitā, sirimā nāma devī mātā, saraṇo ca bhāvitatto ca dve aggasāvaka, udeno nāmupaṭṭhāko, soṇā ca upasoṇā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, navutihatthubbedhaṃ sarīraṃ, navutiyeva vassasahasseehi āyuppamāṇaṃ ahoṣi, vaṭaṃsikā nāmassa mahesī devī, anūpamo nāma putto ahoṣi, hatthiyānena nikkhami. Upaṭṭhāko aṅgarājā. Aṅgarāme vasīti. Tena vuttaṃ-

21. “Nagaraṃ mekhalaṃ nāma, sudatto nāma khattiyo;
sirimā nāma janikā, sumanassa mahesino.
22. “Navavassasahasseehi, agāraṃ ajjha so vasi;
cando sucando vaṭaṃso ca, tayo pāsādamuttamā.

23. “Tesaṭṭhisatasahassāni, nāriyo samalaṅkatā;
vaṭaṃsikā nāma nārī, anūpamo nāma atrajo.
24. “Nimitte caturo disvā, hatthiyānena nikkhami;
anūnadasamāsāni, padhānaṃ padahī jino.
25. “Brahmunā yācito santo, sumano lokanāyako;
vatti cakkamaṃ mahāvīro, mekhale puramuttame.
26. “Saraṇo bhāvitatto ca, ahesuṃ aggasāvaka;
udeno nāmuṇḍhāko, sumanassa mahesino.
27. “Soṇā (..0191) ca upasoṇā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
sopi buddho amitayaso, nāgamūle abujjhatha.
28. “Varuṇo ceva saraṇo ca, ahesuṃ aggupatṭhakā;
cālā ca upacālā ca, ahesuṃ aggupatṭhikā.
29. “Uccattanena so buddho, navutihatthamuggato;
kañcanagghiyasaṅkāso, dasasahassī virocati.
30. “Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade;
tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
31. “Tāraṇīye tārayitvā, bodhaniye ca bodhayi;
parinibbāyi sambuddho, uḷurājāva atthami.
32. “Te ca khīṇāsavā bhikkhū, so ca buddho asādiso;
atulappabhaṃ dassayitvā, nibbutā te mahāyasā.
33. “Tañca ñāṇaṃ atuliyamaṃ, tāni ca atulāni ratanāni;
sabbaṃ tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā.
34. “Sumano yasadharo buddho, aṅgārāmamhi nibbuto;
tattheva tassa jinathūpo, catuyojanamuggato”ti.

Tattha **kañcanagghiyasaṅkāso**ti vividharatanaviccittakañcanamayagghikasadisarūpasobho. **Dasasahassī virocātī**ti tassa pabhāya dasasahassīpi lokadhātu virocātīti attho. **Tāraṇīye**ti tārayitabbe, tārayituṃ vutte sabbe buddhaveneyyete attho. **Uḷurājāvā**ti cando viya. **Atthamī**ti atthaṅgato. Keci “atthamaṃ gato”ti paṭhanti. **Asādiso**ti asadiso. **Mahāyasā**ti mahākittisaddā mahāparivārā ca. **Tañca ñāṇanti** taṃ sabbaññutaññāṇaṃ. **Atuliyanti** atuliyamaṃ asadisamaṃ. Sesamaṃ sabbattha uttānamevāti.

Sumanabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito catuttho buddhavaṃso.

7. Revatabuddhavaṃsavaṇṇanā

Sumanassa (..0192) pana bhagavato aparabhāge sāsane cassa antarahite navutivassasahassāyukā manussā anukkamena parihāyitvā dasavassāyukā hutvā puna anukkamena vaḍḍhitvā asaṅkhyeyyāyukā hutvā puna

parihāyamānā saṭṭhivassasahassāyukā ahesuṃ. Tadā **revato** nāma satthā uda-
pādi. Sopi pāramiyo pūretvā anekaratanasamujjalitabhavane tusitabhavane nibba-
ttitvā tato cavitvā sabbadhanadhaññavatisudhaññavatīnagare sabbālaṅkārasama-
laṅkata-amitaruciraparivāraparivutassa sirivibhavasamudayenākulassa sabbasa-
middhivipulassa vipulassa nāma rañño kule sabbajananayanālipālisamākulāya
samphullanayanakuvalayasassirikasiniddhavadanakamalākarasobhāsamujjalāya
suruciramanoharaguṇagaṇavipulāya vipulāya nāma aggamahesiyā kucchismiṃ
paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ māsānaṃ accayena cittakūṭapabbatato suvaṇṇa-
haṃsarājā viya mātukucchito nikkhami.

Tassa paṭisandhiyaṃ jātiyañca pāṭihāriyāni pubbe vuttanayāneva ahesuṃ.
Sudassanaratanagghi-āveḷanāmakā tayo cassa pāsādā ahesuṃ. Sudassanādevi-
ppamukhāni tettiṃsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ. Tāhi parivuto so
surayuvatīhi parivuto devakumāro viya chabbassasahassāni visayasukhamanu-
bhavamāno agāraṃ ajjhāvasi. So sudassanāya nāma deviyā varuṇe nāma tanaye
jāte cattāri nimittāni disvā nānāviraḡatanuvaravasananivasano āmukkamuttāhāra-
maṇikuṇḍalo varakeyūramakuṭakaṭakadharo paramasurabhigandhakusumasama-
laṅkato paramarucirakaranikaro saradasamayarajanikaro viya tārāgaṇaparivuto
viya cando tidasagaṇaparivuto viya dasasatanayano brahmagaṇaparivuto viya ca
hāritamahābrahmā caturaṅginīyā mahatīyā senāya parivuto ājaññarathena mahā-
bhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā sabbābharaṇāni omuñcitvā bhaṇḍāgārikassa
hatthe datvā jalajāmalāvikanilakuvalayadalasadenātīnīsitēnātītikhiṇenāsīnā
sakesamakuṭaṃ chinditvā ākāse khipi. Taṃ sakko devarājā suvaṇṇacaṅkoṭakena
(..0193) paṭiggahetvā tāvatīṃsabhavanaṃ netvā sinerumuddhani sattaratana-
mayaṃ cetiyaṃ akāsi.

Mahāpuriso pana devadattāni kāsāyāni paridahitvā pabbaji, ekā ca naṃ purisa-
koṭi anupabbaji. So tehi parivuto sattamāse padhānacariyaṃ caritvā visākhapu-
ṇṇamāya aññatarāya sādhudeviyā nāma seṭṭhidhītāya dinnāṃ madhupāyāsaṃ
paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye aññatarenājīva-
kena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā mattavarānāgagāmī nāgabodhiṃ pada-
kkhiṇaṃ katvā tepaṇṇāsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā caturaṅgavī-
riyaṃ adhiṭṭhāya nisīditvā mārabalaṃ vidhamitvā sabbaññutaññānaṃ paṭivijjhitvā-
“anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti (dha. pa. 153-154)
udānaṃ udānesi. Tena vuttaṃ-

1. “Sumanassa aparena, revato nāma nāyako;
anupamo asadiso, atulo uttamo jino”ti.

Revato kira satthā bodhisamīpeyeva sattasattāhāni vītināmetvā dhammadesa-
natthaṃ brahmāyācanaṃ sampaṭicchitvā- “kassa nu kho ahaṃ paṭhamaṃ
dhammaṃ deseyyan”ti (dī. ni. 2.72; ma. ni. 1.284; 2.341; mahāva. 10) upadhā-
rento attanā saha pabbajitabhikkhukoṭiyo aññe ca bahū devamanusse upanissa-
yasampanne disvā ākāsenā gantvā varuṇārāme otaritvā tehi parivuto gambhīraṃ
nipuṇaṃ tiparivaṭṭaṃ appaṭivattiyaṃ aññena anuttaraṃ dhammacakkaṃ pava-
tṭetvā bhikkhūnaṃ koṭi arahatte paṭiṭṭhāpesi. Tīsu maggaphalesu paṭiṭṭhitānaṃ

gaṇanaparicchedo natthi. Tena vuttaṃ-

2. “Sopi dhammaṃ pakāsesi, brahmunā abhiyācito;
khandhadhātuvavatthānaṃ, appavattaṃ bhavābhaveti”ti.

Tattha **khandhadhātuvavatthānanti** pañcannaṃ khandhānaṃ aṭṭhārasannaṃ dhātūnaṃ nāmarūpavavatthānādivasena vibhāgākaraṇaṃ. Sabhāvalakkhaṇasāmaññalakkhaṇādivasena rūpārūpadhammapariggaho khandhadhātuvavatthānaṃ nāma. Atha vā pheṇapiṇḍūpamaṃ rūpaṃ parimaddanāsahanato chiddāvachiddā-dibhāvato ca udakapubbūlakaṃ viya (..0194) vedanā muhuttaramaṇiyabhāvato, marīcikā viya saññā vippalambhanato, kadalikkhandho viya saṅkhārā asārakato, māyā viya viññāṇaṃ vañcanakato”ti evamādināpi nayena aniccānupassanādivasenapi khandhadhātuvavatthānaṃ veditabbaṃ (vibha. aṭṭha. 26 kamādivinicchayakathā). **Appavattaṃ bhavābhaveti** ettha bhavoti vaḍḍhi, abhavoti hāni. Bhavoti sassatadiṭṭhi, abhavoti ucchedadiṭṭhi. Bhavoti khuddakabhavo, abhavoti mahābhavo. Bhavoti kāmabhavo, abhavoti rūpārūpabhavoti evamādinā nayena bhavābhavānaṃ attho veditabbo (ma. ni. aṭṭha. 2.223; saṃ. ni. aṭṭha. 3.5.1080; udā. aṭṭha. 20). Tesam bhavābhavānaṃ appavattihetubhūtaṃ dhammaṃ pakāsesīti attho. Atha vā bhavati anenāti bhavo, tīsu bhavesu uppattinimittaṃ kammādikaṃ. Upapattibhavo abhavo nāma. Ubhayattha nikantiyā pahānakaraṃ appavattaṃ dhammaṃ desesīti attho. Tassa pana revatabuddhassa tayova abhisamayā ahesuṃ. Paṭhamo panassa gaṇanapathaṃ vītivatto. Tena vuttaṃ-

3. “Tassābhisamayā tīṇi, ahesuṃ dhammadesane;
gaṇanāya na vattabbo, paṭhamābhisamayā ahū”ti.

Tattha **tīṇīti** tayo, liṅgavipallāso kato, ayaṃ paṭhamo abhisamayā ahosi.

Athāparena samayena nagaruttare uttare nagare sabbārindamo arindamo nāma rājā ahosi. So kira bhagavantaṃ attano nagaramanuppattaṃ sutvā tīhi jana-koṭīhi parivuto bhagavato paccuggamaṃ katvā svātanāya nimantetvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā tigāvutavittataṃ dīpapūjaṃ katvā bhagavantaṃ upasaṅkamitvā nisīdi. Atha bhagavā tassa manonukūlaṃ vicittanayaṃ dhammaṃ desesi. Tattha devamanussānaṃ koṭisahasassa dutiyābhisamayā ahosi. Tena vuttaṃ-

4. “Yadā arindamaṃ rājaṃ, vinesi revato muni;
tadā koṭisahasānaṃ, dutiyābhisamayā ahū”ti.

Ayaṃ dutiyo abhisamayā.

Athāparena (..0195) samayena revato sathā uttaranigamaṃ nāma upanissāya viharanto sattāhaṃ nirodhasamāpattiṃ samāpajjitvā nisīdi. Tadā kira uttaranigamavāsino manussā yāgubhattakhajjakabhesajjapānakādīni āharitvā bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā bhikkhū paripucchiṃsu- “kuhiṃ, bhante, bhagavā”ti? Tato tesam bhikkhū āhaṃsu- “bhagavā, āvuso, nirodhasamāpattiṃ samāpanno”ti. Athātīte tasmīṃ sattāhe bhagavantaṃ nirodhasamāpattito vuṭṭhitaṃ sara-dasamaye sūriyo viya attano anūpamāya buddhasiriyā virocamaṇaṃ disvā niro-

dhasamāpattiyā guṇānisamṣaṃ pucchiṃsu. Bhagavā ca tesam nirodhasamāpattiyā guṇānisamṣaṃ kathesi. Tadā devamanussānaṃ koṭisataṃ arahatte patiṭṭhāsi. Ayaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

5. “Sattāhaṃ paṭisallānā, vuṭṭhahitvā narāsabho;
koṭisataṃ naramarūnaṃ, vinesi uttame phale”ti.

Sudhaññavatīnagare paṭhamamahāpātīmokkhuddese ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ arahantānaṃ gaṇanapathaṃ vītivattānaṃ paṭhamo sannipāto ahosi. Mekhalanagare koṭisatasahassasaṅkhātānaṃ ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ arahantānaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Revatassa pana bhagavato dhammacakkānuvattako varuṇo nāma aggasāvako paññavantānaṃ aggo ābādhiko ahosi. Tattha gilānapucchanatthāya sampattamahājanassa lakkhaṇattaya-paridīpakaṃ dhammaṃ desetvā koṭisatasahassaṃ purisānaṃ ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā arahatte patiṭṭhāpetvā caturaṅginike sannipāte pātīmokkhaṃ uddisi. Ayaṃ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

6. “Sannipātā tayo āsuṃ, revatassa mahesino;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, suvimuttāna tādinaṃ.
7. “Atikkantā gaṇanapathaṃ, paṭhamaṃ ye samāgatā;
koṭisatasahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
8. “Yopi paññāya asamo, tassa cakkānuvattako;
so tadā byādhito āsi, patto jīvitasamṣayaṃ.
9. “Tassa (..0196) gilānapucchāya, ye tadā upagatā munī;
koṭisatasahassā arahanto, tatiyo āsi samāgamo”ti.

Tattha **cakkānuvattakoti** dhammacakkānuvattako. **Patto jīvitasamṣayanti** ettha jīvite samṣayaṃ jīvitasamṣayaṃ, jīvitakkhayaṃ pāpuṇāti vā, na vā pāpuṇātīti evaṃ jīvitasamṣayaṃ patto, byādhitassa balavabhāvena marati, na maratīti jīvite samṣayaṃ pattoti attho. **Ye tadā upagatā munī**ti iti dīghabhāve sati bhikkhūnaṃ upari hoti, rasse anussarena saddhiṃ varuṇassa upari hoti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto rammavatīnagare atidevo nāma brāhmaṇo hutvā brāhmaṇadhamme pāraṃ gato revataṃ sammāsambuddhaṃ disvā tassa dhammakathaṃ sutvā saraṇesu patiṭṭhāya silokasahassena dasabalaṃ kittetvā sahasagghanikena uttarāsaṅgena bhagavantaṃ pūjesi. Sopi naṃ buddho byākāsi- “ito kappasatasahassādhikānaṃ dvinnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake gotamo nāma buddho bhavissati”ti. Tena vuttaṃ-

10. “Ahaṃ tena samayena, atidevo nāma brāhmaṇo;
upagantvā revataṃ buddhaṃ, saraṇaṃ tassa gañchahaṃ.
11. “Tassa sīlaṃ samādhiñca, paññāguṇamanuttamaṃ;
thomayitvā yathāthāmaṃ, uttarīyamadāsahaṃ.
12. “Sopi maṃ buddho byākāsi, revato lokanāyako;
aparimeyyito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
13. ‘Padhānaṃ padahitvāna ...pe ... hessāma sammukhā iman”ti.-
Aṭṭha gāthā vitthāretabbā.
14. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ;

uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā.

15. “Tadāpi taṃ buddhadhammaṃ, saritvā anubrūhayiṃ;
āharissāmi taṃ dhammaṃ, yaṃ mayhaṃ abhipatthitaṃ”ti.

Tattha (..0197) **saraṇaṃ tassa gañchahanti** taṃ saraṇaṃ agañchiṃ ahaṃ, upa-
yogatthe sāmivacanaṃ. **Paññāguṇanti** paññāsampattiṃ. **Anuttamanti** seṭṭhaṃ.
“Paññāvimmuttiguṇamuttamaṃ”tipi pāṭho, so uttānova. **Thomayitvā** thometvā
vaṇṇayitvā. Yathāthāmaṃti yathābalaṃ. **Uttariyanti** uttarāsaṅgaṃ. **Adāsahanti**
adāsiṃ ahaṃ. **Buddhadhammanti** buddhabhāvakaṃ dhammaṃ, pāramīdha-
mmanti attho. **Sarivā**ti anussarivā. **Anubrūhayinti** abhivaḍḍhesiṃ. **Āharissāmī**ti
ānayissāmi. **Taṃ dhammanti** taṃ buddhattaṃ. **Yaṃ mayhaṃ abhipatthitanti** yaṃ
mayā abhipatthitaṃ buddhattaṃ, taṃ āharissāmīti attho.

Tassa pana **revatassa** bhagavato nagaraṃ sudhaññavatī nāma

ahosi, pitā vipulo nāma khattiyo, mātā vipulā nāma, varuṇo ca brahmadevo ca dve aggasāvākā, sambhavo nāma upaṭṭhāko, bhaddā ca subhaddā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ ahosi, āyu saṭṭhivassasahassāni, sudassanā nāma aggamahesī, varuṇo nāma putto, ājaññarathena nikkhami.

“Tassa dehābhinikkhantaṃ, pabhājālanamanuttaraṃ;

divā ceva tadā rattiṃ, niccaṃ pharati yojanaṃ.

“Dhātuyo mama sabbāpi, vikirantūti so jino;

adhiṭṭhāsi mahāvīro, sabbasattānukampako.

“Mahānāgavanuyyāne, mahato nagarassa so;

pūjito naramarūhi, parinibbāyi revato” ti.

Tena vuttaṃ-

16. “Nagaraṃ sudhaññavatī nāma, vipulo nāma khattiyo;
vipulā nāma janikā, revatassa mahesino.

21. “Varuṇo brahmadevo ca, ahesuṃ aggasāvākā;
sambhavo nāmupaṭṭhāko, revatassa mahesino.

22. “Bhaddā (..0198) ceva subhaddā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
sopi buddho asamasamo, nāgamūle abujjhatha.

23. “Padumo kuñjaro ceva, ahesuṃ aggupaṭṭhakā;
sirimā ceva yasavatī, ahesuṃ aggupaṭṭhikā.

24. “Uccattanena so buddho, asītihatthamuggato;
obhāseti disā sabbā, indaketuva uggato.

25. “Tassa sarīre nibbattā, pabhāmālā anuttarā;
divā vā yadi vā rattiṃ, samantā pharati yojanaṃ.

26. “Saṭṭhivassasahassāni, āyu vijjati tāvade;
tāvatā diṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

27. “Dassayitvā buddhabalaṃ amataṃ loke pakāsayaṃ;
nibbāyi anupādāno, yathaggupādānasaṅkhayā.

28. “So ca kāyo ratananibho, so ca dhammo asādiso;
sabbaṃ tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā” ti.

Tattha **obhāsetīti** pakāsayati. **Uggatoti** ussito. **Pabhāmālāti** pabhāvelā. **Yathaggīti** aggi viya. **Upādānasaṅkhayāti** indhanakkhayā. **So ca kāyo ratananibhoti** so ca tassa bhagavato kāyo suvaṇṇavaṇṇo. “Tañca kāyaṃ ratananibhan” tipī pāṭho, liṅgavipallāsena vuttaṃ. Soyeva panassattho. Sesagāthāsu sabbattha uttānamevāti.

Revatabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pañcama buddhavaṃso.

8. Sobhitabuddhavaṃsavaṇṇanā

Tassa (..0199) pana aparabhāge tassa sāsanepe antarahite **sobhito** nāma bodhisatto kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā devehi āyācito tusitapurato cavitvā sudhammanagare sudhammarājassa kule sudhammāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. So dasannaṃ māsānaṃ accayena sudhammuyyāne mātukucchito parisuddhvirājitaḥṇameghapaṭalato puṇṇacando viya nikkhami. Tassa paṭisandhiyaṃ jātiyañca pāṭihāriyāni pubbe vuttappakārāni.

So dasavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasitvā sattattiṃsanāṭakitthisahassānaṃ aggāya aggamaheṣiyā makhiladeviyā kucchismiṃ sihakumāre nāma putte uppanne cattāri nimittāni disvā sañjātasamvego pāsādeyeva pabbajitvā tattheva ānāpānassatisamādhiṃ bhāvetvā cattāri jhānāni paṭilabhitvā sattāhaṃ tattheva padhānacariyamacari. Tato makhilamahādeviyā dinnaṃ paramamadhuraṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā abhinikkhamanattāya cittamuppādesi- “ayaṃ pāsādo alaṅkatapaṭiyatto mahājanassa passantasseva ākāseṇa gantvā bodhirukkhaṃ majjhekatvā pathaviyaṃ otaratu, imā ca itthiyo mayi bodhimūle nisinne avuttā sayameva pāsādato nikkhamantū”ti. Sahacittuppādā pāsādo ca sudhammarājabhavanato uppatitvā asitañjanasaṅkāsamaṅkāsamabbhuggaṅchi. So samosaritasurabhikusumadāmasamalaṅkatapāsādatalo sakalampi gaganatalaṃ samalaṅkurumāno viya kanakarasadhārāsadisarucirakaranikaro divasakaro viya ca saradasamayarajanikaro viya ca virocamaṅno vilambamānavividhavicittakiṅkiṅkajālo yassa kira vāteritassa sukusalajanavāditassa pañcaṅgikassa turiyassa viya saddo vaggu ca rajanīyo ca kamanīyo ca ahosi.

Dūrato paṭṭhāya suyyamānena madhurena sarena sattānaṃ sotāni odhamāno gharacaccaracatukkavīthi-ādīsu ṭhatvā pavattitakathāsallāpesu manussesu nātinīcena nāti-uccena taruvaravanamatthakāvidūrenākāseṇa palobhayamāno (..0200) viya taruvarasākhānānāratanañjutivisarasamujjalena vaṇṇena janānayanāni ākaḍḍhento viya ca puññānubhāvaṃ samugghosayanto viya ca gaganatalaṃ paṭipajji. Tattha nāṭakitthiyopi pañcaṅgikassa varaturiyassa madhurena sarena upagāyimsu ceva vilapimsu ca. Caturaṅginī kirassa senāpi alaṅkāra-kāyābharaṇa-jutisamudaya-samujjotanānāvīrāga-surabhikusumavasanaṅbharaṇasobhitā amaravarasenā viya paramaruciradassanā dharaṇī viya gaganatalena pāsādaṃ parivāretvā agamāsi.

Tato pāsādo gantvā aṭṭhāsītiḥatthubbedhaṃ ujuvipulavaṭṭakkhandhaṃ kusumapallavamakulasamalaṅkataṃ nāgarukkhaṃ majjhekatvā otarivā bhūmiyaṃ paṭiṭṭhahi. Nāṭakitthiyo ca kenaci avuttāva tato pāsādato otarivā pakkamiṃsu. Anekaḅṇasobhito kira sobhitopi mahāpuriso mahājanakataparivāroyeva rattiyā tīsu yāmesu tisso vijjāyo uppādesi. Mārabalaṃ panassa dhammatābaleneva yathāgatamagamāsi. Pāsādo pana tattheva aṭṭhāsi. Sobhito pana bhagavatā sambodhiṃ patvā- “anekajātisamsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā bodhisamīpeyeva sattasattāhaṃ vītināmetvā brahmuno dhammajjesanaṃ paṭijānitvā- “kassa nu kho paṭhamaṃ dhammaṃ deseyyan”ti buddhacakkhunā

olokento attano vemātike kaniṭṭhabhātike asamakumārañca sunettakumārañca disvā- “ime dve kumārā upanissayasampannā gambhīraṃ nipuṇaṃ dhammaṃ paṭivijjhitaṃ samatthā, handāhaṃ imesaṃ dhammaṃ deseyyan”ti ākāsenāgantvā sudhammuyyāne otarivā dvepi kumāre uyyānapālena pakkosāpetvā tehi saparivārehi parivuto mahājanamajjhe dhammacakkaṃ pavattesi. Tena vuttaṃ-

1. “Revatassa aparena, sobhito nāma nāyako; samāhito santacitto, asamo appaṭipuggalo.
2. “So jino sakagehamhi, mānasaṃ vinivattayi; patvāna kevalaṃ bodhiṃ, dhammacakkaṃ pavattayi.
3. “Yāva heṭṭhā avīcīto, bhavaggā cāpi uddhato; etthantare ekaparisā, ahosi dhammadesane.
4. “Tāya (..0201) parisāya sambuddho, dhammacakkaṃ pavattayi; gaṇanāya na vattabbo, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **sakagehamhīti** attano bhavaneyeva, antopāsādataleyevāti attho. **Mānasaṃ vinivattayīti** cittaṃ parivattesi, sakagehe ṭhatvā sattadivasabbhantareyeva puthujjanabhāvato cittaṃ vinivattetvā buddhattaṃ pāpuṇīti attho. **Heṭṭhāti** heṭṭhato. **Bhavaggāti** akaniṭṭhabhavanato. **Tāya parisāyāti** tassā parisāya majjhe. **Gaṇanāya na vattabboti** gaṇanapathamatītāti attho. **Paṭhamābhisamayoti** paṭhamo dhammābhisamayo. **Ahūti** gaṇanāya na vattabbā parisā ahoṣīti attho. “Paṭhame abhisamiṃsuyevā”tipi pāṭho, tassa paṭhamadhammadesane abhisamiṃsu ye janā, te gaṇanāya na vattabbāti attho.

Athāparena samayena sudassananagaradvāre cittapāṭaliyā mūle yamakapāṭihāriyaṃ katvā navakanakamaṇimayabhavane tāvatimsabhavane pāricchattakamūle paṇḍukambalasilātale nisīditvā abhidhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne navutikoṭisahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṃ dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

5. “Tato parampi desente, marūnañca samāgame; navutikoṭisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Athāparena samayena sudassananagare jayaseno nāma rājakumāro yojanappamāṇaṃ vihāraṃ kāretvā asokassakaṇṇacampakanāgapunnāgavakulasurabhicūtapanasāsanasālakunda- sahakāra karavīrāditaruvaranirantaraṃ ārāmaṃ ropetvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyātesī. Dānānumodanaṃ katvā yāgaṃ vaṇṇetvā bhagavā dhammaṃ desesi. Tadā koṭisatasahassasattanīkāyassa dhammābhisamayo ahosi. Ayaṃ tatiyābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

6. “Punāparaṃ rājaputto, jayaseno nāma khattiyo; ārāmaṃ ropayitvāna, buddhe niyyātayī tadā.
7. “Tassa (..0202) yāgaṃ pakittento, dhammaṃ desesi cakkhumā; tadā koṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Puna uggato nāma rājā sunandanagare sunandaṃ nāma vihāraṃ kāretvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa adāsi. Tasmīṃ dāne ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ koṭisataṃ arahantānaṃ sannipāto, tesaṃ majjhe sobhito bhagavā pātimokkhaṃ uddisi. Ayaṃ paṭhamo sannipāto ahosi. Puna mekhalāna-

gare dhammagaṇo dhammagaṇārāmaṃ nāma pavārāmaṃ mahāvihāraṃ
kāretvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa datvā saha sabbaparikkhārehi
dānaṃ adāsi. Tasmim̐ samāgame ehibhikkhubhāvena pabbajitānaṃ navutiyā ara-
hantakoṭīnaṃ sannipāte pātimokkhaṃ uddisi. Ayaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Yadā
pana bhagavā dasasatanayanapure vassaṃ vasi tvā pavāraṇāya suravarapari-
vuto otari, tadā asītiyā arahantakoṭīhi saddhiṃ caturaṅgike sannipāte pavāresi.
Ayaṃ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

8. “Sannipātā tayo āsuṃ, sobhitassa mahesino;

khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.

9. “Uggato nāma so rājā, dānaṃ deti naruttame;
tamhi dāne samāgañchumaṃ, arahantā satakoṭiyo.

10. “Punāparaṃ puragaṇo, deti dānaṃ naruttame;
tadā navutikoṭīnaṃ, dutiyo āsi samāgamo.

11. “Devaloke vasitvāna, yadā orohatī jino;
tadā asītkoṭīnaṃ, tatiyo āsi samāgamo”ti.

Tadā kira amhākaṃ bodhisatto rammavatīnagare ubhato sujāto ‘sujāto’ nāma brāhmaṇo hutvā sobhitassa bhagavato dhammadesanaṃ sutvā saraṇesu pati-
ṭṭhāya buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa temāsaṃ mahādānamadāsi.
Sopi naṃ “anāgate gotamo nāma buddho bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

12. “Ahaṃ (..0203) tena samayena, sujāto nāma brāhmaṇo;
tadā sasāvakaṃ buddhaṃ, annapānena tappayimā.

13. “Sopi maṃ buddho byākāsi, sobhito lokanāyako;
aparimeyyito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.

14. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.

15. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, haṭṭho saṃviggamānaso;
tamevatthamanuppattiyā, uggamaṃ dhitimakāsahan”ti.

Tattha **tamevatthamanuppattiyā**ti tassa buddhattassa anuppatti-atthaṃ, tassa
pana sobhitabuddhassa- “anāgate ayaṃ gotamo nāma buddho bhavissati”ti
vacanaṃ sutvā “avitathavacanā hi buddhā”ti buddhattappatti-atthanti attho.
Ugganti tibbaṃ ghoraṃ. **Dhitinti** vīriyaṃ. **Akāsahanti** akāsiṃ ahaṃ.

Tassa pana **sobhitassa** bhagavato sudhammaṃ nāma nagaraṃ ahosi, pitā
sudhammo nāma rājā, mātā sudhammā nāma devī, asamo ca sunetto ca dve
aggasāvakā, anomo nāmupaṭṭhāko, nakulā ca sujātā ca dve aggasāvikā, nāga-
rukkho bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ sarīraṃ ahosi, navutivassasahassāni
āyuppamāṇaṃ, makhilā nāmassa mahādevī, sīhakumāro nāma atrajo, nāṭaki-
tthīnaṃ sattattiṃsasahassāni navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Pāsādena
abhinikkhami. Jayaseno nāma rājā upaṭṭhāko. Setārāme kira vasīti. Tena vuttaṃ-

16. “Sudhammaṃ nāma nagaraṃ, sudhammo nāma khattiyo;
sudhammā nāma janikā, sobhitassa mahesino.

21. “Asamo ca sunetto ca, ahesuṃ aggasāvakā;
anomo nāmupaṭṭhāko, sobhitassa mahesino.

22. “Nakulā ca sujātā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
bujjhamāno ca so buddho, nāgamūle abujjhatha.

24. “Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṃ (..0204), accuggato mahāmuni;
obhāseti disā sabbā, sataraṃsiva uggato.

25. “Tathā suphullaṃ pavanaṃ, nānāgandhehi dhūpitaṃ;
tatheva tassa pāvavanaṃ, silagandhehi dhūpitaṃ.

26. “Yathāpi sāgaro nāma, dassanena atappiyo;
tatheva tassa pāvavanaṃ, savanena atappiyaṃ.

27. “Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade;

tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

28. “Ovādaṃ anusitṭhiñca, datvāna sesake jane;
hutāsanova tāpetvā, nibbuto so sasāvako.

29. “So ca buddho asamasamo, tepi sāvakā balappattā;
sabbaṃ tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **sataṃsivā**ti-ādicco viya, sabbā disā obhāsetīti attho. **Pavananti** mahā-
vanaṃ. **Dhūpanti** vāsitaṃ gandhitaṃ. **Atappiyoti** atittikaro, atittijanano vā. **Tāva-**
deti tasmim kāle, tāvatakaṃ kālanti attho. **Tāresīti** tārayī. **Ovādanti** sakiṃ vādo
ovādo nāma. **Anusitṭhinti** punappunaṃ vacanaṃ anusitṭhi nāma. **Sesake janeti**
saccappaṭivedhaṃ appattassa sesajanassa, sāmi-atthe bhummavacanaṃ. **Hutāsa-**
nova tāpetvāti aggi viya tappetvā. Ayameva vā pāṭho, upādānakkhayā bhagavā
parinibbutoti attho. Sesagāthāsu sabbattha uttānamevāti.

Sobhitabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito chaṭṭho buddhavaṃso.

9. Anomadassībuddhavaṃsavaṇṇanā

Sobhitabuddhe (..0205) pana parinibbute tassa aparabhāge ekamasa-
ṅkhyeyyaṃ buddhuppādarahitaṃ ahosi. Atīte pana tasmim asaṅkhyeyye ekasmim
kappe tayo buddhā nibbattiṃsu **anomadassī**, **padumo**, **nāradoti**. Tattha **anoma-**
dassī bhagavā soḷasa asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā
tusitapure nibbattivā devehi abhiyācito tato cavitvā candavatiyaṃ nāma rājadhā-
niyaṃ yasavā nāmassa rañño kule samussitacārupayodharāya yasodharāya
nāma aggamaheṣiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. Anomadassikumāre kira
yasodharāya deviyā kucchigate tassa puññappabhāvena pabhā asītihatthappa-
māṇaṃ ṭhānaṃ pharivā aṭṭhāsi. Candasūriyappabhāhi anabhibhavanīyāva ahosi.
Sā dasannaṃ māsānaṃ accayena bodhisattaṃ sucandanuyyāne vijāyi. Pāṭihāri-
yāni heṭṭhā vuttanayāneva.

Nāmaggaṇadivase panassa nāmaṃ gaṇhantā, yasmā jātiyaṃ ākāsato satta
ratanāni patiṃsu, tasmā anomānaṃ ratanānaṃ uppattihetubhūtatā “anomadassī”-
ti nāmamaṃsu. So anukkamena vuddhippatto dibbehi kāmaguṇehi paricāriya-
māno dasavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tassa kira siri upasiri sirivaḍḍhoti
tayo pāsādā ahesuṃ. Sirimādevippamukhāni tevīsati itthisahassāni paccupaṭṭhi-
tāni ahesuṃ. So sirimāya deviyā upavāṇe nāma putte jāte cattāri nimittāni disvā
sivikāyānena mahābhinnikkhamaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ tisso janakoṭiyo
anupabbajiṃsu.

Tehi parivuto mahāpuriso dasa māse padhānacariyaṃ cari. Tato visākhapuṇṇa-
māya anupamabrāhmaṇagāme piṇḍāya caritvā anupamaseṭṭhidhītāya dinnaṃ

madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā anomanāmājiva-
kena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā ajjunarukkhabodhiṃ padakkhiṇaṃ katvā
aṭṭhattiṃsahattavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharivā caturaṅgavīriyaṃ adhi-
ṭṭhāya pallaṅkaṃ ābhujitvā samāraṃ mārabalaṃ viddhaṃsetvā tīsu yāmesu tisso
vijjā uppādetvā- “anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā” ti udānaṃ
udānesi. Tena vuttaṃ-

1. “Sobhitassa (..0206) aparena, sambuddho dvipaduttamo;
anomadassī amitayaso, tejassī duratikkamo.
2. “So chetvā bandhanaṃ sabbam, viddhaṃsetvā tayo bhava;
anivattigamaṇaṃ maggaṃ, desesi devamānuse.
3. “Sāgarova asaṅkhobho, pabbatova durāsado;
ākāsova ananto so, sālarājāva phullito.
4. “Dassanenapi taṃ buddhaṃ, tositā honti pāṇino;
byāharantaṃ giraṃ sutvā, amataṃ pāpuṇanti te” ti.

Tattha **anomadassī**ti anupamadassano, amitadassano vā. **Amitayasoti** amitapa-
rivāro, amitakitti vā. **Tejassī**ti sīlasamādhipaṇṇātejena samannāgato. **Duratikka-**
moti duppadhaṃsiyo, añña deva vā mārena vā kenaci vā atikkamituṃ asa-
kkuṇeyyoti attho. **So chetvā bandhanaṃ sabbanti** sabbam dasavidhaṃ saṃyo-
janaṃ chinditvā. **Viddhaṃsetvā tayo bhaveti** tibhavūpagaṃ kammaṃ kammakka-
yakaraṇāṇena viddhaṃsetvā, abhāvaṃ katvāti attho. **Anivattigamaṇaṃ magganti**
nivattiyā pavattiyā paṭipakkhabhūtaṃ nibbānaṃ anivattīti vuccati, taṃ anivattiṃ
gacchati anenāti anivattigamaṇo. Taṃ anivattigamaṇaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ
desesīti attho. “Dasseti”tipi pāṭho, soyevattho. **Devamānuseti** devamanussānaṃ,
sāmi-atthe upayogavacanaṃ daṭṭhabbaṃ.

Asaṅkhobhoti khobhetuṃ cāletuṃ asakkuṇeyyoti akkhobhiyo. Yathā hi
samuddo caturāsītiyojanasahassagambhīro anekayojanasahassabhūtāvāso
akkhobhiyo, evaṃ akkhobhiyoti attho. **Ākāsova anantoti** yathā pana ākāssa
anto natthi, atha kho ananto appameyyo apāro, evaṃ bhagavāpi buddhaguṇehi
ananto appameyyo apāro. **Soti** so bhagavā. **Sālarājāva phullitoti** sabbalakkhaṇā-
nubyañjanasamalaṅkatasarīrattā suphullitasālarājā viya sobhatīti attho. **Dassane-**
napi taṃ buddhanti tassa buddhassa dassanenāpīti attho. Idisesupi sāmivacanaṃ
payujjanti saddasatthavidū. **Tositāti** paritositā pīṇitā. **Byāharantanti** byāharantassa,
sāmi-atthe (..0207) upayogavacanaṃ. **Amatanti** nibbānaṃ. **Pāpuṇantīti** adhiga-
cchanti. **Teti** ye tassa giraṃ dhammadesanaṃ suṇanti, te amataṃ pāpuṇantīti
attho.

Bhagavā pana bodhimūle sattaṣaṭṭhaṃ vītināmetvā brahmunā āyācīto
dhammadesanāya buddhacakkhunā lokaṃ olokento attanā saha pabbajite tikoṭi-
saṅkhe jane upanissayasampanne disvā- “kattha nu kho te etarahi viharanti”ti
upadhārento subhavatīnagare sudassanuyyāne viharante disvā ākāseṇa gantvā
sudassanuyyāne otari. So tehi parivuto sadevamanussāya parisāya majjhe
dhammacakkaṃ pavattesi. Tattha koṭisatānaṃ paṭhamābhisamayo ahosi. Tena
vuttaṃ-

5. “Dhammābhisamayo tassa, iddho phīto tadā ahu;
koṭisatāni abhisamiṃsu, paṭhame dhammadesane”ti.

Tattha **phīto**ti phātippatto bāhujaññavasena. **Koṭisatānī**ti koṭīnaṃ satāni koṭisa-
tāni.

“Koṭisatayo” tipi pāṭho, tassa satakoṭiyoti attho.

Athāparena samayena osadhīnagaradvāre asanarukkhamūle yamakapāṭihāriyaṃ katvā asurehi durabhibhavane tāvatimsabhavane paṇḍukambalasilāyaṃ nisinno temāsaṃ abhidhammavassaṃ vassāpayi. Tadā asītidevatākoṭiyo abhisamiṃsu. Tena vuttaṃ-

6. “Tato paraṃ abhisamaye, vassante dhammavuṭṭhiyo;
asītikotiyo abhisamiṃsu, dutiye dhammadesane” ti.

Tattha **vassanteti** buddhamahāmeghe vassante. **Dhammavuṭṭhiyoti** dhammakathāvassavuṭṭhiyo.

Tato aparena samayena maṅgalapañhāniddese aṭṭhasattati koṭiyo abhisamiṃsu. So tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

7. “Tato (.0208) parampi vassante, tappayante ca paṇinaṃ;
aṭṭhasattatikoṭīnaṃ, tatiyābhisamayo ahū” ti.

Tattha **vassanteti** dhammakathāsāliladhāraṃ vassante. **Tappayanteti** dhammāmatavassena tappayante, tappanaṃ karonte bhagavatīti attho.

Anomadassissapi bhagavato tayo sāvakasannipātā ahesuṃ. Tattha soreyyanagare isidattassa rañño dhamme desiyamāne pasīditvā ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ aṭṭhannaṃ arahantasatasahassānaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi. Ayaṃ paṭhamo sannipāto ahosi. Rādhavatīnagare sundarindharassa nāma rañño dhamme desiyamāne ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ sattannaṃ arahantasatasahassānaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi. Ayaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Puna soreyyanagareyeva soreyyaraññā saha ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ channaṃ arahantasatasahassānaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi. Ayaṃ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

8. “Sannipātā tayo āsuṃ, tassāpi ca mahesino;
abhiññābalappattānaṃ, pupphitānaṃ vimuttiyā.

9. “Aṭṭhasatasahassānaṃ, sannipāto tadā ahu;
pahīnamadamohānaṃ, santacittāna tādinaṃ.

10. “Sattasatasahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo;
anaṅgaṇānaṃ virajānaṃ, upasantāna tādinaṃ.

11. “Channaṃ satasahassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo;
abhiññābalappattānaṃ, nibbutānaṃ tapassinan” ti.

Tattha **tassāpi ca mahesinoti** tassa mahesino anomadassissāpi. “Tassāpi dvipaduttamo” tipi pāṭho, tassapi dvipaduttamassāti attho. Lakkhaṇaṃ saddasatthato gahetabbaṃ. **Abhiññābalappattānanti** abhiññānaṃ balappattānaṃ, ciṇṇavasitāya khippanisantibhāvena abhiññāsu thirabhāvappattānanti attho. **Pupphitānanti** sabbaphāliphullabhāvena ativiya sobhaggappattānaṃ. **Vimuttiyāti** arahattaphalavimuttiyā.

Anaṅgaṇānanti (.0209) ettha ayaṃ **aṅgaṇa**-saddo katthaci kilesesu dissati. Yathāha- “tattha katamāni tīṇi aṅgaṇāni? Rāgo aṅgaṇaṃ doso aṅgaṇaṃ moho aṅgaṇaṃ” ti (vibha. 924). “Pāpakānaṃ kho etaṃ, āvuso, akusalānaṃ icchāvaca-rānaṃ adhivacanaṃ yadidaṃ aṅgaṇaṃ” ti (ma. ni. 1.60). Katthaci kismiñci male?

Yathāha- “tasseva rajassa vā aṅgaṇassa vā pahānāya vāyamati” ti (ma. ni. 1.184).
Katthaci tathārūpe bhūmibhāge “cetiyaṅgaṇaṃ bodhiyaṅgaṇaṃ rājaṅgaṇaṃ” ti.
Idha pana kilesesu daṭṭhabbo. Tasmā nikkilesānanti attho (ma. ni. aṭṭha. 1.57). **Vira-**
jānanti tasseva vevacanaṃ. **Tapassinanti** kilesakkhayakaro ariyamaggasaṅkhāto
tapo yesaṃ atthi te tapassino, tesaṃ tapassīnaṃ, khīṇāsavānanti attho.

Tadā amhākaṃ bodhisatto eko mahesakkho yakkhāsenāpati ahosi mahiddhiko
mahānubhāvo anekakoṭisatasahassānaṃ yakkhānaṃ adhipati. So “buddho loke
uppanno” ti sutvā āgantvā paramaruciradassanaṃ sattaratanamayaṃ abhirucirara-
janikaramaṇḍalasadisaṃ maṇḍapaṃ nimminivā tattha sattāhaṃ mahādānaṃ
buddhappamukhassa saṅghassa adāsi. Atha naṃ bhagavā bhattānumodanasa-
maye “anāgate kappasatasahassādhike ekasmiṃ asaṅkhyeyye atikkante gotamo
nāma buddho bhavissati” ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

12. “Ahaṃ tena samayena, yakkho āsiṃ mahiddhiko;
nekānaṃ yakkhakoṭīnaṃ, vasavattimhi issaro.

13. “Tadāpi taṃ buddhavaraṃ, upagantvā mahesinaṃ;
annapānena tappesiṃ, sasaṅghaṃ lokanāyakaṃ.

14. “Sopi maṃ tadā byākāsi, visuddhanayano muni;
aparimeyyito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.

15. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.

16. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, haṭṭho saṃviggamānaso;
uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā” ti.

Tattha (..0210) **uttariṃ vatamadhiṭṭhāsinti** pāramipūraṇatthāya bhiyyopi daḥa-
taraṃ parakkamamakāsīti attho.

Tassa pana **anomadassissa** bhagavato candavatī nāma nagaraṃ ahosi, yasavā
nāma rājā pitā, yasodharā nāma mātā, nisabho ca anomo ca dve aggasāvakā,
varuṇo nāmupaṭṭhāko, sundarī ca sumanā ca dve aggasāvikā, ajjunarukkho
bodhi, sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ ahosi, vassasatasahassaṃ āyu,
sirimā nāma aggamahesī, upavāṇo nāmassa putto, dasavassasahassāni agāraṃ
ajjhāvasi. So sivikāyānena nikkhami. Sivikāyānena gamanaṃ pana sobhitabu-
ddhavaṃsavaṇṇanāya pāsādagamane vuttanayeneva veditabbaṃ. Dhammako
nāma rājā upaṭṭhāko. Dhammārāme kira bhagavā vihāsīti. Tena vuttaṃ-

17. “Nagaraṃ candavatī nāma, yasavā nāma khattiyo;
mātā yasodharā nāma, anomadassissa satthuno.

22. “Nisabho ca anomo ca, ahesuṃ aggasāvakā;
varuṇo nāmupaṭṭhāko, anomadassissa satthuno.

23. “Sundarī ca sumanā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
bodhi tassa bhagavato, ajjunoti pavuccati.

25. “Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṃ, accuggato mahāmuni;
pabhā niddhāvati tassa, sataraṃsīva uggato.

26. “Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade;
tāvataṃ tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

27. “Supupphitaṃ pāvacanaṃ, arahantehi tādihi;

vītarāgehi vimalehi, sobhittha jinasāsanam.

28. “So ca satthā amitayaso, yugāni tāni atuliyāni;
sabbam tamantarahitam, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha (..0211) **pabhā niddhāvatīti** tassa sarīrato pabhā nikkhamati. Sarīra-ppabhā panassa niccakālam dvādasayojanappamāṇam padesaṃ pharivā tiṭṭhati. **Yugāni tānīti** aggasāvakayugādīni yugaḷāni. **Sabbam tamantarahitanti** vuttappakāram sabbampi aniccamukham pavitṭham vinaṭṭhanti attho. “Nanu rittakameva saṅkhārā”tipi pāṭho, tassa nanu rittakā tucchakāyeva sabbe saṅkhārāti attho. **Ma-kāro** padasandhikaro. Sesagāthāsu sabbattha uttānamevāti.

Imassa pana anomadassissa bhagavato santike sārīputto ca mahāmoggallāno cāti ime dve aggasāvakā aggasāvakabhāvatthāya paṇidhānamakaṃsu. Imesaṃ pana therānaṃ vatthu cettha kathetabbaṃ. Mayā ganthavitthārabhayena na uddhaṭanti.

Anomadassībuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito sattamo buddhavaṃso.

10. Padumabuddhavaṃsavaṇṇanā

Anomadassissa pana bhagavato aparabhāge vassasatasahassāyukā manussā anukkamena parihāyivā dasavassāyukā hutvā puna anukkamena vaḍḍhitvā asa-ṅkhyeyyāyukā hutvā puna parihāyamānā vassasatasahassāyukā ahesuṃ. Tathā **padumo** nāma satthā loke uppajji. Sopi pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattivā tato cavitvā campakanagare asamassa nāma rañño kule rūpādīhi asamāya asamāya nāma aggamahesiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. So dasannaṃ māsānaṃ accayena campakuyyāne mātukucchito nikkhami. Jāte pana kumāre ākāsato sakalajambudīpe samuddapariyante padumavassaṃ nipati. Tenassa nāmaggaṇadivase nāmaṃ gaṇhantā nemittakā ca ñātakā ca “mahāpadumakumāro”tveva nāmamakaṃsu. So dasavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Nanduttara-vasuttara-yasuttarānāmakā tayo pāsādā ahesuṃ. Uttarādevippamukhāni tettiṃsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

Atha (..0212) mahāsatto uttarāya nāma mahādeviyā rammakumāre nāma uppanne cattāri nimittāni disvā ājaññarathena mahābhinnikkhamaṃ nikkhami. Taṃ pabbajantaṃ ekā purisakoṭi anupabbaji. So tehi parivuto aṭṭha māse padhā-nacariyaṃ carivā visākhapuṇṇamāya dhaññavatīnagare sudhaññaseṭṭhissa dhītāya dhaññavatiyā nāma dinnaṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā mahāsālavane divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye titthakājivakena dinnā aṭṭha tiṇamu-ṭṭhiyo gahetvā mahāsoṇabodhiṃ upasaṅkamitvā aṭṭhattiṃsahatthavitthataṃ tiṇa-santharakaṃ paññapetvā pallaṅkaṃ ābhujitvā caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhāya māra-

balam vidhamitvā tīsu yāmesu tisso vijjā sacchikatvā- “anekajātisaṃsāram ...pe...
taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti (dha. pa. 153-154) udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ
bodhisamīpeyeva vītināmetvā brahmuno āyācanaṃ adhivāsetvā dhammadesa-
nāya bhājanabhūte puggale upaparikkhanto attanā saha pabbajite koṭisaṅkhe
bhikkhū disvā taṅkhaṇeyeva anilapathena gantvā dhaññavatīnagarasamīpe
dhanañjayuyyāne otarivā tehi parivuto tesam majjhe dhammacakkaṃ pavattesi.
Tadā koṭisatānaṃ abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Anomadassissa aparena, sambuddho dvipaduttamo;

padumo nāma nāmena, asamo appaṭipuggalo.

2. “Tassāpi asamaṃ sīlaṃ, samādhipi anantako;
asaṅkhyeyyaṃ ñāṇavaraṃ, vimuttiṃ anūpamā.
3. “Tassāpi atulatejassa, dhammacakkappavattane;
abhisamayā tayo āsuṃ, mahātamapavāhanā”ti.

Tattha **asamaṃ sīlanti** aññesaṃ sīlena asadisamaṃ, uttamaṃ seṭṭhanti attho. **Samādhipi anantakoti** samādhipi appameyyo, tassa anantabhāvo lokavivaraṇayamaka-pāṭihāriyādīsu daṭṭhabbo. **Ñāṇavaranti** sabbaññutaññāṇaṃ, asādhāraṇañāṇāni vā. **Vimuttiṃ** arahattaphalavimuttiṃ bhagavato. **Anūpamā**ti upamāviraḥitā. **Atulatejassā**ti atulañāṇatejassa. “Atulañāṇatejā”tipi pāṭho. Tassa “tayo abhisamayā”ti iminā (..0213) uttarapadena sambandho daṭṭhabbo. **Mahātamapavāhanā**ti mahā-mohavināsakā, mohandhakāraviddhaṃsakāti attho.

Athāparena samayena padumo bhagavā attano kaniṭṭhabhātaraṃ sālakumāraṅca upasālakumāraṅca ñāṭisamāgame saparivāre pabbājetvā tesaṃ dhammaṃ desento navuti koṭiyo dhammāmataṃ pāyesi. Yadā pana rammattherassa dhammaṃ desesi, tadā asitikoṭiṇaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

4. “Paṭhamābhisamaye buddho, koṭisatamabodhayi;
dutiyaḥbhisamaye dhīro, navutikoṭimabodhayi.
5. “Yadā ca padumo buddho, ovadī sakamatraṃ;
tadā asitikoṭiṇaṃ, tatiyaḥbhisamayo ahū”ti.

Yadā pana subhāvitatto nāma rājā padumassa buddhassa buddhapadumavadanassa santike koṭisatasahassaparivāro ehibhikkhupabbajjāya pabbajito, tasmimṃ sannipāte bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so pana paṭhamo sannipāto ahosi.

Athāparena samayena mahāpadumo munivasabho usabhasamagatī usabhavattinagaraṃ upanissāya vassaṃ upagañchi. Nagaravāsino manussā bhagavantaṃ dassanakāmā upasaṅkamiṃsu. Tesaṃ bhagavā dhammaṃ desesi. Tattha ca bahavo manussā pasannacittā pabbajiṃsu. Tato dasabalo tehi ca aññehi ca tīhi bhikkhusatasahashehi saddhiṃ visuddhipavāraṇaṃ pavāresi. So dutiyo sannipāto ahosi. Ye pana tattha na pabbajiṃsu, te kathinānisaṃsaṃ sutvā pāṭipade pañcasu māsesu pañcānisaṃsadāyakaṃ kathinacivaramadaṃsu. Tato taṃ bhikkhū dhammasenāpatiṃ aggasāvakaṃ visālamatiṃ sālatteraṃ kathinatthāratthaṃ yācitvā kathinacivaraṃ tassādaṃsu. Therassa kathinacivare kayiramāne bhikkhū sibbane sahāyakā ahesuṃ. Padumo pana sammāsambuddho sūci-cchidde suttāni āvunitvā adāsi. Niṭṭhite pana civare bhagavā tīhi bhikkhusatasahashehi cārikaṃ pakkāmi.

Athāparena (..0214) samayena sīhavikkantaḡāmī purisaḥiḡo viya buddhasīḡo gosīḡgasālavanasadise paramasurabhikusumaphalabhāravinaḡitasākhāviṭape vimalakamalakuvalayasamalaḡkate sisiramadhuravārivāhena paripūrite ruru-camara-sīha-byaggha-aja-haya-gavaya-mahiḡsādi vividhamigagaḡavicaḡite surabhikusumagaḡandhāvabaddhahaḡadayāhi bhamaramadhukarayuvatiḡi anubhūtaḡpaccārāhi samantato gumbagumbāyamāne phalarasapamuditaḡadayāhi kākalisaḡdisamadhuraviraḡutāhi kokilavadhūhi upaḡiḡyamāne paramaramaḡiye vivitte vijane yogā-

nukūle pavane vassāvāsamupagañchi. Tasmim viharantaṃ saparivārakaṃ dasa-
balaṃ tathāgataṃ dhammarājaṃ buddhasiriyā virocamaṇaṃ disvā manussā
tassa dhammaṃ sutvā pasīditvā ehibhikkhupabbajjāya pabbajimsu. Tadā dvīhi
bhikkhusatasahasseehi parivuto pavāresi. So tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

6. “Sannipātā tayo āsuṃ, padumassa mahesino;
koṭisatasahassānaṃ, paṭhama āsi samāgamo.
7. “Kathinatthārasamaye, uppanne kathinacīvare;
dhammasenāpatitthāya, bhikkhū sibbiṃsu cīvaraṃ.
8. “Tadā te vimalā bhikkhū, chaḷabhiññā mahiddhikā;
tīṇi satasahassāni, samimsu aparājita.
9. “Punāparaṃ so narāsabho, pavane vāsaṃ upāgami;
tadā samāgamo āsi, dvinnaṃ satasahassinaṃ”ti.

Tattha **kathinatthārasamayeti** kathinacīvarattharaṇasamaye. **Dhammasenāpati-
tthāyāti** dhammasenāpatisālattheratthaṃ. **Aparājitāti** na parājita, vibhattilopo
daṭṭhabbo. **Soti** so mahāpadumo. **Pavaneti** mahāvane. **Vāsanti** vassāvāsaṃ. **Upā-
gamīti** upāgato. **Dvinnaṃ satasahassinanti** dvinnaṃ satasahassānaṃ. “Tadā āsi
samāgamo”tipi pāṭho yadi atthi sundaro bhavēyya.

Tadā tathāgate tasmim vanasaṇḍe vasante amhākaṃ bodhisatto sīho hutvā
sattāhaṃ nirodhasamāpattiṃ samāpajjitvā nisinnaṃ disvā pasannacitto (..0215)
hutvā padakkhiṇaṃ katvā sañjātapītisomanasso tikkhattuṃ sīhanādaṃ naditvā
sattāhaṃ buddhārammaṇaṃ pītiṃ avijahitvā pītisukheneva gocarāya apakka-
mitvā jīvitapariccāgaṃ katvā payirupāsamaṇo aṭṭhāsi. Atha satthā tassa sattā-
hassa accayena nirodhasamāpattito vuṭṭhāya narasīho sīhaṃ oloketvā- “bhikkhu-
saṅghepissa cittappasādo hotūti saṅgho āgacchatū”ti cintesi. Anekakoṭibhikkhū
tāvadeva āgañchiṃsu. Sīho saṅghepi cittaṃ pasādesi. Atha satthā tassa cittaṃ
oloketvā- “anāgate gotamo nāma buddho bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

10. “Ahaṃ tena samayena, sīho āsiṃ migādhibhū;
pavivekamanubrūhantaṃ, pavane addasaṃ jinaṃ.
11. “Vanditvā sirasā pāde, katvāna taṃ padakkhiṇaṃ;
tikkhattuṃ abhināditvā, sattāhaṃ jinamupaṭṭhahaṃ.
12. “Sattāhaṃ varasamāpattiyā, vuṭṭhahitvā tathāgato;
manasā cintayitvāna, koṭibhikkhū samānaya.
13. “Tadāpi so mahāvīro, tesam majjhe viyākari;
aparimeyyito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
14. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.
15. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ;
uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **pavivekamanubrūhantanti** nirodhasamāpattiṃ samāpannanti attho. **Pada-
kkhiṇanti** tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā. **Abhināditvāti** tikkhattuṃ sīhanādaṃ
naditvā. **Upaṭṭhahanti** upaṭṭhahiṃ. Ayameva vā pāṭho. **Varasamāpattiyāti** nirodha-
samāpattito vuṭṭhahitvā. **Manasā cintayitvānāti** “sabbepi bhikkhū idha āgacchantū”-
ti manasāva cintetvā. **Samānayīti** samāhari.

Tassa pana **padumassa bhagavato** campakaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Asamo nāma rājā pitā ahosi, mātāpi tassa asamā nāma, sālo (..0216) ca upasālo ca dve aggasāvaka, varuṇo nāmupaṭṭhāko, rādhā ca surādhā ca dve aggasāvikā, mahāsoṇarukkho bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ sarīraṃ, āyu vassasatasahassaṃ ahosi, rūpādīhi guṇehi anuttarā uttarā nāmassa aggamahesī, rammakumāro nāmassa atirammo tanayo ahosi. Tena vuttaṃ-

16. “Campakaṃ nāma nagaraṃ, asamo nāma khattiyo;
asamā nāma janikā, padumassa mahesino.
21. “Sālo ca upasālo ca, ahesuṃ aggasāvaka;
varuṇo nāmupaṭṭhāko, padumassa mahesino.
22. “Rādhā ceva surādhā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
bodhi tassa bhagavato, mahāsoṇoti vuccati.
24. “Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṃ, accuggato mahāmuni;
pabhā niddhāvātī tassa, asamā sabbato disā.
25. “Candappabhā sūriyappabhā, ratanaggimaṇippabhā;
sabbāpi tā hatā honti, patvā jinapabhuttamaṃ.
26. “Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade;
tāvātā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
27. “Paripakkamānase satte, bodhayitvā asesato;
sesake anusāsivā, nibbuto so sasāvako.
28. “Uragova tacaṃ jiṇṇaṃ, vaddhapattaṃva pādapo;
jahitvā sabbasaṅkhāre, nibbuto so yathā sikhī”ti.

Tattha **ratanaggimaṇippabhā**ti ratanappabhā ca aggippabhā ca maṇippabhā ca. **Hatā**ti abhibhūtā. **Jinapabhuttama**ti jinassa sarīrappabhaṃ uttamaṃ patvā hatāti attho. **Paripakkamānaseti** paripakkindriye veneyyasatte. **Vaddhapattanti** purāṇapattaṃ. **Pādapo vā**ti pādapo viya. **Sabbasaṅkhāre**ti sabbepi (..0217) ajjhattikabāhire saṅkhāre. “Hitvā sabbasaṅkhāraṃ”tipi pāṭho, soyevattho. **Yathā sikhī**ti aggi viya nirupādāno nibbutiṃ sugato gatoti. Sesamettha gāthāsu heṭṭhā vuttanayattā uttānamevāti.

Padumabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito aṭṭhamo buddhavaṃso.

11. Nāradabuddhavaṃsavaṇṇanā

Padumabuddhe pana parinibbute tassa sāsane ca antarahite vassasatasahasāyukā manussā anukkamena parihāyamānā dasavassāyukā ahesuṃ. Puna vaḍḍhitvā asaṅkhyeyyāyukā hutvā parihāyamānā navativassasahasāyukā

ahesuṃ. Tadā dasabaladharo tevijjo catuvesārajjavīsārado vimuttisārado **nārado**
nāma narasattuttamo sathā loke udapādi. So cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasa-
hassaṅca pāramiyo pūretvā tusitabhavane nibbattivā tato cavitvā dhañṇavatī
nāma nagare sakavīriyavijitavāsudevassa sudevassa

nāma rañño kule aggamaheṣiyā nirūpamāya anomāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. So dasannaṃ māsānaṃ accayena dhanañjayuyyāne mātukucchito nikkhami. Nāmaggaḥaḍḍivase pana nāmakaraṇe kayiramāne sakalajambudīpe manussānaṃ upabhogakkhamāni anurūpāni ābharaṇāni ākāśato kapparukkhādīhi paṭiṃsu. Tenassa narānaṃ arahāni ābharaṇāni adāsīti “nārado”ti nāmaṃ akaṃsu.

So navavassasahassāni agāramajjhe vasi. Vijito vijitāvī vijitābhirāmoti tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikā tayo pāsādā ahesuṃ. Tassa nāradakumārassa kulasilācārārūpasampannaṃ manonukūlaṃ vijitasenaṃ nāma ativiya dhaññaṃ khattiyakaññaṃ aggamaheṣiṃ akaṃsu. Taṃ ādiṃ katvā vīsatisahassādhikaṃ itthīnaṃ satasahassaṃ ahosi. Tassā vijitasenāya deviyā sabbalokānandakare nanduttarakumāre nāma jāte so cattāri nimittāni disvā caturaṅginīyā mahatīyā senāya parivuto nānāvīragatanuvaravasananivasano (..0218) āmukkamuttāhāramaṇikuṇḍalo varakeyūramakuṭakaṭakadharo paramasurabhigandhakusumasamalaṅkato padaśāva uyyānaṃ gantvā sabbābharaṇāni omuñcitvā bhaṇḍāgārikassa hatthe datvā sayameva vimalanīlakuvalayadalasadenātinisitenāsīnā paramaruciratanaviccittāṃ sakesamakuṭaṃ chinditvā gaganatale khipi. Taṃ sakko devarājā suvaṇṇacaṅkoṭakena paṭiggahetvā tāvatīmsabhavanaṃ netvā tiyojanubbedhaṃ sinerumuddhani sattaratanamayaṃ cetiyaṃ akāsi.

Mahāpuriso pana devadattāni kāsāyāni vatthāni paridahitvā tattheva uyyāne pabbaji. Purisasatasahassā ca taṃ anupabbajīṃsu. So sattāhaṃ tattheva padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya vijitasenāya aggamaheṣiyā dinnāṃ pāyāsaṃ paribhuñjitvā tattheva uyyāne divāvihāraṃ katvā sudassanuyyānapālena dinnā aṭṭha tiṇṇamuṭṭhiyo gahetvā mahāsoṇabodhiṃ padakkhiṇaṃ katvā aṭṭha paṇṇāsahatthavitthataṃ tiṇṇasantharaṃ santharitvā nisīditvā mārabalaṃ vidhamitvā tīsu yāmesu tisso vijjā uppādetvā sabbaññutaññaṃ paṭivijjhitvā- “anekajā-tisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasattāhāni vītīnāmetvā brahmuno yācito paṭiññaṃ datvā dhanañjayuyyāne attanā saha pabbajitehi satasahassabhikkhūhi parivuto tattha dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Padumassa aparena, sambuddho dvipaduttamo; nārado nāma nāmena, asamo appaṭipuggalo.
2. “So buddho cakkavattissa, jeṭṭho dayita-oraso; āmukkamālābharaṇo, uyyānaṃ upasaṅkami.
3. “Tatthāsi rukkho yasavīpulo, abhirūpo brahmā suci; tamajjhappatvā upanisīdi, mahāsoṇassa heṭṭhato.
4. “Tattha ñāṇavaruppajji, anantaṃ vajirūpamaṃ; tena vicini saṅkhāre, ukkujjamavakujjakaṃ.
5. “Tattha (..0219) sabbakilesāni, asesamabhivāhayi; pāpuṇī kevalaṃ bodhiṃ, buddhaññaṃ ca cuddasa.
6. “Pāpuṇitvāna sambodhiṃ, dhammacakkaṃ pavattayi; koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **cakkavattissāti** cakkavattirañño. **Jetṭhoti** pubbajo. **Dayita-orasoti** dayito piyo oraso putto, dayito orasi gahetvā lālito putto dayita-oraso nāma. **Āmukkamālā-bharaṇoti** āmukkamuttāhārakeyūraḷakamakakuḷakuḷaḍalamālo. **Uyyānanti** bahinagare dhanañjayuyyānaṃ nāmārāmaṃ agamāsi.

Tatthāsi rukkhoti tasmim̐ uyyāne eko kira rukkho rattasoṇo nāma ahosi. So kira navutihatthubbedho samavaṭṭakkhandho sampannavidhaviṭapasaḷkho nīlabhavalavipulapalāso sandacchāyo devatādhivuṭṭhattā vigatavidhaviḷagagaṇasañcāro dharaṇitalatilakabhūto tarurajjaṃ viya kurumāno paramaramaṇiyadassano rattakusumasamalaṅkatasabbasaḷkho devamanussanayanarasāyanabhūto ahosi. **Yasavi-puloti** vipulayaso, sabbalokavikhyāto attano sampattiyā sabbattha pākaṭo vissutoti attho. Keci “tatthāsi rukkho vipulo”ti paṭhanti. **Brahāti** mahanto, devānaṃ pāricchattakasadisoti attho. **Tamajjhappatvāti** taṃ soṇarukkhaṃ patvā adhipatvā upagamāti attho. **Heṭṭhatoti** tassa rukkhasa heṭṭhā.

Ñānavaruppajjīti ñānavaraṃ udapādi. **Anantanti** appameyyaṃ appamāṇaṃ. **Vajirūpamanti** vajirasadisamaṃ tikhiṇaṃ, aniccānupassanādikassa vipassanāñāṇassetaṃ adhivacanaṃ. **Tena vicini saṅkhāreti** tena vipassanāñāṇena rūpādike saṅkhāre vicini. **Ukkujjamavakujjakanti** saṅkhārānaṃ udayaṅca vayaṅca vicini attho. Tasmā paccayākāraṃ sammāsivā ānāpānacatutthajjhānato vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena samapaññāsa lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuññaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā ariyamaggānukkamena sakale buddhaguṇe paṭilabhīti attho.

Tatthāti (..0220) soṇarukkhe. **Sabbakilesānīti** sabbepi kilese, līngavipariyāsaṃ katvā vuttaṃ. Keci “tattha sabbakilesehī”ti paṭhanti. **Asesanti** niravasesaṃ. **Abhivāhayīti** maggodhinā ca kilesodhinā ca sabbe kilese abhivāhayi, vināsamupanesīti attho. **Bodhīti** arahattamaggañāṇaṃ. **Buddhañāṇe ca cuddasāti** buddhañāṇāni cuddasa. Tāni katamānīti? Maggaphalañāṇāni aṭṭha, cha asādhāraṇaṇāṇānīti evamimāni cuddasa buddhañāṇāni nāma, ca-saddo sampiṇḍanatto, tena aparānīpi catasso paṭisambhidāñāṇāni catuvesārajañāṇāni catuyoniparicchedakañāṇāni pañcagatiparicchedakañāṇāni dasabalañāṇāni sakale ca buddhaguṇe pāpuṇīti attho.

Evamaṃ buddhattaṃ patvā brahmāyācanaṃ adhivāsetvā dhanañjayuyyāne attanā saha pabbajite satasahassabhikkhū sammukhe katvā dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā koṭisatasahassassa paṭhamābhisamayo ahosi. Tadā kira mahādoṇanagare doṇo nāma nāgarājā gaṅgātīre paṭivasati mahiddhiko mahānubhāvo mahājanena sakkato garukato mānito pūjito. So yasmiṃ visaye janapadavāsino manussā tassa balikammaṃ na karonti, tesaṃ visayaṃ avassena vā ativassena vā sakkharavassena vā vināseti.

Atha tīradassano nārado satthā doṇassa nāgarājassa vinayane bahūnaṃ pāṇīnaṃ upanissayaṃ disvā mahatā bhikkhusaṅghena parivārito tassa nāgarājassa nivāsaṭṭhānamagamāsi. Tato taṃ manussā disvā evamāhaṃsu- “bhagavā, ettha ghoraviso uggatejo mahiddhiko mahānubhāvo nāgarājā paṭivasati, so taṃ mā viheṭṭhesati na gantabban”ti. Bhagavā pana tesaṃ vacanaṃ asuṇanto viya

agamāsi. Gantvā ca tatthassa nāgarājassa sakkāratthāya kate paramasurabhi-
gandhe pupphasanthare nisīdi. Mahājano kira “nāradassa ca munirājassa
doṇassa ca nāgarājassa dvinnampi yuddhaṃ passissāmā”ti sannipati.

Atha ahināgo munināgaṃ tathā nisinnaṃ disvā makkhaṃ asahamāno sandissa-
mānakāyo hutvā padhūpāyi. Dasabalopi padhūpāyi. Puna nāgarājā pajjali (..0221).
Munirājāpi pajjali. Atha so nāgarājā dasabalassa sarīrato nikkhantāhi dhūmajā-
lāhi ativiya kilantasarīro dukkhaṃ asahamāno “visavegena naṃ māressāmī”ti
visaṃ vissajjesi. Visassa vegena sakalopi jambudīpo vinasseyya. Taṃ pana visaṃ
dasabalassa sarīre ekalomampi kompetuṃ nāsakki. Atha so nāgarājā- “kā nu
kho samaṇassa pavattī”ti olokeno saradasamaye sūriyaṃ viya candaṃ viya ca
paripuṇṇaṃ chabbaṇṇāhi buddharasmīhi virocamaṇaṃ vipasannavadana-
sobhaṃ bhagavantaṃ disvā- “aho! Mahiddhiko vatāyaṃ samaṇo, mayā pana
attano balaṃ ajānanta aparaddhaṃ”ti cintetvā tāṇaṃ gavesī bhagavantaṃyeva
saraṇamupagañchi. Atha nārado munirājā taṃ nāgarājaṃ vinetvā tattha sannipa-
titassa mahājanassa cittappasādanatthaṃ yamakapāṭihāriyaṃ akāsi. Tadā
pāṇīnaṃ navutikoṭisahassāni arahatte patiṭṭhahiṃsu. So dutiyo abhisamayo
ahosi. Tena vuttaṃ-

7. “Mahādoṇaṃ nāgarājaṃ, vinayanto mahāmuni;
pāṭiheraṃ tadākāsi, dassayanto sadevake.

8. “Tadā devamanussānaṃ, tamhi dhammappakāsane;
navutikoṭisahassāni, tariṃsu sabbasaṃsayaṃ”ti.

Tattha **pāṭiheraṃ tadākāsī**ti akāsi yamakapāṭihāriyanti attho. Ayameva vā pāṭho.
“Tadā devamanussā vā”tipi pāṭho. Tattha **devamanussānanti** sāmi-atthe
paccattaṃ. Tasmā devānaṃ manussānañca navutikoṭisahassānīti attho. **Tariṃ-**
sūti atikkamiṃsu.

Yadā pana attano puttaṃ nanduttarakumāraṃ ovadi, tadā asītiyā koṭisaha-
ssānaṃ tatiyābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

9. “Yamhi kāle mahāvīro, ovadī sakamatrajaṃ;
asīti koṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana thullakoṭṭhitanagare bhaddasālo ca vijitamitto ca dve brāhmaṇasahā-
yakā amatarahadaṃ gavesamānā parisati nisinnaṃ ativisāradaṃ nāradasammā-
sambuddhaṃ addasaṃsu. Te bhagavato kāye dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni (..02
disvā- “ayaṃ loke vivaṭacchado sammāsambuddho”ti niṭṭhaṃ gantvā bhagavati
sañjātasaddhā saporivārā bhagavato santike pabbajiṃsu. Tesu pabbajitvā ara-
hattaṃ pattesu bhagavā bhikkhūnaṃ koṭisatasahassamajjhe pātimokkhaṃ uddisi,
so paṭhamo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

10. “Sannipātā tayo āsuṃ, nāradassa mahesino;
koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo”ti.

Yasmiṃ samaye nārado sammāsambuddho ñātisamāgame attano paṇidhānato
paṭṭhāya buddhavaṃsaṃ katesi, tadā navutikoṭibhikkhusahassānaṃ dutiyo
sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

11. “Yadā buddho buddhagaṇaṃ, sanidānaṃ pakāsayi;

navutikoṭisahassāni, samim̐su vimalā tadā”ti.

Tattha **vimalā**ti vigatamalā, khīṇāsavāti attho.

Yadā pana mahādoṇanāgarājassa vinayane pasanno verocano nāma nāgarājā gaṅgāya nadiyā tigāvutappamāṇaṃ sattaratanamayaṃ maṇḍapaṃ nimminivā saparivāraṃ bhagavantaṃ tattha nisīdāpetvā saparivāro sajanapade attano dānaggadassanattāya nimantetvā nāganāṭakāni ca tāḷāvacare vividhavesālaṅkāradhare sannipātetvā mahāsakkārena bhagavato saparivārassa mahādānaṃ adāsi. Bhojanāvasāne bhagavā mahāgaṅgaṃ otārento viya anumodanamakāsi. Tadā bhattānumodane dhammaṃ sutvā pasannānaṃ ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṃ asītibhikkhusatasahassānaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

12. “Yadā verocano nāgo, dānaṃ dadāti satthuno;
tadā samim̐su jinaputtā, asītisatasahassiyo”ti.

Tattha **asītisatasahassiyoti** satasahassānaṃ asītiyo.

Tadā (..0223) amhākaṃ bodhisatto isipabbajjaṃ pabbajitvā himavantapasse assamaṃ māpetvā pañcasu abhiññāsu aṭṭhasu samāpattisu ca ciñṇavasī hutvā paṭivasati. Atha tasmim̐ anukampāya nārado bhagavā asītiyā arahantakoṭīhi dasahi ca anāgāmiphalaṭṭhehi upāsakasahashehi parivuto taṃ assamapadaṃ agamāsi. Tāpaso bhagavantaṃ disvāva pamuditahadayo saparivārassa bhagavato nivāsathāya assamaṃ māpetvā sakalarattiṃ satthuguṇaṃ kittetvā bhagavato dhammakathaṃ sutvā punadivase uttarakuruṃ gantvā tato āhāraṃ āharitvā saparivārassa buddhassa mahādānaṃ adāsi. Evaṃ sattāhaṃ mahādānaṃ datvā himavantato anaggaṃ lohita-candanaṃ āharitvā tena lohita-candanaṃ bhagavantaṃ pūjesi. Tadā naṃ dasabalo amaranaparivuto dhammakathaṃ kathetvā-

“anāgate gotamo nāma buddho bhavissati” ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

13. “Ahaṃ tena samayena, jaṭilo uggatāpano;

antalikkhacaro āsiṃ, pañcābhiññāsu pāragū.

14. “Tadāpāhaṃ asamasamaṃ, sasaṅghaṃ saparijjanam̐;

annapānena tappetvā, candanena bhipūjayim̐.

15. “Sopi maṃ tadā byākāsi, nārado lokanāyako;

aparimeyyito kappe, buddho loke bhavissati.

16. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.

17. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo hāsetva mānasaṃ;

adhiṭṭhahim̐ vataṃ uggam̐, dasapāramipūriyā” ti.

Tattha **tadāpāhanti** tadāpi ahaṃ. **Asamasamanti** asamā nāma atitā buddhā, tehi asamehi samaṃ tulyaṃ asamasamaṃ. Atha vā asamā visamā, samā avisaṃ sādhamo, tesu asamasamesu samo “asamasamasamo” ti vattabbe ekassa samasaddassa lopam̐ katvā vuttanti veditabbaṃ, asamāvisamasamanti attho. **Saparijjananti** sa-upāsakajanaṃ. “Sopi maṃ tadā naramarūnaṃ, majjhe byākāsi cakkhumā” tipi pāṭho (..0224), so uttānatthova. **Bhiyyo hāsetva mānasanti** uttarim̐ hāsetvā tosetvā hadayaṃ. **Adhiṭṭhahim̐ vataṃ ugganti** uggam̐ vataṃ adhiṭṭhāsim̐. “Uttariṃ vatamadhiṭṭhāsim̐, dasapāramipūriyā” tipi pāṭho.

Tassa pana bhagavato nāradaṃ dhaññavatī nāma nagaraṃ ahosi, sudevo nāma khattiyo pitā, anomā nāma mātā, bhaddasālo ca jitamitto ca dve aggasāvaka, vāseṭṭho nāma upaṭṭhāko, uttarā ca phaggunī ca dve aggasāvika, mahāsoṇarukkho bodhi, sarīraṃ aṭṭhāsīti-hatthubbedhaṃ ahosi. Tassa sarīrappabhā niccaṃ yojanaṃ pharati, navutivassasahassāni āyu, tassa pana vijitasenā nāma aggamahesī, nanduttarakumāro nāmassa putto ahosi, vijito vijitāvī vijitābhiraṃ moti tayo pāsādā ahesuṃ. So navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. So padasāva mahābhini-kkhamanaṃ nikkhamiti. Tena vuttaṃ-

18. “Nagaraṃ dhaññavatī nāma, sudevo nāma khattiyo;

anomā nāma janikā, nāradaṃ mahesino.

23. “Bhaddasālo jitamitto, ahesuṃ aggasāvaka;

vāseṭṭho nāmupaṭṭhāko, nāradaṃ mahesino.

24. “Uttarā phaggunī ceva, ahesuṃ aggasāvika;

bodhi tassa bhagavato, mahāsoṇoti vuccati.

26. “Aṭṭhāsītiratanāni, accuggato mahāmuni;
kañcanagghiyasaṅkāso, dasasahassī virocati.
27. “Tassa byāmappabhā kāyā, niddhāvati disodisaṃ;
nirantaraṃ divārattiṃ, yojanaṃ pharate sadā.
28. “Na keci tena samayena, samantā yojane janā;
ukkāpadīpe ujjālenti, buddharaṃsīhi otthaṭā.
29. “Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade;
tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
30. “Yathā (..0225) uḷūhi gaganam, vicittam upasobhati;
tatheva sāsanaṃ tassa, arahantehi sobhati.
31. “Saṃsārasotaṃ taraṇāya, sesake paṭipannake;
dhammasetuṃ daḷhaṃ katvā, nibbuto so narāsabho.
32. “Sopi buddho asamasamo, tepi khīṇāsavā atulatejā;
sabbaṃ tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **kañcanagghiyasaṅkāso**ti vividharatanavicittakañcanamayagghikasadi-sarūpasobho. **Dasasahassī virocatī**ti tassa pabhāya dasasahassīpi lokadhātu virocati, virājatīti attho. Tamevatthaṃ pakāsento bhagavā “**tassa byāmappabhā kāyā, niddhāvati disodisan**”ti āha. Tattha **byāmappabhā kāyā**ti byāmappabhā viyāti byāmappabhā, amhākaṃ bhagavato byāmappabhā viyāti attho.

Na kecīti ettha **na**-kāro paṭisedhattho, tassa ujjālenti-saddena sambandho daṭṭhabbo. **Ukkā**ti daṇḍadīpikā. Ukkā vā padīpe vā kecipi janā **na ujjālenti** na pajjālenti. Kasmāti ce? Buddhasarīrappabhāya obhāsittā. **Buddharaṃsīhī**ti buddhara-smīhi. **Otthaṭā**ti adhigatā.

Uḷūhīti tārāhi, yathā tārāhi gaganatalaṃ vicittam sobhati, tatheva tassa sāsanaṃ arahantehi vicittam upasobhatīti attho. **Saṃsārasotaṃ taraṇāyā**ti saṃsārasāgarassa taraṇatthaṃ. **Sesake paṭipannake**ti arahante ṭhapetvā kalyāṇaputhujjanehi saddhiṃ sese sekkhapuggaleti attho. **Dhammasetunti** maggasetuṃ, sesapuggale saṃsārato tāretuṃ dhammasetuṃ ṭhapetvā katasabbakicco hutvā parinibbāyīti attho. Sesam heṭṭhā vuttattā sabbattha uttānamevāti.

Nāradabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito navamo buddhavaṃso.

12. Padumuttarabuddhavaṃsavaṇṇanā

Nāradabuddhassa (..0226) sāsanaṃ navutivassasahassāni pavattitvā antarahāyi. So ca kappo vinassittha. Tato paraṃ kappānaṃ asaṅkhyeyaṃ buddhā loke na uppajjimsu. Buddhasuñño vigatabuddhāloko ahosi. Tato kappesu ca asa-

ñkhyeyyesu vītivattesu ito kappasatasahassamatthake ekasmiṃ kappe eko vijitamaṃro ohitabhāro merusāro asaṃsāro sattasāro sabbalokuttaro **padumuttaro** nāma buddho loke udapādi. Sopi pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattivā tato cavitvā haṃsavatīnagare sabbajanānandakarassānandassa nāma rañño aggamaheṣiyā uditoditakule jātāya sujātāya deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. Sā devatāhi katārakkhā dasannaṃ māsānaṃ accayena haṃsavatuyyāne padumuttarakumāraṃ vijāyi. Paṭisandhiyañcassa jātiyañca heṭṭhā vuttappakārāni pāṭihāriyāni ahesuṃ.

Tassa kira jātiyaṃ padumavassaṃ vassi. Tenassa nāmaggaḥaḍdivase ñātakā “padumuttarakumāro”tveva nāmaṃ akaṃsu. So dasavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Naravāhana-yasavāhana-vasavattināmakā tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikā tayo cassa pāsādā ahesuṃ. Vasudattādevippamukhānaṃ itthīnaṃ satasahasāni vīsatisahassāni ca paccupaṭṭhitāni ahesuṃ. So vasudattāya deviyā putte sabbaguṇānuttare uttarakumāre nāma uppanne cattāri nimittāni disvā- “mahābhinnikkhamaṃ nikkhamissāmi”ti cintesi. Tassa cintitamatteva vasavattināmako pāsādo kumbhakāracakkaṃ viya ākāsāṃ abbhuggantvā devavimānamiva puṇṇacando viya ca gaganatalena gantvā bodhirukkhaṃ majjhekaronto sobhitabuddha-vaṃsavaṇṇanāya āgatapāsādo viya bhūmiyaṃ otari.

Mahāpuriso kira tato pāsādato otarivā arahattaddhajabhūtāni kāsāyāni vatthāni devadattiyāni pārupitvā tattheva pabbaji. Pāsādo panāgantvā sakaṭṭhāneyeva aṭṭhāsi. Mahāsattena sahaगतāya parisāya ṭhapetvā itthiyo sabbe pabbajīṃsu. Mahāpuriso tehi saha sattāhaṃ padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya ujjeninigame (..0227) rucānandasetṭhīdhitāya dinnāṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ katvā sāyanhasamaye sumittājivakena dinnā aṭṭha tiṇaṃ utṭhiyo gahetvā salalabodhiṃ upagantvā taṃ padakkhiṇaṃ katvā aṭṭhattiṃsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharivā pallaṅkaṃ ābhujitvā caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhāya samāraṃ mārabalaṃ vidhamitvā paṭhame yāme pubbenivāsaṃ anussarivā dutiye yāme dibbacakkhuṃ visodhetvā tatiye yāme paccayākāraṃ sammāsivā ānāpānacatutthajjhānato vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena samapaññāsa lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuññaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā ariyamaggena sakalabuddhaguṇe paṭivijjhivā sabbabuddhāciṇṇaṃ “anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānesi. Tadā kira dasasahassacakkavāḷabbhantaraṃ sakalampi alaṅkarontaṃ viya padumavassaṃ vassi. Tena vuttaṃ-

1. “Nāradassa aparena, sambuddho dvipaduttamo; padumuttaro nāma jino, akkhobho sāgarūpamo.
2. “Maṇḍakappo vā so āsi, yamhi buddho ajāyatha; ussannakusalā janatā, tamhi kappe ajāyathā”ti.

Tattha **sāgarūpamoti** sāgarasadisagambhīrabhāvo. **Maṇḍakappo vā so āsīti** ettha yasmīṃ kappe dve sammāsambuddhā uppajjanti, ayaṃ maṇḍakappo nāma. Duvīdho hi kappo suññakappo asuññakappo cāti. Tattha suññakappe buddhapa-ccekabuddhacakkavattino na uppajjanti. Tasmā guṇavantapuggalasūññattā

“suññakappo” ti vuccati.

Asuññakappo pañcavidho- sārakappo maṇḍakappo varakappo sāramaṇḍakappo bhaddakappoti. Tattha guṇasārarahite kappe guṇasāruppādakassa guṇasārajananassa ekassa sammāsambuddhassa pātubhāvena **“sārakappo”** ti vuccati. Yasmiṃ pana kappe dve lokanāyakā uppajjanti, so **“maṇḍakappo”** ti vuccati. Yasmiṃ kappe tayo buddhā uppajjanti, tesu paṭhamo dutiyaṃ byākaroti, dutiyo tatiyanti, tattha manussā pamuditahadayā attanā patthitapaṇidhānavasena varayanti. Tasmā **“varakappo”** ti vuccati. Yattha pana kappe (..0228) cattāro buddhā uppajjanti, so purimakappato viṣiṭṭhatarattā sāratarattā **“sāramaṇḍakappo”** ti vuccati. Yasmiṃ kappe pañca buddhā uppajjanti, so “bhaddakappo” ti vuccati. So pana atidullabho. Tasmīṃ pana kappe yebhuyyena sattā kalyāṇasukhabahulā

honti. Yebhuyyena tihetukā kilesakkhayaṃ karonti, duhetukā sugatigāmino honti, ahetukā hetuṃ paṭilabhanti. Tasmā so kappo “bhaddakappo”ti vuccati. Tena vuttaṃ- “asuññakappo pañcavidho”ti-ādi. Vuttañhetuṃ porāṇehi-

“Eko buddho sārakappe, maṇḍakappe jinā duve;
varakappe tayo buddhā, sāramaṇḍe caturō buddhā;
pañca buddhā bhaddakappe, tato natthādhikā jinā”ti.

Yasmiṃ pana kappe padumuttaradasabalo uppajji, so sārakappopi samāno guṇasampattiyā maṇḍakappasadisattā “**maṇḍakappo**”ti vutto. Opammatthe **saddo daṭṭhabbo. Ussannakusalā**ti upacitapuññā. **Janatā**ti janasamūho.

Padumuttaro pana parisuttaro bhagavā sattāhaṃ bodhipallaṅke vītināmetvā- “pathaviyaṃ pādaṃ nikkhipissāmi”ti dakkhiṇaṃ pādaṃ abhinīhari. Atha pathaviṃ bhinditvā vimalakomalakesarakaṇṇikāni jalajāmalāvikalavipulapalāsāni thalajāni jalajāni utṭhahiṃsu. Tesu kira dhurapattāni navutihattāni kesarāni tiṃsahattāni kaṇṇikā dvādasahattā ekekassa navaghaṭṭappamāṇā reṇavo ahesuṃ. Sattā pana ubbedhato aṭṭhapaṇṇāsahattā ahoṣi. Tassa ubhinnaṃ bāhānamantaram aṭṭhārasahattā nālātaṃ pañcahattā hatthapādā ekādasahattā ahesuṃ. Tassa ekādasahattāna pādena dvādasahattāya kaṇṇikāya akkantamattāya navaghaṭṭappamāṇā reṇavo utṭhahitvā aṭṭhapaṇṇāsahattā sarīrapadesaṃ uggantvā manosilācuṇṇavicuṇṇitaṃ viya katvā paccottharanti. Tadupādāya sathā padumuttarotveva loke paññāyitthāti **saṃyuttabhāṇakā** vadanti.

Atha sabbalokuttaro padumuttaro bhagavā brahmāyācanaṃ sampaṭicchitvā dhammadesanāya bhājanabhūte satte olokeno mithilanagare devalaṃ (..0229) sujātañcāti dve rājaputte upanissayasampanne disvā taṅkhaṇaṇṇeva anilapathena gantvā mithiluyyāne otarivā uyyānapālena dvepi rājakumāre pakkosāpesi. Tepi ca “amhākaṃ pitucchāputto padumuttarakumāro pabbajitvā sammāsambodhiṃ pāpuṇitvā amhākaṃ nagaraṃ sampatto, handa naṃ mayaṃ dassanāya upasaṅkamissāma”ti saporivārā padumuttaram bhagavantaṃ upasaṅkamtivā parivāretvā nisīdiṃsu. Tadā dasabalo tehi parivuto tārāgaṇaparivuto puṇṇacando viya virocamaṇo tattha dhammacakkaṃ pavattesi, tadā koṭisatasahassānaṃ paṭhamo dhammābhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ-

3. “Padumuttarassa bhagavato, paṭhame dhammadesane;
koṭisatasahassānaṃ, dhammābhisamayo ahū”ti.

Athāparena samayena saradatāpasasamāgame mahājanaṃ nirayasantāpena santāpetvā dhammaṃ desento sattatiṃsasatasahassasaṅkhe sattaḱāye dhammāmatāṃ pāyesi, so dutiyo dhammābhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ-

4. “Tato parampi vassante, tappayante ca pāṇino;
sattatiṃsasatasahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana ānandamahārājā vīsatiyā purisasahashehi vīsatiyā amaccehi ca saddhiṃ padumuttarassa sammāsambuddhassa santike mithilanagare pāturaḥosi. Padumuttaro ca bhagavā te sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā tehi parivuto gantvā pitusaṅgahaṃ kurumāno haṃsavatiyā rājadhāniyā vasati. Tattha so amhākaṃ bhagavā viya kapilapure gaganatale ratanacaṅkame caṅkamanto

buddhavaṃsaṃ kathesi, tadā paññāsasatasahassānaṃ tatiyo dhammābhisa-
mayo ahosi. Tena vuttaṃ-

5. “Yamhi kāle mahāvīro, ānandaṃ upasaṅkami;
pitasantikaṃ upagantvā, āhanī amatadundubhiṃ.

6. “Āhate (..0230) amatabherimhi, vassante dhammavuṭṭhiyā;
paññāsasatasahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **ānandaṃ upasaṅkamī**ti pitaraṃ ānandarājānaṃ sandhāya vuttaṃ. **Āha-**
nīti abhihani. **Āhateti** āhatāya. **Amatabherimhī**ti amatabheriyā, liṅgavipallāso
daṭṭhabbo. “Āsevite”tipi pāṭho, tassa āsevitāyāti attho. **Vassante dhammavuṭṭhi-**
yāti dhammavassaṃ vassanteti attho. Idāni abhisamayakaraṇūpāyaṃ dassento-

7. “Ovādako viññāpako, tārako sabbapāṇinaṃ;
desanākusalo buddho, tāresi janataṃ bahun”ti.- āha;

Tattha **ovādakoti** saraṇasiladhutaṅgasamādānaguṇānisaṃsavaṇṇanāya ovada-
tīti ovādako. **Viññāpakoti** catusaccaṃ viññāpetīti viññāpako, bodhako. **Tārakoti**
caturoghatārako.

Yadā pana sathā mithilanagare mithiluyyāne koṭisatasahassabhikkhugaṇa-
majjhe māghapuṇṇamāya puṇṇacandasadisavadano pātimokkhaṃ uddisi, so
paṭhamo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

8. “Sannipātā tayo āsuṃ, padumuttarassa satthuno;
koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo”ti.

Yadā pana bhagavā vebhārapabbatakūṭe vassāvāsaṃ vasitvā pabbatasanda-
ssanatthaṃ āgatassa mahājanassa dhammaṃ desetvā navutikoṭisahasāni ehi-
bhikkhubhāvena pabbājetvā tehi parivuto pātimokkhaṃ uddisi, so dutiyo sanni-
pāto ahosi. Tena vuttaṃ-

9. “Yadā buddho asamasamo, vasi vebhārapabbate;
navutikoṭisahasānaṃ, dutiyo āsi samāgamo”ti.

Puna bhagavati guṇavati tilokanāthe mahājanassa bandhanamokkhaṃ kuru-
māne janapadacārikaṃ caramāne asītikotiṭisahasānaṃ bhikkhūnaṃ sannipāto
ahosi. Tena vuttaṃ-

10. “Puna cārikaṃ pakkante, gāmanigamaratṭhato;
asītikotiṭisahasānaṃ, tatiyo āsi samāgamo”ti.

Tattha (..0231) **gāmanigamaratṭhatoti** gāmanigamaratṭhehi. Ayameva vā pāṭho,
tassa gāmanigamaratṭhehi nikkhamitvā pabbajitānanti attho.

Tadā amhākaṃ bodhisatto anekadhanakoṭiko jaṭilo nāma mahāratṭhiko hutvā
buddhappamukhassa saṅghassa sacīvaraṃ varadānamadāsi. Sopi taṃ bhattānu-
modanāvasāne “anāgate kappasatasahassamatthake gotamo nāma buddho
bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

11. “Ahaṃ tena samayena, jaṭilo nāma ratṭhiko;
sambuddhappamukhaṃ saṅghaṃ, sabhattaṃ dussamadāsahaṃ.

12. “Sopi maṃ buddho byākāsi, saṅghamajjhe nisīdiya;
satasahassee ito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.

13. “padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.

14. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, uttariṃ vatamadhiṭṭhahiṃ;
akāsiṃ uggadaḷhaṃ dhitim, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **sambuddhappamukhaṃ saṅghanti** buddhappamukhassa saṅghassa, sāmi-atthe upayogavacanaṃ. **Sabhattaṃ dussamadāsahanti** sacīvaraṃ bhattaṃ adāsiṃ ahanti attho. **Uggadaḷhanti** atidaḷhaṃ. **Dhitinti** vīriyaṃ akāsinti attho.

Padumuttarassa pana bhagavato kāle titthiyā nāma nāhesuṃ. Sabbe devama-
nussā buddhameva saraṇamagamaṃsu. Tena vuttaṃ-

15. “Byāhatā titthiyā sabbe, vimaṇā dummanā tadā;
na tesam keci paricaranti, raṭṭhato nicchubhanti te.

16. “Sabbe tattha samāgantvā, upagañchuṃ buddhasantike;
tuvaṃ nātho mahāvīra, saraṇaṃ hohi cakkhuma.

17. “Anukampako kāruṇiko, hitesī sabbapāṇinaṃ;
samppatte titthiye sabbe, pañcasīle patiṭṭhahi.

18. “Evaṃ (..0232) nirākulaṃ āsi, suññakaṃ titthiyehi taṃ;
vicittaṃ arahantehi, vasībhūtehi tādihi”ti.

Tattha **byāhatāti** vihatamānadappā. **Titthiyāti** ettha titthaṃ veditabbaṃ, tittha-
karo veditabbo, titthiyā veditabbā. Tattha sassatādidiṭṭhivasena taranti etthāti
titthaṃ, laddhi. Tassā laddhiyā uppādako **titthakaro**, titthe bhavā **titthiyāti**. Padumu-
ttarassa kira bhagavato kāle titthiyā nāhesuṃ. Ye pana santi, tepi īdisā ahesunti
dassanattaṃ “byāhatā titthiyā”ti-ādi vuttanti veditabbaṃ. **Vimaṇāti** virūpamānasā.
Dummanāti tasseva vevacanaṃ. **Na tesam keci paricarantīti** tesam aññatitthi-
yānaṃ kecipi purisā parikammaṃ na karonti, na bhikkhaṃ denti, na sakkaronti, na
garuṃ karonti, na mānenti, na pūjenti, na āsanā vuṭṭhahanti, na añjalikammaṃ
karontīti attho. **Raṭṭhatoti** sakalaraṭṭhatopi. **Nicchubhantīti** nīharanti, ussādenti
tesaṃ nivāsaṃ na dentīti attho. **Teti** titthiyā.

Upagañchuṃ buddhasantiketi evaṃ tehi raṭṭhavāsīhi manussehi ussādiyamānā
sabbepi aññatitthiyā samāgantvā padumuttaradasabalameva saraṇamagamaṃsu.
“Tvaṃ amhākaṃ satthā nātho gati parāyanaṃ saraṇaṃ”ti evaṃ vatvā saraṇama-
gamaṃsūti attho. Anukampatīti **anukampako**. Karuṇāya caratīti **kāruṇiko**. **Sampa-**
tteti samāgate saraṇamupagate titthiye. **Pañcasīle patiṭṭhahīti** pañcasu sīlesu pati-
ṭṭhāpesīti attho. **Nirākulanti** anākulaṃ, aññehi laddhikehi asammissanti attho.
Suññakanti suññaṃ rittaṃ tehi titthiyehi. **Tanti** taṃ bhagavato sāsananti vacana-
seso daṭṭhabbo. **Vicittanti** vicittavicittaṃ. **Vasībhūtehīti** vasībhāvappattehi.

Tassa pana padumuttarassa bhagavato haṃsavatī nāma nagaraṃ ahosi. Pitā
panassa ānando nāma khattiyo, mātā sujātā nāma devī, devalo ca sujāto ca dve
aggasāvakā, sumano nāmupaṭṭhāko, amitā ca asamā ca dve aggasāvikā, salala-
rukkho bodhi, sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ ahosi, sarīrappabhā cassa
samantā dvādasa yojanāni (..0233) gaṇhi, vassasatasahassaṃ āyu ahosi, vasu-
dattā nāma aggamahesī, uttaro nāma putto ahosi. Padumuttaro pana bhagavā
paramābhirāme nandārāme kira parinibbuto. Dhātuyo panassa na vikiriṃsu. Saka-
lajambudīpavāsino manussā samāgamma dvādasayojanubbedhaṃ sattaratana-

mayam cetiyamakamsu. Tena vuttam-

19. “Nagaram haṃsavatī nāma, ānando nāma khattiyo;
sujātā nāma janikā, padumuttarassa satthuno.
24. “Devalo ca sujāto ca, ahesuṃ aggasāvaka;
sumano nāmapaṭṭhāko, padumuttarassa mahesino.
25. “Amitā ca asamā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
bodhi tassa bhagavato, salaloti pavuccati.
27. “Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṃ, accuggato mahāmuni;
kañcanagghiyasaṅkāso, dvattiṃsavaralakkhaṇo.
28. “Kuṭṭā kavāṭā bhittī ca, rukkhā nagasiluccayā;
na tassāvaraṇaṃ atthi, samantā dvādasayoJane.
29. “Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade;
tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
30. “Santāretvā bahujanaṃ, chinditvā sabbasaṃsayamaṃ;
jalitvā aggikkhandhova, nibbuto so sasāvako”ti.

Tattha **nagasiluccayā**ti nagasaṅkhātā siluccayā. **Āvaraṇanti** paṭicchādanaṃ tirokaraṇaṃ. **DvādasayoJaneti** samantato dvādasayoJane ṭhāne bhagavato sarīrapabhā pharitvā rattindivaṃ tiṭṭhatīti attho. Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti. Ito paṭṭhāya pāramipūraṇādipunappunāgatamatthaṃ saṅkhipitvā visesatthameva vatvā gamissāma. Yadi pana vuttameva punappunaṃ vakkhāma, kadā antaṃ gamissati ayaṃ saṃvaṇṇanāti.

Padumuttarabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito dasamo buddhavaṃso.

13. Sumedhabuddhavaṃsavaṇṇanā

Padumuttare (..0234) pana sammāsambuddhe parinibbute sāsanePissa antarahite sattatikappasahassāni buddhā nuppajjimsu, buddhasuññāni ahesuṃ. Ito paṭṭhāya tiṃsakappasahassānaṃ matthake ekasmiṃ kappe **sumedho sujāto** cāti dve sammāsambuddhā nibbattimsu. Tattha adhigatamedho **sumedho** nāma bodhisatto pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattitvā tato cavitvā sudassananagare sudattassa nāma rañño aggamahesiyā sudattāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ māsānaṃ accayena sudassanuyyāne taruṇadivasa-karo viya saliladharavivaragato mātukucchito nikkhami. So navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tassa kira sucandana-kañcana-sirivaḍḍhananāmakā tayo pāsādā ahesuṃ. Sumanamahādevippamukhāni aṭṭhacattālīsa-itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā sumanadeviyā punabbasumitte nāma putte jāte

hatthiyānena mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā pabbaji. Manussānañca koṭisata-manupabbaji. So tehi parivuto aḍḍhamāsaṃ padhānacariyaṃ caritvā visākhapu-ṇṇamāya nakulanigame nakulasetṭhidhītāya dinnam madhupāyāsaṃ paribhu-ñjitvā sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā sirivaḍḍhājīvakena dinnā atṭha tiṇamu-ṭṭhiyo gahetvā nīpabodhimūle vīsatihatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharivā samāraṃ mārabalaṃ vidhamitvā abhisambodhiṃ pāpuṇitvā “anekajāṭisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ bodhisamī-peyeva vītināmetvā atṭhame sattāhe brahmuno dhammadesanāyācanaṃ sampat-ticchitvā bhābbapuggale olokeno attano kaniṭṭhabhātikaṃ saraṇakumārañca sabbakāmikumārañca attanā saddhiṃ pabbajitānaṃ bhikkhūnañca koṭisataṃ catusaccadhammapaṭivedhasamatthe disvā ākāseṇa gantvā sudassananagara-samīpe sudassanuyyāne otarivā uyyānapālena attano bhātike pakkosāpetvā tesam parivārānaṃ majjhe **dhammacakkaṃ** pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi, ayaṃ paṭhamo abhisamayo. Tena vuttaṃ-

1. “Padumuttarassa (..0235) aparena, sumedho nāma nāyako; durāsado uggatejo, sabbalokuttamo muni.
2. “Pasannanetto sumukho, brahā uju patāpavā; hitesī sabbasattānaṃ, bahū mocesi bandhanā.
3. “Yadā buddho pāpuṇitvā, kevalaṃ bodhimuttamaṃ; sudassanamhi nagare, dhammacakkaṃ pavattayi.
4. “Tassābhisamayā tiṇi, ahesuṃ dhammadesane; koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **uggatejoti** uggatatejo. **Pasannanettoti** suṭṭhu pasannanayano, dhovivā majjitvā ṭhapitamaṇiguḷikā viya pasannāni nettāni honti. Tasmā so “pasannanetto”-ti vutto. Mudusiniddhanīlavimalasukhumapakhumācitasuppasannanayanoti attho. “Suppasannapañcanayano”tipi vattuṃ vaṭṭati. **Sumukhoti** paripuṇṇasaradasama-yacandasadisavadano. **Brahāti** atṭhāsītihatthappamāṇasarīrattā brahā mahanto, aññehi asādhāraṇasarīrappamāṇoti attho. **Ujūti** brahmujugatto ujumeva uggatasarīro devanagare samussitasuvaṇṇatoraṇasadisavarasarīroti attho. **Patāpavāti** vijjo-tamānasarīro. **Hitesīti** hitagavesī. **Abhisamayā tiṇīti** abhisamayā tayo, liṅgavipa-llāso katoti.

Yadā pana bhagavā kumbhakaṇṇasadisānubhāvaṃ kumbhakaṇṇaṃ nāma manussabhakkhaṃ yakkhaṃ mahā-aṭṭavimukhe sandissamānaghorasarīraṃ vattani-aṭṭavisañcāraṃ pacchinditvā pavattamānaṃ paccūsasamaye mahākaruṇā-samāpattiṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya lokaṃ olokeno disvā ekakova asahāyo tassa yakkhassa bhavanaṃ gantvā anto pavisitvā paññatte sirisayane nisīdi. Atha kho so yakkho makkhaṃ asahamāno daṇḍāhato ghoraviso āsiviso viya saṃkuddho dasabalaṃ bhīmsāpetukāmo attano attabhāvaṃ ghorataraṃ katvā pabbatasadisam sīsaṃ katvā sūriyamaṇḍalasadisāni (..0236) akkhīni nimmitivā naṅgalasīsasadisātīdīghavipulatikhīṇadāṭhāyo katvā olambanīlavipulavisamodaro tālakkhandhasadisabāhucipiṭakavirūpavañkanāso pabbatabilasadisavipularatta-mukho thūlapiṅgalakharapharusakeso atibhayānakadassano hutvā āgantvā sume-

dhassa bhagavato purato ṭhatvā padhūpāyanto pajjalanto pāsāṇapabbataggijāla-
salila-kaddama-chārikāyudhaṅgāra-vālukappakārā **navavidhā vassavutṭhiyo**
vassetvāpi bhagavato lomaggamattampi cāletuṃ asakkonto “bhagavantaṃ
pañhaṃ pucchitvā māressāmi”ti āḷavako viya pañhaṃ pucchi. Ayaṃ bhagavā
pañhābyākaraṇena taṃ yakkhaṃ vinayamupanesi. Tato dutiyadivase kirassa
raṭṭhavāsino manussā sakaṭabharitena bhattena saha rājakumāraṃ āharitvā
yakkhassa adamsu. Atha yakkho rājakumāraṃ buddhassa adāsi. Aṭavidvāre ṭhita-
manussā bhagavantaṃ upasaṅkamiṃsu. Tadā tasmim̄ samāgame dasabalo
yakkhassa manonukūlaṃ dhammaṃ desento. Navutikoṭisahassānaṃ pāṇīnaṃ
dhammacakkhuṃ uppādesi, so dutiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

5. “Punāparaṃ kumbhakaṇṇaṃ, yakkhaṃ so damayī jino;
navutikoṭisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana upakārinagare sirinandanuyyāne cattāri saccāni pakāsaya, tadā asī-
tikoṭisatasahassānaṃ tatiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

6. “Punāparaṃ amitayaso, catusaccaṃ pakāsaya;
asītikoṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Sumedhassāpi bhagavato tayo sāvakasannipātā ahesuṃ. Paṭhamasannipāte
sudassananagare koṭisatakhīṇāsavā ahesuṃ. Puna devakūṭe pabbate kathina-
tthate dutiye navutikoṭiyo. Puna tatiye bhagavati cārikaṃ caramāne asītikoṭiyo
ahesuṃ. Tena vuttaṃ-

7. “Sannipātā tayo āsuṃ, sumedhassa mahesino;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.

8. “Sudassanaṃ (..0237) nāma nagaraṃ, upagañchi jino yadā;
tadā khīṇāsavā bhikkhū, samim̄su satakoṭiyo.

9. “Punāparaṃ devakūṭe, bhikkhūnaṃ kathinatthate;
tadā navutikoṭīnaṃ, dutiyo āsi samāgamo.

10. “Punāparaṃ dasabalo, yadā carati cārikaṃ;
tadā asītikoṭīnaṃ, tatiyo āsi samāgamo”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto uttaro nāma sabbajanuttaro māṇavo hutvā nidahitvā
ṭhapitaṃyeva asītikoṭidhanaṃ vissajjetvā buddhappamukhassa saṅghassa mahā-
dānaṃ datvā tadā dasabalassa dhammaṃ sutvā saraṇesu patiṭṭhāya nikkhamitvā
pabbaji. Sopi naṃ satthā bhojanānumodanaṃ karonto- “anāgate gotamo nāma
buddho bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

11. “Ahaṃ tena samayena, uttaro nāma māṇavo;
asītikoṭiyo mayhaṃ, ghare sannicitaṃ dhanaṃ.

12. “Kevalaṃ sabbaṃ datvāna, sasaṅghe lokanāyake;
saraṇaṃ tassūpagañchiṃ, pabbajjañcābhirocayiṃ.

13. “Sopi maṃ buddho byākāsi, karonto anumodanaṃ;
tiṃsakappasahassamhi, ayaṃ buddho bhavissati.

14. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ”.

Byākaraṇagāthā vitthāretabbā.

15. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayim̄;

uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā.

16. “Suttantaṃ vinayaṃ cāpi, navaṅgaṃ satthusāsaṇaṃ;
sabbaṃ pariyāpuṇitvāna, sobhayiṃ jinasāsaṇaṃ.

17. “Tatthappamatto viharanto, nisajjaṭṭhānacaṅkame;

abhiññāpāramiṃ gantvā, brahmalokamagañchahan” ti.

Tattha (..0238) **sannicitanti** nidahitaṃ nidhānavasena. **Kevalanti** sakalanti attho. **Sabbanti** asesato datvā. **Sasaṅgheti** sasaṅghassa. **Tassūpagañchinti** taṃ upagañchiṃ, upayogatthe sāmivacanaṃ. **Abhirocayinti** pabbajiṃ. **Tiṃsakappasahassa-mhīti** tiṃsakappasahassesu atikkantesūti attho.

Tassa pana sumedhassa bhagavato sudassanaṃ nāma nagaraṃ ahosi, sudatto nāma rājā pitā, mātā sudattā nāma, saraṇo ca sabbakāmo ca dve aggasāvākā, sāgaro nāmupaṭṭhāko, rāmā ca surāmā ca dve aggasāvikā, mahānīpa-rukkho bodhi, sarīraṃ aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ ahosi, āyu navutivassasahassāni, navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi, sumanā nāmassa aggamahesī, punabba-sumitto nāma putto, hatthiyānena nikkhami. Sesam gāthāsu dissati. Tena vuttaṃ-

18. “Sudassanaṃ nāma nagaraṃ, sudatto nāma khattiyo;

sudattā nāma janikā, sumedhassa mahesino.

23. “Saraṇo sabbakāmo ca, ahesuṃ aggasāvākā;

sāgaro nāmupaṭṭhāko, sumedhassa mahesino.

24. “Rāmā ceva surāmā ca, ahesuṃ aggasāvikā;

bodhi tassa bhagavato, mahānīpoti vuccati.

26. “Aṭṭhāsītiratanāni, accuggato mahāmuni;

obhāseti disā sabbā, cando tāragaṇe yathā.

27. “Cakkavattimaṇi nāma, yathā tapati yojanaṃ;

tatheva tassa ratanaṃ, samantā pharati yojanaṃ.

28. “Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade;

tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

29. “Tevijjachaḷabhiññehi, balappattehi tādihi;

samākulamidaṃ āsi, arahantehi sādhuhi.

30. “Tepi sabbe amitayasā, vippamuttā nirūpadhī;

ñāṇālokaṃ dassayitvā, nibbutā te mahāyasā” ti.

Tattha (..0239) **cando tāragaṇe yathāti** yathā nāma gagane paripuṇṇacando tāragaṇe obhāseti pakāseti, evameva sabbāpi disā obhāsetīti attho. Keci “cando pannaraso yathā” ti paṭhanti, so uttānatthova.

Cakkavattimaṇi nāmāti yathā nāma cakkavattirañño maṇiratanam catuhatthāyāmaṃ sakaṭanābhisamapariṇāhaṃ caturāsītimaṇisahassaparivāraṃ tāragaṇaparivutassa saradasamayaparipuṇṇarajanikarassa sirisamudayasobhaṃ avhayanta-miva vepullapabbatato paramaramaṇiyadassanaṃ maṇiratanamāgacchati, tassevaṃ āgacchantassa samantato yojanappamāṇaṃ okāsaṃ ābhā pharati, evameva tassa sumedhassāpi bhagavato sarīrato ābhāratanaṃ samantato yojanaṃ pharatīti attho.

Tevijjachaḷabhiññehīti tevijjehi chaḷabhiññehi cāti attho. **Balappattehīti** iddhibalappattehi. **Tādihīti** tādibhāvappattehi. **Samākulanti** saṅkiṇṇaṃ ekakāsāvapajjotaṃ. **Idanti** sāsanaṃ sandhāyāha, mahītaṃ vā. **Amitayasāti** amitaparivārā, atulakitti-ghoso vā. **Nirūpadhīti** caturūpadhivirahitā. Sesamettha gāthāsu sabbattha pākaṭa-mevāti.

Sumedhabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ekādasamo buddhavaṃso.

14. Sujātabuddhavaṃsavaṇṇanā

Tato tassāparabhāge tasmimyeva maṇḍakappe anupubbena aparimitāyukesu sattesu anukkamena parihāyitvā navutivassasahassāyukesu jātesu sujātarūpa-kāyo parisuddhajāto **sujāto** nāma satthā loke udapādi. Sopi pāramiyo pūretvā tusi-tapure nibbattitvā tato cavitvā sumaṅgalanagare uggatassa nāma rañño kule pabhāvatiyā nāma aggamaheṣiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ māsānaṃ accayena mātukucchito nikkhami. Nāmaggaḥaṇadivase cassa nāmaṃ karonto (..0240) sakalajambudīpe sabbasattānaṃ sukhaṃ janayanto jātoti “sujāto” tvevassa nāmamaṃsu. So navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Sirī upasirī sirinando cāti tassa tayo pāsādā ahesuṃ. Sirīnandādevippamukhāni tevīsati itthi-sahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā sirīnandādeviyā upasene nāma putte uppanne haṃsa-vahaṃ nāma varaturaṅgamāruyha mahābhinnikkhamaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ pana pabbajantaṃ manussānaṃ koṭi anupabbaji. Atha so tehi parivuto nava māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya sirīnandanaganare sirīnandanasetṭhissa dhītāya dinnaṃ paramamadhuraṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavanē divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye sunandājīvakena dinnā aṭṭha tiṇa-muṭṭhiyo gahetvā veḷubodhiṃ upasaṅkamtivā tettiṃsahatthavitthataṃ tiṇasa-ntharaṃ santharitvā sūriye dharamāneyeva samāraṃ mārabalaṃ vidhamitvā sammāsambodhiṃ paṭivijjhitvā sabbabuddhānuciṇṇaṃ udānaṃ udānetvā satta-sattāhaṃ bodhisamīpeyeva vītināmetvā brahmunā āyācito attano kaniṭṭhabhātikaṃ sudassanakumāraṃ purohitaputtaṃ devakumārañca catusaccadhammapaṭive-dhasamatthe disvā ākāseṇa gantvā sumaṅgalanagarasamīpe sumaṅgaluyyāne otaritvā uyyānapālena attano bhātikaṃ sudassanakumāraṃ purohitaputtaṃ deva-kumārañca pakkosāpetvā tesāṃ saparivārānaṃ majjhe nisinno dhammacakkaṃ pavattesi. Tattha asītiyā koṭīnaṃ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṃ paṭhamābhisamayo ahosi.

Yadā pana bhagavā sudassanuyyānadvāre mahāsālamūle yamakapāṭihāriyaṃ katvā devesu tāvatimṣesu vassāvāsaṃ upāgami, tadā sattattimṣasatasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṃ dutiyo abhisamayo ahosi. Yadā pana sujāto dasabalo pitusantikaṃ agamāsi, tadā satṭhisatasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Tattheva maṇḍakappamhi, sujāto nāma nāyako;
sīhahanusabhakkhandho, appameyyo durāsado.

2. “Candova (..0241) vimalo buddho, sataraṃsīva patāpavā;
evaṃ sobhati sambuddho, jalanto siriyā sadā.
3. “Pāpuṇitvāna sambuddho, kevalaṃ bodhimuttamaṃ;
sumaṅgalamhi nagare, dhammacakkaṃ pavattayi.
4. “Desente pavaraṃ dhammaṃ, sujāte lokanāyake;
asītkoṭī abhisamiṃsu, paṭhame dhammadesane.
5. “Yadā sujāto amitayaso, deve vassaṃ upāgami;
sattattiṃsasatasahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.
6. “Yadā sujāto asamasamo, upagacchi pitusantikaṃ;
saṭṭhisatasahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tattheva maṇḍakappamhīti** yasmiṃ maṇḍakappe sumedho bhagavā uppanno, tattheva kappe sujātopi bhagavā uppannoti attho. **Sīhahanūti** sīhassa viya hanu assāti sīhahanu. Sīhassa pana heṭṭhimahanumeva puṇṇaṃ hoti, na uparimaṃ. Assa pana mahāpurisassa sīhassa heṭṭhimahanu viya dvepi paripuṇṇāni dvādasiyaṃ pakkhassa candasadisāni honti. Tena vuttaṃ “sīhahanū”ti. **Usabha-kkhandhoti** usabhasseva samappavaṭṭakkhandho, suvaṭṭitasuvaṇṇāliṅgasadisakkhandhoti attho. **Sataraṃsīvāti** divasakaro viya. **Siriyāti** buddhasiriyā. **Bodhimuttamanti** uttamaṃ sambodhiṃ.

Sudhammavatīnagare sudhammuyyāne āgatānaṃ manussānaṃ dhammaṃ desetvā saṭṭhisatasahassāni ehibhikkhubhāvena pabbājetvā tesāṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Tato paraṃ tidivorohaṇe bhagavato paññāsasatasahassānaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Puna “sudassanakumāro bhagavato santike pabbajitvā arahattaṃ patto”ti sutvā “mayampi pabbajissāmā”ti āgatāni cattāri purisasatasahassāni gahetvā sudassanatthero sujātaṃ narāsabhaṃ upasaṅkami. Tesāṃ bhagavā dhammaṃ desetvā ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā caturaṅgasamannāgate sannipāte pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

7. “Sannipātā (..0242) tayo āsuṃ, sujātassa mahesino;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
8. “Abhiññābalappattānaṃ, appattānaṃ bhavābhavē;
saṭṭhisatasahassāni, paṭhamaṃ sannipatiṃsu te.
9. “Punāparaṃ sannipāte, tidivorohaṇe jine;
paññāsasatasahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
10. “Upasaṅkamanto narāsabhaṃ, sudassano aggasāvako;
catūhi satasahashehi, sambuddhaṃ upasaṅkamī”ti.

Tattha **appattānanti** bhavābhavē asampattānanti attho. “Appavattā bhavābhavē”-tipi pāṭho, soyevattho. **Tidivorohaṇeti** saggalokato otarante kattukārake daṭṭhabbo. Kārakavipallāsena vuttaṃ. Atha vā **tidivorohaṇeti** tidivato otaraṇe. **Jineti** jinassa, sāmi-atthe bhummaṃ daṭṭhabbaṃ.

Tadā kira amhākaṃ bodhisatto cakkavattirājā hutvā “buddho loke uppanno”ti sutvā bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dhammakathaṃ sutvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa sattahi ratanehi saddhiṃ catumahādīparajjaṃ datvā satthu

santike pabbaji. Sakaladīpavāsino janā raṭṭhuppādaṃ gahetvā ārāmikakiccaṃ sādhetvā buddhappamukhassa saṅghassa niccaṃ mahādānamadaṃsu. Sopi naṃ satthā- “anāgate gotamo nāma buddho bhavissatī” ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

11. “Ahaṃ tena samayena, catudīpamhi issaro;
antalikkhacaro āsiṃ, cakkavattī mahabbalo.
13. “Catudīpe mahārajjaṃ ratane satta uttame;
buddhe niyyātayitvāna, pabbajim tassa santike.
14. “Ārāmikā janapade, uṭṭhānaṃ paṭipinḍiya;

upanenti bhikkhusaṅghassa, paccayaṃ sayanāsanam.

15. “Sopi (..0243) maṃ buddho byākāsi, dasasahassimhi issaro; tiṃsakappasahassamhi, ayaṃ buddho bhavissati.
16. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.
17. “Tassāpi cavanaṃ sutvā, bhiiyo hāsaṃ janesahaṃ; adhiṭṭhahiṃ vataṃ uggam, dasapāramipūriyā.
18. “Suttantaṃ vinayañcāpi, navaṅgaṃ satthusāsanam; sabbaṃ pariyāpuṇitvāna, sobhayiṃ jinasāsanam.
19. “Tatthappamatto viharanto, brahmaṃ bhāvetva bhāvanam; abhiññāpāramiṃ gantvā, brahmalokamagañchahan” ti.

Tattha **catudīpamhīti** saparivāradīpānaṃ catunnaṃ mahādīpānanti attho. **Antali-kkacaroti** cakkaratanaṃ purakkhatvā ākāśacaro. **Ratane sattāti** hatthiratanādīni satta ratanāni. **Uttameti** uttamāni. Atha vā uttame buddheti attho daṭṭhabbo. **Niyyā-tayitvānāti** datvāna. **Uṭṭhānanti** raṭṭhuppādaṃ, āyanti attho. **Paṭiṇḍiyāti** rāsiṃ katvā saṃkaḍḍhitvā. **Paccayanti** cīvarādivividhaṃ paccayaṃ. **Dasasahassimhi issaroti** dasasahassilokadhātuyam issaro, tadetaṃ jātikkhetaṃ sandhāya vuttanti veditabbaṃ. Anantānaṃ lokadhātūnaṃ issaro bhagavā. **Tiṃsakappasaha-ssamhīti** ito paṭṭhāya tiṃsakappasahassānaṃ matthaketi attho.

Tassa pana sujātassa bhagavato sumaṅgalaṃ nāma nagaraṃ ahosi, uggato nāma rājā pitā, pabhāvatī nāma mātā, sudassano ca sudevo ca dve aggasāvakā, nārado nāmupaṭṭhāko, nāgā ca nāgasamālā ca dve aggasāvikā, mahāveḷurukkho bodhi, so kira mandacchiddo ghanakkhandho paramaramaṇiyo veḷuriyamaṇiva-ṇṇehi vimalehi pattehi sañchannavipulasākho mayūrapīṇchakalāpo viya virocittha. Tassa pana bhagavato sarīraṃ paṇṇāsahatthubbedhaṃ ahosi, āyu navutivassasa-hassāni, sirīnandā nāmassa aggamahesī, upaseno nāma putto. Turaṅgavarayā-nena nikkhami. So pana candavatīnagare silārāme parinibbāyi. Tena vuttaṃ-

20. “Sumaṅgalaṃ (..0244) nāma nagaraṃ, uggato nāma khattiyo; mātā pabhāvatī nāma, sujātassa mahesino.
25. “Sudassano sudevo ca, ahesuṃ aggasāvakā; nārado nāmupaṭṭhāko, sujātassa mahesino.
26. “Nāgo ca nāgasamālā ca, ahesuṃ aggasāvikā; bodhi tassa bhagavato, mahāveḷūti vuccati.
27. “So ca rukkho ghanakkhandho, acchiddo hoti pattiko; uju vaṃso brahā hoti, dassaniyo manoramo.
28. “Ekakkhandho pavaḍḍhitvā, tato sākhā pabhijjati; yathā subaddho morahattho, evaṃ sobhati so dumo.
29. “Na tassa kaṇṭakā honti, nāpi chiddaṃ mahā ahu; vitthiṇṇasākho aviralo, sandacchāyo manoramo.
31. “Paññāsaratano āsi, uccattanena so jino; sabbākāravaruṇepeto, sabbaguṇamupāgato.
32. “Tassa pabhā asamasamā, niddhāvati samantato; appamaṇo atuliyo, opammehi anūpamo.

33. “Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade;
tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

34. “Yathāpi sāgare ūmī, gagane tārakā yathā;
evaṃ tadā pāvacaṇaṃ, arahantehi cittaṃ.

35. “So ca buddho asamasamo, guṇāni ca tāni atuliyāni;
sabbaṃ tamantaraḥitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **acchiddoti** appacchiddo. “Anudarā kaññā”ti-ādīsu viya daṭṭhabbaṃ.

Keci “chiddaṃ hoti parittakaṃ”ti paṭhanti. **Pattikoti** bahupatto, kācamaṇivaṇṇehi (..02

pattehi saṅchannoti attho. **Ujūti** avaṅko akuṭilo. **Vaṃsoti** veḷu. **Brahāti** samantato

mahā. **Ekakkhandhoti** avaniruhō eko adutiyo cāti attho. **Pavaḍḍhitvāti** vaḍḍhitvā.

Tato sākhā pabhijjati tato vaṃsaggato pañcavidhā sākhā nikkhamitvā pabhijjitha.

“Tato sākhā pabhijjathā”tipi pāṭho. **Subaddhoti** suṭṭhu pañcabandhanākārena

baddho. **Morahatthoti** ātapasannivāraṇatthaṃ kato baddho morapiñchakalāpo

vuccati.

Na tassa kaṇṭakā hontīti tassa vaṃsassa kaṇṭakinopi rukkhassa kaṇṭakā

nāhesuṃ. **Aviraloti** aviralasākhāsaṅchanno. **Sandacchāyoti** ghanacchāyo, avirala-

ttāva sandacchāyoti vutto. **Paññāsaratano āsīti** paññāsaḥattho ahosi. **Sabbākārava-**

rūpetoti sabbena ākārena varehiyeva upeto sabbākāravarūpeto nāma. **Sabbaguṇa-**

mupāgatoti anantarapadasseva vevacaṇamattaṃ.

Appamāṇoti pamāṇarahito, pamāṇaṃ gahetuṃ asakkuṇeyyattā vā appamāṇo.

Atuliyoti atulo, kenaci asadisoti attho. **Opammehīti** upamitabbhehi. **Anūpamoti** upa-

mārahito, “iminā ca iminā ca sadiso”ti vattuṃ asakkuṇeyyabhāvato anūpamoti

attho. **Guṇāni ca tānīti** guṇā ca te, sabbaññutaññāṇādayo guṇāti attho. Liṅgavipa-

llāsenā vuttaṃ. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Sujātabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito dvādasamo buddhavaṃso.

15. Piyadassībuddhavaṃsavaṇṇanā

Sujātassa pana aparabhāge ito aṭṭhakappasatādhikasahassakappamatthake

ekasmiṃ kappe **piyadassī, atthadassī, dhammadassī**ti tayo buddhā nibbattiṃsu.

Tattha **piyadassī** nāma bhagavā pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattitvā tato

cavitvā sudhaññavatīnagare sudattassa nāma rañño aggamahesiyā (..0246)

candasadisavadanāya candādeviyā nāma kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā

dasannaṃ māsānaṃ accayena varuṇuyyāne mātukucchito nikkhami. Tassa pana

nāmaggaḥaṇadivase lokassa piyānaṃ pāṭihāriyavisesānaṃ dassitattā “piyadassī”-

tveva nāmamakāṃsu. So navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tassa kira suni-

mmalavimalagiribrahānāmākā tayo pāsādā ahesuṃ. Vimalāmahādevippamu-

khāni tettiṃsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā vimalādeviyā kañcanaveḷe nāma putte uppanne ājaññarathena mahābhikkhamanaṃ nikkhamitvā pabbaji. Ekā ca naṃ purisakoṭi anupabbaji. So tehi parivuto mahāpuriso cha māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya varuṇabrāhmaṇagāme vasabhabrāhmaṇassa dhītāya dinnaṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā sujātājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā kakudhabodhiṃ upasaṅkamtvā tepaññāsahattavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhitvā “anekajātisaṃsāraṇaṃ”ti udānaṃ udānetvā tattheva sattasattāhaṃ vītināmetvā attanā saha pabbajitānaṃ ariyadhammapaṭivedhasamatthataṃ ṇatvā ākāsenā tattha gantvā usabhavatīnagarasamīpe usabhavatuyyāne otarivā bhikkhukoṭiparivuto dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṃ dhammābhisa-mayo ahosi. Ayaṃ paṭhamo abhisamayo.

Puna usabhavatiyā nāma nagarassa avidūre sudassanapabbate sudassano nāma devarājā paṭivasati. So micchādiṭṭhiko ahosi. Sakalajambudīpe pana manussā tassa anusaṃvaccharaṃ satasahassagghanaṃ baliṃ upasaṃharanti. So sudassano devarājā nararājena saddhiṃ ekāsane nisīditvā baliṃ sampaṭi-cchati. Atha piyadassī bhagavā “tassa sudassanassa devarājassa taṃ diṭṭhigataṃ vinodessāmi”ti tasmīṃ devarāje yakkhasamāgamaṃ gate tassa bhavanaṃ pavisitvā sirisayanaṃ āruhitvā chabbaṇṇaraṃsiyo muñcanto yugandharapabbate saradasamaye sūriyo viya nisīdi. Tassa parivāraparicārikā devatāyo mālāgandha-vilepanādīhi dasabalaṃ pūjetvā parivāretvā aṭṭhaṃsu.

Sudassanopi (..0247) devarājā yakkhasamāgamato āgacchanto attano bhavanato chabbaṇṇarasmiyo niccharante disvā cintesi- “aññesu pana divasesu mama bhavanassa edisī anekaraṃsijālasamujjalavibhūti na diṭṭhapubbā. Ko nu kho idha pavitṭho devo vā manusso vā”ti olokento udayagirisikharamatthake saradasama-yadivasakaramiva chabbaṇṇaraṃsijālena abhijjalantaṃ nisinnaṃ bhagavantaṃ disvā cintesi- “ayaṃ muṇḍakasamaṇo mama parivārena parijanena parivuto vara-sayane nisinna”ti kodhābhibhūtamānaṃ- “handāhaṃ imassa attano balaṃ dassessāmi”ti cintetvā sakalaṃ taṃ pabbataṃ ekajālamakāsi. “Iminā aggijālena chārikā-bhūto muṇḍakasamaṇo”ti olokento anekaraṃsijālavisaravipphuritavarasarāraṃ pasannavadanavaṇṇasobhaṃ vipasannacchavirāgaṃ dasabalamabhijjalantaṃ disvā cintesi- “ayaṃ samaṇo aggidāhaṃ sahati, handāhaṃ imaṃ samaṇaṃ udakoghena osādetvā māressāmi”ti atigambhīraṃ udakoghaṃ vimānābhimukhaṃ pavattesi.

Tato udakoghena puṇṇe tasmīṃ vimāne nisinnassa tassa bhagavato cīvare aṃsumattaṃ vā sarīre lomamattaṃ vā na temittha. Tato sudassano devarājā-“iminā samaṇo nirassāso mato bhavissati”ti mantvā udakaṃ saṅkhipitvā olokento bhagavantaṃ asitajaladharavivaragataṃ saradasamayarajanikaramiva vividha-raṃsijālavisarena virocamaṇaṃ sakaparisaparivutaṃ nisinnaṃ disvā attano makkhaṃ asahamāno- “handā māressāmi nan”ti kodhena navavidha-āvudhava-saṃ vassesi. Athassa bhagavato ānubhāvena sabbāvudhāni nānāvidhapara-

maruciradassanā surabhikusumamālā hutvā dasabalassa pādamūle nipatiṃsu.

Tato taṃ acchariyaṃ disvā sudassano devarājā paramakupitamānaso bhagavantaṃ ubho hi hatthehi pādesu gahetvā attano bhavanato nīharitukāmo ukkhipitvā mahāsamuddaṃ atikkamitvā cakkavāḷapabbataṃ gantvā- “kiṃ nu kho samaṇo jīvati vā mato vā”ti olokento tasmimyeva āsane nisinnaṃ disvā- “aho mahānubhāvo ayaṃ samaṇo, nāhaṃ imaṃ samaṇaṃ ito nikkadḍhituṃ sakkomi. Yadi (..0248) hi maṃ koci jānissati, anappako me ayaso bhavissati. Yāvimaṃ koci na passati, tāva naṃ vissajjetvā gamissāmī”ti cintesi.

Atha dasabalo tassa cittācāraṃ ñatvā tathā adhiṭṭhāsi, yathā naṃ sabbe deva-manussā passanti. Tasmīṃca divase sakalajambudīpe ekasatarājāno tasseva upa-hāradānatthāya sannipatiṃsu. Te bhagavato pāde gahetvā nisinnaṃ sudassanaṃ devarājānaṃ nararājāno disvā- “amhākaṃ devarājā munerājassa piyadassissa satthuno pādaparicariyaṃ karoti, aho buddhā nāma acchariyā, aho buddhaguṇā visiṭṭhā”ti bhagavati, pasannacittā sabbe bhagavantaṃ namassamānā sirasmiṃ añjaliṃ katvā aṭṭhaṃsu. Tattha piyadassī bhagavā taṃ sudassanaṃ devarājānaṃ pamukhaṃ katvā dhammaṃ desesi. Tadā devamanussānaṃ navutikoṭisaha-ssāni arahattaṃ pāpuṇiṃsu. So dutiyo abhisamayo ahosi.

Yadā pana navayojanappamāṇe kumudanagare buddhapaccatthiko devadatto viya soṇatthero nāma mahāpadumakumārena saddhiṃ mantetvā tassa pitaraṃ ghātetvā puna piyadassībuddhassa vadhāya nānappakāraṃ payogaṃ katvāpi ghātetuṃ asakko so doṇamukhanāgarājārohaṃ pakkosāpetvā taṃ palobhetvā tamatthaṃ ārocesi- “yadā panāyaṃ samaṇo piyadassī imaṃ nagaraṃ piṇḍāya pavisati, tadā doṇamukhaṃ nāma gajavaraṃ vissajjetvā piyadassīsamaṇaṃ māre-hī”ti.

Atha so āroho hitāhitavicāraṇarahito rājavallabho- “ayaṃ samaṇo ṭhānantarāpi maṃ cāveyyā”ti mantvā “sādhū”ti sampañcchitvā dutiyadivase dasabalassa naga-rappavesanasamayaṃ sallakkhetvā sujātamatthakapiṇḍakumbhanalāṭaṃ dhanu-sadisadīghasunḍataṭaṃ suvipulamudukaṇṇaṃ madhupiṅgalanayanaṃ sundara-kkhandhāsanaṃ anuvaṭṭaghanajaghaṇaṃ nicitagūḷhajāṇu-antaraṃ isāsadisaruci-radantaṃ suvāladhiṃ apacitamecakaṃ sabbalakkhaṇasampannaṃ asitajaladha-rasadisacārudassanaṃ sīhavikkantalalitagāminaṃ jaṅgamamiva dharādharmaṃ sattappatiṭṭhaṃ sattadhā pabhinnaṃ sabbaso vissavantaṃ viggahavantamiva antakaṃ upasaṅkamitvā piṇḍakabalañjanadhūpalepādivisesehi bhiyyopi matta-ppamattaṃ katvā arivāraṇavāraṇaṃ erāvaṇavāraṇamiva arijanavāraṇaṃ munivā-raṇaṃ māraṇatthāya pesesi. Atha (..0249) so dviradavaro muttamattova gajama-hiṃsaturaṅganaranāriyo hantvā hatarudhiraparirañjitasadantakarasarīro antajāla-pariyonaddhanayano sakaṭakavāṭakūṭāgāradvāratoraṇādīni bhañjitvā kāka-kulala-gijjhādīhi anupariyāyamāno hatamahiṃsanaturaṅgadiradādīnaṃ aṅgāni ālu-mpitvā manussabhakkho yakkho viya bhakkhayanto dūratova dasabalaṃ sissaga-ṇaparivutaṃ āgacchantaṃ disvā anilagaruḷasadisavego vegena bhagavantama-bhigañchi.

Atha puravāsino pana janā bhayasantāpaparipūritamānasā pāsādapākāracaya-tarūpagatā tathāgatābhimukhamabhidhāvantaṃ disvā hāhākārasaddamaṃsu. Keci pana upāsakā taṃ nānappakārehi nayehi nivārayitumārabhiṃsu. Atha so buddhanāgo hatthināgamāyantamoloketvā karuṇāvipphārasitalahadayo mettāya taṃ phari. Tato so hatthināgo mettāpharaṇena mudukatahadayasantāno attano dosāparādhaṃ ñatvā lajjāya bhagavato purato ṭhātuṃ asakko pathaviyaṃ pavisanto viya sirasā bhagavato pādesu nipati. Evaṃ nipanno pana so timiranika-rasadisasarīro sañchāppabhānurañjitavarakanakagirisikharasamīpamupagato asitasaliladharanikaro viya virocittha.

Athevaṃ munirājapādamūle karirājānaṃ sirasā nipatantaṃ disvā nāgarajanā paramapītipūritahadayā sādhuḥkārasīhanādaṃ ukkuṭṭhisaddaṃ pavattayiṃsu. Surabhikusumamālācandanagandhacuṇṇālaṅkāradīhi taṃ anekappaḥāraṃ pūjesuṃ. Samantato celukkhepā pavattiṃsu. Gaganatale suradundubhiyo abhina- diṃsu. Atha bhagavā tamasitagirisikharamiva pādamūle nipannaṃ diradavaraṃ oloketvā aṅkusadhajajālasaṅkhacakkālaṅkatena karatalena gajavaramatthakaṃ parāmasitvā tassa cittācārānukūlāya dhammadesanāya taṃ anusāsi-

“Gajavara vadato suṇohi vācaṃ, mama hitamatthayutañca taṃ bhajāhi; tava vadhanirataṃ paduṭṭhabhāvaṃ, apanaya santamupehi cārudanti.

“Lobhena (..0250) dosena ca mohato vā, yo pāṇino hiṃsati vāraṇinda; so pāṇaghātī sucirampi kālaṃ, dukkhaṃ sughoraṃ narakenubhoti.

“Mākāsi mātaṅga punevarūpaṃ, kammaṃ pamādena madena vāpi; avīciyaṃ dukkhamasayha kappaṃ, pappoti pāṇaṃ atipātayanto.

“Dukkhaṃ sughoraṃ narakenubhotvā, manussalokaṃ yadi yāti bhiyyo; appāyuko hoti virūparūpo, vihiṃsako dukkhavisesabhāgī.

“Yathā ca pāṇā paramaṃ piyā te, mahājane kuñjara mandanāga; tathā parassāpi piyāti ñatvā, pāṇātipāto parivajjaniyo.

“Dose ca hiṃsānirate viditvā, pāṇātipātā virate guṇe ca; pāṇātipātaṃ parivajjaya tvaṃ, sagge sukhaṃ icchasi ce parattha.

“Pāṇātipātā virato sudanto, piyo manāpo bhavatiḍha loke; kāyassa bheda ca paraṃ panassa, saggādhivāsaṃ kathayanti buddhā.

“Dukkhāgamaṃ nicchati koci loke, sabbopi jāto sukhamesateva; tasmā mahānāga vihāya hiṃsaṃ, bhāvehi mettaṃ karuṇaṅca kāle”ti.

Athevaṃ (..0251) dasabalenānusāsiyamāno dantivaro saññaṃ paṭilabhitvā paramavinīto vinayācārasampanno sisso viya ahosi. Evaṃ so piyadassī bhagavā amhākaṃ satthā viya dhanapālaṃ doṇamukhaṃ karivaraṃ damitvā tattha mahāja- nasamāgame dhammaṃ desesi. Tadā asītkoṭisahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Sujātassa aparena, sayambhū lokanāyako; durāsado asamasamo, piyadassī mahāyaso.
2. “Sopi buddho amitayaso, ādiccova virocati; sabbam tamaṃ nihantvāna, dhammacakkaṃ pavattayi.
3. “Tassāpi atulatejassa, ahesuṃ abhisamayā tayo; koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahu.
4. “Sudassano devarājā, micchādiṭṭhimarocayi; tassa diṭṭhiṃ vinodento, satthā dhammamadesayi.
5. “Janasannipāto atulo, mahāsannipatī tadā; navutikoṭisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.
6. “Yadā doṇamukhaṃ hatthiṃ, vinesi narasārathi; asītkoṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Sumaṅgalanagare pālito nāma rājaputto ca purohitaputto sabbadassikumāro cāti dve sahāyakā ahesuṃ. Te piyadassimhi sammāsambuddhe cārikaṃ carante

“attano nagaraṃ sampatto”ti sutvā koṭisatasahassaparivārā paccuggamaṃ katvā tassa dhammaṃ sutvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā sattame divase bhagavato bhattānumodanāvasāne koṭisatasahassehi saddhiṃ pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tesāṃ pana majjhe bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Athāparena samayena sudassanadevarājassa samāgame navutikoṭiyo arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tehi parivuto satthā pātimokkhaṃ uddisi, ayaṃ dutiyo (..0252) sannipāto ahosi. Puna doṇamukhavinayane asītkoṭiyo pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tesāṃ majjhe bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, ayaṃ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

7. “Sannipātā tayo āsuṃ, tassāpi piyadassino;
koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.

8. “Tato paraṃ navutikoṭi, samiṃsu ekato munī;
tatiye sannipātamhi, asītkoṭiyo ahū”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto kassapo nāma brāhmaṇamaṇavo itihāsapañca-
mānaṃ tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū hutvā satthu dhammadesanaṃ sutvā koṭisatasahassapariccāgena paramārāmaṃ saṅghārāmaṃ kāretvā saraṇesu ca pañcasī-
lesu ca patiṭṭhāsi. Atha naṃ satthā- “ito aṭṭhārasakappasataccayena gotamo nāma buddho loke bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

9. “Ahaṃ tena samayena, kassapo nāma brāhmaṇo;
ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.

10. “Tassa dhammaṃ suṇitvāna, pasādaṃ janayiṃ ahaṃ;
koṭisatasahassehi, saṅghārāmaṃ amāpayiṃ.

11. “Tassa datvāna ārāmaṃ, haṭṭho saṃviggamānaso;
saraṇe pañcasīle ca, daḷahaṃ katvā samādiyiṃ.

12. “Sopi maṃ buddho byākāsi, saṅghamajjhe nisīdiya;
aṭṭhārase kappasate, ayaṃ buddho bhavissati.

13. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.

14. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ;
uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha (..0253) **saraṇe pañcasīle cāti** tīṇi saraṇāni pañca sīlāni cāti attho. **Aṭṭhā-
rase kappasate**ti ito aṭṭhasatādhikassa kappasahassassa accayenāti attho.

Tassa pana bhagavato sudhaññaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Pitā sudatto nāma rājā, mātā sucandā nāma devī, pālito ca sabbadassī ca dve aggasāvaka, sobhito nāmupaṭṭhāko, sujātā ca dhammadinnā ca dve aggasāvikā, kakudharukkho bodhi, sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ ahosi, navutivassasahassāni āyu, vimalā

nāmassa aggamaheṣi ahoṣi, kañcanāveḷo nāma putto, so ājaññarathena nikkhamīti. Tena vuttaṃ-

15. “Sudhaññaṃ nāma nagaraṃ, sudatto nāma khattiyo;
candā nāmāsi janikā, piyadassissa satthuno.

20. “Pālito sabbadassī ca, ahesuṃ aggasāvaka;
sobhito nāmupaṭṭhāko, piyadassissa satthuno.

21. “Sujātā dhammadinnā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
bodhi tassa bhagavato, kakudhoti pavuccati.

23. “Sopi buddho amitayaso, dvattiṃsavaralakkhaṇo;
asītihatthamubbedho, sālarājāva dissati.

24. “Aggicandasūriyānaṃ, natthi tādisikā pabhā;
yathā ahu pabhā tassa, asamassa mahesino.

25. “Tassāpi devadevassa, āyu tāvatakaṃ ahu;
navutivassasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.

26. “Sopi buddho asamāsamo, yugānipi tāni atuliyāni;
sabbaṃ tamantarāhitāṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **sālarājā vāti** sabbaphāliphullo paramaramaṇiyadassano samavaṭṭakkhandho sālarājā viya dissati. **Yugānipi tānīti** aggasāvakayugādīni yugaḷāni. Sesagāthāsu sabbattha uttānamevāti.

Piyadassībuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito terasamo buddhavaṃso.

16. Atthadassībuddhavaṃsavaṇṇanā

Piyadassimhi (..0254) sammāsambuddhe parinibbute tassa sāsane ca antarahite parihāyitvā vaḍḍhitvā aparimitāyukesu manussesu anukkamena parihāyitvā vassasatasahassāyukesu jātesu paramatthadassī **atthadassī** nāma buddho loke uppajji. So pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattitvā tato cavitvā paramasobhane sobhane nāma nagare sāgarassa nāma rañño kule aggamaheṣiyā sudassanadeviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasa māse gabbhe vasitvā sucindhanu-yyāne mātukucchito nikkhami. Mātukucchito mahāpurise nikkhantamatte sucirakālanihitāni kulaparamparāgatāni mahānidhānāni dhanasāmikā paṭilabhiṃsūti tassa nāmaggahaṇadivase “atthadassī”ti nāmamakāṃsu. So dasavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Amaragiri-suragiri-girivāhananāmakā paramasurabhijanakā tayo cassa pāsādā ahesuṃ. Visākhādevippamukhāni tettiṃsa itthisahassāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā visākhādeviyā selakumāre nāma putte uppanne sudassanaṃ nāma assarājaṃ abhiruhitvā mahābhinnikkhamaṃ nikkhamitvā pabbaji.

Taṃ nava manussakoṭiyo anupabbajiṃsu. Tehi parivuto so mahāpuriso aṭṭha māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya sucindharanāgiyā upahāra-tthāya ānītaṃ madhupāyāsaṃ mahājanena sandissamānasabbasarīrāya nāgiyā saha suvaṇṇapātiyā dinnāṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā taruṇatarusatasamala-ṅkate taruṇasālavane divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye dhammarucinā mahārucinā nāma nāgarājena dinnā aṭṭha kusatiṇamuṭṭhiyo gahetvā campaka-bodhiṃ upasaṅkamtivā tepaññāsahatthāyāmavitthataṃ kusatiṇasantharaṃ santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā sambodhiṃ patvā sabbabuddhāciṇṇaṃ- “aneka-jātiśamsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasa-ttāhaṃ bodhisamīpeyeva vītināmetvā brahmuno dhammadesanāyācanaṃ sampa-ṭicchitvā attanā saha pabbajitanavabhikkhukoṭiyo ariyadhammapaṭivedhasa-matthe disvā ākāseṇa gantvā anomanagarasamīpe anomuyyāne otarivā tehi parivuto (..0255) tattha dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṃ paṭhamo dhammābhisamayo ahosi.

Puna bhagavati lokanāyake devalokacārikaṃ caritvā tattha dhammaṃ desente koṭisatasahassānaṃ dutiyo abhisamayo ahosi. Yadā pana bhagavā atthadassī amhākaṃ bhagavā viya kapilavatthupuraṃ sobhanapuraṃ pavisitvā dhammaṃ desesi, tadā koṭisatasahassānaṃ tatiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Tattheva maṇḍakappamhi, atthadassī mahāyaso; mahātamaṃ nihantvāna, patto sambodhimuttamaṃ.
2. “Brahmunā yācito santo, dhammacakkaṃ pavattayī; amatena tappayī lokaṃ, dasasahassī sadevakaṃ.
3. “Tassāpi lokanāthassa, ahesuṃ abhisamayā tayo; koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahu.
4. “Yadā buddho atthadassī, carati devacārikaṃ; koṭisatasahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.
5. “Punāparaṃ yadā buddho, desesi pitusantike; koṭisatasahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tathevā**ti tasmiññeva kappeti attho. Ettha pana varakappo “maṇḍakappo”-ti adhippeto. “Yasmiṃ kappe tayo buddhā nibbattanti, so kappo varakappo”ti heṭṭhā padumuttarabuddhavaṃsavaṇṇanāyaṃ vutto. Tasmā varakappo idha “maṇḍakappo”ti vutto. **Nihantvānā**ti nihanitvā. Ayameva vā pāṭho. **Santoti** samāno. **Amatenā**ti maggaphalādhigamāmatapānena. **Tappayī**ti atappayī, piṇesīti attho. **Dasasahassī**ti dasasahassilokadhātuṃ. **Devacārikanti** devānaṃ vinayanatthaṃ devalokacārikanti attho.

Sucandakanagare kira santo ca rājaputto upasanto ca purohitaputto tīsu vedesu sabbasamayantaresu ca sāramadivā nagarassa catūsu dvāresu (..0256) cattāro paṇḍite visārade ca manusse ṭhapesuṃ- “yaṃ pana tumhe paṇḍitaṃ samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā passatha suṇātha vā, taṃ amhākaṃ āgantvā āroce-thā”ti. Tena ca samayena atthadassī lokanātho sucandakanagaraṃ sampāpuṇi. Atha tehi niveditā purisā gantvā tesāṃ dasabalassa tatthāgamaṇaṃ paṭivedesuṃ. Tato te santopasantā tathāgatāgamaṇaṃ sutvā pahaṭṭhamānasā sahassaparivārā

dasabalaṃ asamaṃ paccuggantvā abhivādetvā nimantetvā sattāhaṃ buddhappa-
mukhassa saṅghassa asadisaṃ mahādānaṃ datvā sattame divase sakalanagara-
vāsīhi manussehi saddhiṃ dhammakathaṃ suṇiṃsu. Tasmīṃ kira divase aṭṭhana-
vutisahasāni ehibhikkhupabbajjāya pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tāya pari-
sāya majjhe bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahoṣi.

Yadā pana bhagavā attano puttassa selattherassa dhammaṃ desento aṭṭhāsīti-
sahasāni pasādetvā ehibhikkhubhāvena pabbājetvā arahattaṃ pāpetvā pāti-
mokkhaṃ uddisi, so dutiyo sannipāto ahoṣi. Puna mahāmaṅgalasamāgame
māghapuṇṇamāyaṃ devamanussānaṃ dhammaṃ desento aṭṭhasattatisaha-
ssāni arahattaṃ pāpetvā pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahoṣi. Tena
vuttaṃ-

6. “Sannipātā tayo āsuṃ, tassāpi ca mahesino;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
7. “Aṭṭhanavutisahasānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo;
aṭṭhāsītisahasānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
8. “Aṭṭhasattatisahasānaṃ, tatiyo āsi samāgamo;
anupādā vimuttānaṃ, vimalānaṃ mahesinan”ti.

Tadā kira amhākaṃ bodhisatto campakanagare susīmo nāma brāhmaṇamahā-
sālo lokasammato ahoṣi. So sabbavibhavajātaṃ dīnānāthakapaṇaddhikādīnaṃ
vissajjetvā himavantasaṃpāpaṃ gantvā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā aṭṭha samāpa-
tīyo pañca abhiññāyo ca nibbattetvā (.0257) mahiddhiko mahānubhāvo hutvā
mahājanassa kusalākusalānaṃ dhammānaṃ anavajjasāvajjabhāvañca dassetvā
buddhuppādaṃ āgamayamāno aṭṭhāsi.

Athāparena samayena atthadassimhi lokanāyake loke uppajjitvā sudassanama-
hānagare aṭṭhannaṃ parisānaṃ majjhe dhammāmatavassaṃ vassente tassa
dhammaṃ sutvā saggalokaṃ gantvā dibbāni mandāravapadumapāricchattakā-
dīni pupphāni devalokato āharitvā attano ānubhāvaṃ dassento dissamānasarīro
catūsu disāsu catuddīpikamahāmegho viya pupphavassaṃ vassetvā samantato
pupphamaṇḍapaṃ pupphamayagghitoraṇahemajālādīni pupphamayāni katvā
mandāravapupphacchattena dasabalaṃ pūjesi. Sopi naṃ bhagavā- “anāgate
gotamo nāma buddho bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

9. “Ahaṃ tena samayena, jaṭilo uggatāpano;
susīmo nāma nāmena, mahiyā seṭṭhasammato.
10. “Dibbaṃ mandāravaṃ pupphaṃ, padumaṃ pāricchattakaṃ;
devalokā haritvāna, sambuddhamabhipūjayiṃ.
11. “Sopi maṃ buddho byākāsi, atthadassī mahāmuni;
aṭṭhārase kappasate, ayaṃ buddho bhavissati.
12. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.
13. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, haṭṭho saṃviggamānaso;
uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **jaṭiloti** jaṭā assa atthīti jaṭilo. **Mahiyā seṭṭhasammato**ti sakalenapi lokena
seṭṭho uttamo pavaroti evaṃ sammato sambhāvitoti attho.

Tassa pana bhagavato sobhanaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Sāgaro nāma rājā pitā, sudassanā nāma mātā, santo upasanto ca dve aggasāvaka, abhayo nāmupa-
ṭṭhāko, dhammā ca sudhammā ca dve aggasāvikā, campakarukkho bodhi, sarīraṃ
asīhatthubbedhaṃ ahosi. Sarīrappabhā (..0258) samantato sabbakālaṃ yojana-
mattaṃ pharivā aṭṭhāsi, āyu vassasatasahassaṃ, visākhā nāmassa aggamahesī,
selo nāma putto, assayānena nikkhami. Tena vuttaṃ-

14. “Sobhanaṃ nāma nagaraṃ, sāgaro nāma khattiyo;

sudassanā nāma janikā, atthadassissa satthuno.

19. “Santo ca upasanto ca, ahesuṃ aggasāvaka; abhayo nāmuṃpaṭṭhāko, atthadassissa satthuno.
20. “Dhammā ceva sudhammā ca, ahesuṃ aggasāvikā; bodhi tassa bhagavato, campakoti pavuccati.
22. “Sopi buddho asamasamo, asītihatthamuggato; sobhate sālārājāva, uḷurājāva pūrito.
23. “Tassa pākatikā raṃsī, anekasatakoṭiyo; uddham adho dasa disā, pharanti yojanaṃ sadā.
24. “Sopi buddho narāsabho, sabbasattuttamo muni; vassasatasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.
25. “Atulaṃ dassetvā obhāsaṃ, virocetvā sadevake; sopi aniccataṃ patto, yathaggupādānasaṅkhayā”ti.

Tattha **uḷurājāva pūritoti** saradasamayaparipuṇṇavimalasakalamaṇḍalo tārakārājā viyāti attho. **Pākatikāti** pakativasena uppajjamānā, na adhiṭṭhānavasena. Yadā icchatī bhagavā, tadā anekakoṭisatasahassepī cakkavāḷe ābhāya phareyya. **Raṃsīti** rasmiyo. **Upādānasaṅkhayāti** upādānakkhayā indhanakkhayā aggi viya. Sopi bhagavā catunnaṃ upādānānaṃ khayena anupādisesāya nibbānadhātuyā anupamanagare anomārāme parinibbāyi. Dhātuyo panassa adhiṭṭhānena vikiṛiṃsu. Sesamettha gāthāsu uttānamevāti.

Atthadassībuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito cuddasamo buddhavaṃso.

17. Dhammadassībuddhavaṃsavaṇṇanā

Atthadassimhi (..0259) sammāsambuddhe parinibbute antarakappe ca vītivatte aparimitāyukesu sattesu anupubbena parihāyitvā vassasatasahassāyukesu jātesu **dhammadassī** nāma satthā lokālokakaro lobhādīlokamalavinayakaro lokekanāyako loke udapādi. Sopi bhagavā pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattitvā tato cavitvā saraṇanagare sabbalokasaraṇassa saraṇassa nāma rañño aggamaheṣiyā sunandāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. So dasannaṃ māsānaṃ accayena saraṇuyyāne mātukucchito pāvussakāle saliladharavivara-gato puṇṇacando viya nikkhami. Mahāpurise pana mātukucchito nikkhantamatteyeva adhikaraṇavohārasatthapothakesu adhammiyā vohārā sayameva antardhāyiṃsu. Dhammikavohārāyeva aṭṭhaṃsu. Tenassa nāmaggaṇadivase “dhammadassī”ti nāmamakāṃsu. So aṭṭhavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tassa kira arāja-virāja-sudassananāmakā tayo pāsādā ahesuṃ. Vicikoḷidevippa-mukhānaṃ itthīnaṃ vīsatisahassādhikāṃ satasahassaṃ ahosi.

So cattāri nimittāni disvā vicikoḷideviyā puññavaḍḍhane nāma putte uppanne devakumāro viya ativiya sukhumālo devasampattimiva sampattimanubhavamāno majjhimayāme vuṭṭhāya sirisayane nisinno niddopagatānaṃ itthīnaṃ vippakāraṃ disvā sañjātasamvego mahābhinnikkhamaṇāya cittaṃ uppādesi. Cittuppādasamanantaramevassa sudassanapāsādo gaganatalamabbhuggantvā caturaṅginīyā senāya parivuto dutiyo divasakaro viya dibbavimānaṃ viya ca gantvā rattakuravakatarubodhisamīpeyeva otarivā aṭṭhāsi. Mahāpuriso kira brahmunā upanītāni kāsāyāni gahetvā pabbajitvā pāsādato otarivā avidūre aṭṭhāsi. Pāsādo puna ākāsenā gantvā bodhirukkhaṃ antokatvā pathaviyaṃ patiṭṭhāsi. Itthiyopi saparivārā pāsādato otarivā aḍḍhagāvutamattaṃ gantvā aṭṭhaṃsu. Tattha itthiyo ca tāsāṃ paricārikā ceṭikāyo ca ṭhapetvā sabbe manussā taṃ anupabbajiṃsu. Bhikkhūnaṃ koṭisatasahassaṃ ahosi.

Atha dhammadassī bodhisatto sattāhaṃ padhānacariyaṃ caritvā vicikoḷideviyā dinnāṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā badaravane divāvihāraṃ katvā sāyanhasamaye (..0260) sirivaḍḍhanena nāma yavapālakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā bimbijālabodhiṃ upagantvā tepaṇṇāsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharivā tattha sabbaññutaññānaṃ paṭivijjhivā- “anekajātisamsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvāva bodhisamīpe sattasattāhaṃ vītināmetvā katabrahmayācano attanā saddhiṃ pabbajitassa bhikkhūnaṃ koṭisatasahassassa saddhammappaṭivedhasamatthataṃ ñatvā aṭṭhārasayojanikamaggaṃ ekāheneva isipatanaṃ gantvā tehi parivuto tattha dhammacakkaṃ pavattesi, tadā koṭisatasahassānaṃ paṭhamābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Tattheva maṇḍakappamhi, dhammadassī mahāyaso;
tamandhakāraṃ vidhamitvā, atirocati sadevake.
2. “Tassāpi atulatejassa, dhammacakkappavattane;
koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tamandhakāranti** tamasaṅkhātaṃ mohandhakāranti attho.

Yadā pana tagaranāmake nagare sañjāyo nāma rājā kāmesu ādīnavaṃ nekkhamaṃ khemato ca disvā isipabbajjaṃ pabbaji. Taṃ navutikoṭiyo anupabbajiṃsu. Te sabbeyeve pañcābhiññā-aṭṭhasamāpattilābhino ahesuṃ. Atha satthā dhammadassī tesāṃ upanissayasampattiṃ disvā ākāsenā gantvā sañjāyassa tāpasassa assamapadaṃ gantvā ākāse ṭhatvā tesāṃ tāpasānaṃ ajjhāsayānurūpaṃ dhammaṃ desetvā dhammacakkaṃ uppādesi, so dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

3. “Yadā buddho dhammadassī, vinesi sañjayaṃ isiṃ;
tadā navutikoṭīnaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana sakko devānamindo dasabalassa dhammaṃ sotukāmo taṃ upasaṅkami, tadā asītiyā koṭīnaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

4. “Yadā sakko upagañchi, sapariso vināyakaṃ;
tadā asītikōṭīnaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā (..0261) pana saraṇanagare vemātikabhātikaṃ padumakumāraṃ phussa devakumārañca saparivāre pabbājesi, tasmīṃ antovasse pabbajitānaṃ

bhikkhūnaṃ koṭisatasahassānaṃ majjhe visuddhipavāraṇaṃ pavāresi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Puna bhagavato devalokato orohaṇe satakoṭīnaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Yadā pana sudassanārāme terasannaṃ dhutaguṇānaṃ guṇe ānisaṃse pakāsetvā hāritaṃ nāma mahāsāvakaṃ etadagge ṭhapesi, tadā asītiyā koṭīnaṃ majjhe bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

5. “Tassāpi devadevassa, sannipātā tayo ahuṃ;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
6. “Yadā buddho dhammadassī, saraṇe vassaṃ upāgami;
tadā koṭisatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.
7. “Punāparaṃ yadā buddho, devato eti mānusaṃ;
tadāpi satakoṭīnaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
8. “Punāparaṃ yadā buddho, pakāsesi dhute guṇe;
tadā asītikōṭīnaṃ, tatiyo āsi samāgamo”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto sakko devarājā hutvā dvīsu devalokesu devehi parivuto āgantvā dibbehi gandhapupphādīhi dibbaturiyehi ca tathāgataṃ pūjesi. Sopi naṃ satthā- “anāgate gotamo nāma buddho bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

9. “Ahaṃ tena samayena, sakko āsiṃ purindado;
dibbena gandhamālena, turiyenābhipūjayiṃ.
10. “Sopi maṃ tadā byākāsi, devamajjhe nisīdiya;
aṭṭhārase kappasate, ayaṃ buddho bhavissati.
11. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.
12. “Tassāpi (..0262) vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ;
uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tassa pana bhagavato saraṇaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Saraṇo nāma rājā pitā, sunandā nāma mātā, padumo ca phussadevo ca dve aggasāvakā, sunetto nāma upaṭṭhāko, khemā ca sabbanāmā ca dve aggasāvikā, bimbijālarukkho bodhi, sarīraṃ panassa asītihatthubbedhaṃ ahosi, āyu vassasatasahassaṃ, vicikoḷidevī nāmassa aggamahesī, puñṇavaḍḍhano nāmassa putto, pāsādena nikkhami. Tena vuttaṃ-

13. “Saraṇaṃ nāma nagaraṃ, saraṇo nāma khattiyo;
sunandā nāma janikā, dhammadassissa satthuno.
18. “Padumo phussadevo ca, ahesuṃ aggasāvakā;
sunetto nāmupaṭṭhāko, dhammadassissa satthuno.
19. “Khemā ca sabbanāmā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
bodhi tassa bhagavato, bimbijāloti vuccati.
21. “Sopi buddho asamasamo, asītihatthamuggato;
atirocati tejena, dasasahassimhi dhātuyā.
22. “Suphullo sālarājāva, vijjūva gagane yathā;
majjhanhikeva sūriyo, evaṃ so upasobhatha.
23. “Tassāpi atulatejassa, samakaṃ āsi jīvikaṃ;
vassasatasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.

24. “Obhāsaṃ dassayitvāna, vimalaṃ katvāna sāsanaṃ;
cavi candova gagane, nibbuto so sasāvako”ti.

ssiyā lokadhātuyā. Vijjūvāti vijjulatā viya. Upasobhathāti yathā gagane vijju ca Tattha **bimbijāloti** rattakuravakarukkho. **Dasasahassimhi dhātuyāti** dasasahassiyā lokadhātuyā. **Vijjūvāti** vijjulatā viya. **Upasobhathāti** yathā gagane vijju ca majjanhike sūriyo ca upasobhati, evaṃ so bhagavā upasobhitthāti attho. **Samakanti** sabbehi narasattehi samameva tassa āyu ahoṣīti attho. **Cavīti** cuto. **Candovāti** (..0263) gaganato candimā viya cavīti attho. Dhammadassī kira bhagavā sālavatīnagare kesārāme parinibbāyi sesamettha gāthāsu pākaṭamevāti.

Dhammadassībuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pannarasamo buddhavaṃso.

18. Siddhatthabuddhavaṃsavaṇṇanā

Dhammadassimhi bhagavati parinibbute antarahite cassa sāsane tasmim kappe atīte kappasahassee ca sattasu kappasatesu ca chasu kappesu ca atikkantesu ito catunavutikappamatthake ekasmim kappe ekova lokatthacaro adhigataparamattho **siddhattho** nāma satthā loke pāturahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Dhammadassissa aparena, siddhattho lokanāyako; nihanitvā tamaṃ sabbaṃ, sūriyo abbhuggato yathā”ti.

Siddhattho bodhisattopi pāramiyo pūretvā tusitabhavane nibbattitvā tato cavitvā vebhāranagare udenassa nāma rañño aggamaheṣiyā suphassāya nāma deviyā kucchismim paṭisandhim gahetvā dasannaṃ māsānaṃ accayena vīriyuyyāne mātukucchito nikkhami. Jāte pana mahāpurise sabbesaṃ āradhakammantā ca icchitā ca atthā siddhimagamaṃsu. Tasmā panassa ñātakā “siddhattho”ti nāma-makaṃsu. So dasavassasahassāni agāramajjhe vasi. Tassa kokā-suppala-padumanāmakā tayo pāsādā ahesuṃ. Somanassādevippamukhāni aṭṭhacattālīsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā somanassādeviyā putte anupamakumāre uppanne āsāhipuṇṇamiyaṃ suvaṇṇasivikāya nikkhamitvā vīriyuyyānaṃ gantvā pabbaji. Taṃ koṭisatasahassamanussā anupabbajiṃsu. Mahāpuriso kira tehi saddhim dasa māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāyaṃ asadisabrāhmaṇagāme sunettāya nāma brāhmaṇakaññāya dinnam (..0264) madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā badaravane divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye varuṇena nāma yavapālena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā kaṇikārabodhim upagantvā cattālīsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā sabbaññutaṃ pāpuṇitvā “anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā satta-sattāhaṃ vītināmetvā attanā saha pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ koṭisatasahassānaṃ

catusaccapaṭivedhasamatthataṃ disvā anilapathena gantvā gayāmigadāye otarivā tesam dhammacakkaṃ pavattesi, tadā koṭisatasahassānaṃ paṭhamo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

2. “Sopi patvāna sambodhiṃ, santārento sadevakaṃ;
abhivassi dhammameghena, nibbāpento sadevakaṃ.

3. “Tassāpi atulatejassa, ahesuṃ abhisamayā tayo;
koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **sadevakanti** sadevakaṃ lokaṃ. **Dhammameghenāti** dhammakathāme ghavassena. Puna bhīmarathanagare bhīmarathena nāma raññā nimantito nagaramajjhe kate santhāgāre nisinno karavīkarutamañjunā savanasukhena paramamadhurena paṇḍitajanahadayaṅgamaṇa amatābhisekasadisena brahmassarena dasa disā paripūrento dhammāmatadundubhimāhani, tadā navutikoṭīnaṃ dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

4. “Punāparaṃ bhīmarathe, yadā āhani dundubhiṃ;
tadā navutikoṭīnaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana vebhāranagare ñātisamāgame buddhavaṃsaṃ desento navutikoṭīnaṃ dhammacakkaṃ uppādesi, so tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

5. “Yadā buddho dhammaṃ desesi, vebhāre so puruttame;
tadā navutikoṭīnaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Amararuciradassane amaranagare nāma sambalo ca sumitto ca dve bhātaro rajjaṃ kāresuṃ. Atha siddhattho satthā tesam rājūnaṃ upanissayasampattiṃ (..0265) disvā gaganatalena gantvā amaranagaramajjhe otarivā cakkālaṅkatatalehi caraṇehi pathavitalaṃ maddanto viya padacetiyaṇi dassetvā amaruyyānaṃ gantvā paramaramaṇīye attano karuṇāsītale silātale nisīdi. Tato dvepi bhātikarājāno dasabalassa padacetiyaṇi disvā padāni anugantvā siddhatthaṃ adhigataparamatthaṃ satthāraṃ sabbalokanetāraṃ saparivāraṃ upasaṅkamtivā abhivādetvā bhagavantaṃ parivāretvā nisīdiṃsu. Tesam bhagavā ajjhāsayanurūpaṃ dhammaṃ desesi. Tassa te dhammakathaṃ sutvā sañjātasaddhā hutvā sabbeva pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tesam koṭisātānaṃ khīṇāsavānaṃ majjhe bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Vebhāranagare ñātisamāgame pabbajitānaṃ navutikoṭīnaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Sudassanavihāre sannipatitānaṃ asītikotiṇaṃ majjhe pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

6. “Sannipātā tayo āsuṃ, tasmimpi dvipaduttame;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.

7. “Koṭisātānaṃ navutīnaṃ, asītiyāpi ca koṭīnaṃ;
ete āsuṃ tayo ṭhānā, vimalānaṃ samāgame”ti.

Tattha **navutīnaṃ, asītiyāpi ca koṭīnanti** navutīnaṃ koṭīnaṃ asītiyāpi ca koṭīnaṃ sannipātā ahesunti attho. **Ete āsuṃ tayo ṭhānāti** etāni tīṇi sannipātattṭhānāni ahesunti attho. “Ṭhānāne tāni tīṇi ahesun”tipi pāṭho.

Tadā amhākaṃ bodhisatto surasenaganare maṅgalo nāma brāhmaṇo hutvā vedavedaṅgānaṃ pāraṃ gantvā anekakoṭisaṅkhaṃ dhanasannicayaṃ dīnānāthā-

dīnaṃ pariccajivā vivekāramo hutvā tāpasapabbajjaṃ pabbajivā jhānābhiññāyo nibbattetvā viharanto- “siddhattho nāma buddho loke uppanno”ti sutvā taṃ upasaṅkavitvā vanditvā tassa dhammakathaṃ sutvā yāya jambuyā ayaṃ jambudīpo paññāyati, iddhiyā taṃ jambuṃ upasaṅkavitvā tato phalaṃ āharitvā navutikoṭibhikkhuparivāraṃ siddhatthaṃ satthāraṃ surasenavihāre nisīdāpetvā jambuphalehi santappesi sampavāresi (..0266). Atha satthā taṃ phalaṃ paribhuñjitvā- “ito catunavutikappamatthake gotamo nāma buddho bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

8. “Ahaṃ tena samayena, maṅgalo nāma tāpaso;
uggatejo duppasaho, abhiññābalasamāhito.
9. “Jambuto phalamānetvā, siddhatthassa adāsahaṃ;
paṭiggahetvā sambuddho, idaṃ vacanamabravi.
10. “Passatha imaṃ tāpasaṃ, jaṭilaṃ uggatāpanaṃ;
catunavutito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
11. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.
12. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiiyo cittaṃ pasādayiṃ;
uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **duppasahoti** durāsado. Ayameva vā pāṭho. Tassa pana bhagavato nagaraṃ vebhāraṃ nāma ahosi. Udeno nāma rājā pitā, jayasenotipi tasseva nāmaṃ, suphassā nāma mātā, sambalo ca sumitto ca dve aggasāvaka, revato nāmupaṭṭhāko, sivalā ca surāmā ca dve aggasāvika, kaṇikārarukkho bodhi, sarīraṃ saṭṭhihatthubbedhaṃ ahosi. Vassasatasahassaṃ āyu, somanassā nāma aggamahesī ahosi, anupamo nāma putto, suvaṇṇasivikāya nikkhami. Tena vuttaṃ-

13. “Vebhāraṃ nāma nagaraṃ, udeno nāma khattiyo;
suphassā nāma janikā, siddhitthassa mahesino.
18. “Sambalo ca sumitto ca, ahesuṃ aggasāvaka;
revato nāmupaṭṭhāko, siddhatthassa mahesino.
19. “Sivalā ca surāmā ca, ahesuṃ aggasāvika;
bodhi tassa bhagavato, kaṇikāroti vuccati.
21. “So (..0267) buddho saṭṭhiratanaṃ, ahosi nabhamuggato;
kañcanagghiyasaṅkāso, dasasahassī virocāti.
22. “Sopi buddho asamasamo, atulo appaṭipuggalo;
vassasatasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.
23. “Vipulaṃ pabhaṃ dassayitvā, pupphāpetvāna sāvake;
vilāsetvā samāpatyā, nibbuto so sasāvako”ti.

Tattha **saṭṭhiratananti** saṭṭhiratanappamāṇaṃ nabhaṃ uggatoti attho. **Kañcana-gghiyasaṅkāso**ti nānāratana vicittakanakamaya-agghiyasadisadassanoti attho. **Dasasahassī virocāti**ti dasasahassiyaṃ virocāti. **Vipulanti** uḷāraṃ obhāsaṃ. **Pupphāpetvānāti** jhānābhiññāmagga phalasaṃpattipupphehi pupphite paramasobhaggappatte katvāti attho. **Vilāsetvāti** vilāsayitvā kilītvā. **Samāpatyāti** lokiyalokuttarāhi samāpattīhi abhiññāhi ca. **Nibbutoti** anupādāparinibbānena nibbuto.

Siddhattho kira satthā kañcaneḷunagare anomuyyāne parinibbāyi. Tatthevassa ratanamayaṃ catuyojanubbedhaṃ cetiyamakamsūti. Sesagāthāsu

sabbattha pākaṭamevāti.

Siddhatthabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito soḷasamo buddhavaṃso.

19. Tissabuddhavaṃsavaṇṇanā

Tassa pana siddhatthassa bhagavato aparabhāge eko kappo buddhasuñño ahosi. Ito dvānavutikappamatthake **tisso**, **phussoti** ekasmiṃ kappe dve buddhā nibbattiṃsu. Tattha **tisso** nāma mahāpuriso pāramiyo pūretvā tusitapure nibbatitvā tato cavitvā khemakanagare janasandhassa nāma rañño aggamahesiyā

padumadalasadisanayanāya padumānāmāya deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ (..0268) māsānaṃ accayena anomuyyāne mātukucchito nikkhami. Sattavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tassa guhāsela-nārisaya-nisabhanāmakā tayo pāsādā ahesuṃ. Subhaddādevippamukhāni tettiṃsa itthisahassāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā subhaddādeviyā putte ānandakumāre uppanne sonuttaraṃ nāma anuttaraṃ turaṅgavaramāruya mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ manussānaṃ koṭi anupabbaji. So tehi parivuto aṭṭha māse padhāna-cariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya vīranigame vīraseṭṭhissa dhītāya dinnāṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā salalavane divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye vijitasāṅgāmakena nāma yavapālena upanītā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā asanabodhiṃ upasaṅkamtivā cattālīsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharivā tattha pallaṅkaṃ ābhujitvā samāraṃ mārabalaṃ vidhamitvā adhigatasabbaññutaññāṇo- “anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattaṣattāhaṃ bodhisamīpeyeva vītināmetvā yasavatī nagare brahmadevaṃ udayaṅca dve rājaputte saporivāre upanissayasampanne ākāsena gantvā yasavatīmigadāye otarivā uyyānapālena rājaputte pakkosāpetvā tesāṃ saporivārānaṃ avisārinā byāpinā madhurena brahmassarena dasasahassilokadhātuṃ viññāpentova dhammacakkaṃ pavattesi, tadā koṭisatānaṃ paṭhamo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Siddhatthassa aparena, asamo appaṭipuggalo; anantatejo amitayaso, tisso lokagganāyako.
2. “Tamandhakāraṃ vidhamitvā, obhāsetvā sadevakaṃ; anukampako mahāvīro, loke uppajji cakkhumā.
3. “Tassāpi atulā iddhi, atulaṃ sīlaṃ samādhi ca; sabbattha pāramiṃ gantvā, dhammacakkaṃ pavattayi.
4. “So (..0269) buddho dasasahassimhi, viññāpesi girāṃ sucim; koṭisatāni abhisamiṃsu, paṭhame dhammadesane”ti.

Tattha **sabbatthā**ti sabbesu dhammesu pāraṃ gantvā. **Dasasahassimhī**ti dasasahassiyaṃ athāparena samayena tissenā satthārā saddhiṃ pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ koṭi mahāpurisassa gaṇavāsaṃ pahāya bodhimūlamupagamanasamaye aññatra gatā. Sā tissenā sammāsambuddhena dhammacakkaṃ pavattitan”-ti sutvā yasavatīmigadāyaṃ āgantvā dasabalamabhivādetvā taṃ parivāretvā nisīdi. Tesāṃ bhagavā dhammaṃ desesi, tadā navutiyā koṭīnaṃ dutiyābhisamayo ahosi. Puna mahāmaṅgalasamāgame maṅgalapariyosāne saṭṭhiyā koṭīnaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

5. “Dutiyo navutikoṭīnaṃ, tatiyo saṭṭhikoṭiyo; bandhanāto pamocesi, satte naramarū tadā”ti.

Tattha **dutiyo navutikoṭīnanti** dutiyo abhisamayo ahosi navutikoṭipāṇinanti attho. **Bandhanāto**ti bandhanato, dasahi saṃyojanehi parimocesīti attho. Idāni parimocite satte sarūpato dassento “**naramarū**”ti āha. **Naramarū**ti narāmare.

Yasavatīnagare kira antovassaṃ pabbajitānaṃ arahantānaṃ satasahasseehi

parivuto pavāresi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Ubhato sujātassa sujātassa nāma rañño nārivāhanakumāro nārivāhananagaraṃ anuppatte bhagavati lokanāthe saporivāro paccuggantvā dasabalaṃ sabhikkhusaṅghaṃ nimantetvā sattāhaṃ asadisadānaṃ datvā attano rajjaṃ puttassa niyyātetvā saporivāro sabbalokādhipatissa tissasammāsambuddhassa santike ehibhikkhupabbajjāya pabbaji. Tassa kira sā pabbajjā sabbadisāsu pākaṭā ahosi. Tasmā tato tato āgantvā nārivāhanakumāraṃ mahājano anupabbaji. Tadā tathāgato navutiyā bhikkhusatasahassassa majjhagato pātimokkhaṃ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Puna khemavatīnagare (..0270) ñātisamāgame buddhavaṃsadharmakathaṃ sutvā asītisatasahassāni tassa santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu, tehi parivuto sugato pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

6. “Sannipātā tayo āsuṃ, tisse lokagganāyake;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
7. “Khīṇāsavasatasahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo;
navutisatasahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
8. “Asītisatasahassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, pupphitānaṃ vimuttiyā”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto yasavatīnagare sujāto nāma rājā hutvā iddhaṃ phītaṃ janapadaṃ anekakoṭidhanasannicayaṃ anurāgamupagatahadayañca parijanaṃ tiṇaṇaḷamiva pariccajitvā jāti-ādīsu saṃviggahadayo nikkhamitvā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā mahiddhiko mahānubhāvo hutvā “buddho loke uppanno”-ti sutvā pañcavaṇṇāya pītiyā phuṭasarīro hutvā sapatisso tissaṃ bhagavantaṃ upasaṅkhamitvā vanditvā cintesi- “handāhaṃ mandāravapāricchattakādīhi dibbakuṣumehi bhagavantaṃ pūjessāmi”ti. Atha so evaṃ cintetvā iddhiyā saggalokaṃ gantvā cittalatāvanaṃ pavisitvā padumapāricchattakamandāravādīhi dibbakusuṃmehi ratanamayaṃ caṅkoṭakaṃ gāvutappamāṇaṃ pūretvā gahetvā gaganatalena āgantvā dibbehi surabhikusumehi bhagavantaṃ pūjesi. Ekañca maṇidaṇḍakaṃ suvaṇṇamayakaṇṇikaṃ padumarāgamaṇimayapaṇṇaṃ sugandhakesaracchattaṃ viya padumacchattaṃ bhagavato sirasi dhārayanto catuparisamajjhe aṭṭhāsi. Atha bhagavā naṃ- “ito dvenavute kappe gotamo nāma buddho bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

9. “Ahaṃ tena samayena, sujāto nāma khattiyo;
mahābhogaṃ chaḍḍayitvā, pabbajiṃ isipabbajaṃ.
10. “Mayi (..0271) pabbajite sante, uppajji lokanāyako;
buddhoti saddaṃ sutvāna, pīti me upapajjatha.
11. “Dibbaṃ mandāravaṃ pupphaṃ, padumaṃ pāricchattakaṃ;
ubho hatthehi paggayha, dhunamāno upāgamim.
12. “Cātuvaṇṇaparivutaṃ, tissaṃ lokagganāyakaṃ;
tamahaṃ pupphaṃ gahetvā, matthake dhārayim jinaṃ.
13. “Sopi maṃ buddho byākāsi, janamajjhe nisīdiya;
dvenavute ito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
14. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.

15. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ;
uttariṃ vatamadhiṭṭhāsīṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **mayi pabbajiteti** mayi pabbajitabhāvaṃ upagate. “Mama pabbajitaṃ santan”ti potthakesu likhanti, so pamādalekhoti veditabbo. **Upapajjathāti** uppa-
jjittha. **Ubho hatthehīti** ubhehi hatthehi. **Paggayhāti** gahetvāna. **Dhunamānoti** vāka-
cīrāni vidhunamānova. **Cātuvaṇṇaparivutanti** catuparisaparivutaṃ, khattiyabrā-
hmaṇagahapatisamaṇaparivutanti attho. “Cātuvaṇṇehi parivutan”ti paṭhanti keci.

Tassa pana bhagavato khemaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Janasandho nāma khattiyo pitā, padumā nāma janikā, brahmadevo ca udayo ca dve aggasāvakā, samaṅgo nāmupaṭṭhāko, phussā ca sudattā ca dve aggasāvikā, asanarukkho bodhi, sarīraṃ saṭṭhihatthubbedhaṃ ahosi, vassasatasahassaṃ āyu, subhaddā nāma aggamahesī, ānando nāma putto, turaṅgayānena nikkhami. Tena vuttaṃ-

16. “Khemakaṃ nāma nagaraṃ, janasandho nāma khattiyo;
padumā nāma janikā, tissassa ca mahesino.

21. “Brahmadevo (..0272) ca udayo ca, ahesuṃ aggasāvakā;
samaṅgo nāmupaṭṭhāko, tissassa ca mahesino.

22. “Phussā ceva sudattā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
bodhi tassa bhagavato, asanoti pavuccati.

24. “So buddho saṭṭhiratano, ahu uccattane jīno;
anūpamo asadiso, himavā viya dissati.

25. “Tassāpi atulatejassa, āyu āsi anuttaro;
vassasatasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.

26. “Uttamaṃ pavaraṃ seṭṭhaṃ, anubhotvā mahāyasaṃ;
jalitvā aggikkhandhova, nibbuto so sasāvako.

27. “Valāhakova anilena, sūriyena viya ussavo;
andhakārova padīpena, nibbuto so sasāvako”ti.

Tattha **uccattaneti** uccabhāvena. **Himavā viya dissatīti** himavāva padissati. Aya-
meva vā pāṭho. Yathā yojanānaṃ satānucco himavā pañcapabbato sudūre ṭhitā-
nampi uccabhāvena ca sommabhāvena ca atiramaṇīyo hutvā dissati, evaṃ bhaga-
vāpi dissatīti attho. **Anuttaroti** nātidīgho nātirasso. Āyu vassasatasahassanti attho. **Uttamaṃ pavaraṃ seṭṭhanti** aññamaññavevacanāni. **Ussavoti** himabindu valāha-
ka-ussava-andhakārā viya anilasūriyadīpehi aniccatānilasūriyadīpehi upadduto
parinibbuto sasāvako bhagavāti attho.

Tisso kira bhagavā sunandavatīnagare sunandārāme parinibbāyi. Sesamettha
gāthāsu pākaṭamevāti.

Tissabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito sattarasamo buddhavaṃso.

20. Phussabuddhavaṃsavaṇṇanā

Tassa (..0273) tissassa bhagavato aparabhāge anukkamena parihāyivā puna vadḍhitvā aparimitāyukā hutvā anupubbena hāyivā navutivassasahassāyukesu jātesu tasmimyeva kappe **phusso** nāma

satthā loke uppajji. Sopi bhagavā pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattitvā tato cavitvā kāsikanagare jayasenarañño aggamahesiyā sirimāya nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ māsānaṃ accayena sirimuyyāne mātukucchito nikkhami. So navavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tassa kira garuḷapakkha-haṃsa-suvaṇṇabhārāti tayo pāsādā ahesuṃ. Kisāgotamippamu-khāni tiṃsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā kisāgotamiyā anupame nāma putte uppanne alaṅkata-gajavarakkhandhagato mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ pabbajitaṃ janakoṭi anupabbaji. So tehi parivuto cha māse padhānacariyaṃ caritvā tato gaṇaṃ pahāya sattāhaṃ ekacariyaṃ anubrūhayamāno vasitvā visākhapuṇṇa-māya aññatare nagare aññatarassa seṭṭhino dhītāya sirivaḍḍhāya nāma dinnāṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā siṃsapāvane divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasa-maye sirivaḍḍhena nāma upāsakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā āmalakabodhiṃ upasaṅkamtivā samāraṃ mārabalaṃ vidhamitvā sabbaññutaññāṇaṃ patvā- “anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ bodhisamīpeyeva vītināmetvā attanā saddhiṃ pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ koṭīnaṃ dhammapaṭivedhasamatthataṃ disvā ākāseṇa gantvā saṅkassanagare isipatane migadāye otarivā tesāṃ majjhe dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṃ paṭhamo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Tattheva maṇḍakappamhi, ahu satthā anuttaro; anūpamo asamasamo, phusso lokagganāyako.
2. “Sopi sabbaṃ tamaṃ hantvā, vijaṭetvā mahājaṭaṃ; sadevakaṃ tappayanto, abhivassi amatambunā.
3. “Dhammacakkaṃ (.0274) pavattente, phusse nakkhattamaṅgale; koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tattheva maṇḍakappamhīti** yasmīṃ kappe dve buddhā uppajjanti, so “maṇḍakappo”ti heṭṭhā vutto. **Vijaṭetvāti** paṭivissajjetvā. **Mahājaṭanti** ettha jaṭāti taṇhāyetaṃ adhivacanaṃ. Sā hi rūpādīsu ārammaṇesu heṭṭhupariyavasena puna-ppunaṃ uppajjanato saṃsibbanato suttagumbajālapūvasaṅkhātā jaṭā viyāti jaṭāti vuttaṃ, taṃ mahājaṭaṃ. **Sadevakanti** sadevakaṃ lokaṃ. **Abhivassīti** pāvassi. **Amatambunāti** amatasāṅkhātena dhammakathāsālilena tappayanto pāvassīti attho.

Yadā pana bārāṇasīnagare sirivaḍḍho nāma rājā mahantaṃ bhogakkhandhaṃ pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbaji. Tena saha pabbajitānaṃ tāpasānaṃ navutisatasahassāni ahesuṃ. Tesāṃ bhagavā dhammaṃ desesi. Tadā navutiyā satasahas-sānaṃ dutiyābhisamayo ahosi. Yadā pana attano puttassa anupamakumārassa dhammaṃ desesi, tadā asītiyā satasahas-sānaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

4. “Navutisatasahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahu; asītisatasahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tato apareṇa samayena kaṇṇakujjanagare surakkhito rājaputto ca purohita-putto dhammasenakumāro ca phusse sammāsambuddhe attano nagaraṃ sampatte saṭṭhiyā purisasatasahasseehi saddhiṃ paccuggantvā vanditvā nima-

ntetvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā dasabalassa dhammakathaṃ sutvā bhagavati pasīditvā te saporivārā pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tesāṃ saṭṭhiyā bhikkhusatasahassānaṃ majjhe bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Puna kāsinagare jayasenarañño saṭṭhimattānaṃ ñātīnaṃ samāgame buddhavaṃsaṃ desesi, taṃ sutvā paññāsatasahasassāni ehibhikkhupabbajjāya pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tesāṃ majjhagato bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Puna mahāmaṅgalasamāgame maṅgalakathaṃ sutvā cattālīsapurisasahasassāni pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tesāṃ majjhagato sugato (..0275) pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

5. “Sannipātā tayo āsum, phussassapi mahesino;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
6. “Saṭṭhisatasahasassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo;
paññāsatasahasassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
7. “Cattālīsasahasassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo;
anupādā vimuttānaṃ, vocchinnapaṭisandhinan” ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto arindamanagare vijitāvī nāma khattiyo hutvā tassa dhammaṃ sutvā bhagavati pasīditvā tassa mahādānaṃ datvā mahārajjāṃ pahāya bhagavato santike pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā tepiṭakadharo mahājanassa dhammakathaṃ kathesi, sīlapāramiṃca pūresi. Sopi naṃ “buddho bhavissati” ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

8. “Ahaṃ tena samayena, vijitāvī nāma khattiyo;
chaḍḍayitvā mahārajjāṃ, pabbajim tassa santike.
9. “Sopi maṃ buddho byākāsi, phusso lokagganāyako;
dvenavute ito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
10. “Padhānaṃ padahitvāna ...pe... dasapāramipūriyā.
12. “Suttantaṃ vinayañcāpi, navaṅgaṃ satthusāsanaṃ;
sabbāṃ pariyāpuṇitvā, sobhayim jinasāsanaṃ.
13. “Tatthappamatto viharanto, brahmaṃ bhāvetva bhāvanaṃ;
abhiññāpāramim gantvā, brahmalokamagañchahan” ti.

Tassa pana bhagavato kāsikaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Jayaseno nāma rājā pitā, sirimā nāma mātā, surakkhito ca dhammaseno ca dve aggasāvaka, sabhiyo nāmu-paṭṭhāko, cālā ca upacālā ca dve aggasāvikā, āmalakarukkho bodhi, sarīraṃ aṭṭha-paṇṇāsahatthubbedhaṃ ahosi (..0276), āyu navutivassasahasassāni, kisāgotamī nāma aggamahesī, anupamo nāmassa putto, hatthiyānena nikkhami. Tena vuttaṃ-

14. “Kāsikaṃ nāma nagaraṃ, jayaseno nāma khattiyo;
Sirimā nāma janikā, phussassāpi mahesino ...pe. ...;
bodhi tassa bhagavato, āmaṇḍoti pavuccati ...pe....
22. “Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṃ, sopi accuggato muni;
sobhate sataraṃsīva, uḷurājāva pūrito.
23. “Navutivassasahasassāni, āyu vijjati tāvade;
tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

24. “Ovaditvā bahū satte, santāretvā bahū jane;
sopi satthā atulayasō, nibbuto so sasāvako”ti.

Tattha āmaṇḍoti āmalakarukkho. **Ovaditvā**ti ovādaṃ datvā, anusāsivāti attho. **Sopi satthā atulayasoti** sopi satthā amitayasoti attho. “So jahitvā amitayasō”tipi pāṭho, tassa so sabbameva vuttappakāraṃ viśesaṃ hitvāti attho.

Phusso kira sammāsambuddho kusinārāyaṃ senārāme parinibbāyi. Dhātuyo kirassa vitthārikā ahesuṃ. Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Phussabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito aṭṭhārasamo buddhavaṃso.

21. Vipassībuddhavaṃsavaṇṇanā

Phussassa (..0277) buddhassa aparabhāge sāntarakappe tasmiñca kappe vīti-vatte ito ekanavutikappe vijitasabbakappo parahitaniratasāṅkappo sabbattha vipassī **vipassī** nāma satthā loke udapādi. So pāramiyo pūretvā anekaratanamaṇi-visarasamujjotitabhavane tusitabhavane nibbattitvā tato cavitvā bandhumatīna-gare anekabandhumato bandhumato rañño bandhumatīyā nāma aggamaheśiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. So dasannaṃ māsānaṃ accayena kheme migadāye mātudarato asitanīradarājito puṇṇacando viya nikkhami. Nāmaggaḥaṇa-divase panassa lakkhaṇapāṭhakā ṇātakā ca divā ca rattiñca antarantarā nimmissa-sañjanitandhakāravirahena visuddhaṃ passantī, vivaṭehi vā akkhīhi passatīti “vipassī”ti nāmamakāsu. “Viceyya viceyya passatīti vipassī”ti vadanti. So aṭṭhavassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Nanda-sunanda-sirimānāmakā tayo cassa pāsādā ahesuṃ.

Sudassanādevippamukhānaṃ itthīnaṃ sataśahassaṃ vīsati ca saśahassāni ahesuṃ. “Sutanū”tipi sudassanā vuccati. So aṭṭhavassasahassānaṃ accayena cattāri nimittāni disvā sutanudeviyā samavaṭṭakkhandhe nāma tanaye jāte ājaññarathena mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ purisānaṃ caturāsītisatasahassāni anupabbajīsu. So tehi parivuto mahāpuriso aṭṭhamāsaṃ padhāna-cariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya sudassanasetṭhidhītāya dinnāṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā kusumasamalaṅkate sālavane divāvihāraṃ katvā sujātena nāma yavapālakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā pāṭalibodhiṃ samalaṅkataṃ disvā dakkhiṇadisābhāgena taṃ upāgami.

Tassā pana pāṭaliyā samavaṭṭakkhandho taṃ divasaṃ paṇṇāsaratano hutvā abbhuggato sākhā paṇṇāsaratana ubbedhena ratanasataṃ ahosi. Taṃdivasameva sā pāṭalī kaṇṇikābaddhehi viya pupphehi paramasurabhigandhehi mūlato paṭṭhāya sabbasañchannā ahosi. Dibbagandho vāyati, na kevalaṃ tadā ayameva

pupphito, dasasahassi cakkavāḷesu sabbe (..0278) pāḷaliyo pupphitāva. Na kevalaṃ pāḷaliyova, dasasahassicakkavāḷesu sabbarukkhagumbalatāyopi pupphiṃsu. Mahāsamuddopi pañcavaṇṇehi padumehi kuvalayuppalakumudehi sañchanno sītalamadhurasalilo ahosi. Sabbampi ca dasasahassi cakkavāḷabbhantaram dhajamālākulaṃ ahosi. Tattha tattha paṭimālāgulavippakiṇṇaṃ nānāsura-bhikusumasajjitadharaṇītaṃ dhūpacuṇṇandhakāraṃ ahosi. Taṃ upagantvā tepaṇṇāsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharivā caturaṅgasamannāgataṃ vīriyaṃ adhiṭṭhāya- “yāva buddho na homi, tāva ito na uṭṭhahāmi”ti paṭiññaṃ katvā nisīdi. Evaṃ nisīditvā samāraṃ mārabalaṃ vidhamitvā maggānukkamena cattāri maggañāṇāni maggānantaraṃ cattāri phalañāṇāni catasso paṭisambhidā catuyoniparicchedakañāṇaṃ pañcagatiparicchedakañāṇaṃ catuvesāraññaṇāni cha asādhāraṇāññaṇāni ca sakale ca buddhaguṇe hatthagate katvā paripuṇṇasa-
ṅkappo bodhipallaṅke nisinnova-

“anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā. (dha. pa. 153-154);

“Ayoghanahatasseva, jalato jātavedaso;

anupubbūpasantassa, yathā na ñāyate gati.

“Evaṃ sammā vimuttānaṃ, kāmabandhoghatārinaṃ;

paññāpetuṃ gatī natthi, pattānaṃ acalaṃ sukhaṃ”ti. (udā. 80)-

Evaṃ udānaṃ udānetvā bodhisamīpeyeva sattasattāhaṃ vītināmetvā brahmāyācanaṃ sampañcchitvā attano vemātikassa bhātikassa khaṇḍakumārassa ca purohitaputtassa tissakumārassa ca upanissayasampattiṃ oloketvā ākāseṇa gantvā kheme migadāye otarivā ubhopi te uyyānapāleṇa pakkosāpetvā tesam parivārānaṃ majjhe dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā aparimitānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Phussassa ca aparena, sambuddho dvipaduttamo;

vipassī nāma nāmena, loke uppajji cakkhumā.

2. “Avijjaṃ (..0279) sabbaṃ padāletvā, patto sambodhimuttamaṃ;

dhammacakkaṃ pavattetuṃ, pakkāmi bandhumatīpuraṃ.

3. “Dhammacakkaṃ pavattetvā, ubho bodhesi nāyako;

gaṇanāya na vattabbo, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **padāletvā**ti bhinditvā, avijjandhakāraṃ bhinditvāti attho. “Vattetvā cakkamārāme”tipi pāṭho, tassa **ārāmeti** kheme migadāyete attho. **Ubho bodhesī**ti attano kaniṭṭhabhātikaṃ khaṇḍaṃ rājaputtaṃ tissaṅca purohitaputtanti ubho bodhesi. **Gaṇanāya na vattabboti** devatānaṃ abhisamayavasena gaṇanaparicchedo natthīti attho.

Athāparena samayena khaṇḍaṃ rājaputtaṃ tissaṅca purohitaputtaṃ anupabbajitāni caturāsītibhikkhusahassāni dhammāmataṃ pāyesi. So dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

4. “Punāparaṃ amitayaso, tattha saccaṃ pakāsayi;

caturāsītisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tatthā**ti kheme migadāyete attho. “Caturāsītisahassāni, sambuddhamanupabbajun”ti ettha ete pana caturāsītisahassasaṅkhātā purisā vipassissa kumārassa upaṭṭhākapurisāyeva. Te pātova vipassikumārassa upaṭṭhānaṃ āgantvā kumāramadivā pātarāsathāya gantvā bhuttapātarāsā “kuhiṃ kumāro”ti pucchitvā tato “uyyānabhūmiṃ gato”ti sutvā “tattheva naṃ dakkhissāmā”ti nikkhantā nivattamānaṃ tassa sārathiṃ divā “kumāro pabbajito”ti sutvā sutatṭhāneyeva sabbābharaṇāni muñcitvā antarāpaṇato kāsāyāni vatthāni āharāpetvā kesamassuṃ ohāretvā pabbajimsu. Pabbajitvā ca te gantvā mahāpurisaṃ parivārayimsu.

Tato vipassī bodhisatto “padhānacariyaṃ caranto ākiṅṇo viharāmi, na kho panametaṃ pātirūpaṃ yatheva maṃ ime gihibhūtā pubbe parivāretvā caranti, idānipi tatheva kiṃ iminā gaṇenā”ti gaṇasaṅgaṇikāya ukkaṅṭhitvā “ajjeva gacchāmī”ti cintetvā puna- “ajja avelā, sace panāhaṃ (..0280) ajja gamissāmi, sabbepime jānissanti, sveva gamissāmī”ti cintesi. Taṃdivasaṅca uruvelagāmasadise ekasmiṃ gāme gā mavāsino manussā svātanāya saddhiṃ parisāya mahāpurisaṃ

nimantayim̐su. Te tesam̐ caturāsītisahassānaṃ mahāpurisassa ca pāyāsameva paṭiyādayim̐su. Atha vipassī mahāpuriso punadivase visākhapuṇṇamāya tasmiṃ gāme tehi pabbajitanehi saddhiṃ bhattakiccaṃ katvā vasanaṭṭhānameva agamāsi. Tatra te pabbajitā mahāpurisassa vattaṃ dassetvā attano attano rattitṭhāna-divāṭṭhānāni pavisiṃsu.

Bodhisattopi paṇṇasālaṃ pavisitvā nisinno cintesi- “ayaṃ kālo nikkhamitun”ti nikkhamitvā paṇṇasāladvāraṃ pidahitvā bodhimaṇḍābhimukho pāyāsi. Te kira pabbajitā sāyaṃ bodhisattassa upaṭṭhānaṃ gantvā paṇṇasālaṃ parivāretvā nisinnā- “ativikālo jāto upadhārethā”ti vatvā paṇṇasāladvāraṃ vivaritvā taṃ apa-ssantāpi “kuhiṃ nu gato mahāpuriso”ti nānubandhiṃsu. “Gaṇavāse nibbinno eko viharitukāmo maññe mahāpuriso buddhabhūtaṃyeva taṃ passissāmā”ti antojambudīpābhimukhā cārikaṃ pakkamiṃsu. Atha te- “vipassinā kira buddhattaṃ patvā dhammacakkaṃ pavattitan”ti sutvā anukkamena sabbe te pabbajitā bandhumatiyā rājadhāniyā kheme migadāye sannipatiṃsu. Tato tesam̐ bhagavā dhammaṃ desesi, tadā caturāsītiyā bhikkhusahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. So tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

5. “Caturāsītisahassāni, sambuddhaṃ anupabbajum̐;
tesamārāmapattānaṃ, dhammaṃ desesi cakkhumā.

6. “Sabbākārena bhāsato, sutvā upanisādino;
tepi dhammavaraṃ gantvā, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **caturāsītisahassāni, sambuddhaṃ anupabbajunti** ettha anunā yogato sambuddhanti upayogavacanaṃ katanti veditabbaṃ, sambuddhassa pacchā pabbajim̐sūti attho. Lakkhaṇaṃ saddasatthato gaheṭṭabbaṃ. “Tattha ārāmapattānaṃ”tipi pāṭho. **Bhāsatoti** vadato. **Upanisādinoti** gantvā upanissāya dhamma-dānaṃ dadatoti attho. **Tepīti** te caturāsītisahassasaṅkhātā (..0281) pabbajitā vipassissa upaṭṭhākabhūtā. **Gantvāti** tassa dhammaṃ ñatvā. Evaṃ tesam̐ tatiyo abhisamayo ahosi. Kheme migadāye vipassīsammāsambuddhaṃ dve ca aggasāvake anupabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ aṭṭhasaṭṭhisatasahassānaṃ majjhe nisinno vipassī bhagavā-

“Khantīparamaṃ tapo titikkhā, nibbānaṃ paramaṃ vadanti buddhā;
na hi pabbajito parūpaghātī, na samaṇo hoti paraṃ viheṭṭhayanto.

“Sabbapāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadā;
sacittapariyodapanaṃ, etaṃ buddhāna sāsanaṃ.

“Anūpavādo anūpaghāto, pātimokkhe ca saṃvaro;
mattaññutā ca bhattasmiṃ, pantañca sayanāsanaṃ;

adhicitte ca āyogo, etaṃ buddhāna sāsanaṃ”ti. (dī. ni. 2.90; dha. pa. 183,

184, 185)-

Imaṃ pātimokkhaṃ uddisi. Imā pana sabbabuddhānaṃ pātimokkhuddesagā-thāyo hontīti veditabbaṃ. So paṭhamo sannipāto ahosi. Puna yamakapāṭihāriyaṃ disvā pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ satasahassānaṃ dutiyo sannipāto ahosi. Yadā pana vipassissa vemātikā tayo bhātaro paccantaṃ vūpasamētvā bhagavato upa-ṭṭhānakiriyāya laddhavarā hutvā attano nagaraṃ netvā upaṭṭhahantā tassa

dhammaṃ sutvā pabbajimsu. Tesam asītisatasahassānaṃ majjhe nisīditvā bhagavā kheme migadāye pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

7. “Sannipātā tayo āsum, vipassissa mahesino;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
8. “Aṭṭhasaṭṭhisatasahassānaṃ, paṭhama āsi samāgamo;
bhikkhusatasahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
9. “Asītibhikkhusahassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo;
tatha bhikkhugaṇamaṃjhe, sambuddho atirocati” ti.

Tattha (..0282) **aṭṭhasaṭṭhisatasahassānanti** aṭṭhasaṭṭhisahassādhikānaṃ sata-sahassabhikkhūnanti attho. **Tatthāti** tattha kheme migadāye. **Bhikkhugaṇamaṃjheti** bhikkhugaṇassa majjhe. “Tassa bhikkhugaṇamaṃjhe” tipī pāṭho, tassa bhikkhugaṇassa majjheti attho.

Tadā amhākaṃ bodhisatto mahiddhiko mahānubhāvo atulo nāma nāgarājā hutvā anekanāgakoṭisatasahassaparivāro hutvā saporivārassa dasabalassa asamabalasīlassa karuṇāsītalahadayassa sakkārakaraṇatthaṃ sattaratanaṃ mayamaṃ candamaṇḍalasaṅkāsaṃ daṭṭhabbasāramaṇḍaṃ maṇḍapaṃ kāretvā tattha nisīdāpetvā sattāhaṃ dibbavibhavānurūpaṃ mahādānaṃ datvā sattaratanaṃ khacitaṃ mahārahaṃ suvaṇṇamaṃ nānāmaṇijutivisarasaṃmuḍḍalaṃ pīṭhaṃ bhagavato adāsi. Tadā naṃ pīṭhānumodanāvasāne “ito ayaṃ ekanavutikappe buddho bhavissati” ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

10. “Ahaṃ tena samayena, nāgarājā mahiddhiko;
atulo nāma nāmena, puñṇavanto jutindharo.
11. “Nekānaṃ nāgakoṭīnaṃ, parivāretvānahaṃ tadā;
vajjanto dibbaturiyehi, lokajetṭhaṃ upāgamiṃ.
12. “Upasaṅkamitvā sambuddhaṃ, vipassiṃ lokanāyakaṃ;
maṇimuttaratanaṃ khacitaṃ, sabbābharaṇabhūsitāṃ;
nimantetvā dhammarājassa, suvaṇṇapīṭhamadāsahaṃ.
13. “Sopi maṃ buddho byākāsi, saṅghamaṃjhe nisīdiya;
ekavutito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
14. “Ahu kapilavhayā rammā, nikkhamitvā tathāgato;
padhānaṃ padahitvāna, katvā dukkarakārikaṃ.
15. “Ajapālarukkhamūlasmiṃ, nisīditvā tathāgato;
tattha pāyāsaṃ paggayha, neraṅjaramupehiti.
16. “Neraṅjarāya tīraṃhi, pāyāsaṃ ada so jino;
paṭiyattavaramaggena, bodhimūlamupehiti.
17. “Tato (..0283) padakkhiṇaṃ katvā, bodhimaṇḍaṃ anuttaro;
assatthamūle sambodhiṃ, bujjhissati mahāyaso.
18. “Imassa janikā mātā, māyā nāma bhavissati;
pitā suddhodano nāma, ayaṃ hessati gotamo.
19. “Anāsavā vītarāgā, santacittā

samāhitā;

kolito upatisso ca, aggā hessanti sāvakā;

ānando nāmupaṭṭhāko, upaṭṭhissatimaṃ jinaṃ.

20. “Khemā uppalavaṇṇā ca, aggā hessanti sāvikā;

anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā;

bodhi tassa bhagavato, assatthoti pavuccati ...pe

23. “Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ;

uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā” ti.

Tattha **puññavantoti** puññavā, samupacitapuññasañcayoti attho. **Jutindharoti** pabhāyutto. **Nekānaṃ nāgakoṭinanti** anekāhi nāgakoṭīhi, karaṇatthe sāmivacanaṃ daṭṭhabbaṃ. **Parivāretvānāti** bhagavantaṃ parivāretvā. **Ahanti** attānaṃ niddisati.

Vajjantoti vādento tālento. **Maṇimuttaratanakhacitanti** maṇimuttādīhi vividhehi rata-
nehi khacitanti attho. **Sabbābharaṇabhūsitanti** sabbābharaṇehi vālarūpādīhi rata-
namayehi maṇḍitanti attho. **Suvaṇṇapīṭhanti** suvaṇṇamayamaṃ pīṭhaṃ. **Adāsahanti**
adāsiṃ ahaṃ.

Tassa pana vipassissa bhagavato bandhumatī nāma nagaraṃ ahosi. Bandhumā nāma rājā pitā, bandhumatī nāma mātā, khaṇḍo ca tisso ca dve aggasāvakā, asoko nāmupaṭṭhāko, candā ca candamittā ca dve aggasāvikā, pāṭalī-
rukkho bodhi, sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ ahosi, sarīrappabhā sabbakālaṃ satta
yojanāni pharivā aṭṭhāsi asītivassasahassāni āyu, sutanu nāmassa aggamahesī,
samavaṭṭakkhandho nāmassa putto, ājaññarathena nikkhami. Tena vuttaṃ-

24. “Nagaraṃ (..0284) bandhumatī nāma, bandhumā nāma khattiyo;
mātā bandhumatī nāma, vipassissa mahesino.

29. “Khaṇḍo ca tissanāmo ca, ahesuṃ aggasāvakā;
asoko nāmupaṭṭhāko, vipassissa mahesino.

30. “Candā ca candamittā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
bodhi tassa bhagavato, pāṭalīti pavuccati.

32. “Asītihatthamubbedho, vipassī lokanāyako;
pabhā niddhāvati tassa, samantā sattayojane.

33. “Asītivassasahassāni, āyu buddhassa tāvade;
tāvātā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

34. “Bahudevamanussānaṃ, bandhanā parimocayi;
maggāmaggañca ācikkhi, avasesaputhujane.

35. “Ālokaṃ dassayitvāna, desetvā amataṃ padaṃ;
jalitvā aggikkhandhova, nibbuto so sasāvako.

36. “Iddhivaraṃ puññavaraṃ, lakkhaṇaṃ kusumitaṃ;
sabbamaṃ tamantaraitaṃ, nanu rittā sabbasañkhārā” ti.

Tattha **bandhanāti** devamanusse kāmarāgasamaṃyojanādibandhanā mocesi, vikā-
sesīti attho. **Maggāmaggañca ācikkhīti** “amatādhigamāya ayaṃ maggo uccheda-
sattatadiṭṭhivirahitā majjhimā paṭipadā maggo kāyakilamathādiko nāyaṃ maggo”-
ti sesaputhujane ācikkhīti attho. **Ālokaṃ dassayitvānāti** maggañāṇālokaṃ vipassa-
nāñāṇālokañca dassayitvā. **Lakkhaṇaṃ kusumitanti** cittalakkhaṇādīhi phullitaṃ

maṇḍitaṃ bhagavato sarīranti attho. Sesam sabbattha gāthāsu uttānamevāti.

Vipassībuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ekūnavīsatisimo buddhavaṃso.

22. Sikhībuddhavaṃsavaṇṇanā

Vipassissa (..0285) aparabhāge antarahite ca tasmim kappe tato param ekūna-satṭhiyā kappesu buddhā loke na uppajjimsu. Apagatabuddhāloko ahosi. Kilesadevapputtamārānaṃ ekarajjaṃ apagatakaṇṭakaṃ ahosi. Ito pana ekattimsakappe siniddhasukkhasārādārupacito pahūtasappisitto nidhūmo sikhī viya **sikhī** ca **vessabhū** cāti dve sammāsambuddhā loke uppajjimsu. Tattha **sikhī** pana bhagavā pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattivā tato cavitvā kusalakaraṇavatī aruṇavatīnagare paramaguṇavato aruṇavato nāma rañño aggamahesiyā rattakanakapaṭibimbarucirappabhāya pabhāvatiyā nāma deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasa māse vītināmetvā nisabhuyyāne mātukucchito nikkhami. Nemittikā panassa nāmaṃ karontā uṇhīsassa sikhā viya uggatattā “sikhī” ti nāmamakamsu. So satta-vassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Sucandakasirīgiriyaśānāriyasabha nāmakā tayo pāsādā ahesuṃ. Sabbakāmādevippamukhāni catuvīsati itthisahassāni paccu-paṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā sabbakāmādeviyā guṇagaṇātule atule nāma putte uppanne hatthiyānena hatthikkhandhavaragato mahābhinnikkhamaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ sattatipurisasatasahassāni anupabbajimsu. So tehi parivuto aṭṭhamāsaṃ padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya gaṇasaṅgaṇikaṃ pahāya sudassananigame piyadassiseṭṭhino dhītuyā dinnam madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā taruṇakhadiravane divāvihāraṃ vītināmetvā anomadassinā nāma tāpasena dinnā aṭṭha kusatiṇamuṭṭhiyo gahetvā puṇḍarīkabodhiṃ upasaṅkami. Tassā kira puṇḍarīkabodhiyāpi pāṭaliyā pamāṇameva pamāṇam ahosi. Taṃdiva-sameva so paṇṇāsaratanakkhandho hutvā abbhuggato, sākhāpissa paṇṇāsarata-namattāva. So dibbehi gandhehi pupphehi sañchanno ahosi. Na kevalam pupphe-veva, phalehipi sañchanno ahosi. Tassa ekapassato taruṇāni phalāni ekato majjhimāni ekato nātipakkāni ekato pakkhattadibbojāni viya surasāni vaṇṇaga-ndharasasampannāni tato tato olambanti. Yathā ca so (..0286), evaṃ dasasaha-ssicakkavāḷesu pupphūpagā rukkhā pupphehi phalūpagā rukkhā phalehi paṭima-ṇḍitā ahesuṃ.

So tattha catuvīsatihatthavitthataṃ tiṇasantharam santharivā pallaṅkaṃ ābhujitvā caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhāya nisīdi. Evaṃ nisīditvā chattimsa yojanavitthataṃ samāraṃ mārabalaṃ vidhamitvā sambodhiṃ pāpuṇitvā- “anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā” ti udānaṃ udānetvā bodhisamīpeyeva satta-

ttāhaṃ vītināmetvā brahmāyācanaṃ sampañicchitvā attanā saha pabbajitānaṃ sattatīyā bhikkhusatasahassānaṃ upanissayasampattiṃ disvā surapathena gantvā vividhāvaraṇavatiyā aruṇavatiyā rājadhāniyā samīpe migājinuyyāne ota-ritvā tehi munigaṇehi parivuto tesam majjhe dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā koṭi-satasahassānaṃ paṭhamo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Vipassissa aparena, sambuddho dvipaduttamo; sikhivhayo āsi jino, asamo appaṭipuggalo.
2. “Mārasenaṃ pamadditvā, patto sambodhimuttamaṃ; dhammacakkaṃ pavattesi, anukampāya pāṇinaṃ.
3. “Dhammacakkaṃ pavattente, sikhimhi jinapuṅgave; koṭisatasahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Punapī aruṇavatiyā rājadhāniyā samīpeyeva abhibhūrājaputtassa ca sambhava-rājaputtassa cāti dvinnaṃ saporivārānaṃ dhammaṃ desetvā navutikoṭisaha-ssāni dhammāmataṃ pāyesi. So dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

4. “Aparampi dhammaṃ desente, gaṇasetṭhe naruttame; navutikoṭisahasassānaṃ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana sūriyavatīnagaradvāre campakarukkhamūle titthiyamadamānabha-ñjanatthaṃ sabbajanabandhanamokkhatthañca yamakapāṭihāriyaṃ karonto bhagavā dhammaṃ desesi (..0287), tadā asītkoṭisahasassānaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

5. “Yamakapāṭihāriyañca, dassayante sadevake; asītkoṭisahasassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Abhibhunā ca sambhavana ca rājaputtana saddhiṃ pabbajitānaṃ arahantānaṃ satasahasassānaṃ majjhe nisīditvā pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi, aruṇavatīnagare ñāṭisamāgame pabbajitānaṃ asītiyā bhikkhusahasassānaṃ majjhe nisīditvā pātimokkhaṃ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Dhanañjayana-gare dhanapālakanāgavinayanasaṃmaye pabbajitānaṃ sattatīyā bhikkhusaha-ssānaṃ majjhe bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

6. “Sannipātā tayo āsuṃ, sikhissāpi mahesino; khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
7. “Bhikkhusatasahasassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo; asītibhikkhusahasassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
8. “Sattatibhikkhusahasassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo; anupalitto padumaṃva, toyamhi sampavaḍḍhitaṃ”ti.

Tattha **anupalitto padumaṃvā**ti toye jātaṃ toyeva vaḍḍhitaṃ padumaṃ viya toyena anupalittaṃ, sopi bhikkhusannipāto loke jātopi lokadhammehi anupalitto ahoṣīti attho.

Tadā kira amhākaṃ bodhisatto katthaci asaṃsaṭṭho paribhuttanagare arindamo nāma rājā hutvā sikhimhi satthari paribhuttanagaramanuppatte saporivāro rājā bhagavato paccuggantvā pasādavaḍḍhitahadayanayanasaṃsoto dasabalassa amala-caraṇakamalayugaḷesu saporivāro sirasā abhivanditvā dasabalaṃ nimantetvā

sattāhaṃ issariyakulavibhavasaddhānurūpaṃ mahādānaṃ datvā dussabhaṇḍā-
gāradvārāni vivarāpetvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa (..0288) maha-
gghāni vatthāni adāsi. Attano ca balarūpalakkhaṇajavasampannahemajālamālāsa-
malaṅkataṃ navakanakaruciradaṇḍakosacāmarayugavirājitaṃ vipulamudu-
kaṇṇaṃ candarājivirājitavadanasobhaṃ erāvaṇavāraṇamiva arivāraṇaṃ varavā-
raṇaṃ datvā vāraṇappamāṇameva katvā kappiyabhaṇḍaṅca adāsi. Sopi naṃ
satthā- “ito ekattiṃsakappe buddho bhavissati”ti byākāsi.

Tena vuttaṃ-

9. “Ahaṃ tena samayena, arindamo nāma khattiyo;
sambuddhappamukhaṃ saṅghaṃ, annapānena tappayim.
10. “Bahum dussavaraṃ datvā, dussakoṭim anappakaṃ;
alaṅkataṃ hatthiyānaṃ, sambuddhassa adāsahaṃ.
11. “Hatthiyānaṃ nimminivā, kappiyaṃ upanāmayim;
pūrayim mānasaṃ mayhaṃ, niccaṃ daḷhamupaṭṭhitaṃ.
12. “Sopi maṃ buddho byākāsi, sikhī lokagganāyako;
ekattimse ito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
13. “Ahu kapilavhayā rammā ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.
14. “Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayim;
uttarim vatamadhiṭṭhāsim, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **nimminivā**ti tassa hatthino pamāṇena tulayitvā. **Kappiyanti** kappiya-bhaṇḍaṃ, bhikkhūnaṃ yaṃ bhaṇḍaṃ kappati gahetuṃ, taṃ kappiyabhaṇḍaṃ nāma. **Pūrayim mānasaṃ mayhanti** mama cittaṃ dānapītiyā pūrayim, mayhaṃ hāsuppādanasamatthaṃ akāsinti attho. **Niccaṃ daḷhamupaṭṭhanti** niccakālaṃ dānaṃ dassāmi”ti dānavasena daḷhaṃ upaṭṭhitaṃ cittanti attho.

Tassa pana bhagavato nagaraṃ aruṇavatī nāma ahosi. Aruṇavā nāma rājā pitā, pabhāvatī nāma mātā, abhibhū ca sambhavo ca dve aggasāvaka, khemaṅkaro nāmupaṭṭhāko, sakhilā ca madumā ca dve aggasāvika, puṇḍarīkarukkho bodhi, sarīraṅcassa sattatihathubbedhaṃ ahosi (..0289). Sarīrappabhā niccakālaṃ yojanattayaṃ pharivā aṭṭhāsi. Sattativassasahassāni āyu, sabbakāmā nāmassa aggamahesī, atulo nāmassa putto, hatthiyānena nikkhami. Tena vuttaṃ-

15. “Nagaraṃ aruṇavatī nāma, aruṇo nāma khattiyo;
pabhāvatī nāma janikā, sikhissāpi mahesino.
20. “Abhibhū sambhavo ceva, ahesuṃ aggasāvaka;
khemaṅkaro nāmupaṭṭhāko, sikhissāpi mahesino.
21. “Sakhilā ca padumā ca, ahesuṃ aggasāvika;
bodhi tassa bhagavato, puṇḍarīkoti vuccati.
22. “Sirivaḍḍho ca nando ca, ahesuṃ aggupaṭṭhakā;
cittā ceva suguttā ca, ahesuṃ aggupaṭṭhikā.
23. “Uccattanena so buddho, sattatihathamuggato;
kañcanagghiyasaṅkāso, dvattimsavaralakkhaṇo.
24. “Tassāpi byāmappabhā kāyā, divārattim nirantaraṃ;
disodisaṃ niccharanti, tīṇi yojanaso pabhā.
25. “Sattativassasahassāni, āyu tassa mahesino;
tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
26. “Dhammameghaṃ pavassetvā, temayitvā sadevake;
khemantaṃ pāpayitvāna, nibbuto so sasāvako.
27. “Anubyañjanasampannaṃ, dvattimsavaralakkhaṇaṃ;
sabbhaṃ tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **puṇḍarīkoti** setambarukkho. **Tīṇi yojanaso pabhā**ti tīṇi yojanāni pabhā

niccharantīti attho. **Dhammameghanti** dhammavassaṃ, dhammavassanako buddhamegho. **Temayitvā**ti dhammakathāsālilena temetvā, siñcitvāti attho. **Sadevake**ti sadevake satte. **Khemantanti** khemantaṃ nibbānaṃ (..0290). **Anubyañjanasampannanti** tambanakhatuṅganāsavaṭṭaṅgulitādīhi asītiyā anubyañjanehi sampannaṃ, dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ bhagavato sarīranti attho. Sikhī kira sammāsambuddho sīlavatīnagare assārāme parinibbāyi.

“Sikhīva loke tapasā jalitvā, sikhīva meghāgamane naditvā;
sikhī mahesindhanavippahīno, sikhīva santiṃ sugato gato so”.

Sikhissa kira bhagavato dhātuyo ekagghanāva hutvā aṭṭhaṃsu na vippakiriṃsu. Sakalajambudīpavāsino pana manussā tiyojanubbedhaṃ sattaratanamayaṃ himagirisadisāsobhaṃ thūpamakamṃsu. Sesamettha gāthāsu pākaṭamevāti.

Sikhībuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito vīsatiṃso buddhavaṃso.

23. Vessabhūbuddhavaṃsavaṇṇanā

Sikhissa pana sammāsambuddhassa aparabhāge antarahite tassa sāsane sattativassasahassāyukā manussā anukkamena parihāyitvā dasavassāyukā ahesuṃ. Puna vaḍḍhitvā aparimitāyukā hutvā anukkamena parihāyitvā saṭṭhiva-ssasahassāyukā ahesuṃ. Tadā vijitamanobhū sabbalokābhibhū sayambhū **vessabhū** nāma satthā loke udapādi. So pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattitvā tato cavitvā anomanagare suppatītassa suppatītassa nāma rañño aggamaheṣiyā sīlavatīyā yasavatīyā nāma kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. So dasannaṃ māsānaṃ accayena anupamuyyāne mātukucchito nikkhami. Jāyamānova janaṃ tosentō vasabhanādaṃ nadi. Tasmā vasabhanādahetuttā tassa nāmaggaḥaṇadivase “vessabhū”ti nāmamakamṃsu. So chabbassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Ruci-suruci-rativaḍḍhananāmakā tayo pāsādā tassa (..0291) ahesuṃ. Sucittādevippamukhāni tiṃsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā sucittāya nāma deviyā suppbuddhe nāma kumāre uppanne suvaṇṇasivikāya uyyānadassanattāya gantvā devadattāni kāsāyāni gahetvā pabbaji. Taṃ sattattiṃsasahassāni anupabbajimṃsu. Atha so tehi parivuto cha māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya sucittanigame sandissamā-nasarīrāya sirivaḍḍhanāya nāma dinnaṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ vītināmetvā sāyanhasamaye narindanāgarājena dinnā aṭṭha tiṇamu-ṭṭhiyo gahetvā sālābodhiṃ padakkhiṇato upāgami. Tassāpi sālāssa tadeva pāṭa-lyā pamāṇameva pamāṇaṃ ahosi. Tatheva pupphaphalasirivibhavo veditabbo. So sālāmūlamupagantvā cattālīsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā vigatanīvaraṇaṃ sabbakāmamadāvaraṇaṃ anāvaraṇaññaṃ

paṭilabhitvā- “anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ tattheva vītināmetvā attano kaniṭṭhabhātikassa soṇakumārassa uttarakumārassa ca upanissayasampattiṃ disvā devapathena gantvā anomanagarasamīpe aruṇuyyāne otarivā uyyānapālena kumāre pakkosāpetvā tesam saparivārānaṃ majjhe dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā asītiyā koṭisahasānaṃ paṭhamo abhisamayo ahosi.

Puna janapadacārikaṃ caranto bhagavā tattha tattha dhammaṃ desento sattiyaṃ koṭisahasānaṃ dhammābhisamayo ahosi, so dutiyo abhisamayo ahosi. Anomanagareyeva diṭṭhijālaṃ bhindanto titthiyamānaddhajaṃ pātentō mānamadaṃ viddhaṃsento dhammaddhajaṃ samussayanto navutiyojanavitthatāya manussa-parisāya parimāṇarahitāya devaparisāya yamakapāṭihāriyaṃ katvā devamanusse pasādetvā saṭṭhikoṭiyo dhammāmatena tappesi, so tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Tattheva maṇḍakappamhi, asamo appaṭipuggalo; vessabhū nāma nāmena, loke uppajji nāyako.
2. “Ādittaṃ (..0292) vata rāgaggi, taṇhānaṃ vijitaṃ tadā; nāgoṃ bandhanaṃ chetvā, patto sambodhimuttamaṃ.
3. “Dhammacakkaṃ pavattente, vessabhūlokanāyake; asītikōṭisahasānaṃ, paṭhamābhisamayo ahu.
4. “Pakkante cārikaṃ raṭṭhe, lokajetṭhe narāsabhe; sattatikoṭisahasānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.
5. “Mahādiṭṭhiṃ vinodento, pāṭiheraṃ karoti so; samāgatā naramarū, dasasahassī sadevake.
6. “Mahā-acchariyaṃ disvā, abbhutaṃ lomahaṃsanaṃ; devā ceva manussā ca, bujjhare saṭṭhikoṭiyo”ti.

Tattha **ādittanti** sakalamidaṃ lokattayaṃ sampadittaṃ. **Rāgaggīti** rāgena. **Taṇhānaṃ vijitanti** taṇhānaṃ vijitaṃ raṭṭhaṃ vasavattiṭṭhānanti evaṃ ṇatvāti attho. **Nāgoṃ bandhanaṃ chetvāti** hatthī viya pūtilatābandhanaṃ chinditvā sambodhiṃ patto adhigato. **Dasasahassīti** dasasahassiyaṃ. **Sadevake**ti sadevake loke. **Bujjharēti** bujjhiṃsu.

Soṇuttarānaṃ pana dvinnaṃ aggasāvakānaṃ samāgame pabbajitānaṃ asītiyā arahantasahasānaṃ majjhe māghapuṇṇamāyaṃ pātimokkhaṃ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Yadā pana vessabhunā sabbalokābhibhunā saha pabbajitā sattattiṃsasahasasaṅkhā bhikkhū gaṇato ohīnasamaye pakkantā, te vessabhussa sammāsambuddhassa dhammacakkappavattiṃ sutvā soreyyaṃ nāma nagaraṃ āgantvā bhagavantaṃ addasaṃsu. Tesam bhagavā dhammaṃ desetvā sabbeva te ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā caturaṅgasamannāgatāya parisāya pātimokkhaṃ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi.

Yadā pana nārivāhananagare upasanto nāma rājaputto rajjaṃ kāresi, tassānu-kampāya bhagavā tattha agamāsi, sopi bhagavato āgamaṃ sutvā saparivāro bhagavato paccuggamaṃ katvā nimantetvā mahādānaṃ datvā tassa dhammaṃ sutvā pasannahadayo pabbaji. Taṃ saṭṭhisahasasaṅkhā purisā (..0293)

anupabbajiṃsu. Te tena saddhiṃ arahattaṃ pāpuṇiṃsu. So tehi parivuto
vessabhū bhagavā pātimokkhaṃ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-
7. “Sannipātā tayo āsuṃ, vessabhussa mahesino;

khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.

8. “Asītibhikkhusahassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo;
sattatibhikkhusahassānaṃ, dutiyo āsi samāgamo.
9. “Saṭṭhibhikkhusahassānaṃ, tatiyo āsi samāgamo;
jarādibhayatītānaṃ, orasānaṃ mahesino”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto sarabhavatīnagare paramapiyadassano sudassano nāma rājā hutvā vessabhumhi lokanāyake sarabhanagaramupagate tassa dhammaṃ sutvā pasannahadayo dasanakhasamodhānasamujjalaṃ jalajāmalāvikalakamalamakulasadisamañjaliṃ sirasi katvā buddhappamukhassa saṅghassa sacīvaraṃ mahādānaṃ datvā tattheva bhagavato nivāsathāya gandhakuṭiṃ katvā taṃ parikkhipitvā vihārasahassaṃ kāretvā sabbañca vibhavajātaṃ bhagavato sāsane pariccajitvā tassa santike pabbajitvā ācāraguṇasampanno terasadhutaṅgesu nirato bodhisambhārapariyesanāya rato buddhasāsanābhirato vihāsi. Sopi taṃ bhagavā byākāsi- “anāgate ito ekattiṃsakappe ayaṃ gotamo nāma buddho bhavissati”ti. Tena vuttaṃ-

10. “Ahaṃ tena samayena, sudassano nāma khattiyo;
nimantetvā mahāvīraṃ, dānaṃ datvā mahārahaṃ;
annapānena vatthena, sasaṅghaṃ jinapūjayiṃ.
11. “Tassa buddhassa asamassa, cakkam vattitamuttamaṃ;
sutvāna paṇitaṃ dhammaṃ, pabbajjamabhirocayiṃ.
12. “Mahādānaṃ pavattetvā, rattindivamatandito;
pabbajjaṃ guṇasampannaṃ, pabbajiṃ jinasantike.
13. “Ācāraguṇasampanno, vattasīlasamāhito;
sabbaññutaṃ gavesanto, ramāmi jinasāsane.
14. “Saddhāpītiṃ (..0294) upagantvā, buddhaṃ vandāmi sattharaṃ;
pīti uppajjati mayhaṃ, bodhiyāyeva kāraṇā.
15. “Anivattamānasam ṇatvā, sambuddho etadabravi;
ekattiṃse ito kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
16. “Ahu kapilavhayā rammā ...pe... hessāma sammukhaṃ imaṃ.
17. “Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ;
uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ, dasapāramipūriyā”ti.

Tattha **cakkam vattitanti** dhammacakkaṃ pavattitaṃ. **Paṇitaṃ dhammanti** uttarimanussadhammaṃ. **Pabbajjaṃ guṇasampannanti** ṇatvā pabbajinti attho. **Vattasīlasamāhitoti** vattesu ca sīlesu ca samāhito. Tesam tesam pūraṇe samāhitoti attho. **Ramāmīti** abhiramiṃ. **Saddhāpītinti** saddhañca pītiñca upagantvā. **Vandāmīti** abhivandiṃ, atītatthe vattamānavacanaṃ daṭṭhabbaṃ. **Sattharanti** satthāraṃ. **Anivattamānasanti** anosakkiyamānamānasam.

Tassa pana bhagavato anomaṃ nāma nagaraṃ ahosi. Suppatīto nāmassa pitā khattiyo, yasavatī nāma mātā, soṇo ca uttaro ca dve aggasāvaka, upasanto nāmu-
paṭṭhāko, rāmā ca samālā ca dve aggasāvikā, sālarukkho bodhi, sarīraṃ saṭṭhiha-
tthubbedhaṃ ahosi. Saṭṭhivassasahassāni āyu, sucittā nāmassa bhariyā, suppa-
buddho nāmassa putto, suvaṇṇasivikāya nikkhami. Tena vuttaṃ-

18. “Anomaṃ nāma nagaraṃ, suppatīto nāma khattiyo;
mātā yasavatī nāma, vessabhussa mahesino.
23. “Soṇo ca uttaro ceva, ahesuṃ aggasāvaka;
upasanto nāmupaṭṭhāko, vessabhussa mahesino.
24. “Rāmā ceva samālā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
bodhi tassa bhagavato, mahāsāloti vuccati.
25. “Soṭṭhiko (..0295) ceva rammo ca, ahesuṃ aggupaṭṭhakā;
gotamī sirimā ceva, ahesuṃ aggupaṭṭhikā.
26. “Saṭṭhiratanamubbedho, hemayūpasamūpamo;
kāyā niccharatī rasmi, rattiṃva pabbate sikhī.
27. “Saṭṭhivassasahassāni, āyu tassa mahesino;
tāvata tiṭṭhamāno so, tāresi, janataṃ bahuṃ.
28. “Dhammaṃ vitthārikaṃ katvā, vibhajitvā mahājanaṃ;
dhammanāvaṃ ṭhapetvāna, nibbuto so sasāvako.
29. “Dassaneyyaṃ sabbajanaṃ, vihāraṃ iriyāpathaṃ;
sabbam tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **hemayūpasamūpamoti** suvaṇṇatthambhasadisoti attho. **Niccharatīti** ito cito ca sandhāvati. **Rasmīti** pabhārasmi. **Rattiṃva pabbate sikhīti** rattiyaṃ pabbatamatthake aggi viya. Raṃsivijjotā tassa kāyeti attho. **Vibhajitvāti** vibhāgaṃ katvā, ugghaṭṭitādivasena sotāpannādivasena cāti attho. **Dhammanāvanti** aṭṭhaṅgama-ggasāṅkhātaṃ dhammanāvaṃ, caturghanittharaṇatthāya ṭhapetvāti attho. **Dassaneyyanti** dassaniyo. **Sabbajananti** sabbo jano, sasāvakasaṅgho sammāsambuddhoti attho. **Vihāranti** vihāro, sabbattha paccatte upayogavacanaṃ daṭṭhabbaṃ. Vessabhū kira bhagavā usabhavatīnagare kheme migadāye parinibbāyi. Dhātuyo panassa vippakiriṃsu.

“Usabhavatipure puruttame, jinavasabho bhagavā hi vessabhū;
upavanavihare manorame, nirupadhisesamupāgato kirā”ti.
Sesaṃ sabbattha gāthāsu pākaṭamevāti.

Vessabhūbuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ekavīsatiso buddhavaṃso.

24. Kakusandhabuddhavaṃsavaṇṇanā

Vessabhumhi (..0296) sayambhumhi parinibbute tasmīṃ pana kappe atikkante ekūnattiṃsakappesu jinadivasakarā nuppajjiṃsu. Imasmīṃ pana bhaddakappe cattāro buddhā nibbattiṃsu. Katame cattāro? **Kakusandho koṇāgamano kassapo amhākaṃ buddhoti. Metteyyo** pana bhagavā uppajjissati. Evamayaṃ kappo pañcahi buddhuppādehi paṭimaṇḍitattā bhaddakappoti bhagavatā vaṇṇito. Tattha

kakusandho nāma bhagavā pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattivā tato cavitvā khemavatīnagare khemañkarassa nāma rañño atthadhammānusāsakassa aggida-ttassa nāma purohitassa aggamahesiyā visākhāya nāma brāhmaṇiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. Yadā pana khattiyā brāhmaṇe sakkaronti garukaronti mānenti pūjenti, tadā bodhisattā brāhmaṇakule nibbattanti.

Yadā pana brāhmaṇā khattiye sakkaronti garukaronti mānenti pūjenti, tadā khattiyakule uppajjanti. Tadā kira brāhmaṇā khattiyehi sakkarīyanti garukarīyanti, tasmā saccasandho kakusandho bodhisatto vibhavasirisamudayenākule anākule brāhmaṇakule dasasahassilokadhātum unṇādentō kampayanto udapādi. Heṭṭhā vuttappakārāni pāṭihāriyāni nibbattiṃsu. Tato dasannaṃ māsānaṃ accayena khemavatuyyāne mātukucchito suvaṇṇalatāto aggijālo viya nikkhami. So cattāri vassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tassa kira kāmakāmaṇṇakāmasuddhinā-makā tayo pāsādā ahesuṃ. Rocinībrāhmaṇīpamukhāni tiṃsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā rociniyā brāhmaṇiyā anuttare uttare nāma kumāre uppanne payuttena ājaññarathena mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ cattālīsahassāni anupabbajiṃsu. So tehi parivuto aṭṭha māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya sucirindhanigame vajirindhabrāhmaṇassa dhītāya dinnāṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā khadiravane divāvihāraṃ katvā sāyanhasamaye subhaddena nāma yavapālakena upanītā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā sirīsabodhiṃ pāṭaliyā (..0297) vuttappamaṇaṃ dibbagandhaṃ upavāya-mānaṃ upagantvā catuttiṃsahatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā sambodhiṃ patvā- “anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ vītināmetvā attanā saha pabbajitānaṃ cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ saccappaṭivedhasamatthataṃ disvā ekāheneva makilanagarasamīpe sambhūtaṃ isipatanaṃ nāma migadāyaṃ pavisitvā tesāṃ majjhagato bhagavā dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā cattālīsāya koṭisahas-sānaṃ paṭhamo dhammābhisamayo ahosi.

Puna kaṇṇakujjanagaradvāre mahāsālarukkhamūle yamakapāṭihāriyaṃ katvā tiṃsakoṭisahas-sānaṃ dhammacakkhuṃ uppādesi, so dutiyo abhisamayo ahosi. Yadā pana khemavatīnagarassāvidūre aññatarasmiṃ devāyatane abhīmatanaradevo naradevo nāma yakkho dissamānamanussasārīro hutvā kantāramajjhe ekassa kamalakuvalayuppālasamalaṅkatasalilasītalassa paramamadhurasisiravārīno sabbajanasurabhiramassa sarassa samīpe ṭhatvā kamalakuvalayakallahārādīhi satte upalāpetvā manusse khādati. Tasmīṃ magge pacchinne janasampātara-hite mahā-aṭaviṃ pavisitvā tattha sampatte satte khādati. So lokavissuto mahāka-ntāramaggo ahosi. Ubhatokantāradvāre kira mahājanakāyo sannipatitvā kantāra-nittharaṇatthāya aṭṭhāsi. Atha vigatabhavabandho kakusandho sathā ekadivasāṃ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento ñāṇajālāssa antogataṃ taṃ mahesakkaṃ naradevayakkhaṃ tañca janasamūhamaddasa. Disvā ca pana gaganatalena gantvā tassa janakāyassa passantasseva bhagavā anekavihitāṃ pāṭihāriyaṃ karonto tassa naradevayakkhassa bhavane otarivā

tassa maṅgalapallaṅke nisīdi.

Atha kho so manussabhakkho yakkho chabbaṅṅarasmiyo vissajjentaṃ indadhānuparivutamiva divasakaraṃ munidivasakaraṃ pavanapathenāgacchantaṃ disvā-
“dasabalo mamānukampāya idhāgacchatī”ti pasannahadayo attano parivāraya-
kkhehi saddhiṃ anekamigagaṇavantaṃ himavantaṃ gantvā nānāvaṅṅaga-
ndhāni jalajathalajāni kusumāni paramamanoramāni sugandhagandhe samāha-
ritvā attano (..0298) pallaṅke nisinnaṃ vigatarandhaṃ kakusandhaṃ lokanāyakaṃ
mālāgandhavilepanādīhi pūjayitvā thutisaṅgītāni pavattento sirasi añjaliṃ katvā
namassamāno aṭṭhāsi. Tato manussā taṃ pāṭihāriyaṃ disvā

pasannahadayā samāgama bhagavantaṃ parivāretvā namassamānā aṭṭhaṃsu. Atha appaṭisandho kakusandho bhagavā abhipūjitanaradevayakkhaṃ naradevayakkhaṃ kammaphalasambandhadassanena samuttejetvā nirayakathāya santāsetvā catusaccakathaṃ kathesi, tadā aparimitānaṃ sattānaṃ dhammābhisamayo ahosi, ayaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Vessabhussa aparena, sambuddho dvipaduttamo; kakusandho nāma nāmena, appameyyo durāsado.
2. “Ugghāṭetvā sabbabhavaṃ, cariyāya pāramiṃ gato; sihova pañjaraṃ bhettvā, patto sambodhimuttamaṃ.
3. “Dhammacakkaṃ pavattente, kakusandhe lokanāyake; cattālīsakoṭisahassānaṃ, dhammābhisamayo ahu.
4. “Antalikkhamhi ākāse, yamakaṃ katvā vikubbaṃ; tiṃsakoṭisahassānaṃ, bodhesi devamānuse.
5. “Naradevassa yakkhassa, catusaccappakāsane; dhammābhisamayo tassa, gaṇanāto asaṅkhiyo”ti.

Tattha **ugghāṭetvāti** samūhanitvā. **Sabbabhavanti** sabbam navavidham bhavam, bhavuppattinimittam kammanti attho. **Cariyāya pāramiṃ gatoti** sabbapāramīnaṃ pūraṇavasena pāram gato. **Sihova pañjaraṃ bhettvāti** siho viya pañjaraṃ munikuñjaro bhavapañjaraṃ vināsetvāti attho. Kakusandhassa viddhastabhavabandhanassa ekova sāvakasannipāto ahosi. Kaṇṇakujjanagare isipatane migadāye attanā saha pabbajitehi cattālīsāya arahantasahashehi parivuto māghapuṇṇamāyaṃ bhagavā pātimokkhaṃ uddisi. Tena vuttaṃ-

6. “Kakusandhassa (..0299) bhagavato, eko āsi samāgamo; khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
7. “Cattālīsasahassānaṃ, tadā āsi samāgamo; dantabhūmimanuppattānaṃ, āsavāriṅgaṇakkhayā”ti.

Tadā amhākaṃ bodhisatto khemo nāma rājā hutvā buddhappamukhassa saṅghassa pattacīvaraṃ mahādānaṃ datvā añjanādīni sabbabhesajjāni ca adāsi. Aññañca samaṇaparikkhāraṃ datvā tassa dhammadesanaṃ sutvā pasannahadayo hutvā bhagavato santike pabbaji. So pana satthā- “anāgate imasmimyeva kappe buddho bhavissati”ti byākāsi. Tena vuttaṃ-

8. “Ahaṃ tena samayena, khemo nāmāsi khattiyo; tathāgate jinaputte, dānaṃ datvā anappakaṃ.
9. “Pattañca cīvaraṃ datvā, añjanaṃ madhulaṭṭhikaṃ; imetaṃ patthitaṃ sabbam, paṭiyādemī varaṃ varaṃ.
10. “Sopi maṃ buddho byākāsi, kakusandho vināyako; imamhi bhaddake kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
11. “Ahu kapilavhayā rammā ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.
13. “Nagaraṃ khemavati nāma, khemo nāmāsahaṃ tadā; sabbaññutaṃ gavesanto, pabbajiṃ tassa santike”ti.

Tattha **añjanaṃ** pākaṭameva. **Madhulaṭṭhikanti** yaṭṭhimadhukaṃ. **Imetanti** imaṃ etaṃ. **Patthitanti** icchitaṃ. **Paṭiyādemīti** dajjāmi, adāsinti attho. **Varaṃ varanti**

seṭṭhaṃ seṭṭhanti attho. “Yadetaṃ patthitan” tipi pāṭho, tassa yaṃ icchati, etaṃ sabbam adāsinti attho. Ayaṃ sundarataro.

Tassa pana adandhassa kakusandhassa bhagavato khemaṃ nāma nagaram ahosi. Aggidatto nāma brāhmaṇo pitā, visākhā nāma brāhmaṇī mātā, vidhuro ca sañjīvo ca dve aggasāvaka, buddhijo nāmupaṭṭhāko, sāmā ca campā ca dve aggasāvikā, mahāsirīsaruḅkho bodhi, sarīraṃ cattālīsahatthubbedham ahosi, samantā dasayojanāni sarīrapabhā niccharati (..0300), cattālīsavassasahassāni āyu, bhariyā panassa rocini nāma brāhmaṇī, uttaro nāma putto, ājaññarathena nikkhami. Tena vuttaṃ-

14. “Brāhmaṇo aggidatto ca, āsi buddhassa so pitā;
visākhā nāma janikā, kakusandhassa satthuno.
15. “Vasate tattha kheme pure, sambuddhassa mahākulaṃ;
narānaṃ pavaraṃ seṭṭhaṃ, jātimantaṃ mahāyasaṃ.
20. “Vidhuro ca sañjīvo ca, ahesuṃ aggasāvaka;
buddhijo nāmupaṭṭhāko, kakusandhassa satthuno.
21. “Sāmā ca campānāmā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
bodhi tassa bhagavato, sirīsoti pavuccati.
23. “Cattālīsaratanaṃ, accuggato mahāmuni;
kanakappabhā niccharati, samantā dasayojanaṃ.
24. “Cattālīsavassasahassāni, āyu tassa mahesino;
tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
25. “Dhammāpaṇaṃ pasāretvā, naranārīnaṃ sadevake;
naditvā sīhanādaṃva, nibbuto so sasāvako.
26. “Aṭṭhaṅgavacanasampanno, acchiddāni nirantaraṃ;
sabbam tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **vasate tattha kheme pureti** ayaṃ gāthā kakusandhassa jātanagarasanda-
ssanattaṃ vuttāti veditabbā. **Mahākulanti** uditoditaṃ bhagavato pitukulaṃ. **Narānaṃ pavaraṃ seṭṭhanti** jātivaseṇa sabbamanussānaṃ pavaraṃ seṭṭhanti attho. **Jātimantanti** abhijātivantaṃ, uttamābhijātaṃ. **Mahāyasanti** mahāparivāraṃ, kiṃ taṃ buddhassa mahākulaṃ? Tattha mahākulaṃ kheme pure vasatetipadena sambandho daṭṭhabbo.

Samantā dasayojananti samantato dasa yojanāni pharivā niccakālaṃ sarīrato nikkhamitvā suvaṇṇavaṇṇā pabhā niccharatīti attho. **Dhammāpaṇanti** (..0301) dhammasaṅkhātaṃ āpaṇaṃ. **Pasāretvāti** bhaṇḍavikkiṇanattaṃ nānābhaṇḍasamiddhamāpaṇaṃ viya dhammāpaṇaṃ pasāretvāti attho. **Naranārīnanti** veneyyanaranārīnaṃ jhānasamāpattimaggaphalaratanavisesādhigamatthāya. **Sīhanādaṃ vāti** sīhanādaṃ viya, abhayanādaṃ naditvā. **Aṭṭhaṅgavacanasampannoti** aṭṭhaṅgasamannāgatasaro satthā. **Acchiddānīti** chiddādibhāvarahitāni silāni acchiddāni asabalāni akammāsāni. Atha vā acchiddāni avivarāni sāvakayugaḷādīni. **Nirantaraṃ** satataṃ sabbakālaṃ. **Sabbam tamantarahitanti** satthā ca sāvakayugaḷādīni ca taṃ sabbam munibhāvamupagantvā adassanabhāvamupagatanti attho.

“Apetabandho kakusandhabuddho, adandhapañño gatasabbarandho;

tilokasandho kira saccasandho, kheme pane vāsamakappayittha”.
Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Kakusandhabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito bāvīsatimo buddhavaṃso.

25. Koṇāgamanabuddhavaṃsavaṇṇanā

Kakusandhassa pana bhagavato aparabhāge tassa sāsane ca antarahite sattesu tiṃsavassasahassāyukesu jātesu parahitakoṇāgamano **koṇāgamano** nāma satthā loke udapādi. Atha vā kanakāgamanato koṇāgamano nāma satthā loke udapādi. Tattha ka-kārassa ko-ādesaṃ katvā na-kārassa ṇādesaṃ katvā ekassa ka-kārassa lopamaṃ katvā niruttinayena kanakassa kanakādi-ābharaṇassa āgamaṃ pavassanaṃ yassa bhagavato uppannakāle so koṇāgamano nāma. Ettha pana āyu anupubbena parihīnasadisamaṃ kataṃ, na evamaṃ parihīnaṃ, puna vaḍḍhitvā parihīnanti veditabbaṃ. Kathamaṃ? Imasmiṃyeva kappe kakusandho bhagavā cattālīsavassasahassāyukakāle nibbatta, taṃ (..0302) pana āyu parihāyamānaṃ dasavassakālaṃ patvā puna asaṅkhyeyyaṃ patvā tato parihāyamānaṃ tiṃsavassasahassāyukakāle ṭhitaṃ, tadā koṇāgamano bhagavā loke uppannoti veditabbo.

Sopi pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattitvā tato cavitvā sobhavatīnagare yaññadattassa brāhmaṇassa bhariyāya rūpādīhi guṇehi anuttarāya uttarāya nāma brāhmaṇiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ māsānaṃ accayena subhavatī-uyyāne mātukucchito nikkhami. Jāyamāne pana tasmīṃ sakalajambudīpe devo kanakavassaṃ vassi. Tenassa kanakāgamanakāraṇattā “kanakāgamano”ti nāmamakamaṃsu. Taṃ panassa nāmaṃ anukkamena pariṇamamānaṃ koṇāgamano”ti jātaṃ. So pana tīṇi vassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Tusita-santusita-santuṭṭhanāmakā panassa tayo pāsādā ahesuṃ. Rucigattābrāhmaṇīpamukhāni soḷasa itthisahassāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā rucigattāya brāhmaṇiyā satthavāhe nāma putte uppanne hatthikkhandhavaragato hatthiyānena mahābhinikkhamaṃ nikkhamitvā pabbaji. Taṃ tiṃsapurisasahassāni anupabbajimsu. So tehi parivuto cha māse padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāyaṃ aggisonabrāhmaṇassa dhītāya aggisonabrāhmaṇakumāriyā dinnamaṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā khadiravane divāvihāraṃ katvā sāyanhasamaye jaṭatindukena nāma yavapālena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā udumbarabodhiṃ puṇḍarīke vuttappamāṇamaṃ phalavi-bhūtisampannaṃ dakkhiṇato upagantvā vīsatihatthavitthataṃ tiṇasantharaṃ santharitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā mārabalaṃ viddhamaṃsetvā dasabalaññāni paṭilābhitvā- “anekajātiamaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udā-

netvā sattasattāhaṃ vītināmetvā attanā saha pabbajitānaṃ tiṃsabhikkhusaha-
ssānaṃ upanissayasampattiṃ disvā gaganapathena gantvā sudassananagarasa-
mīpe isipatane migadāye otarivā tesāṃ majjhagato dhammacakkaṃ pavattesi,
tadā tiṃsakoṭṭisahassānaṃ paṭhamābhisamayo ahosi.

Puna sundaranagaradvāre mahāsālarukkhamūle yamakapāṭihāriyaṃ katvā
vīsatiakoṭṭisahassānaṃ dhammāmataṃ pāyesi, so dutiyo abhisamayo ahosi. Attano
mātaraṃ uttaraṃ pamukhaṃ katvā dasasu

cakkavāḷasahasu (..0303) devatānaṃ samāgatānaṃ abhidhammapiṭakaṃ desente bhagavati dasannaṃ koṭisahassānaṃ tatiyo abhisamayo ahoṣi. Tena vuttaṃ-

1. “Kakusandhassa aparena, sambuddho dvipaduttamo; koṇāgamaṇo nāma jino, lokajeṭṭho narāsabho.
2. “Dasa dhamme pūrayitvāna, kantāraṃ samatikkami; pavāhiya malaṃ sabbam, patto sambodhimuttamaṃ.
3. “Dhammacakkaṃ pavattente, koṇāgamanānāyake; tiṃsakoṭisahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahu.
4. “Pāṭihīraṃ karonte ca, paravādappamaddane; vīsakoṭisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.
5. “Tato vikubbaṃ katvā, jino devapuraṃ gato; vasate tattha sambuddho, silāya paṇḍukambale.
6. “Pakaraṇe satta desento, vassaṃ vasati so muni; dasakoṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **dasa dhamme pūrayitvānā**ti dasa pāramidhamme pūrayitvā. **Kantāraṃ samatikkamī**ti jātikantāraṃ samatikkami. **Pavāhiyā**ti pavāhetvā. **Malaṃ sabbanti** rāgādimalattayaṃ. **Pāṭihīraṃ karonte ca, paravādappamaddaneti** paravādivādappamaddane, bhagavati pāṭihīriyaṃ karonteti attho. **Vikubbananti** vikubbaniddhiṃ, sundaranagaradvāre yamakapāṭihīriyaṃ katvā devapuraṃ gato tattha paṇḍukambalasilāyaṃ vasi. Kathaṃ vasīti? **Pakaraṇe satta desentoti** tattha devānaṃ satta-pakaraṇasaṅkhātāṃ abhidhammapiṭakaṃ desento vasi. Evaṃ tattha abhidhammaṃ desente bhagavati dasakoṭisahassānaṃ devānaṃ abhisamayo ahoṣīti attho.

Parisuddhapāramipūraṇāgamanassa koṇāgamanassapi eko sāvakasannipāto ahoṣi. Surindavatīnagare surindavatuyyāne viharanto bhīyyasassa (..0304) rājaputtassa ca uttarassa ca rājaputtassa dvinnampi tiṃsasahasaparivārānaṃ dhammaṃ desetvā sabbeva te ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā tesam majjha-gato māghapuṇṇamāyaṃ pātimokkhaṃ uddisi. Tena vuttaṃ-

7. “Tassāpi devadevassa, eko āsi samāgamo; khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.
8. “Tiṃsabhikkhusahassānaṃ, tadā āsi samāgamo; oghānamatikkantānaṃ, bhijjitānañca maccuyā”ti.

Tattha **oghānanti** kāmoghādīnaṃ, catunnamoghānametaṃ adhivacanaṃ. Yassa pana te saṃvijjanti, taṃ vaṭṭasmiṃ ohananti osīdāpentīti oghā, tesam oghānaṃ, upayogathe sāmivacanaṃ daṭṭhabbaṃ. Catubbidhe oghe atikkantānanti attho. **Bhijjitānanti** etthāpi eseva nayo. **Maccuyā**ti maccuno.

Tadā amhākaṃ bodhisatto mithilanagare pabbato nāma rājā ahoṣi, tadā “saraṇagatasabbapāṇāgamaṃ koṇāgamaṃ mithilanagaramanuppattan”ti sutvā saparivāro rājā paccuggantvā vanditvā dasabalaṃ nimantetvā mahādānaṃ datvā tattha bhagavantaṃ vassāvāsathāya yācitvā temāsaṃ sasāvakaṃsaṅghaṃ satthāraṃ upaṭṭhahitvā pattuṇṇacīnapaṭṭakambalakoseyyadukūlakappāsikādīni

mahagghāni ceva sukhumavatthāni ca suvaṇṇapādukā ceva aññañca bahupari-
kkhāramadāsi. Sopi naṃ bhagavā byākāsi- “imasmiṃyeva bhaddakappe ayaṃ
buddho bhavissati”ti. Atha so mahāpuriso tassa bhagavato byākaraṇaṃ sutvā
mahārajaṃ pariccajivā tasseva bhagavato santike pabbaji. Tena vuttaṃ-

9. “Ahaṃ tena samayena, pabbato nāma khattiyo;
mittāmaccehi sampanno, anantabalavāhano.
10. “Sambuddhadassanaṃ gantvā, sutvā dhammamanuttaraṃ;
nimantetvā sajinasaṅghaṃ, dānaṃ datvā yadicchakaṃ.
11. “Pattuṇṇaṃ cīnapaṭṭaṅca, koseyyaṃ kambalampi ca;
suvaṇṇapādukañceva, adāsiṃ satthusāvake.
12. “Sopi (..0305) maṃ buddho byākāsi, saṅghamajjhe nisīdiya;
imamhi bhaddake kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
13. “Ahu kapilavhayā rammā ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.
14. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayiṃ;
uttariṃ vatamadhiṭṭhāsiṃ dasapāramipūriyā.
15. “Sabbaññutaṃ gavesanto, dānaṃ datvā naruttame;
ohāyāhaṃ mahārajaṃ, pabbajiṃ jinasantike”ti.

Tattha **anantabalavāhanoti** bahukaṃ anantaṃ mayhaṃ balaṃ assahatthi-ā-
dikaṃ vāhanañcāti attho. **Sambuddhadassananti** sambuddhadassanathāya. **Yadi-
cchakanti** yāvadicchakaṃ buddhappamukhaṃ saṅghaṃ catubbidhena āhārena
“alamalan”ti pavārāpetvā, hatthena pidahāpetvāti attho. **Satthusāvaketi** satthuno
ceva sāvakānañca adāsiṃ. **Naruttameti** naruttamassa. **Ohāyāti** pahāya paricca-
jivā.

Tassa pana koṇāgamanassa bhagavato sobhavatī nāma nagaraṃ ahosi, yañña-
datto nāma brāhmaṇo pitā, uttarā nāma brāhmaṇī mātā, bhiyyaso ca uttaro cāti
dve aggasāvakā, sotthijo nāmupaṭṭhāko, samuddā ca uttarā ca dve aggasāvikā,
udumbararukkho bodhi, sarīraṃ tiṃsahatthubbedhaṃ ahosi, tiṃsavassasaha-
ssāni āyu, bhariyā panassa rucigattā nāma brāhmaṇī, satthavāho nāma putto,
hatthiyānena nikkhami. Tena vuttaṃ-

16. “Nagaraṃ sobhavatī nāma, sobho nāmāsi khattiyo;
vasate tattha nagare, sambuddhassa mahākulaṃ.
17. “Brāhmaṇo yaññadatto ca, āsi buddhassa so pitā;
uttarā nāma janikā, koṇāgamanassa satthuno;
22. “Bhiyyaso uttaro nāma, ahesuṃ aggasāvakā;
sotthijo nāmupaṭṭhāko, koṇāgamanassa satthuno.
23. “Samuddā (..0306) uttarā ceva, ahesuṃ aggasāvikā;
bodhi tassa bhagavato, udumbaroti pavuccati.
25. “Uccattanena so buddho, tiṃsahatthasamuggato;
ukkāmukhe yathā kambu, evaṃ raṃsīhi maṇḍito.
26. “Tiṃsavassasahasāni, āyu buddhassa tāvade;
tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
27. “Dhammacetiṃ samussetvā, dhammadussavibhūsitāṃ;

dhammapupphaguḷaṃ katvā, nibbuto so sasāvako.

28. “Mahāvilāso tassa jano, siridhammappakāsano;
sabbaṃ tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **ukkāmukheti** kammāruddhane. Yathā **kambūti** suvaṇṇanikkhaṃ viya.

Evaṃ raṃsīhi maṇḍitoti evaṃ rasmīhi paṭimaṇḍito samalaṅkato. **Dhammacetiṃ samussetvāti** sattattiṃsabodhipakkhiyadhammamayaṃ cetiyaṃ paṭiṭṭhāpetvā. **Dhammadussavibhūsitanti** catusaccadhammapaṭākavibhūsitāṃ. **Dhammapupphaguḷaṃ katvāti** dhammamayapupphamālāguḷaṃ katvā. Mahājanassa vipassanācetiyaṅgaṇe ṭhitassa namassanattāya dhammacetiyaṃ paṭiṭṭhāpetvā sasāvaka-saṅgho satthā parinibbāyīti attho. **Mahāvilāso**ti mahā-iddhivilāsapatto. **Tassāti** tassa bhagavato. **Janoti** sāvaka-jano. **Siridhammappakāsano**ti lokuttaradhammappakāsano so bhagavā ca sabbaṃ tamantarahitanti attho.

“Sukhena koṇāgamano gatāsavo, vikāmapāṇāgamano mahesī;
vane viveke sirināmadheyye, visuddhavaṃsāgamano vasittha”.

Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Koṇāgamanabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito tevīsatiso buddhavaṃso.

26. Kassapabuddhavaṃsavaṇṇanā

Koṇāgamanassa (..0307) pana bhagavato aparabhāge tassa sāsane ca antarahite tiṃsavassasahassāyukā sattā anupubbena parihāyitvā dasavassāyukā hutvā puna vaḍḍhitvā aparimitāyukā hutvā puna anupubbena parihāyitvā vīsativassasahassāyukesu sattesu jātesu anekamanussapo **kassapo** nāma satthā loke udapādi (su. ni. aṭṭha. āmakagandhasuttavaṇṇanā). So pāramiyo pūretvā tusitapure nibbattitvā tato cavitvā bārāṇasīnagare brahmadattassa nāma brāhmaṇassa vipulaguṇavatiyā dhanavatiyā nāma brāhmaṇiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā dasannaṃ māsānaṃ accayena isipatane migadāye mātukucchito nikkhami. Gotta-vasena panassa “kassapakumāro”ti nāmamakāṃsu. So dve vassasahassāni agāraṃ ajjhāvasi. Haṃsavā yasavā sirinandoti tassa tayo pāsādā ahesuṃ. Sunandā nāma brāhmaṇippamukhāni aṭṭhacattālīsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṃ.

So cattāri nimittāni disvā sunandāya brāhmaṇiyā vijitasene nāma putte uppanne uppannasamvego “mahābhinikkhamaṇaṃ nikkhamissāmī”ti cintesi. Athassa parivitakkasamanantameva pāsādo kulālacakkamiva bhamitvā gaganatalamabbhuggantvā paramarucirakaranikaro saradasamayaranikaro viya tārāgaṇaparivuto anekanasarataparivuto gaganatalamalaṅkaronto viya puññānubhāvaṃ pakāsento viya janayanahadayāni ākaḍḍhento viya rukkhaggāni paraṃ sobha-

yamāno viya ca gantvā nigrodhabodhiṃ majjhekatvā bhūmiyaṃ patiṭṭhahi. Atha bodhisatto mahāsatto pathaviyaṃ patiṭṭhahitvā devadattaṃ arahattaddhamā-dāya pabbaji. Tassa nāṭakitthiyo pāsādā otarivā aḍḍhagāvutaṃ maggaṃ gantvā saparivārā senāsannivesaṃ katvā nisīdiṃsu. Tato itthiparicārike ṭhapetvā sahā-gatā sabbe pabbajiṃsu.

Mahāpuriso kira sattāhaṃ tehi parivuto padhānacariyaṃ caritvā visākhapuṇṇamāya sunandāya nāma brāhmaṇiyā dinnam madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā khadiravane divāvihāraṃ katvā sāyanhasamaye somena nāma yavapālakena upanītā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā nigrodhabodhiṃ upagantvā pañcadasahatthāyāmavittataṃ (..0308) tiṇasantharaṃ santharivā tattha nisīditvā abhisambodhiṃ pāpuṇitvā- “anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti udānaṃ udānetvā sattasattāhaṃ vītināmetvā attanā saha pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ koṭiyā upanissayasampattiṃ disvā gaganatalena gantvā bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye ota-ritvā tehi parivuto tattha dhammacakkaṃ pavattesi. Tadā vīsatiyā koṭisahassānaṃ paṭhamo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ-

1. “Koṇāgamanassa aparena, sambuddho dvipaduttamo;
kassapo nāma gottena, dhammarājā pabhaṅkaro.
2. “Sañchadditaṃ kulamūlaṃ, bahvannapānabhojanaṃ;
datvāna yācake dānaṃ, pūrayitvāna mānaṃ;
usabhova āḷakaṃ bhetvā, patto sambodhimuttamaṃ.
3. “Dhammacakkaṃ pavattente, kassape lokanāyake;
vīsakoṭisahassānaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **sañchadditanti** chadditaṃ ujjhitaṃ pariccattaṃ. **Kulamūlanti** kulagharaṃ, aparimitabhogakkhandhaṃ anekakoṭisahassadhanasañcayaṃ dasatanayana-bhavanasadisabhogaṃ atiduccajaṃ tiṇamiva chadditanti attho. **Yācaketī** yācā-kānaṃ datvā. **Āḷakanti** goṭṭhaṃ, yathā usabho goṭṭhaṃ bhinditvā yathāsukhaṃ icchitaṭṭhānaṃ pāpuṇāti, evaṃ mahāpurisopi gehabandhanaṃ bhinditvā abhisambodhiṃ pāpuṇīti attho.

Puna catumāsaṃ janapadacārikaṃ caramāne sathari dasakoṭisahassānaṃ dutiyo abhisamayo ahosi. Yadā pana sundaranagaradvāre asanarukkhamūle yamakapāṭihāriyaṃ karonto dhammaṃ desesi, tadā pañcannaṃ koṭisahassānaṃ tatiyo abhisamayo ahosi. Puna yamakapāṭihāriyaṃ katvā suraripudurabhibhavanane tāvatimsabhavanane sudhammā nāma devasabhā atthi, tattha nisīditvā attano mātaraṃ dhanavatīdeviṃ pamukhaṃ katvā dasasahasilokadhātuyā devatānaṃ anuggahakaraṇatthaṃ sattappakaraṇaṃ abhidhammapiṭakaṃ desento tiṇi devatākoṭisahassāni dhammāmataṃ pāyesi. Tena vuttaṃ-

4. “Catumāsaṃ (..0309) yadā buddho, loke carati cārikaṃ;
dasakoṭisahassānaṃ, dutiyābhisamayo ahu.
5. “Yamakaṃ vikubbaṃ katvā, ñāṇadhātuṃ pakittayi;
pañcakoṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahu.
6. “Sudhammā devapure ramme, tattha dhammaṃ pakittayi;
tiṇikoṭisahassānaṃ, devānaṃ bodhayī jino.
7. “Naradevassa yakkhassa, apare dhammadesane;
etesānaṃ abhisamayā, gaṇanāto asaṅkhiyā”ti.

Tattha **catumāsanti** cātumāse. Ayameva vā pāṭho. **Caratīti** acari. **Yamakaṃ vikubbaṃ katvāti** yamakapāṭihāriyaṃ katvā. **Ñāṇadhātuntī** sabbaññutaññāṇasabhāvaṃ. “Sabbañāṇadhātun”tipi vadanti. **Pakittayīti** mahājanassa pakāsesi. **Sudha-**

mmāti tāvatimsabhavane sudhammā nāma sabhā atthi, tattha nisīditvāti attho. **Dhammanti** abhidhammaṃ.

Tadā kira ānubhāvavijitanaradevo naradevo nāma mahesakkho heṭṭhā vuttanaradevayakkho viya mahiddhiko yakkho ahosi. So jambudīpe ekasmiṃ nagare rañño yādisaṃ rūpaṃ, tādisaṃ rūpasaṅghānaṃ sarakuttiṃ nimminivā taṃ rājānaṃ māretvā khāditvā saha-antepuraṃ rajjaṃ paṭipajjitvā aparimitamaṃsa-bhojano ahosi. So kira itthidhutto ca ahosi. Yadā pana taṃ kusalā chekā itthiyo-“nāyaṃ amhākaṃ rājā, amanusso eso”ti jānanti, tadā so lajjito hutvā tā sabbā khāditvā aññaṃ nagaraṃ paṭipajjati. Evameva so naradevayakkho manusse bhakkhayanto yadā sundaranagarābhimukho agamāsi, tadā taṃ disvā nagaravā-sino manussā maraṇabhayatajjitasantāsā sakanagaraṃ nikkhamitvā tato tato palāyimsu. Atha te manusse palāyamāne disvā kassapadasabalo tassa naradevassa yakkhassa purato aṭṭhāsi. Naradevo evaṃ devadevaṃ ṭhitaṃ disvā vissaraṃ ghoraṃ nādaṃ naditvā bhagavato bhayaṃ uppādetuṃ asakkonto taṃ saraṇaṃ gantvā pañhaṃ pucchi. Pañhaṃ vissajjetvā taṃ dametvā dhamme desiyamāne sampattānaṃ naramarānaṃ gaṇanapathātītānaṃ (..0310) abhisamayo ahosi. Tena vuttaṃ- “**naradevassa yakkhassā**”ti-ādi. Tattha **apare dhammadesa-****neti** aparasmiṃ dhammadesane. **Etesānanti** etesaṃ. Ayameva vā pāṭho.

Tassa pana kassapabhagavato ekova sāvakasannipāto ahosi. Bārāṇasīnagare purohitaputto tisso nāma ahosi. So kassapassa bodhisattassa sarīre lakkhaṇasaṃpattiṃ disvā pituno bhāsato sutvā- “nissamsayaṃ eso mahābhinnikkhamaṃ nikkhamitvā buddho bhavissati, etassāhaṃ santike pabbajitvā saṃsāradukkhato muccissāmi”ti cintetvā suddhamunigaṇavantaṃ himavantaṃ gantvā tāpasapabbajjaṃ pabbaji. Tassa parivārabhūtāni vīsati tāpasasahassāni ahesuṃ. So aparabhāge “kassapakumāro nikkhamitvā abhisambodhiṃ anuppatto”ti sutvā saparivāro āgantvā kassapassa bhagavato santike saparivāro ehibhikkhupabbajjāya pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. Tasmīṃ samāgame kassapo bhagavā māghapuṇṇamāyaṃ pātimokkhaṃ uddisi. Tena vuttaṃ-

8. “Tassāpi devadevassa, eko āsi samāgamo;
khīṇāsavānaṃ vimalānaṃ, santacittāna tādinaṃ.

9. “Vīsabhikkhusahassānaṃ, tadā āsi samāgamo;
atikkantabhavantānaṃ, hirisīlena tādinan”ti.

Tattha **atikkantabhavantānanti** atikkantaputhujjanasotāpannādīnaṃ, sabbesaṃ khīṇāsavānamevāti attho. **Hirisīlena tādīnanti** hiriyā ca sīlena ca sadisānaṃ.

Tadā amhākaṃ bodhisatto jotipālo nāma māṇavo tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū bhūmiyañceva antalikkhe ca pākaṭo ghaṭikārassa kumbhakārassa sahāyo ahosi. So tena saddhiṃ satthāraṃ upasaṅkavitvā tassa dhammakathaṃ sutvā tassa santike pabbaji. So āradhaviṇṇiyo tīṇi piṭakāni uggahetvā vattapaṭipattiyā buddhasāsanāṃ sobhesi. Sopi taṃ satthā byākāsi. Tena vuttaṃ-

10. “Ahaṃ tadā māṇavako, jotipāloti vissuto;
ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.

11. “Lakkhaṇe (..0311) itihāse ca, sadhamme pāramiṃ gato;

bhūmantalikkhakusalo, katavijjo anavayo.

12. “Kassapassa bhagavato, ghaṭikāro nāmupaṭṭhako; sagāravo sappatisso, nibbuto tatiye phale.
13. “Ādāya maṃ ghaṭikāro, upagañchi kassapaṃ jinamaṃ; tassa dhammaṃ suṇitvāna, pabbajim tassa santike.
14. “Āraddhavīriyo hutvā, vattāvattesu kovido; na kvaci parihāyāmi, pūresiṃ jinasāsanamaṃ.
15. “Yāvatā buddhabhaṇitaṃ, navaṅgaṃ jinasāsanamaṃ; sabbaṃ pariyāpuṇitvāna, sobhayim jinasāsanamaṃ.
16. “Mama acchariyaṃ disvā, sopi buddho viyākari; imamhi bhaddake kappe, ayaṃ buddho bhavissati.
17. “Ahu kapilavhayā rammā ...pe... hessāma sammukhā imaṃ.
30. “Tassāpi vacanaṃ sutvā, bhiyyo cittaṃ pasādayim; uttarim vatamadhiṭṭhāsim, dasapāramipūriyā.
31. “Evamahaṃ saṃsaritvā, parivajjento anācaram; dukkarañca kataṃ mayhaṃ, bodhiyāyeva kāraṇā” ti.

Tattha **bhūmantalikkhakusaloti** bhūmisikkhāsu ca antalikkhesu ca joticakkācāre jotivijjāya ca kusaloti attho. **Upaṭṭhakoti** upaṭṭhāyako. **Sappatisso** sappatissayo. **Nibbutoti** vinīto, vissuto vā. **Tatiye phale**ti nimittasattamī, tatiyaphalādhigamahetu nibbutoti attho. **Ādāyāti** maṃ gahetvā. **Vattāvattesu**ti khuddakavattamahāvattesu. **Kovidoti** tesamaṃ pūraṇe kusalo. **Na kvaci parihāyāmi**ti kvacipi silesu vā samādhisa-māpatti-ādīsu vā katthaci kutopi na parihāyāmi, sabbattha me parihāni nāma na vijjatīti dīpeti. “Na koci parihāyāmi” tipi pāṭho, soyevattho.

Yāvatāti (..0312) paricchedavacanametamaṃ, yāvatakanti attho. **Buddhabhaṇi-****tanti** buddhavacanamaṃ. **Sobhayinti** sobhesim pakāsesim. **Mama acchariyanti** mama sammāpaṭipattim aññehi asādhāraṇamaṃ acchariyaṃ abbhutaṃ kassapo bhagavā disvāti attho. **Saṃsaritvāti** saṃsāre saṃsaritvā. **Anācaranti** anācāraṃ akattabbaṃ, akaraṇiyanti attho.

Tassa pana kassapassa bhagavato jātanagaraṃ bārāṇasī nāma ahosi, brahma-datto nāma brāhmaṇo pitā, paramaguṇavatī dhanavatī nāma brāhmaṇī mātā, tisso ca bhāradvājo ca dve aggasāvaka, sabbamitto nāmupaṭṭhāko, anuḷā ca uruveḷā ca dve aggasāvika, nigrodharukkho bodhi, sarīraṃ vīsatihatthubbedhaṃ ahosi, vīsati-vassasahassāni āyu, sunandā nāmassa aggamahesī, vijitaseno nāma putto, pasā-dayānena nikkhami. Tena vuttaṃ-

32. “Nagaraṃ bārāṇasī nāma, kikī nāmāsi khattiyo; vasate tattha nagare, sambuddhassa mahākulaṃ.
33. “Brāhmaṇo brahmadattova, āsi buddhassa so pitā; dhanavatī nāma janikā, kassapassa mahesino.
38. “Tisso ca bhāradvājo ca, ahesuṃ aggasāvaka; sabbamitto nāmupaṭṭhāko, kassapassa mahesino.

39. “Anuḷā uruveḷā ca, ahesuṃ aggasāvīkā;
bodhi tassa bhagavato, nigrodhoti pavuccati.
41. “Uccattanena so buddho, vīsātiratanuggato;
vijjulatṭhīva ākāse, candova gahapūrito.
42. “Vīsativassasahassāni, āyu tassa mahesino;
tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.
43. “Dhammataḷākaṃ māpayitvā, sīlaṃ datvā vilepanaṃ;
dhammadussaṃ nivāsetvā, dhammamālaṃ vibhajjiya.
44. “Dhammavimalamādāsaṃ (..0313), ṭhapayitvā mahājane;
keci nibbānaṃ patthentā, passantu me alaṅkaraṃ.
45. “Sīlakañcukaṃ datvāna, jhānakavacavammitaṃ;
dhammacammaṃ pārupitvā, datvā sannāhamuttamaṃ.
46. “Satiphalakaṃ datvāna, tikhiṇaṃ ñāṇakuntimaṃ;
dhammakhaggavaraṃ datvā, sīlasaṃsaggamaddanaṃ.
47. “Tevijjābhūsaṇaṃ datvāna, āveḷaṃ caturo phale;
chaḷabhiññābharaṇaṃ datvā, dhammapupphapiḷandhanaṃ.
48. “Saddhammapaṇḍaracchattaṃ, datvā pāpanivāraṇaṃ;
māpayitvābhayaṃ pupphaṃ, nibbuto so sasāvako.
49. “Eso hi sammāsambuddho, appameyyo durāsado;
eso hi dhammaratano, svākkhāto ehipassiko.
50. “Eso hi saṅgharatano, suppaṭipanno anuttaro;
sabbaṃ tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **vijjulatṭhīvā**ti ghanabhāvena saṅghitā vijjulatā viya. **Candova gahapūritoti** parivesagahaparikkhito puṇṇacando viya. **Dhammataḷākaṃ māpayitvā**ti pariyatti-dhammataḷākaṃ māpayitvā. **Sīlaṃ datvā vilepananti** catupārisuddhisīlasaṅkhātaṃ cittasantativibhūsanatthaṃ vilepanaṃ datvā. **Dhammadussaṃ nivāsetvā**ti hirottappadhammasaṅkhātaṃ sātākayugaṃ nivāsetvā. **Dhammamālaṃ vibhajjiyā**ti satta-ttiṃsabodhipakkhiyadhammakusumamālaṃ vibhajitvā. Vidahitvāti attho.

Dhammavimalamādāsanti vimalaṃ sotāpattimaggasāṅkhātaṃ ādāsaṃ sāvajjānavajjakusalākusaladhammasallakkhaṇatthaṃ mahājanassa dhammataḷākatīre dhammādāsaṃ ṭhapetvāti attho. **Mahājaneti** mahājanassa. **Kecīti** ye keci. **Nibbānaṃ patthentā**ti sabbākusalamalavilayakaraṃ amatamasāṅkhatamanītikaṃ paramasantaṃ accutirasaṃ nibbānaṃ patthentā vicaranti. Te imaṃ alaṅkāraṃ vuttappakāraṃ (..0314) mayā dassitaṃ passantūti attho. “Nibbānamabhipatthentā, passantu maṃ alaṅkaraṃ”tipi pāṭho, soyevattho. Alaṅkaranti rassaṃ katvā vuttaṃ.

Sīlakañcukaṃ datvānāti pañcasīladasasīlacatupārisuddhisīlamayaṃ kañcukaṃ datvā. **Jhānakavacavammitanti** catukkapañcakajjhānakavacabandhaṃ bandhitvā. **Dhammacammaṃ pārupitvā**ti satisampajaññaṅkhatadhammacammaṃ pārupitvā. **Datvā sannāhamuttamanti** uttamaṃ caturaṅgasamannāgataṃ vīriyasaṅnāhaṃ datvāti attho. **Satiphalakaṃ datvānā**ti rāgādidosāripāpanivāraṇatthaṃ catusatipaṭṭhānaphalakanivāraṇaṃ datvā. **Tikhiṇaṃ ñāṇakuntimanti** paṭivedhasamatthaṃ tikhiṇavipassanāñāṇakuntavantamaṃ, vipassanāñāṇanīsitakuntavaranti

attho, kilesabalanidhanakarasamattham vā yogāvacarayodhavaram ṭhapetvāti attho. **Dhammakhaggavaram datvāti** tassa yogāvacarassa vīriyupalatalanisita-dhāram maggapaññāvarakhaggaṃ datvā. **Sīlasaṃsaggamaddananti** ariyaṃ lokuttarasīlam kilesasaṃsaggamaddanattāya, kilesanighātanattāyāti attho.

Tevijjābhūsanam datvāti tevijjāmayam vibhūsanam datvā. **Āveḷam caturo phaleti** cattāri phalāni vaṭṭasaṃsakam katvā. **Chalabhiññābharaṇanti** ābharaṇattāya alaṅkāraṇattāya cha abhiññāyo datvā. **Dhammapupphapīlandhananti** navalokuttaradhammasaṅkhātam kusumamālam katvā. **Saddhammapaṇḍaracchattam, datvā pāpanivāraṇanti** accantavisuddham vimuttisetacchattam sabbākusalātapānivāraṇam datvā. **Māpayitvābhayam pupphanti** abhayapuragāminam aṭṭhaṅgikamaggaṃ puppham katvāti attho.

Kassapo kira bhagavā kāsiraṭṭhe setabyanagare setabyuyyāne parinibbāyi. Dhātuyo kirassa na vikiriṃsu. Sakalajambudīpavāsino manussā sannipatīvā ekekaṃ suvaṇṇiṭṭhakaṃ koṭi-agghanakaṃ ratanavicittam bahicinanattam ekekaṃ aḍḍhakoṭi-agghanakaṃ abbhantarapūraṇattam manosilāya mattikā-kiccaṃ telena udakakiccaṃ karonto yojanubbedham thūpamakamṃsu.

“Kassapopi (.0315) bhagavā katakicco, sabbasattahitameva karonto; kāsirājanagare migadāye, lokanandanakaro nivasī”ti.
Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Iti madhurattHAVILĀSINIYĀ buddhavaṃsa-aṭṭhakathāya

Kassapabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Ettāvatā catuvīsatiyā buddhānam buddhavaṃsavaṇṇanā

Sabbākārena niṭṭhitā.

27. Gotamabuddhavaṃsavaṇṇanā

Dūrenidānakathā

“Idāni yasmā amhākaṃ, buddhavaṃsassa vaṇṇanā;
anukkamena sampattā, tasmāyaṃ tassa vaṇṇanā”.

Tattha amhākaṃ bodhisatto dīpaṅkarādīnam catuvīsatiyā buddhānam santike adhikāram karonto kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni āgato. Kassa-passa pana bhagavato orabhāge ṭhapetvā imaṃ sammāsambuddham añño

buddho nāma natthi. Iti **dīpaṅkarādīnaṃ catuvīsatiyā buddhānaṃ** santike laddha-byākaṇaṇo pana bodhisatto yenena-

“Manussattaṃ liṅgasampatti, hetu satthāradassanaṃ;
pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā;

aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatī” ti. (bu. vaṃ. 2.59)-

Ime aṭṭha dhamme samodhānetvā dīpaṅkarapādamūle katābhinihārena “handā, buddhakare dhamme, vicināmi ito cito” ti ussāhaṃ katvā “vicinanto tadādakkhiṃ, paṭhamaṃ dānapāramin” ti dānapāramitādayo buddhakārakadhammā (..0316) diṭṭhā, te pūrento yāva vessantarattabhāvā āgami, āgacchanto ca ye te katābhinihārānaṃ bodhisattānaṃ ānisaṃsā saṃvaṇṇitā-

“Evaṃ sabbaṅgasampannā, bodhiyā niyatā narā;
saṃsaraṃ dīghamaddhānaṃ, kappakoṭisatehipi.

“Avīcimhi nuppajjanti, tathā lokantaresu ca;
nijjhāmataṇhā khuppiṇā, na honti kāḷakañjikā.

“Na honti khuddakā pāṇā, uppajjantāpi duggatiṃ;
jāyamānā manussesu, jaccandhā na bhavanti te.

“Sotavekallatā natthi, na bhavanti mūgapakkhikā;
itthibhāvaṃ na gacchanti, ubhatobyañjanapaṇḍakā.

“Na bhavanti pariyāpannā, bodhiyā niyatā narā;
muttā ānantarikehi, sabbattha suddhagocarā.

“Micchādiṭṭhiṃ na sevanti, kammakiriyaḍassanā;
vasamānāpi saggesu, asaṅṅhaṃ nūpapajjare.

“Suddhāvāsesu devesu, hetu nāma na vijjati;
nekkhammaninnā sappurisā, viṣaṃyuttā bhavābhavā;

caranti lokatthacariyāyo, pūrenti sabbapāramī” ti. (dha. sa. aṭṭha. nidāna-kathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathā);

Te ānisaṃse adhigantvāva āgato. Evaṃ āgacchanto vessantarattabhāve ṭhito-

“Acetanāyaṃ pathavī, aviññāya sukhaṃ dukhaṃ;

sāpi dānabalā mayhaṃ, sattakkhattuṃ pakampathā” ti. (cariyā. 1.124)-

Evaṃ mahāpathavikampanādīni mahāpuñṇāni katvā āyupariyosāne tato cavitvā tusitapure nibbatti.

Avidūrenidānakathā

Tusitapure (..0317) vasamāneyeva pana bodhisatte buddhakolāhalaṃ nāma udapādi. Lokasmiñhi **tīṇi kolāhalāni** uppajjanti. Seyyathidaṃ- kappakolāhalaṃ, buddhakolāhalaṃ, cakkavattikolāhalanti. Tattha “vassasatasahassassa accayena kappuṭṭhānaṃ bhavissati” ti lokabyūhā nāma kāmāvacaradevā muttasirā vikiṇṇakesā rudamukhā assūni hatthehi puñchamānā rattavatthanivatthā ativiya virūpavesadhārino hutvā manussapathe vicarantā evaṃ ārocenti- “mārisā, mārisā, ito vassasatasahassassa accayena kappuṭṭhānaṃ bhavissati, ayaṃ loko vinassi-

ssati, mahāsamuddopi ussussissati, ayañca mahāpathavī sineru ca pabbatarājā
uḍḍayhissanti vinassissanti, yāva brahmalokā lokavināso bhavissati, mettaṃ,
mārisā, bhāvetha, karuṇaṃ muditaṃ upekkhaṃ, mārisā, bhāvetha, mātaraṃ
pitaraṃ upaṭṭhahatha, kule jetṭhāpacāyino hothā”ti. Iḍaṃ

kappakolāhalaṃ nāma.

“Vassasahassassa accayena pana sabbaññubuddho loke uppajjissatī”ti lokapāla-devatā- “ito, mārisā, vassasahassassa accayena buddho loke uppajjissatī”ti ugghosentiyo āhiṇḍanti. Idaṃ **buddhakolāhalaṃ** nāma.

“Vassasatassa accayena cakkavattirājā uppajjissatī”ti devatā- “ito, mārisā, vassasatassa accayena cakkavattirājā uppajjissatī”ti ugghosentiyo āhiṇḍanti. Idaṃ **cakkavattikolāhalaṃ** nāma (khu. pā. aṭṭha. 5.maṅgalapañhasamuṭṭhānakathā; apa. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā; jā. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā).

Tesu buddhakolāhalasaddaṃ sutvā sakaladasasahassacakkavāḷadevatā ekato sannipativā- “asuko nāma satto buddho bhavissatī”ti ṅatvā upasaṅkavitvā āyācanti, āyācamānā ca tassa pubbanimittesu uppannesu āyācanti. Tadā pana sabbāpi tā ekekacakkavāḷe catumahārāja-sakka-suyāma-santusita-sunimmita-vasavatti-mahābrahmehi saddhiṃ ekacakkavāḷe sannipativā tusitabhavane uppannacutinimittassa bodhisattassa santikaṃ gantvā- “mārisa, tumhehi dasa pārāmiyo pūritā, pūrentehi (..0318) ca na sakkabrahmasampatti-ādikaṃ sampattiṃ patthentehi pūritā, lokanittaraṇatthāya pana vo sabbaññutaṃ patthentehi paripūritā buddhattāya-

“Kālo kho te mahāvīra, uppajja mātukucchiyaṃ;

sadevakaṃ tārayanto, bujjhassu amataṃ padan”ti. (bu. vaṃ. 1.67)-

Yāciṃsu.

Atha mahāsatto devatāhi evaṃ āyāciyamāno devatānaṃ paṭiññaṃ adatvāva kāla-dīpa-desā-kula-janetti-āyuparicchedavasena **pañca mahāvilokanāni** vilokesi. Tattha “kālo nu kho, na kālo”ti paṭhamāṃ kāmāṃ vilokesi. Tattha vassasatasahasato uddhaṃ vaḍḍhita-āyukālo kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattānaṃ jāti-jarāmarāṇāni na paññāyanti, buddhānañca dhammadesanā tilakkhaṇamuttā nāma natthi, tesāṃ “aniccaṃ dukkhamanattā”ti kathentānaṃ “kiṃ nāmetaṃ katheṇti”ti neva sotabbaṃ na saddhātappaṃ maññanti, tato abhisamayo na hoti, tasmīṃ asati aniyyānikaṃ sāsanaṃ hoti. Tasmā so akālo. Vassasatato ūna-āyukālopi kālo na hoti. Kasmā? Tadā sattā ussannakilesā honti, ussannakilesānañca dinno-vādo ovādatṭhāne na tiṭṭhati, uduke daṇḍarāji viya khippaṃ vigacchati. Tasmā sopi akālo. Vassasatasahasato pana paṭṭhāya heṭṭhā vassasatato paṭṭhāya uddhaṃ āyukālo kālo nāma. Tadā pana vassasatakālo ahosi. Atha mahāsatto “nibbattitabbakālo”ti **kālaṃ** passi.

Tato dīpaṃ olokeno sapaṇivāre cattāro mahādīpe oloketvā- “tīsu dīpesu buddhā na nibbattanti, jambudīpeyeva nibbattanti”ti **dīpaṃ** passi.

Tato “jambudīpo nāma mahā, dasayojanasahasapaṇimāṇo. Katarasmīṃ nu kho padese buddhā nibbattanti”ti okāsaṃ olokeno majjhima**desaṃ** passi. “Kapilavattu nāma nagaraṃ, tattha mayā nibbattitabban”ti niṭṭhamagamāsī.

Tato (..0319) kulaṃ vilokento- “buddhā nāma vessakule vā suddakule vā na nibbattanti. Lokasammate pana khattiyakule vā brāhmaṇakule vā nibbattanti, etarahi khattiyakulaṃ lokasammataṃ, tattha nibbattissāmi suddhodano nāma rājā pitā me bhavissatī”ti **kulaṃ** passi.

Tato mātaraṃ vilokento- “buddhamātā nāma lolā surādhuttā na hoti, kappasata-sahassaṃ pana pūritapāramī jātito paṭṭhāya akhaṇḍapañcasilāyeva hoti. Ayañca mahāmāyā nāma devī edisī, ayaṃ me mātā bhavissati, kittakaṃ panassā **āyūti**, dasannaṃ māsānaṃ upari satta divasānī”ti passi.

Iti imaṃ pañcavidhaṃ mahāvilokanaṃ viloketvā- “kālo me, mārisā, buddhabhāvāyā”ti devānaṃ paṭiññaṃ datvā- “gacchatha tumhe”ti tā devatā uyyojetvā tusita-devatāhi parivuto tusitapure nandanavanaṃ pāvisi. Sabbadevalokesu hi nandanavanaṃ atthiyeva. Tatra naṃ devatā- “ito cuto sugatiṃ gacchā”ti pubbe katakusala-kammokāsaṃ sārāyamānā vicaranti. So evaṃ tāhi devatāhi kusalaṃ sārāyamānāhi parivuto tatra vicarantova cavitvā mahāmāyāya deviyā kucchismiṃ uttarāsā-ḷhanakkhattena paṭisandhiṃ gaṇhi. Mahāpurisassa pana mātu kucchismiṃ paṭisandhiggaṇhanakkhaṇe ekappahāreneva sakaladasasahassilokadhātu saṅkampi. Dvattiṃsa pubbanimittāni pāturahesuṃ.

Evaṃ gahitapaṭisandhikassa bodhisattassa ceva bodhisattamātuyā ca upaddavanivāraṇatthaṃ khaggahatthā cattāro devaputtā ārakkhaṃ gaṇhiṃsu. Bodhisattassa mātu purisesu rāgacittaṃ nuppajji, lābhaggayasaggappattā ca sā ahosi sukhinī akilantakāyā. Bodhisattañca attano kucchigataṃ vipvasanne maṇiratane āvutapaṇḍusuttaṃ viya passati. Yasmā bodhisattena vasitakucchi nāma cetiyagabbhasadisā hoti, na sakkā aññaena sattena āvasituṃ vā paribhuñjituṃ vā, tasmā bodhisattamātā sattāhajāte bodhisatte kālaṃ katvā tusitapure nibbatti. Yathā pana añña itthiyo dasa māse appatvāpi atikkamitvāpi nisinnāpi nipannāpi vijāyanti, na evaṃ bodhisattamātā. Bodhisattamātā pana bodhisattaṃ dasa māse kucchinā pariharitvā ṭhitāva vijāyati. Ayaṃ **bodhisattamātu dhammatā**.

Mahāmāyāpi (..0320) devī dasa māse kucchinā bodhisattaṃ pariharitvā paripuṇṇagabbhā ñātigharaṃ gantukāmā suddhodanamahārājassa ārocesi- “icchā-mahaṃ, mahārāja, devadahanagaraṃ gantun”ti. Rājā “sādhū”ti sampaṭicchitvā kapilavatthuto yāva devadahanagarā añjasaṃ samaṃ kāretvā kadalipuṇṇaghaṭṭakamukadhajapaṭākādīhi alaṅkārapetvā navakanakasivikāya nisidāpetvā mahatiyā vibhūtiyā mahatā parivārena pesesi. Dvinnaṃ pana nagarānaṃ antare ubhayana-garavāsīnaṃ paribhogārahaṃ lumbinīvanaṃ nāma maṅgalasālavanaṃ atthi, taṃ tasmīṃ samaye mūlato yāva aggasākhā sabbaṃ ekaphāliphullaṃ ahosi. Sākhantarehi ceva pupphantarehi ca paramaratikaramadhuramanoramavirutāhi madamuditāhi anubhuttapañcarāhi parabhatamadhukaravadhūhi upagīyamānasuranandanandanavananasadisobhaṃ vanaṃ disvā deviyā sālavanakīḷamanubhavituṃ cittamuppajji (apa. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā; jā. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā).

“Vibhūsitā bālajanāticālinī, vibhūsitāṅgī vaniteva mālinī;
sadā janānaṃ nayanālimālinī, vilumpinīvātiviroci lumbinī”.

Amaccā rañño ārocetvā devīṃ gahetvā taṃ lumbinīvanaṃ pavisiṃsu. Sā maṅgalasālamūlaṃ gantvā tassa ujusamavaṭṭakkhandhassa pupphaphalapallava-samalaṅkatassa yaṃ sākhaṃ gaṇhitukāmā ahosi, sā sālāsākhā abalā janahada-yalolā sayameva vilambamānā hutvā tassā karatalasmīṃ samupagatā. Atha sā

taṃ sālasākhaṃ tambatuṅganakhujjalena kamaladalavattivaṭṭaṅgulinā navakana-
kakaṭavalayasobhinā dakkhiṇena paramaratikarena karena aggahesi. Sā taṃ
sālasākhaṃ gahetvā ṭhitā asitajaladharavivaragatā bālacandalekhā viya ca acira-
ṭṭhitikā accipabhā viya ca nandanavanajātā devī viya ca devī virocittha. Tāvadeva
cassā kammajavātā caliṃsu. Athassā sāṇipākāraṃ parikkhipitvā mahājano paṭi-
kkami. Sā sālasākhaṃ gahetvā tiṭṭhamānāya eva tassā gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi.

Taṅkhaṇaṃyeva (..0321) cattāro visuddhacittā mahābrahmāno suvaṇṇajālaṃ
ādāya āgantvā tena suvaṇṇajālena bodhisattaṃ sampaṭicchitvā mātu purato
ṭhapetvā- “attamanā, devi, hohi, mahesakkho te putto uppanno”ti āhaṃsu. Yathā
pana aññe sattā mātukucchito nikkhamantā paṭikkūlena asucinā makkhitā nikkha-
manti, na evaṃ bodhisatto. Bodhisatto pana dve hatthe dve pāde pasāretvā ṭhita-
kova mātukucchisambhavena kenaci asucinā amakkhitova suddho visado kāsika-
vatthe nikkhittamaṇiratanā viya virocamaṇo mātukucchito nikkhami. Evaṃ
santepi bodhisattassa ca bodhisattamātuyā ca sakkāratthaṃ ākāso dve udaka-
dhārā nikkhamitvā bodhisattassa ca mātuyā ca sarīre utuṃ gāhāpesuṃ.

Atha naṃ suvaṇṇajālena paṭiggahetvā ṭhitānaṃ brahmānaṃ hatthato cattāro
mahārājāno maṅgalasammattāya sukhasamphassāya ajinappaveṇiyā gaṇhiṃsu,
tesaṃ hatthato manussā dukūlacumbaṭakena gaṇhiṃsu, manussānaṃ hatthato
muccitvā pathaviyaṃ paṭiṭṭhāya puratthimaṃ disaṃ olokesi, anekāni cakkavāḷasa-
hassāni ekaṅgaṇāni ahesuṃ. Tattha devamanussā gandhapupphamālādīhi pūja-
yamānā- “mahāpurisa, tumhehi sadiso ettha natthi, kuto uttaritaro”ti āhaṃsu.
Evaṃ dasa disā anuviloketvā attanā sadisaṃ adisvā uttaradisābhimukho sattapa-
davītiḥārena agamāsi. Gacchanto ca pathaviyā eva gato, nākāsena. Acelakova
gato, na sacelako. Daharova gato, na soḷasavassuddesiko. Mahājanassa pana
ākāsena gacchanto viya alaṅkatapaṭiyatto viya ca soḷasavassuddesiko viya ca
ahosi. Tato sattame pade ṭhatvā “aggohamasmi lokassā”ti-ādikaṃ (dī. ni. 2.31;
ma. ni. 3.207) āsabiṃ vācaṃ nicchārento sīhanādaṃ nadi.

Bodhisatto hi tīsu attabhāvesu mātukucchito nikkhantamattova vācaṃ nicchā-
resi mahosadhatabhāve, vessantaratabhāve, imasmiṃ attabhāveti. Mahosadha-
ttabhāve kirassa mātukucchito nikkhantamattasseva sakko devarājā āgantvā
candanasāraṃ hatthe ṭhapetvā gato, taṃ muṭṭhiyaṃ katvāva nikkhanto. Atha naṃ
mātā- “tāta, tvaṃ kiṃ (..0322) gahetvā āgatosi”ti pucchi. “Osadhaṃ, amma”ti. Iti
osadhaṃ gahetvā āgatattā “osadhakumāro”tvevassa nāmamakaṃsu.

Vessantaratabhāve pana mātukucchito nikkhantamattova dakkhiṇahatthaṃ
pasāretvā- “atthi nu kho, amma, kiñci gehasmiṃ dhaṇaṃ, dānaṃ dassāmī”ti
vadanto nikkhami. Athassa mātā- “sadhane kule nibbattosi, tātā”ti puttassa
hatthaṃ attano hatthatale katvā sahasatthavikaṃ ṭhapesi.

Imasmiṃ pana attabhāve imaṃ sīhanādaṃ nadīti evaṃ bodhisatto tīsu attabhā-
vesu mātukucchito nikkhantamattova vācaṃ nicchāresi. Jātakhaṇepissa
dvattiṃsa pubbanimittāni pāturaheṣuṃ. Yasmiṃ pana samaye amhākaṃ bodhi-
satto lumbinīvane jāto tasmīṃyeva samaye **rāhulamātā** devī **ānando channo kāḷu-
dāyī** amacco **kaṇḍako** assarājā **mahābodhirukkho** catasso **nidhikumghiyo** ca jāta,

tattha eko gāvutappamāṇo eko aḍḍhajojanappamāṇo eko tigāvutappamāṇo eko yojanappamāṇo ahosi. Ime **satta sahajātā** nāma honti.

Ubhayanagaravāsino mahāpurisaṃ gahetvā kapilavatthupurameva agamaṃsu. Taṃdivasameva- “kapilavatthunagare suddhodanamahārājassa putto bodhimūle nisīditvā buddho bhavissati”ti tāvatimsabhavane haṭṭhatuṭṭhā devasaṅghā celukkhapādīni pavattentā kīḷiṃsu. Tasmīṃ samaye suddhodanamahārājassa kulūpako aṭṭhasamāpattilābhī **kāḷadevalo** nāma tāpaso bhattakiccaṃ katvā divāvihāra-tthāya tāvatimsabhavanaṃ gantvā tattha divāvihāraṃ nisinno tā devatā tuṭṭhamānasā kīḷantiyo disvā “kiṃkāraṇā tuṭṭhamānasā pamuditahadayā kīḷatha, mayhaṃ taṃ kāraṇaṃ kathethā”ti pucchi. Tato devatā āhaṃsu- “mārisa, suddhodanarañño putto jāto, so bodhimaṇḍe nisīditvā buddho hutvā dhammacakkaṃ pavattessati, tassa ‘anantarūpaṃ buddhalīlaṃ passituṃ labhissāmā’ti iminā kāraṇena tuṭṭhamhā”ti.

Atha tāpaso tāsāṃ devatānaṃ vacanaṃ sutvā paramadassanīyaratanāvalokato devalokato oruyha narapatinivesanaṃ pavisitvā paññatte (..0323) āsane nisīdi. Tato katapaṭisanthāraṃ rājānaṃ- “putto kira te, mahārāja, jāto, taṃ passissāmā”ti āha.

Rājā alaṅkatapaṭiyattaṃ tanayaṃ āharāpetvā devalatāpasam vandāpetuṃ abhihari. Mahāpurisassa pādā parivattitvā vijjulatā viya asitajaladharakūṭesu tāpasassa jaṭṭasu paṭiṭṭhahimsu. Bodhisattena hi tenattabhāvena vanditabbo nāma añño natthi. Tato tāpaso utṭhāyāsanā bodhisattassa añjaliṃ paggahehi. Rājā taṃ acchariyaṃ disvā attano puttaṃ vandi. Tāpaso bodhisattassa lakkhaṇasampattiṃ disvā- “bhavissati nu kho buddho, udāhu na bhavissati”ti āvajjetvā upadhārento- “nissaṃsayam buddho bhavissati”ti anāgataṃsaññāna nātvā- “acchariyapuriso ayan”ti sitaṃ akāsi.

Tato “ahaṃ imaṃ buddhabhūtaṃ daṭṭhuṃ labhissāmi nu kho, no”ti upadhārento- “na labhissāmi, antarāyeva kālaṃ katvā buddhasatenapi buddhasahasenapi gantvā bodhetuṃ asakkuṇeyye arūpabhava nibbattissāmi”ti disvā- “evarūpaṃ nāma acchariyapurisaṃ buddhabhūtaṃ daṭṭhuṃ na labhissāmi, mahatī vata me jāni bhavissati”ti parodi. Manussā pana disvā- “amhākaṃ ayyo idāneva hasitvā puna roditumārabhi, kiṃ nu kho, bhante, amhākaṃ ayyaputtassa koci antarāyo bhavissati”ti pucchiṃsu. Tāpaso āha- “natthetassa antarāyo, nissaṃsayena buddho bhavissati”ti. “Atha kasmā tumhe paroditthā”ti? “Evarūpaṃ acchariyapurisaṃ buddhabhūtaṃ daṭṭhuṃ na labhissāmi, mahatī vata me jāni bhavissatīti attānaṃ anusocanto rodāmi”ti āha.

Tato bodhisattaṃ pañcame divase sīsaṃ nhāpetvā- “nāmaṃ gaṇhissāmā”ti rājabhavanaṃ catujjātikagandhena upalimpitvā lājapañcamāni kusumāni vikiritvā asambhinnapāyāsaṃ pacāpetvā tiṇṇaṃ vedānaṃ pāraṅgate aṭṭhasate brāhmaṇe nimantetvā rājabhavane nisīdāpetvā madhupāyāsaṃ bhojetvā sakkāraṃ katvā- “kiṃ nu kho bhavissati”ti lakkhaṇāni pariggāhāpesuṃ. Tesu rāmādayo aṭṭha brāhmaṇapaṇḍitā lakkhaṇapariggāhakā ahesuṃ. Tesu satta janā dve aṅguliyo ukkhipitvā dvedhā byākariṃsu- “imehi lakkhaṇehi samannāgato agāraṃ ajjhāvāsanto rājā hoti cakkavattī, pabbajamāno buddho”ti. Tesu pana sabbadaharo gottena (..0324) koṇḍañño nāma brāhmaṇo bodhisattassa lakkhaṇavarasampattiṃ disvā- “etassa agāramajjhe ṭhānakāraṇaṃ natthi, ekanteneva vivaṭacchado buddho bhavissati”ti ekameva aṅguliṃ ukkhipitvā ekaṃsabyākaraṇaṃ byākāsi. Athassa nāmaṃ gaṇhantā sabbalokatthasiddhikarattā **siddhatthoti** nāmamaṃsu.

Atha te brāhmaṇā attano gharāni gantvā putte āmantetvā evamāhaṃsu- “amhe mahallakā, suddhodanamahārājassa puttaṃ sabbaññutaṃ pattaṃ sambhāveyyāma vā no vā, tumhe pana tasmaṃ pabbajitvā sabbaññutaṃ patte tassa sāsane pabbajathā”ti. Tato sattapi janā yāvatāyukaṃ ṭhatvā yathākammaṃ gatā. Koṇḍaññamāṇavo arogo ahosi. Tadā pana rājā tesu vacanaṃ sutvā- “kiṃ disvā mama putto pabbajissati”ti te pucchi. “Cattāri pubbanimittāni, devā”ti. “Katarañca katarañcā”ti? “Jiṇṇaṃ byādhitaṃ mataṃ pabbajitan”ti. Rājā “ito paṭṭhāya evarūpānaṃ mama puttassa santikaṃ āgamituṃ mā adatthā”ti vatvā kumārassa cakkhupathe jiṇṇapurisādīnaṃ āgamanānivāraṇatthaṃ catūsu disāsu gāvutaḡāvutaṭṭhāne ārakkhaṃ ṭhapesi. Taṃdivasaṃ maṅgalaṭṭhāne sannipatitesu asītiyā ṇātikulasahasu ekameko ekamekaṃ puttaṃ paṭijāni- “ayaṃ buddho vā hotu rājā vā, mayaṃ

ekamekaṃ puttamaṃ dassāma, sace buddho bhavissati, khattiyasamaṇeheva parivuto vicarissati. Sace rājā cakkavattī bhavissati, khattiyakumāreheva parivuto vicarissati”ti. Atha rājā mahāpurisassa paramarūpasampannā vigatasabbadosā catu-saṭṭhi dhātiyo adāsi. Bodhisatto anantena parivārena mahatā sirisamudayena vaḍḍhi.

Athekadivasamaṃ rañño **vappamaṅgalaṃ** nāma ahosi. Taṃdivasamaṃ rājā mahatiyā vibhūtiyā mahatā parivārena nagarato nikkhamanto puttampi gahetvāva agamāsi. Kasikkammaṭṭhāne eko jamburukkho paramaramaṇiyo ghanasandacchāyo ahosi. Tassa heṭṭhā kumārassa sayanaṃ paññāpetvā upari varakanakatārākha-citaṃ rattacelavitānaṃ bandhitvā sāṇipākārena parikkhipāpetvā ārakkhaṃ ṭhapetvā rājā sabbālaṅkāraṃ alaṅkaritvā amaccagaṇaparivuto naṅgalakaraṇaṭṭhā-namagamāsi. Tattha rājā paramamaṅgalaṃ suvaṇṇanaṅgalaṃ (..0325) gaṇhāti, amaccādayo rajatanaṅgalādīni gaṇhanti. Taṃdivasamaṃ naṅgalasahassaṃ yojjīyati. Bodhisattaṃ parivāretvā nisinnā dhātiyo- “rañño sampattiṃ passissāmā”ti antosā-ṇito bahi nikkhantā.

Atha bodhisatto ito cito ca olokento kiñci adisvā sahasā uṭṭhāya pallaṅkaṃ ābhujitvā ānāpāne pariggahetvā paṭhamajjhānaṃ nibbattesi. Dhātiyo khajjabhojjantare vicarantiyo thokaṃ cirāyimsu. Sesarukkhānaṃ chāyā nivattā, tassa pana jamburukkhasa chāyā parimaṇḍalā hutvā tattheva aṭṭhāsi. Dhātito panassa “ayyaputto ekakovā”ti vegena sāṇipākāraṃ ukkhipitvā pariyesantiyo sirisayane pallaṅkena nisinnaṃ tañca pāṭihāriyaṃ disvā gantvā taṃ pavattiṃ rañño ārocesuṃ. Rājā vegena āgantvā taṃ pāṭihāriyaṃ disvā- “ayaṃ vo, tāta, dutiyavandanā”ti puttamaṃ vandi.

Atha mahāpuriso anukkamena soḷasavassuddesiko ahosi. Rājā bodhisattassa tiṇṇamaṃ utūnaṃ anucchavike ramma-suramma-subhanāmake tayo pāsāde kāresi. Ekaṃ navabhūmikaṃ ekaṃ sattabhūmikaṃ ekaṃ pañcabhūmikaṃ. Tayopi pāsādā ubbedhena samappamaṇā ahesuṃ. Bhūmikāsu pana nānattaṃ ahosi.

Atha rājā cintesi- “putto me vayappatto chattamassa ussāpetvā rajjasiriṃ passissāmī”ti. So sākiyānaṃ paṇṇāni paṇiṇi “putto me vayappatto, rajje naṃ patiṭṭhāpe-ssāmi, sabbe attano gehesu vayappattā dārikā imaṃ gehamaṃ pesentū”ti. Te rañño sāsanaṃ sutvā- “kumāro kevalamaṃ rūpasampanno, na kiñci sippamaṃ jānāti, dārabha-ṇamaṃ kātumaṃ na sakkhissati, na mayamaṃ dhītaro dassāmā”ti āhamsu. Rājā taṃ pavattiṃ sutvā puttassa santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocesi. Bodhisatto- “kiṃ sippamaṃ dassetuṃ vaṭṭati”ti āha. “Sahassatthāmaṃ dhanumaṃ āropetuṃ vaṭṭati, tātā”-ti. “Tena hi āharāpethā”ti āha. Rājā āharāpetvā adāsi. Taṃ dhanumaṃ purisasa-hassaṃ āropeti, purisasaḥassaṃ oropeti. Mahāpuriso taṃ sarāsanaṃ āharāpetvā pallaṅkena nisinnova jiyamaṃ pādaṅguṭṭhake veṭṭhāpetvā kaḍḍhanto pādaṅguṭṭhake-veva dhanumaṃ āropetvā vāmena hatthena daṇḍe gahetvā dakkhiṇena hatthena kaḍḍhitvā jiyamaṃ ropesi. Sakalanagaraṃ uppattanākārappattaṃ ahosi (..0326). “Kiṃ eso saddo”ti ca vutte “devo gajjati”ti āhamsu. Athaññe “tumhe na jānātha, na devo gajjati, aṅgīrasassa kumārassa saḥassatthāmaṃ dhanumaṃ āropetvā jiyamaṃ poṭhentassa jiyappahārasaddo eso”ti āhamsu. Sākiyā taṃ sutvā tāvatakeneva

āraddhacittā tuṭṭhamānasā ahesuṃ.

Atha mahāpuriso- “kiṃ kātuṃ vaṭṭati”ti āha. Aṭṭhaṅgulabahalaṃ ayopaṭṭaṃ kaṇḍena vijjhituṃ vaṭṭatīti. Taṃ vijjhivā- “aññaṃ kiṃ kātuṃ vaṭṭati”ti āha. Caturaṅgulabahalaṃ asanaphalakaṃ vijjhituṃ vaṭṭatīti. Tampi vijjhivā- “aññaṃ kiṃ kātuṃ vaṭṭati”ti āha. Vidatthibahalaṃ udumbaraphalakaṃ vijjhituṃ vaṭṭatīti. Tampi vijjhivā aññaṃ kiṃ kātuṃ vaṭṭatīti. Tato “vālukasakaṭānī”ti āhaṃsu. Mahāsatto vālukasakaṭampi palālasakaṭampi vinivijjhivā udake ekūsabhappamāṇaṃ kaṇḍaṃ pesesi thale aṭṭha-usabhappamāṇaṃ. Atha naṃ “vātiṅgaṇasaññāya vālaṃ vijjhituṃ vaṭṭati”ti āhaṃsu. “Tena hi yojanamattaṃ vātiṅgaṇaṃ bandhāpethā”ti vatvā yojanamattake vātiṅgaṇasaññāya vālaṃ bandhāpetvā rattandhakāre meghapaṭalehi channāsu disāsu kaṇḍaṃ khiṃpi. Taṃ gantvā yojanamattake vālaṃ phāletvā pathaviṃ pāvisi. Na kevalaṃ ettakameva, taṃdivasaṃ mahāpuriso loke vattamānaṃ sippaṃ sabbameva dassesi.

Atha sākiyā attano dhītarō alaṅkaritvā pesayiṃsu. Cattālīsasaḥassā nāṭakitthiyo ahesuṃ. Rāhulamātā pana devī aggamaḥesī ahosi. Mahāpuriso devakumāro viya surayuvatīhi parivuto narayuvatīhi parivuto nippurisehi turiyehi paricāriyamāno mahāsampattiṃ anubhavamāno utuvārena utuvārena tesu tīsu pāsādesu viharati. Athekadivasaṃ bodhisatto uyyānabhūmiṃ gantukāmo sārathiṃ āmantetvā- “rathaṃ yojeḥi uyyānabhūmiṃ passissāmī”ti āha. So “sādhū”ti paṭissuṇitvā mahārahaṃ vararucirathirakubbaravarattaṃ thirataraneminābhiṃ varakanakarajatamaṇiratanakhacita-īsāmukhaṃ navakanakarajatatārakakhacitanemipassaṃ samosaritavividhasurabhikusumadāmasassirikaṃ ravirathasadisadassaniyaṃ vararathaṃ samalaṅkaritvā sasikumudasadisavaṇṇe anilagaruḷajave ājāniye cattāro maṅgala-sindhava yojetvā (..0327) bodhisattassa paṭivedesi. Bodhisatto devavimānasa-disaṃ taṃ rathavaramāruyha uyyānābhimukho pāyāsi.

Atha devatā “siddhatthakumārassa abhisambujjhanakālo āsanno, pubbanimittamassa dassessāmā”ti ekaṃ devaputtaṃ jarājajjarasarīraṃ khaṇḍadantaṃ palitakesaṃ vaṅkagattaṃ daṇḍahatthaṃ pavedhamānaṃ katvā dassesuṃ. Taṃ bodhisatto ceva sārathi ca passanti. Tato bodhisatto- “sārathi ko nāmesa puriso kesāpissa na yathā aññesan”ti **mahāpadānasutte** (dī. ni. 2.43 ādayo) āgatanayeneva pucchitvā tassa vacanaṃ sutvā- “dhiratthu vata, bho, jāti, yatra hi nāma jātassa jarā paññāyissati”ti (dī. ni. 2.45, 47) saṃviggahadayo tatova paṭinivattitvā pāsādameva abhiruhi.

Rājā “kiṃkāraṇā mama putto paṭinivattī”ti pucchi. “Jiṇṇapurisaṃ disvā, devā”ti. Tato kampamānamānaso rājā aḍḍhajojane ārakkhaṃ ṭhapesi. Punekadivasaṃ bodhisatto uyyānaṃ gacchanto tāhi eva devatāhi nimmitaṃ byādhitañca purisaṃ disvā purimanayeneva pucchitvā saṃviggahadayo nivattitvā pāsādameva abhiruhi. Rājā pucchitvā nāṭakāni vissajjesi. “Pabbajjāya mānasaṃ assa bhinnaṃ karissan”ti ārakkhaṃ vaḍḍhetvā samantato tigāvutappamāṇe padese ārakkhaṃ ṭhapesi.

Punapi bodhisatto ekadivasaṃ uyyānaṃ gacchanto tatheva devatāhi nimmitaṃ kālaṅkataṃ disvā purimanayeneva pucchitvā saṃviggahadayo nivattitvā pāsāda-

mabhiruhi. Rājā nivattanakāraṇaṃ pucchitvā puna ārakkhaṃ vaḍḍhetvā yojana-
ppamāṇe padese ārakkhaṃ ṭhapesi.

Punapi bodhisatto ekadivasam uyyānaṃ gacchanto tatheva devatāhi nimmitaṃ
sunivatthaṃ supārutaṃ pabbajitaṃ disvā- “ko nāmeso, samma, sārathi” ti sārathiṃ
pucchi. Sārathi kiñcāpi buddhuppādassa abhāvā pabbajitaṃ vā pabbajitaṃ vā
na jānāti, devatānubhāvena pana “pabbajito nāmāyaṃ devā” ti vatvā pabbajjāya
guṇaṃ tassa vaṇṇesi.

Tato bodhisatto pabbajjāya ruciṃ uppādetvā taṃdivasaṃ uyyānaṃ agamāsi.
Dīghāyukā bodhisattā vassasate vassasate atikkante jiṇṇādīsu (..0328) ekekaṃ
addasaṃsu. Amhākaṃ pana bodhisatto appāyukakāle uppānattā catunnaṃ
catunnaṃ māsānaṃ accayena uyyānaṃ gacchanto anukkamena ekekaṃ addasa.
Dīghabhāṇakā panāhu- “cattāri nimittāni ekadivaseneva disvā agamāsi” ti. Tattha
divasabhāgaṃ kīḷitvā uyyānarasamanubhavitvā maṅgalapokkharāṇiyaṃ nhatvā
atthaṅgate sūriye maṅgalasilātale nisīdi attānaṃ alaṅkārapetukāmo. Athassa cittā-
cāramaññāya sakkena devānamindena āṇatto vissakammo nāma devaputto
āgantvā tasseva kappakasadiṣo hutvā dibbehi alaṅkārehi alaṅkāri. Athassa sabbā-
laṅkārasamalaṅkatassa sabbatālāvacaressu sakāni sakāni paṭibhānāni dassaya-
ntesu brāhmaṇesu ca “jaya nandā” ti-ādivacanehi sutamaṅgalikādīsu nānappakā-
rehi maṅgalavacanatthutighosehi sambhāventesu sabbālaṅkārasamalaṅkataṃ
rathavaraṃ abhiruhi. Tasmīṃ samaye- “rāhulamātā puttaṃ vijātā” ti sutvā suddho-
danamahārājā- “puttassa me tuṭṭhiṃ nivedethā” ti sāsanaṃ paṇiṇi. Bodhisatto taṃ
sutvā- “rāhu jāto, bandhanaṃ jātan” ti āha. Rājā- “kiṃ me putto avacā” ti pucchitvā
taṃ vacanaṃ sutvā “ito paṭṭhāya me nattā ‘rāhulakumāro’ tveva nāmaṃ hotū” ti
āha.

Bodhisattopi taṃ rathavaramāruyha mahatā parivārena atimanoramena siriso-
bhaggena nagaraṃ pāvisi. Tasmīṃ samaye rūpasiriyā guṇasampattiyā ca akisā
kisāgotamī nāma khattiyakaññā uparipāsādavaratalagatā nagaraṃ pavisantassa
bodhisattassa rūpasiriṃ disvā sañjātapītisomanassā hutvā-

“Nibbutā nūna sā mātā, nibbuto nūna so pitā;

nibbutā nūna sā nārī, yassāyaṃ īdiso patī” ti. (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā;
dha. pa. aṭṭha. 1.sāriputtattheravatthu;

apa. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā; jā. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā)-
Imaṃ udānaṃ udānesi.

Bodhisatto taṃ sutvā cintesi- “ayaṃ me sussavanaṃ vacanaṃ sāvesi, ahañhi nibbānaṃ gavesanto vicarāmi, ajjeva mayā gharāvāsaṃ chaḍḍetvā nikkhamma (..03 pabbajitvā nibbānaṃ gavesituṃ vaṭṭati”ti. “Ayaṃ imissā ācariyabhāgo hotū”ti muttāhāraṃ kaṇṭhato omuñcitvā kisāgotamiyā satahassagghanikaṃ paramaratikaraṃ muttāhāraṃ pesesi. Sā “siddhatthakumāro mayi paṭibaddhahadayo hutvā paṇṇākāraṃ pesesi”ti somanassajātā ahoṣi.

Bodhisattopi mahatā sirisamudayena paramamaṇīyaṃ pāsādaṃ abhiruhitvā sirisayane nipajji. Tāvadeva naṃ paripuṇṇarajanikarasadisaruciravaravadanā bimbaphalasadisadasanavasanā sitavimalasamasamhitāviraḷavaradasanā asitanayanakesapāsā sujātañjanātinīlakuṭilabhamukā sujātahaṃsasamasamhitapayodharā raticaranavakanakarajataviracitavaramaṇimekhalā parigatavipulaghanajaghanataṭṭā karikarasannibhoruyugalā naccagītavāditesu kusalā surayuvatisadisarūpasobhā varayuvatiyo madhuraravāni turiyāni gahetvā mahāpurisaṃ samparivāretvā ramāpayantiyo naccagītavādītāni payojayiṃsu. Bodhisatto pana kilesesu virattacittatāya naccagītādīsu anabhirato muhuttaṃ niddaṃ okkami.

Tā taṃ disvā “yassatthāya naccādīni mayaṃ payojema, so niddaṃ upagato, idāni kimatthaṃ kilamāmā”ti gahitāni turiyāni ajjhottharivā nipajjiṃsu, gandhatelappadīpā ca jhāyanti. Bodhisatto pabujjhitvā sayanapiṭṭhe pallaṅkena nisinnō addasa tā itthiyo turiyabhaṇḍāni avattharivā niddāyantiyo paggharitalālā kilinnakapolagattā, ekaccā dante khādantiyo, ekaccā kākacchantiyo, ekaccā vipalapaniyo, ekaccā vivaṭamukhā, ekaccā apagatavasanarasanā, pākaṭabībhacchasaṃbādhaṭṭhānā, ekaccā vimuttākulasiroruhā susānarūparūpaṃ dhārayamānā sayiṃsu. Mahāsatto tāsāṃ taṃ vippekāraṃ disvā bhīyosomattāya kāmesu virattacitto ahoṣi. Tassa pana alaṅkatapaṭiyattaṃ dasasatanayanabhavanasadisaṃ rucirasobhampi pāsādavaratalaṃ apavidhamatasarīraḷapabharitaṃ āmakasūsanamiva paramapaṭikkūlaṃ upaṭṭhāsi. Tayopi bhavā ādittabhavanasadisā hutvā upaṭṭhahiṃsu. “Upaddutaṃ vata, bho, upassaṭṭhaṃ vata bho”ti ca vācaṃ pavattesi. Ativiya pabbajjāya cittaṃ nami.

So (..0330) “ajjeva mayā mahābhinnikkhamaṃ nikkhamituṃ vaṭṭati”ti sirisayanato uṭṭhāya dvārasamīpaṃ gantvā- “ko etthā”ti āha. Ummāre sīsaṃ katvā nipanno channo āha- “ahaṃ, ayyaputta, channo”ti. Atha mahāpuriso- “ahaṃ ajja mahābhinnikkhamaṃ nikkhamitukāmo, na kañci paṭiveditvā sīghamekaṃ atijayaṃ sindhavaṃ kappehi”ti. So “sādhu, devā”ti assabhaṇḍakaṃ gahetvā assasālaṃ gantvā gandhatelappadīpesu jalantesu sumanapaṭṭavitānassa heṭṭhā paramamaṇīye bhūmibhāge ṭhitaṃ arimanthakaṃ kaṇḍakaṃ turaṅgavaraṃ disvā- “ajja mayā ayyaputtassa nikkhamaṃ atthāya imameva maṅgalahayaṃ kappetuṃ vaṭṭati”ti kaṇḍakaṃ kappesi. So kappiyamānova aññāsi- “ayaṃ kappanā atigāḷhā, aññesu divasesu uyyānakīlaṃ gamanakāle kappanā viya na hoti. Nissamaṃsayāṃ ajjeva ayyaputto mahābhinnikkhamaṃ nikkhamissati”ti. Tato tuṭṭhamānaso mahāhasitaṃ hasi. So nādo taṃ sakalapakilavatthupuraṃ unnādaṃ kareyya,

devatā pana sannirumbhitvā na kassaci sotum adamsu.

Bodhisatto “puttaṃ tāva passissāmi”ti cintetvā t̥hitat̥thānato ut̥thāya rāhulamā-tuyā vasanaṭ̥thānaṃ gantvā gabbhadvāraṃ vivari. Tasmim̥ khaṇe antogabbhe gandhatelappadīpo jhāyati. Rāhulamātā sumanamallikādīnaṃ ambaṇamattena attippakiṇṇe varasayane puttassa matthake hatthaṃ t̥hapetvā niddāyati. Bodhisatto ummāre pādaṃ t̥hapetvā t̥hitakova oloketvā- “sacāhaṃ deviyā hatthaṃ apa-netvā mama puttaṃ gaṇhissāmi, devī pabujjhissati, evaṃ me abhinikkhamanassa antarāyo bhavissati. Buddho hutvāva āgantvā puttaṃ passissāmi”ti cintetvā pāsā-datalato otarivā assassa samīpaṃ gantvā evamāha- “tāta kaṇḍaka, tvaṃ ajja eka-rattim̥ maṃ tāraya, ahaṃ taṃ nissāya buddho hutvā sadevakaṃ lokaṃ tāressāmi”-ti. Tato ullaṅghitvā kaṇḍakassa piṭṭhim̥ abhiruhi. Kaṇḍako gīvato paṭṭhāya āyā-mato aṭṭhārasahattho hoti tadanurūpena ubbedhena samannāgato rūpaggajavaba-lasampanno sabbaseto dhotasaṅkhasadisadassaniyavaṇṇo. Tato bodhisatto vara-turaṅgapiṭṭhigato channaṃ assassa vāladhim̥ gāhāpetvā aḍḍharattasamaye naga-rassa mahādvāraṃ sampatto.

Tadā (..0331) pana rājā pubbeva bodhisattassa gamanapaṭisedhanatthāya dvīsu dvārakavāṭesu ekekaṃ purisasahassena vivaritabbaṃ kāretvā tattha bahu-purise ārakkhaṃ t̥hapesi. Bodhisatto kira purisagaṇanāya koṭisatasahassassa balaṃ dhāresi, hatthigaṇanāya koṭisahassassa. Tasmā so cintesi- “yadi dvāraṃ na vivariyati, ajja kaṇḍakassa piṭṭhe nisinno channaṃ vāladhim̥ gāhāpetvā tena saddhim̥yeva kaṇḍakaṃ ūrūhi nippīletvā aṭṭhārasahatthaṃ pākāraṃ uppatitvā atikkameyyan”ti. Channo cintesi- “sace dvāraṃ na ugghāpayati, ahaṃ ayyaputtaṃ khandhe katvā kaṇḍakaṃ dakkhiṇahatthena parikkhipanto upakacchake katvā uppatitvā pākāraṃ atikkamissāmi”ti. Kaṇḍako cintesi- “ahaṃ dvāre avivariya-māne yathānisinnameva ayyaputtaṃ gahitavāladhinā channena saddhim̥ uppa-titvā pākārassa purato patiṭṭhahissāmi”ti. Evameva tayo purisā cintayim̥su. Dvāre adhivatthā devatā mahādvāraṃ vivarim̥su.

Tasmim̥ khaṇe māro pāpimā “mahāsattaṃ nivattessāmi”ti āgantvā gaganatale t̥hatvā āha-

“Mā nikkhama mahāvīra, ito te sattame dine;
dibbaṃ tu cakkarataṃ, addhā pātu bhavissati.-

Dvisahassaparittadīpaparivārānaṃ catunnaṃ mahādīpānaṃ rajjaṃ kāressasi,
nivatta, mārisā”ti. Mahāpuriso āha “kosi tvaṃ”ti. Ahaṃ vasavattīti.

“Jānāmahaṃ mahārāja, mayhaṃ cakkassa sambhavaṃ;
anattikohaṃ rajjena, gaccha tvaṃ māra mā idha.

“Sakalaṃ dasasahassampi, lokadhātumahaṃ pana;
unnādetvā bhavissāmi, buddho loke vināyako”ti.-

Āha. So tatthevantaradhāyi.

Mahāsatto ekūnattim̥savassakāle hatthagataṃ cakkavattirajjaṃ kheḷapiṇḍaṃ viya anapekkho chaḍḍetvā cakkavattisirinivāsabhūtā rājabhavanā nikkhamitvā āsāḷhipuṇṇamāya uttarāsāḷhanakkhatte vattamāne nagarato nikkhamitvā nagaraṃ (..0332) apaloketukāmo ahosi. Vitakkasamanantameva cassa kulālacakkaṃ

viya so bhūmippadeso parivatti. Yathāṭṭhitova mahāsatto kapilavatthupuraṃ disvā tassim bhūmippadese kaṇḍakanivattanaṃ nāma cetiyaṭṭhānaṃ dassetvā ganta-bbamaḡābhimukhaṃyeva kaṇḍakaṃ katvā pāyāsi mahatā sakkārena uḷārena siri-samudayena. Tadā mahāsatte gacchante tassa purato devatā saṭṭhi ukkāsatasa-hassāni dhārayiṃsu, tathā pacchato saṭṭhi dakkhiṇato saṭṭhi ukkāsatasa-hassāni, tathā vāmapassato. Aparā devatā surabhikusumamālādāmacandanacuṇṇacāma-radhajapaṭākāhi sakkarontiyo parivāretvā agamaṃsu. Dibbāni saṅgītāni anekāni ca turiyāni vajjiṃsu.

Iminā sirisamudayena gacchanto bodhisatto ekaratteneva tīṇi rajjāni atikkamma tiṃsayojanikaṃ maggaṃ gantvā anomānadītiraṃ sampāpuṇi. Atha bodhisatto nadītire ṭhatvā channaṃ pucchi- “kā nāmāyaṃ nadi”ti? “Anomā nāma, devā”ti. “Amhākampi pabbajjā anomā bhavissati”ti paṇhiyā assaṃ ghaṭṭento assassa saññaṃ adāsi. Asso ullaṅghitvā aṭṭha-usabhavitthārāya nadiyā pārima-tīre aṭṭhāsi. Bodhisatto assapiṭṭhito oruyha muttarāsisadise vālukāpuline ṭhatvā channaṃ āmantesi- “samma channa, tvaṃ mayhaṃ ābharaṇāni ceva kaṇḍakañca ādāya gaccha, ahaṃ pabbajissāmī”ti. Channo, “ahampi, deva, pabbajissāmī”ti. Bodhisatto āha- “na labbhā tayā pabbajituṃ, gaccheva tvaṃ”ti tikkhattuṃ nivāretvā ābharaṇāni ceva kaṇḍakañca paṭicchāpetvā cintesi- “ime mayhaṃ kesā samaṇasārubbā na honti, te khaggena chindissāmī”ti dakkhiṇena hatthena paramanisitamasivaraṃ gahetvā vāmahatthena moḷiyā saddhiṃ cūḷaṃ gahetvā chindi, kesā dvaṅgulamattā hutvā dakkhiṇato āvaṭṭamānā sīse alliyiṃsu. Tesam pana kesānaṃ yāvajīvaṃ tadeva pamāṇaṃ ahosi, massu ca tadanurūpaṃ, puna kesamassu-ohāraṇakiccampissa nāhosi. Bodhisatto saha moḷiyā cūḷaṃ gahetvā- “sacāhaṃ buddho bhavissāmi, ākāse tiṭṭhatu, no ce, bhūmiyaṃ patatū”ti ākāse khipi. Taṃ cūḷāmaṇibandhanaṃ yojanappamāṇaṃ ṭhānaṃ gantvā ākāse aṭṭhāsi.

Atha (..0333) sakko devarājā dibbena cakkhunā olokento yojanikena ratanacāṅkoṭakena taṃ paṭiggahetvā tāvatimsabhavane tiyojanaṃ sattaratanamayaṃ **cūḷāmaṇicetiyaṃ** nāma patiṭṭhāpesi. Yathāha-

“Chetvāna moḷiṃ varagandhavāsitaṃ, vehāyasaṃ ukkhipi aggapuggalo; sahasanetto sirasā paṭiggahi, suvaṇṇacaṅkoṭavarena vāsavo”ti. (ma. ni. aṭṭha. 1.222; saṃ. ni. aṭṭha. 2.2.12; apa. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā; jā. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā);

Puna bodhisatto cintesi- “imāni kāsikavatthāni mahagghāni, na mayhaṃ samaṇasārubbāni”ti. Athassa kassapabuddhakāle purāṇasahāyako ghaṭikāramahābrahmā ekaṃ buddhantaṃ vināsabhāvāppattena mittabhāvena cintesi- “ajja me sahāyako mahābhinnikkhamaṃ nikkhanto, samaṇaparikkhāramassa gahetvā gacchissāmī”ti.

“Ticīvaraṅca patto ca, vāsi sūci ca bandhanaṃ; parissāvanaṅca aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.215; ma. ni. aṭṭha. 1.294; 2.349; a. ni. aṭṭha. 2.4.198; pārā. aṭṭha. 1.45 padabhājanīyavaṇṇanā; apa. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā; jā. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā; mahāni. aṭṭha. 206)-

Ime aṭṭha samaṇaparikkhāre āharitvā adāsi. Mahāpuriso arahaddhajaṃ nivāsetvā uttamaṃ pabbajjāvesaṃ gahetvā sāṭakayugalaṃ ākāse khipi. Taṃ mahābrahmā paṭiggahetvā brahmaloke dvādasayojanikaṃ sabbaratanamayaṃ cetiyaṃ katvā taṃ anto pakkhipitvā ṭhapesi. Atha naṃ mahāsatto- “channa, mama vacanena mātāpitūnaṃ ārogyaṃ vadehī”ti vatvā uyyojesi. Tato channo mahāpurisaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi. Kaṇḍako pana channena saddhiṃ manta-
yamānassa bodhisattassa vacanaṃ suṇanto ṭhatvā- “natthi dāni mayhaṃ puna sāmīno dassanan”ti cakkhupathamassa vijahanto viyogadukkhamadhivāsetuṃ asakkonto hadayena phalitena kālaṃ katvā suraripudurabhivhavane tāvatimśa-
bhavane kaṇḍako nāma devaputto hutvā nibbatti. Tassa uppatti vimalatthavilāsi-
niyā vimānavatthuṭṭhakathāya gahetabbā. Channassa paṭhamaṃ ekova soko
ahosi. So (..0334) kaṇḍakassa kālakiriyaṃ dutiyena sokena piḷiyamāno rodanto
paridevanto dukkhena agamāsi.

Bodhisattopi pabbajitvā tasmiṃyeva padese anupiyaṃ nāma ambavanaṃ atthi,
tattheva sattāhaṃ pabbajjāsukhena vītināmetvā tato pacchā sañjhāppabhānura-
ñjitasaliladharasaṃvuto saradasamaye paripuṇṇarajanikaro viya kāsāvavarasaṃ-
vuto ekakopi anekajanaparivuto viya virocamaṇo taṃ vanavāsīmigaṃpakkhīnaṃ
nayanāmatapānamiva karonto ekacaro sīho viya narasīho mattamātaṅgavilāsa-
gāmī samassāsento viya vasundharaṃ pādātalehi ekadivaseneva tiṃsayojanikaṃ
maggāṃ gantvā uttūṅgatarāṅgabhaṅgaṃ asaṅgaṃ gaṅgaṃ nadiṃ uttaritvā rata-
najutivisaravirājītavavararucirarājagahaṃ rājagahaṃ nāma

nagaraṃ pāvisi. Pavisitvā ca pana sapadānaṃ piṇḍāya cari. Sakalaṃ pana taṃ nagaraṃ bodhisattassa rūpadassanena dhanapālake pavitṭhe taṃ nagaraṃ viya asurinde pavitṭhe devanagaraṃ viya saṅkhobhamagamāsi. Piṇḍāya carante mahāpurise nagaravāsino manussā mahāsattassa rūpadassanena sañjātapītiso-manassā jātavimhitā bodhisattassa rūpadassanāvajjitahadayā ahesuṃ.

Tesaṃ manussānaṃ aññataro aññatamevamāha- “kinnu yaṃ, bho, rāhubhayaena nigūḷhakraṇajālo puṇṇacando manussalokamāgato”ti. Tamañño sitaṃ katvā evamāha- “kiṃ kathesi, samma, kadā nāma tayā puṇṇacando manussalokamāgato diṭṭhapubbo, nanu esa kusumaketukāmadevo vesantaramādāya amhākaṃ mahārājassa nāgarānañca paramaliḷāvibhūtiṃ disvā kiḷitumāgato”ti. Tamañño sitaṃ katvā evamāha- “kiṃ, bho, tvaṃ ummattosi, nanu kāmo issarakodhahutāsana-paridaḍḍhasarīro surapatidasasatanayano eso amarapuraaññāya idhāgato”ti! Tamañño īsakaṃ hasitvā- “kiṃ vadesi, bho, te pubbāparavirodhaṃ, kuto panassa dasasatanayanāni, kuto vajiraṃ, kuto erāvaṇo. Addhā brahmā esa brāhmaṇajanaṃ pamattaṃ ñatvā vedavedaṅgādīsu niyojanatthāya āgato”ti. Te sabbepi apasādetvā añño paṇḍitajātiko evamāha- “nevāyaṃ puṇṇacando (.0335), na ca kāmadevo, nāpi dasasatanayano, na cāpi brahmā, sabbalokanāyako sathā esa acchariyamanusso”ti.

Evam sallapantesu eva nāgaesu rājapurisā gantvā taṃ pavattiṃ rañño bimbisā-rassa ārocesuṃ- “deva, devo vā gandhabbo vā udāhu nāgarājā vā yakkho vā ko nu vā amhākaṃ nagare piṇḍāya carati”ti. Rājā taṃ sutvā uparipāsādātale ṭhatvā mahāpurisaṃ disvā acchariyabbhutacittajāto rājapurise āṇāpesi- “gacchatha, bhaṇe, taṃ vīmaṃsatha, sace amanusso bhavissati, nagarā nikkhamitvā antardhāyissati, sace devatā bhavissati, ākāseṇa gamissati, sace nāgarājā bhavissati, pathaviyaṃ nimujjitvā gamissati, sace manusso bhavissati, yathāladdhaṃ bhikkhaṃ paribhuñjissati”ti.

Mahāpurisopi santindriyo santamānaso rūpasobhāya mahājanassa nayanāni ākaḍḍhento viya yugamattaṃ pekkhamāno missakabhattaṃ yāpanamattaṃ saṃharitvā pavitṭhadvāreneva nagarā nikkhamitvā paṇḍavapabbatacchāyāya puratthābhimukho nisīditvā āhāraṃ paccavekkhitvā nibbikāro paribhuñji. Tato rājapurisā gantvā taṃ pavattiṃ rañño ārocesuṃ. Tato dūtavacanaṃ sutvā magadhādhipati rājā bālajanehi duranusāro merumandārasāro sattasāro bimbisāro bodhisattassa guṇassavaneneva sañjātaḍḍhanakutūhalo vegena nagarato nikkhamitvā paṇḍavapabbatābhimukho gantvā yānā oruyha bodhisattassa santikaṃ gantvā tena katānuñño bandhujanasinehasitale silātale nisīditvā bodhisattassa iriyāpathe pasīditvā katapaṭisanthāro nāmagottādīni pucchitvā bodhisattassa sabbam issariyaṃ niyyātesi. Bodhisatto- “mayhaṃ, mahārāja, vatthukāmehi vā kilesakāmehi vā attho natthi. Ahañhi paramābhisambodhiṃ patthayanto nikkhanto”ti āha. Rājā anekappakāreṇa yācantopi tassa cittaṃ alabhitvā- “addhā buddho bhavissati, buddhabhūtena pana tayā paṭhamaṃ mama vijitaṃ āgantabban”ti vatvā nagaraṃ pavitṭho.

“Atha rājagahaṃ vararājagahaṃ, nararājavare nagaraṃ tu gate;

giriṛājavaro munirājavaro, migarājagato sugatopi gato”.

Atha (..0336) bodhisatto anupubbena cārikaṃ caramāno ālārañca kālāmaṃ udakañca rāmaputtaṃ upasaṅkamtivā aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā- “nāyaṃ maggo bodhiyā”ti taṃ samāpattibhāvanaṃ analaṅkaritvā mahāpadhānaṃ padahitukāmo uruvelaṃ gantvā- “ramaṇīyo vatāyaṃ bhūmibhāgo”ti tattheva vāsaṃ upagantvā mahāpadhānaṃ padahi. Lakkhaṇapariggāhakabrāhmaṇānaṃ cattāro puttā koṇḍañño brāhmaṇo cāti ime pañca janā paṭhamameva pabbajitā gāmanigamarājadhānīsu bhikkhācariyaṃ carantā tattha bodhisattaṃ sampāpuṇiṃsu. Atha naṃ chabbassāni mahāpadhānaṃ padahantaṃ- “idāni buddho bhavissati, idāni buddho bhavissati”ti pariveṇasammajjanādikāya vattapaṭipattiyā upaṭṭhahamānā santikāvacarāvassa ahesuṃ. Bodhisattopi- “koṭippattaṃ dukkaraṃ karissāmi”ti ekatilataṇḍulādīhi vītināmesi. Sabbasopi āhārupacchedaṃ akāsi. Devatāpi lomakūpehi dibbojaṃ upahārayamānā pakkhipiṃsu.

Athassa tāya nirāhāratāya paramakisabhāvappattakāyassa suvaṇṇavaṇṇo kāyo kālavaṇṇo ahosi, dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni paṭicchannāni ahesuṃ. Atha bodhisatto dukkarakārikāya antaṃ gantvā- “nāyaṃ maggo bodhiyā”ti oḷārikaṃ āhāraṃ āhāretuṃ gāmanigamesu piṇḍāya caritvā āhāraṃ āhari. Athassa dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni pākatikāni ahesuṃ, kāyo suvaṇṇavaṇṇo ahosi. Atha pañcavaggiyā bhikkhū taṃ disvā- “ayaṃ chabbassāni dukkarakārikaṃ karontopi sabbaññutaṃ paṭivijjhitaṃ nāsakkhi, idāni gāmanigamarājadhānīsu piṇḍāya caritvā oḷārikaṃ āhāraṃ āhariyamāno kiṃ sakkhissati, bāhulliko esa padhānavibbhanto, kiṃ no iminā”ti mahāpurisaṃ pahāya bārāṇasiyaṃ isipatanaṃ agamaṃsu.

Atha mahāpuriso visākhapuṇṇamāya uruvelāyaṃ senānigame senākuṭumbikassa gehe nibbattā sujātā nāma dārikā ahosi. Tāya sampasādanajātāya dinnāṃ pakkhattadibbojaṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā suvaṇṇapātiṃ gahetvā nerañjarāya paṭisotaṃ khipitvā kālānāgarājaṃ supantaṃ bodhesi. Atha bodhisatto nerañjarātīre surabhikusumasamalaṅkate nilobhāse manorame sālavane divāvihāraṃ katvā sāyanhasamaye (..0337) devatāhi alaṅkatena maggena bodhirukkhābhimukho pāyāsi. Devanāgayakkhasiddhādayo dibbehi mālāgandhavilepanehi pūjayiṃsu. Tasmīṃ samaye **sotthiyo** nāma tiṇahārako tiṇaṃ ādāya paṭipathe āgacchanto mahāpurisassa ākāraṃ ñatvā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo adāsi. Bodhisatto tiṇaṃ gahetvā asitañjanagirisaṅkāsaṃ ācarantamiva dinakarajālaṃ sakahadayamiva karuṇāsītaṃ sītacchāyaṃ vividhavihagagaṇasampātavirahitaṃ mandamāruteritāya ghanasākhāya samalaṅkataṃ naccantamiva pītiyā rañjamānamiva ca tarugaṇānaṃ virocamānavijayatarumassatthabodhirukkhamūlamupagantvā assatthadumarājaṃ tikkhattaṃ padakkhiṇaṃ katvā pubbuttaradisābhāge ṭhito tāni tiṇāni agge gahetvā cālesi. Tāvadeva cuddasahattho pallaṅko ahosi. Tāni ca tiṇāni citta-kārena lekhāgahitāni viya ahesuṃ. Bodhisatto tattha cuddasahatthe tiṇasanthare tisandhipallaṅkaṃ ābhujitvā caturaṅgasamannāgatavīriyaṃ adhiṭṭhahitvā suvaṇṇapīthe ṭhapitarajatakkhandhaṃ viya ca paññāsahatthaṃ bodhikkhandhaṃ piṭṭhito katvā upari mañichattena viya bodhisākhāhi dhāriyamāno nisīdi. Suvaṇṇa-

vaṇṇe panassa cīvare bodhi-aṅkurā patamānā suvaṇṇapaṭṭe pavāḷā viya nikkhattā virocayimṣu.

Bodhisatte pana tattha nisinneyeva vasavattimāro devaputto- “siddhatthakumāro mama visayamatikkamitukāmo, na dānāhamatikkamitumassa dassāmī”ti mārabalassa tamatthaṃ ārocetvā mārabalamādāya nikkhami. Sā kira mārasenā mārasa purato dvādasayojanā ahosi, tathā dakkhiṇato ca vāmapassato ca, pacchato pana cakkavāḷapariyantam katvā t̥hitā, uddham navayojanubbedhā ahosi. Yassā pana unnadantiyā saddo navayojanasahassato paṭṭhāya pathavi-undriyanasaddo viya suyyati. Tasmim samaye sakko devarājā vijayuttaram nāma saṅkham dhamamāno aṭṭhāsi. So kira saṅkho vīsaṭṭhasatiko ahosi. Pañcasikho gandhabbadevaputto tigāvutāyataṃ beḷuvapaṇḍuvīṇam ādāya vādayamāno maṅgalayuttāni gītāni gāyamāno aṭṭhāsi. Suyāmo devarājā tigāvutāyataṃ sarada-samayarajanikarasassirikam dibbacāmaram gahetvā mandam mandam bijayamāno aṭṭhāsi. Brahmā ca sahampati tiyojanavitthataṃ dutiyamiva puṇṇacandaṃ setacchattaṃ bhagavato (..0338) uddham dhāretvā aṭṭhāsi. Mahākāḷopi nāgarājā asītiyā nāganāṭakasahashehi parivuto thutisaṅgītāni pavattento mahāsattaṃ namassamāno aṭṭhāsi. Dasasu cakkavāḷasahassee devatāyo nānāvidhehi surabhikusumadāmadhūpacuṇṇādīhi pūjayamānā sādhu-kāram pavattayamānā aṭṭhamṣu.

Atha māro devaputto diyaḍḍhayaojanasatikaṃ himagirisikharasadiṣam paramaruciradassanaṃ girimekhalam nāma ratanakhacitavaravāraṇam arivāraṇavāraṇam abhiruhitvā bāhusahassam māpetvā aggahitaggahaṇena nānāvudhāni aggahāpesi. Māraparisāpi asipharasusarasattisabalā samussitadhanumusala-phāla-saṅku-kunta-tomara-upala-laguḷa-valaya-kaṇaya-kappaṇa-cakkakatakadhārāruru-sīha-khagga-sarabha-varāha-byaggha-vānaroraga-majjārolūkavadanā mahiṃsa-pasada-turaṅga-diradādivadanā ca nānābhīmavirūpabībhacchakāyā manussayakkhapisācasadisakāyā ca mahāsattaṃ bodhisattaṃ bodhimūle nisinnaṃ ajjhottharamānā gantvā parivārayitvā mārasa sandesaṃ samudikkhamānā aṭṭhāsi.

Tato mārabale bodhimaṇḍamupasaṅkamanteyeva tesam sakkādīnam ekopi t̥hātuṃ nāsakkhi. Sammukhasammukhaṭṭhāneneva palāyimṣu. Sakko pana devarājā taṃ vijayuttarasaṅkham piṭṭhiyam katvā palāyitvā cakkavāḷamukhavatṭhiyam aṭṭhāsi. Mahābrahmā setacchattaṃ cakkavāḷakoṭhiyam t̥hapetvā brahmalokameva agamāsi. Kāḷo nāgarājā sabbanāṭakāni chaḍḍetvā pathaviyam nimujjitvā pañcayojanasatikaṃ mañjērikanāgabhavanaṃ gantvā hatthena mukham pidahitvā nipajji. Ekadevatāpi tattha t̥hātuṃ samatthā nāma nāhosi. Mahāpuriso pana suññavi-māne mahābrahmā viya ekakova nisīdi. “Idāni māro āgamissatī”ti paṭṭhamameva anekarūpāni aniṭṭhāni dunnimittāni pāturahesuṃ.

“Pamattabandhusa ca yuddhakāle, tilokabandhusa ca vattamāne;
ukkā samantā nipatiṃsu ghorā, dhūmandhakārā ca disā ahesuṃ.

“Acetanāyampi (..0339) sacetanā yathā, gatā viyogaṃ patineva kāmīni;
lateva vātābhīhatā sasāgarā, pakampi nānāsadhārā dharā mahī.

“Ahesumuddhūtajalā samuddā, vahiṃsu najjo paṭilomameva;
kūṭāni nānātarusaṅghaṭāni, bhetvā girīnaṃ pathaviṃ bhajīṃsu.
“Pavāyi vāto pharuso samantā, nighaṭṭasaddo tumulo ahosi;
bhajittha ghoraṃ ravirandhakāraṃ, kabandharūpaṃ gagane carittha.
“Evaṃpakāraṃ asivaṃ aniṭṭhaṃ, ākāsaṃ bhūmigatañca ghoraṃ;
anekarūpaṃ kira dunnimittaṃ, ahosi mārāgamane samantā.
“Taṃ devadevaṃ abhiantukāmaṃ, kāmaṃ tu disvā pana devasaṅghā;
hāhāti saddaṃ anukampamānā, akaṃsu saddhiṃ amaraṅganāhi.
“Pacchāpi passiṃsu sudantarūpaṃ, disāvidisāsu palāyamānaṃ;
sa-antakaṃ taṃ sabalaṃ anekaṃ, hatthe ca tharū ca pātā tayīṃsu.
“Vihaṅgamānaṃ garuḷova majjhe, majjhe migānaṃ paramova sīho;
mahāyaso mārabalassa majjhe, visārado vītabhaya nisīdi”.

paharaṇavassam pāsāṇavassam puna aṅgārakukkuḷavālukakalalandhakāravu-
 tṭhīhi navahi māra-iddhīhi bodhisattam palāpetum asakkonto kuddhamānaso- “kiṃ,
 bhaṇe, tiṭṭhatha, imaṃ siddhatthamasiddhattham karoṭha, gaṇhatha hanatha
 chindatha bandhatha na muñcatha palāpethā”ti mārapariṣam āṇāpetvā sayañca
 girimekhalassa khandhe nisīditvā ekena kareṇa saram bhamayanto bodhisattam
 upasaṅkamitvā- “bho siddhattha, uṭṭhaha pallaṅkā”ti āha. Mārapariṣāpi mahāsa-
 ttassa atighoraṃ piḷamakāsi. Atha mahāpuriso- “kadā te pūritā, māra, pallaṅka-
 tthāya pāramī”ti-ādīni vacanāni vatvā dakkhiṇahattham pathaviṃ ninnāmesi.
 Taṅkhaṇaññeva cuddasasahassādhikāni dasasatasahassayojanabahalāni patha-
 visandhārakāni vātudakāni paṭhamam kampetvā tadantaram catunahutādhikadvi-
 yojanasatasahassabahalā ayaṃ mahāpathavī chadhā pakampittha. Upari ākāse
 anekasahassāni vijjulatā ca asanī ca phaliṃsu. Atha girimekhaladirado jaṇṇukena
 pati. Māro girimekhalakkhandhe nisīno bhūmiyaṃ pati. Mārapariṣāpi disāvīdi-
 sāsū bhusamuṭṭhi viya vikiriṃsu.

Atha mahāpurisopi taṃ samāram mārabalam khantimettāvīriyapaññādīnam
 attano pāramīnamānubhāvena viddhamsetvā paṭhamayāme pubbenivāsam anu-
 ssarivā majjhimayāme dibbacakkhum visodhetvā paccūsasamaye sabbabu-
 ddhānam āciṇṇe paccayākāre ñāṇam otāretvā ānāpānecatutthajjhānam nibba-
 ttetvā tameva pādakaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā maggapaṭipāṭiyā adhiga-
 tena catutthamaggena sabbakilese khepetvā sabbabuddhagūṇe paṭivijjhivā
 sabbabuddhāciṇṇam-

“Anekajātisaṃsāram, sandhāvissaṃ anibbisam;
 gahakāram gavesanto, dukkhā jāti punappunam.

“Gahakāraka ditṭhosi, puna geham na kāhasi;
 sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭam visaṅkhatam;

visaṅkhāragataṃ cittam, taṇhānam khayamajjhagā”ti. (dha. pa. 153-154)-

Udānam udānesi.

Santikenidānakathā

Udānam (..0341) udānetvā nisinnassa bhagavato etadahosi- “aham kappasata-
 saṃsādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni imassa pallaṅkassa kāraṇā sandhāvim,
 ayaṃ me pallaṅko vijayapallaṅko maṅgalapallaṅko, ettha me nisinnassa yāva
 saṅkappo na paripuṇṇo, na tāva ito vuṭṭhahissāmī”ti anekakoṭṭisatasahassasaṅkhā
 samāpattiyo samāpajjanto sattāham tattheva nisīdi. Yaṃ sandhāya vuttam- “atha
 kho bhagavā sattāham ekapallaṅkena nisīdi vimuttisukhapaṭisaṃvedī”ti (mahāva.
 1).

Athekaccānam devatānam- “ajjāpi tāva nūna siddhatthassa kattabbakiccam
 atthi. Pallaṅkasmīñhi ālayam na vijahatī”ti parivitakko udapādi. Atha satthā deva-
 tānam vitakkaṃ ñatvā tāsam vitakkūpasamanattham vehāsam abbhuggantvā
 yamakapāṭihāriyam dassesi. Evaṃ iminā pāṭihāriyena devatānam vitakkaṃ vūpa-

sametvā pallaṅkato īsakaṃ pācīnanissite uttaradisābhāge ṭhatvā- “imasmim vata me pallaṅke sabbaññutaññāṇaṃ paṭividdhan”ti cattāri asaṅkhyeyyāni kappasata-sahassaṅca pūritānaṃ pāramīnaṃ phalādhigamanaṭṭhānaṃ pallaṅkaṅca bodhirukkhaṅca animisehi akkhīhi olokayamāno sattāhaṃ vītināmesi, taṃ ṭhānaṃ **animisacetiyaṃ** nāma jātaṃ.

Atha pallaṅkassa ca ṭhitaṭṭhānassa ca antarā caṅkamaṃ māpetvā puratthimapa-cchimato āyate ratanacaṅkame caṅkamanto sattāhaṃ vītināmesi, taṃ ṭhānaṃ **ratanacaṅkamacetiyaṃ** nāma jātaṃ.

Catutthe pana sattāhe bodhito pacchimuttaradisābhāge devatā ratanagharaṃ māpayiṃsu. Tattha pallaṅkena nisīditvā abhidhammapīṭakaṃ vicinanto sattāhaṃ vītināmesi, taṃ pana ṭhānaṃ **ratanagharacetiyaṃ** nāma jātaṃ.

Evaṃ bhagavā bodhisamīpeyeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe bodhirukkhamūlā yena **ajapālanigrodho** tenupasaṅkami. Tatrāpi dhammaṃ vicinanto vimuttisukhaṅca paṭisaṃvedento nisīdi.

Satthā tattha sattāhaṃ vītināmetvā **mucalinda**mūlaṃ agamāsi. Tattha sattāhavadalikāya uppannāya sītādipaṭibāhanatthaṃ mucalindena nāgarājena satta-kkhattuṃ bhogehi parikkhitto asambādhāya gandhakuṭiyā viharanto viya (..0342) vimuttisukhaṃ paṭisaṃvediyamāno tattha sattāhaṃ vītināmetvā rājāyatanamūlaṃ upasaṅkami. Tatthapi vimuttisukhaṃ paṭisaṃvediyamānova sattāhaṃ nisīdi. Ettāvatā satta sattāhāni paripuṇṇāni. Etthantare bhagavato neva mukhadhovanaṃ na sarīrapaṭijagganaṃ nāhāra-kiccaṃ ahosi, phalasukheneva vītivattesi. Atha satta-ttāhamatthake ekūnapaññāsatime divase sakkena devānamindena upanītena nāgalatādantakaṭṭhena ca anotattadahodakena ca mukhaṃ dhovitvā tattheva **rājāyatana**mūle nisīdi.

Tasmim samaye **tapussabhallikā** nāma dve vāṇijā ṅātisālohitāya devatāya satthu āhāradāne ussāhitā manthaṅca madhupiṇḍikaṅca ādāya- “paṭiggaṇhātu bhagavā imaṃ āhāraṃ anukampaṃ upādāyā”ti satthāraṃ upasaṅkamitvā aṭṭhaṃsu. Bhagavā pāyāsapaṭiggahaṇadivaseyeva devadattiyassa pattassa antarahitattā- “na kho tathāgatā hatthesu āhāraṃ paṭiggaṇhanti, kimhi nu kho ahaṃ imaṃ paṭiggaṇheyyan”ti cintesi. Athassa bhagavato ajjhāsayaṃ viditvā catūhi disāhi cattāro mahārājāno indanīlamaṇimaye cattāro patte upanāmesuṃ. Bhagavā te paṭikkhipi. Puna muggavaṇṇe silāmaye cattāro patte upanāmesuṃ. Bhagavā tesu catunnampi devaputtānaṃ anukampaṃ upādāya paṭiggahetvā ekībhāvaṃ upanetvā tasmim paccagge selamaye patte āhāraṃ paṭiggahetvā paribhuñjitvā anumodanamakāsi. Te dve bhātaro vāṇijā buddhaṅca dhammaṅca saraṇaṃ gantvā dnevācīkā upāsakā ahesuṃ.

Atha satthā puna ajapālanigrodhameva gantvā nigrodhamūle nisīdi. Athassa tattha nisinnamattasseva adhigatassa dhammassa gambhīrataṃ paccavekkhantassa sabbabuddhānaṃ āciṇṇo- “adhigato kho myāyaṃ dhammo”ti-ādinā (dī. ni. 2.64; ma. ni. 1.281; 2.337; saṃ. ni. 1.172; mahāva. 7) paresaṃ dhammaṃ adese-tukāmatākārappatto parivitakko udapādi. Atha **brahmā sahampati** “nassati vata bho loko, vinassati vata bho loko”ti (dī. ni. 2.66; ma. ni. 1.282; 2.338; saṃ. ni.

1.172; mahāva. 8) dasasu cakkavāḷasahassesu sakkasuyāmasantusitanimmāna-ratiparanimmitavasavattimahābrahmāno ca gahetvā satthu santikaṃ āgantvā- “desetu, bhante, bhagavā dhamman”ti-ādinā (dī. ni. 2.66; ma. ni. 1.282; 2.338; saṃ. ni. 1.172; mahāva. 8) nayena dhammadesanaṃ āyāci.

Atha (..0343) satthā tassa paṭiññaṃ datvā- “kassa nu kho ahaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ deseyyan”ti cintento āḷārudakānaṃ kālaṅkatabhāvaṃ ñatvā- “bahūpa-kārā kho me pañcavaggiyā bhikkhū”ti pañcavaggiye ārabha manasikāraṃ katvā- “kahaṃ nu kho te etarahi viharanti”ti āvajjento- “bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye”- ti ñatvā- “tattha gantvā dhammacakkaṃ pavattessāmi”ti katipāhaṃ bodhimaṇḍa-sāmanteyeva piṇḍāya caranto viharitvā āsāḷhipuṇṇamiyaṃ bārāṇasiṃ gamissāmi”ti pattacivaramādāya aṭṭhārasayojanamaggaṃ paṭipajji. Antarāmagge haṭṭhatu-pagaṃ **upakaṃ** nāma ājīvakaṃ disvā tassa attano buddhabhāvaṃ ācikkhitvā taṃdivasaṃyeva sāyanhasamaye isipatanaṃ agamāsi.

Pañcavaggiyā pana tathāgataṃ dūratova āgacchantaṃ disvā- “ayaṃ, āvuso, samaṇo gotamo paccayabāhullāya āvatto paripuṇṇakāyo piṇḍindriyo suvaṇṇa-vaṇṇo hutvā āgacchati, imassa abhivādanādīni na karissāma, āsanamattaṃ pana paññāpeyyāma”ti katikaṃ akaṃsu. Bhagavā tesāṃ cittācāraṃ ñatvā sabbasa-ttesu anodhissakavasena pharaṇasamatthaṃ mettacittaṃ saṃkhipitvā odhissaka-vasena mettacittena phari. Te bhagavato mettacittena phuṭṭhā tathāgate upasa-ṅkamante sakāya katikāya saṅṭhātuṃ asakkontā abhivādanādīni sabbakiccāni akaṃsu. Vitthārakathā **vinayamahāvaggā**disu vuttanayeneva veditabbā.

Atha bhagavā attano buddhabhāvaṃ te ñāpetvā paññattavarabuddhāsane nisī-ditvā uttarāsāḷhanakkhattayoge vattamāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi parivuto pañcavaggiye there āmantetvā **dhammacakkappavattanasuttantaṃ** desesi. Tesu aññāsikoṇḍañño desanānusārena ñāṇaṃ pesento suttapariyosāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ-

1. “Ahametarahi sambuddho, gotamo sakyavaḍḍhano; padhānaṃ padahitvāna, patto sambodhimuttamaṃ.
2. “Brahmunā yācito santo, dhammacakkaṃ pavattayiṃ; aṭṭhārasannaṃ koṭīnaṃ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha (..0344) **ahanti** attānaṃ niddisati. **Etarahīti** asmiṃ kāle. **Sakyavaḍḍha-**noti sākiyakulavaḍḍhano. “Sakyapuṅgavo”tipi pāṭho. **Padhānanti** vīriyaṃ vuccati. **Padahitvānāti** ghaṭetvā vāyamitvā, dukkarakārikaṃ katvāti attho. **Aṭṭhārasannaṃ koṭīnanti** bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye dhammacakkappavattanasuttantaka-thāya aññāsikoṇḍaññattherappamukhānaṃ aṭṭhārasannaṃ brahmakoṭīnaṃ paṭha-mābhisamayo ahosīti attho.

Idāni bhagavā atītaṃ kathetvā anāgataṃ abhisamayaṃ kathento-

3. “Tato parañca desente, naradevasamāgame; gaṇanāya na vattabbo, dutiyābhisamayo ahū”ti.- ādimāha;

Tattha **naradevasamāgame**ti tato aparena samayena mahāmaṅgalasamāgame dasasu cakkavāḷasahassesu devamanussānaṃ majjhe **maṅgalasuttapariyosāne** (khu. pā. 5.1 ādayo; su. ni. 261 ādayo) gaṇanapathaṃ vītivattānaṃ naradevānaṃ.

Dutiyābhisamayo ahūti hessatīti attho. Anāgatavacane vattabbe sotapatitattā “ahū”-
ti atītavacanāṃ vuttaṃ, kālavipariyāyavasena vā. Esa nayo ito paresu īdisesu
vacanesu ca. Puna **rāhulovādasuttanta**desanāya (ma. ni. 3.416 ādayo) gaṇanapa-
thavitivatte satte abhisamayāmatapānaṃ pāyesi. Ayaṃ tatiyābhisamayo. Tena
vuttaṃ-

4. “Idhevāhaṃ etarahi, ovadiṃ mama atrajaṃ;
gaṇanāya na vattabbo, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Bhagavato kira ekova sāvakasannipāto ahosi. Uruvelakassapādīnaṃ jaṭilānaṃ
sahassaṃ, dvinnaṃ aggasāvakānaṃ aḍḍhattiyasatānīti imesaṃ aḍḍhateḷasasa-
tānaṃ sannipāto ahosi. Tena vuttaṃ-

5. “Ekosi sannipāto me, sāvakānaṃ mahesinaṃ;
aḍḍhateḷasasatānaṃ, bhikkhūnāsi samāgamo”ti.

Tattha **ekosīti** ekova āsi. **Aḍḍhateḷasasatānanti** mama sāvakānaṃ paññāsādhi-
kānaṃ dvādasasatānaṃ. **Bhikkhūnāsi**ti bhikkhūnaṃ āsi (..0345). Tesāṃ pana
majjhagato bhagavā caturaṅgasannipāte pātimokkhaṃ uddisi.

6. “Virocamāno vimalo, bhikkhusaṅghassa majjhago;
Atha bhagavā attano pavattiṃ dassento-

6. “Virocamāno vimalo, bhikkhusaṅghassa majjhago;
dadāmi patthitaṃ sabbam, maṇīva sabbakāmadō”ti.- ādimāha;

Tattha **virocamānoti** anantabuddhasiriyā virocamāno. **Vimaloti** vigatarāgādikile-
samalo. **Maṇīva sabbakāmadoti** cintāmaṇi viya sabbakāmadado ahampi icchitaṃ
patthitaṃ sabbam lokiyalokuttarasukhavisesaṃ demīti attho.

Idāni patthitapatthanaṃ dassento-

7. “Phalamākaṅkhamānānaṃ, bhavacchandajahesinaṃ;
catusaccaṃ pakāsemi, anukampāya pāṇinan”ti.- ādimāha;

Tattha **phalanti** sotāpattiphalādikaṃ catubbidhaṃ phalaṃ. **Bhavacchandajahesi-**
nanti bhavataṅhāpahāyinaṃ, bhavataṅhaṃ pajahitukāmānaṃ. **Anukampāyāti** anu-
ddayāya.

8. Idāni catusaccappakāsane, abhisamayaṃ dassento “**dasavīsasahassā-**
n”ti ādimāha.

Tattha **dasavīsasahassānanti** dasasahassānañca vīsatisahassānañca. **Ekadvi-**
nnanti-ādinā nayanāti attho. Navamadasamagāthā uttānatthāva.

11-12. Ekādasamadvādasamagāthāsu **idānetarahīti** ubhopi ekatthā, veneyyava-
sena purisapuggalā viya vuttā. Atha vā **idānīti** mayi uppanne. **Etarahīti** mayi
dhammaṃ desente. **Apattamānasāti** appatta-arahattaphalā. **Ariyañjasanti** ariyaṃ
aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ. **Thomayantāti** pasaṃsantā. **Bujjhissantīti** anāgate catusa-
ccadhammaṃ paṭivijjhissantīti attho. **Saṃsārasaritanti** saṃsārasāgaram.

Idāni (..0346) attano jātanagarādiṃ dassento-

13. “Nagaraṃ kapilavatthu me, rājā suddhodano pitā;
mayhaṃ janettikā mātā, māyādevīti vuccati.

14. “Ekūnatimsavassāni, agāraṃ ajjhahaṃ vasiṃ;
rammo surammo subhako, tayo pāsādamuttamā.

15. “Cattālisasahassāni, nāriyo samalaṅkatā;
bhaddakañcanā nāma nārī, rāhulo nāma atrajo.

16. “Nimitte caturo disvā, assayānena nikkhamiṃ;
chabbassaṃ padhānacāraṃ, acarim dukkaraṃ ahaṃ.

17. “Bārāṇasiyaṃ isipatane, cakkaṃ pavattitaṃ mayā;
ahaṃ gotamasambuddho, saraṇaṃ sabbapāṇinaṃ.

18. “Kolito upatisso ca, dve bhikkhū aggasāvakā;
ānando nāmupaṭṭhāko, santikāvacaro mama;
khemā uppalavaṇṇā ca, bhikkhunī aggasāvikā.

19. “Citto hatthālavako ca, aggupaṭṭhākupāsakā;
nandamātā ca uttarā, aggupaṭṭhākupāsikā.

20. “Ahaṃ assatthamūlamhi, patto sambodhimuttamaṃ;
byāmappabhā sadā mayhaṃ, soḷasahatthamuggatā.

21. “Appaṃ vassasataṃ āyu, idānetarahi vijjati;

tāvatā tiṭṭhamānohaṃ, tāremi janataṃ bahuṃ.

22. “Ṭhapayitvāna dhammukkaṃ, pacchimaṃ janabodhanaṃ;
ahampi na cirasseva, saddhiṃ sāvakaśaṅghato;
idheva parinibbissaṃ, aggīvāhārasaṅkhayā”ti.- ādimāha;

Mama pana rammasurammasubhanāmakā tayo pāsādā navabhūmikasattabhū-
mikapañcabhūmikā, cattālīsasahassā nāṭakitthiyo, yasodharā nāma mama agga-
mahesī (..0347), sohaṃ cattāro nimitte disvā assayānena mahābhinikkhamaṃ
nikkhamiṃ. Tato chabbassāni padhānaṃ padahitvā visākhapuṇṇamāya uruve-
lāyaṃ senānigame senākuṭumbikassa dhītāya sampasādajātāya sujātāya nāma
dinnaṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṃ katvā sāyanhasa-
maye sotthiyena nāma tiṇahārakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā assatthabo-
dhirukkhamūlaṃ upagantvā tattha mārabalaṃ viddhaṃsetvā sambodhiṃ patto-
smīti sabbhaṃ byākāsi.

Tattha **saddhiṃ sāvakaśaṅghatoti** saddhiṃ sāvakaśaṅghena. **Parinibbissanti**
parinibbāyissāmi. **Aggīvāhārasaṅkhayāti** aggi viya indhanakkhayaena yathā aggi
nirupādāno nibbāyati, evaṃ ahampi nirupādāno parinibbāyissāmīti attho.

23-4. **Tāni ca atulatejānīti** aggasāvakaṃyugādīni tāni asadisatejāni. **Imāni ca dasa-
balānīti** etāni ca sārīradasabalāni **guṇadhāraṇo dehoti** cha-asādhāraṇañāṇādigu-
ṇadharo ayaṃ deho ca. **Tamantarahissantīti** sabbāni etāni vuttappakārāni antara-
dhāyissanti vinassissanti. **Nanu rittā sabbasaṅkhārāti** ettha **nanūti** ayaṃ anuma-
ti-atthe nipāto. **Rittāti** niccasāradhuvasārarahitattā tucchā, sabbameva pana
saṅkhataṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammaṃ
hutvā abhāvato aniccaṃ, uppādādipaṭipīlitattā dukkhaṃ, avasavattanato anattā.
Tasmā saṅkhāresu lakkhaṇattayaṃ āropetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā amatamasa-
ṅkhataṃ accutaṃ nibbānaṃ adhigacchatha. Ayaṃ vo amhākaṃ anusāsani idaṃ
amhākaṃ sāsanaṃ appamādena sampādethāti. Desanāpariyosāne kira deva-
tānaṃ koṭisatasahassassa anupādāya āsavehi cittāni vimuccimṣu. Sesamagga-
phalesu patiṭṭhitā pana gaṇanapathaṃ vītivattā ahesuṃ.

Evaṃ bhagavā kappanāmajāti-ādivavatthitaṃ sakalampi buddhavaṃsaṃ
ākāse ratanacaṅkame caṅkamantova kathetvā ñātijanaṃ vandāpetvā ākāśato ota-
ritvā paññattavarabuddhāsane nisīdi. Evaṃ nisinne pana bhagavati lokanāthe
sikhāppatto ñātisamāgamo ahosi. Sabbe ekaggacittā nisīdimṣu (..0348). Tato
mahāmegho pokkharavassaṃ vassi. Taṅkhaṇe udakaṃ heṭṭhā viravantaṃ
gacchati. Temetukāmovā temeti, atemitukāmassa sarīre ekabindumattampi na
patati. Taṃ disvā sabbe acchariyabbhutacittajātā hutvā- “aho acchariyaṃ, aho
abbhutaṃ”ti kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ. Taṃ sutvā satthā- “na idāneva mayhaṃ
ñātisamāgame pokkharavassaṃ vassi, atītepi vassi”ti imissā aṭṭhuppattiyā **vessa-
ntarajātakaṃ** (jā. 2.22.1655 ādayo) kathesi. Sā dhammadesanā sātthikā jātā. Tato
bhagavā uṭṭhāyāsanaṃ vihāraṃ pāvīsi.

Iti madhuratthavilāsiniyā buddhavaṃsaṭṭhakathāya

Gotamabuddhavaṃsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pañcavīsatisimo buddhavaṃso.

28. Buddhapakiṇṇakakathā

1-18. “Aparimeyyito kappe, caturo āsuṃ vināyakā”ti-ādikā aṭṭhārasagāthā saṅgītikārakehi ṭhapitā nigamanagāthāti veditabbā. Sesagāthāsu sabbattha pākāṭamevāti.

Vemattakathā

Imasmim̐ pana sakalepi buddhavaṃse niddiṭṭhānaṃ pañcavīsatiyā buddhānaṃ **aṭṭha vemattāni** veditabbāni. Katamāni aṭṭha? Āyuvemattaṃ, pamāṇavemattaṃ, kulavemattaṃ, padhānavemattaṃ, rasmivemattaṃ, yānavemattaṃ, bodhive-mattaṃ, pallaṅkavemattanti.

Tattha **āyuvemattaṃ** nāma keci dīghāyukā honti keci appāyukā. Tathā hi dīpaṅkaro koṇḍañño anomadassī padumo padumuttaro atthadassī dhammadassī siddhattho tissoti ime nava buddhā vassasatasahassāyukā ahesuṃ. Maṅgalo sumano sobhito nārado (..0349) sumedho sujāto piyadassī phussoti ime aṭṭha buddhā navutivassasahassāyukā ahesuṃ. Revato vessabhū cāti ime dve buddhā saṭṭhivassasahassāyukā ahesuṃ. Vipassī bhagavā asītivassasahassāyukā ahosi. Sikhī kakusandho koṇāgamano kassapoti ime cattāro buddhā yathākkamena sattaticattālisatiṃsavīsavassasahassāyukā ahesuṃ. Amhākaṃ pana bhagavato vassasataṃ āyuppamāṇaṃ ahosi. Upacitapuññasambhārānaṃ dīghāyukasamvattaniyakammasamupetānampi buddhānaṃ yugavasena āyuppamāṇaṃ appamāṇaṃ ahosi. Ayaṃ pañcavīsatiyā buddhānaṃ āyuvemattaṃ nāma.

Pamāṇavemattaṃ nāma keci dīghā honti keci rassā. Tathā hi dīpaṅkara-revata-piyadassī-atthadassī-dhammadassī-vipassībuddhānaṃ asītihatthubbedhaṃ sarīrapamāṇaṃ ahosi. Koṇḍañña-maṅgala-nārada-sumedhānaṃ aṭṭhāsītihatthubbedho kāyo ahosi. Sumanassa navutihatthubbedhaṃ sarīraṃ ahosi. Sobhita-anomadassī-paduma-padumuttara-phussabuddhānaṃ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ sarīraṃ ahosi. Sujāto paṇṇāsahatthubbedhasarīro ahosi. Siddhattha-tissa-vessabhuno saṭṭhihatthubbedhā ahesuṃ. Sikhī sattatihatthubbedho ahosi. Kakusandha-koṇāgamana-kassapā yathākkamena cattālisatiṃsavīsatihatthubbedhā ahesuṃ. Amhākaṃ bhagavā aṭṭhārasahatthubbedho ahosi. Ayaṃ pañcavīsatiyā buddhānaṃ pamāṇavemattaṃ nāma.

Kulavemattaṃ nāma keci khattiyakule nibbattiṃsu keci brāhmaṇakule. Tathā hi kakusandhakoṇāgamanakassapasammāsambuddhā brāhmaṇakule nibba-

ttiṃsu. Dīpaṅkarādigotamabuddhapariyantā dvāvīsati buddhā khattiyakuleyeva nibbattiṃsu. Ayaṃ pañcavīsatiyā buddhānaṃ kulavemattaṃ nāma.

Padhānavemattaṃ nāma dīpaṅkara-koṇḍañña-sumana-anomadassī-sujātasi-ddhattha-kakusandhānaṃ dasamāsikā padhānacariyā. Maṅgala-sumedhatissa sikhīnaṃ aṭṭhamāsikā. Revatassa sattamāsikā. Sobhitassa cattāro māsā. Paduma-atthadassī vipassīnaṃ aḍḍhamāsikā. Nārada-padumuttara-dhammadassī-kassapānaṃ sattāhāni. Piyadassī-phussa-vessabhū koṇāgamanānaṃ chamāsikā. Amhākaṃ buddhassa chabbassāni padhānacariyā ahosi. Ayaṃ padhānavemattaṃ nāma.

Rasmivemattaṃ (..0350) nāma maṅgalassa kira sammāsambuddhassa sarīrasmi dasasahassilokadhātuṃ pharivā aṭṭhāsi. Padumuttarabuddhassa dvādasa-yojanikā ahosi. Vipassissa bhagavato sattayojanikā ahosi. Sikhissa tiyojanappamāṇā. Kakusandhassa dasayojanikā.

Amhākaṃ bhagavato samantato byāmapparamāṇā. Sesānaṃ aniyatā ahosi. Ayaṃ rasmivemattaṃ nāma ajjhāsayapaṭibaddhaṃ, yo yattakaṃ icchati, tassa sarīrapabhā tattakaṃ pharati, paṭividdhaguṇe pana kassaci vemattaṃ nāma natthi. Ayaṃ rasmivemattaṃ nāma.

Yānavemattaṃ nāma keci hatthiyānena keci assayānena keci rathapada-pāsāda-sivikādīsu aññatarena nikkhamanti. Tathā hi dīpaṅkara-sumana-sumedha-phussa-sikhī-koṇāgamanā hatthiyānena nikkhamiṃsu. Koṇḍañña-revata-paduma-piyadassī-vipassī-kakusandhā rathayānena. Maṅgala-sujāta-atthadassī-tissa-gotamā assayānena. Anomadassīsiddhatthavessabhuno sivikāyānena. Nārado padasā nikkhami. Sobhita-padumuttara-dhammadassī-kassapā pāsādena nikkhamiṃsu. Ayaṃ yānavemattaṃ nāma.

Bodhivemattaṃ nāma dīpaṅkarassa bhagavato kapītanarukkho bodhi; koṇḍañña bhagavato sālakalyāṇirukkho, maṅgala-sumana-revata-sobhitānaṃ nāgarukkho, anomadassissa ajjunarukkho, padumanāradānaṃ mahāsoṇarukkho, padumuttarassa salalarukkho, sumedhassa nīpo, sujātassa veḷu, piyadassino kakudho, atthadassissa campakarukkho, dhammadassissa rattakuravakarukkho, siddhatthassa kaṇikārarukkho, tissassa asanarukkho, phussassa āmalakarukkho, vipassissa pāṭalirukkho, sikhissa puṇḍarīkarukkho, vessabhussa sālārukkho, kakusandhassa sirīsarukkho, koṇāgamanassa udumbararukkho, kassapassa nigrodho, gotamassa assatthoti ayaṃ bodhivemattaṃ nāma.

Pallaṅkavemattaṃ nāma dīpaṅkara-revata-piyadassī-atthadassī-dhammadassī-vipassīnaṃ tepaṇṇāsahatthapallaṅkā ahesuṃ; koṇḍañña-maṅgala-nārada-sumedhānaṃ sattapaṇṇāsahatthā; sumanassa saṭṭhihattho pallaṅko ahosi; sobhita-anomadassī-paduma-padumuttara-phussānaṃ aṭṭhattiṃsahatthā, sujātassa dvattiṃsahattho, siddhattha-tissa-vessabhūnaṃ cattālīsahatthā, sikhissa dvattiṃsahattho (..0351), kakusandhassa chabbīsatihattho, koṇāgamanassa vīsatihattho, kassapassa pannarasahattho, gotamassa cuddasahattho pallaṅko ahosi. Ayaṃ pallaṅkavemattaṃ nāma. Imāni **aṭṭha vemattāni** nāma.

Avijahitaṭṭhānakathā

Sabbabuddhānaṃ pana **cattāri avijahitaṭṭhānāni** nāma honti. Sabbabuddhānañhi bodhipallaṅko avijahito ekasmiṃyeva ṭhāne hoti. Dhammacakkappavattanaṃ isipatane migadāye avijahitameva hoti. Devorohaṇakāle saṅkassanagara-dvāre paṭhamakkapādaṭṭhānaṃ avijahitameva hoti. Jetavane gandhakuṭiyā cattāri mañcapādaṭṭhānāni avijahitāneva honti. Vihāro pana khuddakopi mahantopi hoti. Vihāro na vijahatiyeva, nagaraṃ pana vijahati.

Sahajātapariccheda-nakkhattaparicchedakathā

Aparaṃ pana amhākaṃyeva bhagavato sahajātaparicchedaṅca nakkhattaparicchedaṅca dīpesuṃ. Amhākaṃ sabbaññubodhisattena kira saddhiṃ rāhulamātā

ānandatthero channo kaṇḍako assarājā nidhikumbho mahābodhi kāḷudāyīti imāni satta sahaḷātāni. Ayaṃ **sahajātaparicchedo**. Mahāpuriso pana uttarāsāḷhanakkhatteneva mātukucchiṃ okkami, mahābhinnikkhamaṃ nikkhami, dhammacakkaṃ pavattesi, yamakapāṭihāriyaṃ akāsi. Visākhanaḷhāttena jāto ca abhisambuddho ca parinibbuto ca. Māghanaḷhāttena tassa sāvakaṣannipāto ca āyusaṅkhāravosajjanaṅca ahoṣi. Assayujanaḷhāttena devoroḷhaṇaṃ. Ayaṃ **nakkhattaparicchedo**.

Sadhammatākathā

Idāni pana sabbesaṃ buddhānaṃ sādharmaṇadhammataṃ pakāṣayissāma. **Sabbabuddhānaṃ samattiṃsavidhā dhammatā**. Seyyathidaṃ- pacchimabhavikabodhisattassa sampajānassa mātukucchi-okkamaṃ, mātukucchiyaṃ pallaṅkena nisīditvā bahimukholokanaṃ, ṭhitāya bodhisattamātuyā vijāyanaṃ, araṅṅeyeva mātukucchito nikkhamaṃ, kaṅṅanapaṭṭesu paṭiṭṭhitapādānaṃ uttarābhimukhānaṃ (..0352) sattapadavītiḷhārānaṃ gantvā catuddisaṃ oloketvā sihanaḷdanaḷnaṃ, cattāri nimittāni disvā jātamattaputtānaṃ mahāsattānaṃ mahābhinnikkhamaṃ, arahaddhamaḷdāya pabbajitvā sabbaheṭṭhimeṇa paricchedeṇa sattāhaṃ padhānacariyā, sambodhiṃ pāpuṇaṇadivase pāyāṣabhojanaṃ, tiṇasaṇthare nisīditvā sabbaṅṅutaṅṅāḷadhigamo, ānāpānaṣatikammaṭṭhānaparikammaṃ, māraḷbalaviddhaṃṣanaṃ, bodhipallaṅkeyeva tisso vijjā ādiṃ katvā aṣādharmaṇaṅṅāḷadiguṇapaṭilābho, sattaṣattāhaṃ bodhisamīpeyeva vītināmanaṃ, mahābrahmuno dhammaḷdesanaṭṭhāya āyācanaṃ, isipatane migadāye dhammacakkappavattanaṃ, māghapuṇṅamaṃya caturaṅgikaṣannipāte pātimokkhuḷdeso, jetavanaṭṭhāne nibaddhavaṣo, sāvattinagaraḷdvāre yamakapāṭihāriyakaṇaṇaṃ, tāvatiṃṣabhavane abhidhammaḷdesanā, saṅkassaṇagaraḷdvāre devalokato otaṇaṃ ṣataṃ phalaṣamāpattisaṃpajjanaṃ, dvīsu vāresu veneyyaṇaḷvalokanaṃ, uppane vatthumhi sikkhāpadapaṅṅāpanaṃ uppanāya aṭṭhuppattiyā jātakakathanaṃ, ṅāṭisaṃāgame buddhavaṃṣakathanaṃ, āgantuḷkehi bhikkhūhi paṭisaṇthārikaṇaṃ, nimantitānaṃ vuṭṭhavassaṇaṃ anāpucchā agamaṇaṃ, divase divase purebhattapacchābhattapaṭṭhamamaṃjjhimapacchimayāṃmakiccakakaṇaṃ, parinibbānadivase maṃsarasaḷbhojanaṃ, catuvīṣatikoṭisaṭasaḷṣaṣaṣamāpattiyō saṃpajjitvā parinibbānanti imā saṃattiṃsa sabbabuddhānaṃ dhammatāti.

Anantarāyikadhammakathā

Sabbabuddhānaṃ **cattāro anantarāyikā dhammā**. Katame cattāro? Buddhānaṃ uddissa abhiḷātānaṃ catunnaṃ paccayānaṃ na sakkā kenaci antarāyo kātuṃ. Buddhānaṃ āyuno na sakkā kenaci antarāyo kātuṃ. Vuttaṅṅhetamaṃ- “aṭṭhānaṃmetaṃ anavaḷkāṣo, yaṃ parūpakkameṇa tathāgataṃ jīvitā voropeyyā”ti (cūḷava. 342). Buddhānaṃ dvattiṃṣamaḷhāpurisaḷlakkaḷhāṇaṃ aṣītiyā anubyaṅṅaṇaṅca na sakkā kenaci antarāyo kātuṃ. Buddhamaṃṣiṇaṃ na sakkā kenaci antarāyo

kātunti. Ime cattāro anantarāyikā dhammā nāmāti.

Nigamanakathā

Ettāvatā (..0353) gatā siddhiṃ, buddhavaṃsassa vaṇṇanā;
suvaṇṇapadaviññātavicittanayasobhitā.
Porāṇaṭṭhakathāmaggaṃ, pāḷi-atthappakāsakaṃ;
ādāyeva katā **buddha-vaṃsassaṭṭhakathā** mayā.
Papañcatthaṃ vivajjetvā, madhuratthassa sabbaso;
sampakāsanato tasmā, **madhuratthappakāsini**.
Kāvīrajalasampāta-paripūtamahītale;
kāvirapaṭṭane ramme, nānānārinārākule.
Kārite kaṇhadāsena, saṇhavācena sādhunā;
vihāre vividhākāra-cārupākāragopure.
Chāyāsallilasampanne, dassaniye manorame;
hatadujjanasambādhe, pavivekasukhe sive.
Tattha pācīnapāsāda-tale paramasītale;
vasatā buddhavaṃsassa, mayā saṃvaṇṇanā katā.
Yathā buddhavaṃsassa saṃvaṇṇanāyaṃ, gatā sādhu siddhiṃ vinā anta-
rāyaṃ;
tathā dhammayuttā janānaṃ vitakkā, vināvantarāyena siddhiṃ vajantu.
Imaṃ buddhavaṃsassa saṃvaṇṇanaṃ me, karontena yaṃ patthitaṃ puñña-
jātaṃ;
sadā tassa devānubhāvena loko, dhuvaṃ santamaccantamatthaṃ payātaṃ.
Vinassantu (..0354) rogā manussesu sabbe, pavassantu devāpi vassanta-
kāle;
sukhaṃ hotu niccaṃ varaṃ nārakāpi, pisācāpayātā pipāsā bhavantu.
Surā accharānaṃ gaṇādīhi saddhiṃ, ciraṃ devaloke sukhaṃ cānubhontu;
ciraṃ ṭhātu dhammo munindassa loke, sukhaṃ lokapālā mahiṃ pālayantu.
Garūhi gītanāmena, buddhadattoti vissuto;
thero katvā aṭṭhakathaṃ, madhuratthavilāsiniṃ.
Potthakaṃ ṭhapayitvemaṃ, parampare hitāvahaṃ;
aciraṭṭhitabhāvena, aho maccuvasaṃ gato.
Iti bhāṇavārasena chabbīsati bhāṇavārā, ganthavasena pañcasatādhikacha-
sahassaganthā, akkharavasena tisahassādhikāni dvesatasahassakkharāni.
Antarāyaṃ vinā esā, yathā niṭṭhaṃ upāgatā;
tathā sijjhantu saṅkappā, sattānaṃ dhammanissitāti.

Iti madhuratthavilāsini nāma

Buddhavaṃsa-aṭṭhakathā niṭṭhitā.

